

7 Barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö¹

7.1 Inledning

En utgångspunkt för statens stöd till idrottsrörelsen är att verksamheten ska utgöra en trygg och sund uppfostringsmiljö där barn och unga utvecklas till goda och ansvarstagande medborgare. Följande citat, hämtat från 1999 års regeringsproposition, är belysande:

Idrott ger gemenskap. För många människor är kamratskapet i idrottsföreningen ett avgörande skäl för att engagera sig. Barn och ungdomar får i föreningen en trygg social gemenskap som bidrar till att de skapar sig en egen identitet. De lär sig att respektera och umgås med andra människor, också över generationsgränser, kulturella och etniska gränser. Genom ledarna och äldre aktiva får barn och ungdomar positiva vuxna förebilder och genom att man aktivt främjar en ökad integration mellan idrott för funktionshindrade och andra får barnen och ungdomarna en naturlig inställning till olika funktionshinder. Inom idrotten kan de lära sig hur kroppen fungerar och ta ställning mot sådant som är skadligt och nedbrytande, t.ex. användningen av droger. (Proposition 1998/99:107, En idrottspolitik för 2000-talet).

Ett framträdande mål i statens idrottspolitik är således att idrottsrörelsen ska utgöra en *socialisationsarena* där unga människor internaliserar positiva beteendemönster, normer och värderingar genom en idrottslig praktik och i mötet med andra människor. Och även om förväntningarna kan betraktas som högt ställda, är det

¹ Delar av detta kapitel baseras på och har tidigare publicerats i Tomas Peterson, *Landskrona BoIS som uppfostrings- och utbildningsmiljö*, publicerad på www.idrottsforum.org (februari 2005), Johan R. Norberg, *Forskning om barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö*, i Lars-Magnus Engström, Johan R. Norberg & Joakim Åkesson, *Idrotten vill. En utvärdering av barn- och ungdomsidrotten*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:1, samt Johan R. Norberg & Susanne Ljunglöf, *Idrott, kön och genus – en kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2003:1.

visioner som staten delar med idrottsrörelsen själv. Redan i förordet till RF-idrottens gemensamma visionsdokument *Idrotten vill* fastslås att idrottslig verksamhet syftar till att ”utveckla människor positivt i alla avseenden” och att idrottsrörelsen därmed vill verka för ”ett bra samhälle”.² I frågan om barns idrottande görs därefter följande tillägg:

För många barn är idrottsföreningarna, näst efter hemmet och skolan, den viktigaste miljön för fostran och utveckling. De attityder och värderingar som förmedlas där präglar i stor utsträckning barns och ungdomars personliga utveckling. Vi ska därför sträva efter att i föreningen ge dem goda vanor samt en kamratlig och trygg social gemenskap.³

En naturlig följdfråga är om statens och idrottsrörelsens förväntningar kan anses vara infriade. Är idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet en sund uppfostringsmiljö – och i sådana fall på vilka sätt? Ett entydigt svar kan inte ges. Med sina drygt 20 000 lokala föreningar är idrottsrörelsen en synnerligen heterogen rörelse där skilda verksamheter, normer och föreningskulturer naturligtvis påverkar barn och ungdomar på olika sätt. Samtidigt har ett relativt stort antal forskare under senare år intresserat sig för just idrottsrörelsens socialisationseffekter. Mot denna bakgrund är syftet i detta kapitel att, med utgångspunkt i rådande forskningsläge, utvärdera den uppfostringsmiljö som idrottsrörelsen tillhandahåller.

7.2 Barn och ungdomars föreningsidrottande: verksamhetens omfattning och utveckling över tid

Analysen av barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö inleds med en övergripande beskrivning av föreningsidrottens ställning och betydelse i de ungas liv. När börjar man idrotta? När slutar man – och varför? Inverkar faktorer som kön, socioekonomi och etnicitet på barns och ungdomars benägenhet att söka sig till föreningsidrotten? Och vad vet vi egentligen om den grupp ungdomar som aldrig tillhört en idrottsförening? Redogörelsen är brett

² *Idrotten vill* (2005), s. 3.

³ *Ibid.*, s. 11.

upplagd och avser att utgöra en fond till den följande och mer ingående analysen av idrotten som uppfostringsmiljö.

Presentationen av ungdomars idrotts- och motionsvanor baseras på tre större kartläggningar. En första viktig informationskälla utgör RF:s egen statistik. Förbundet har sedan 1998 utfört återkommande kartläggningar av ungdomars tävlings- och motionsvanor i samarbete med Statistiska Centralbyrån (SCB). Datainsamlingen baseras på en enkät som skickas till 3000 ungdomar i åldern 13–20 år. Materialet sammanställs därefter och redovisas kontinuerligt i särskilda rapporter och på förbundets hemsida.

En andra informationskälla utgör rapporten ”Unga och föreningsidrotten”, författad av sociolog Mats Trondman på uppdrag av Ungdomsstyrelsen. Projektets övergripande syfte var att undersöka om ungdomars föreningsidrottande ”som de själva beskriver och upplever det” kunde anses motsvara statens idrottspolitiska ambitioner ur ett folkrörelse- och folkhälsoperspektiv. Källmaterialet bestod av en omfattande enkät vilken besvarades av närmare 1600 ungdomar i ålder 13–20 år.⁴

Slutligen har information hämtats från ett större forskningsprojekt rörande ungdomars fritids- och kulturliv som pedagogerna Per Nilsson och Bengt Larsson bedrivit sedan mitten av 1990-talet. Projektet – som tillkom på uppdrag av RF, Statens kulturråd och Ungdomsstyrelsen – bestod initialt av två delstudier: en riksrepresentativ och en kontextuell. I den förstnämnda fick drygt 3 000 ungdomar mellan 13 och 25 år besvara en postenkät rörande sina fritidsvanor. Den följande kontextuella studien omfattade närmare 1 600 ungdomar i 16-årsåldern i fyra socioekonomiskt, geografiskt och etniskt skilda miljöer. Projektet utmynnade 1998 i Nilssons rapport ”Fritid i skilda världar”.⁵ Därefter har Larsson följt upp den kontextuella studien vid två tillfällen, 2002 och 2007, och redovisat resultaten i avhandlingen ”Ungdomarna och idrotten”.⁶

⁴ Mats Trondman, *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9, se särskilt kapitel 5.

⁵ Per Nilsson, *Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 11 (Stockholm 1998).

⁶ Bengt Larsson, *Ungdomarna och idrotten: Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer* (Stockholm 2008).

Idrottens ställning i ungas fritidskultur

Samstämmig forskning vittnar om idrottens anmärkningsvärt starka ställning inom barn- och ungdomskulturen. I RF:s studie av ungdomars tävlings- och motionsvanor 2005 uppgav hela 56 procent av samtliga tillfrågade i åldern 13–20 år att de tillhörde en idrottsförening.⁷ I Trondmans och Nilssons motsvarande undersökningar blev andelen något lägre, 44 procent.⁸ Till detta ska läggas alla de ungdomar som tidigare tillhört en idrottsförening men som av olika skäl slutat. Dessa utgör en stor majoritet av de utanförstående. I RF:s studie var det enbart 10 procent som uppgav att de aldrig tillhört en idrottsförening. I Trondmans undersökning utgjorde motsvarande kategori 14 procent. Föreningsidrott är följaktligen en aktivitet som engagerar många och som de allra flesta unga (närmare 90 procent) har egen erfaren av.

Ytterligare indikatorer på idrottens betydelse är ungdomars positiva inställning till verksamheten. När Nilsson ställde frågan vilka fritidsaktiviteter som ungdomar *tyckte mest om* att göra, så placerades idrott högt. Hela två tredjedelar av samtliga tillfrågade ungdomar nämnde någon form av idrott bland de aktiviteter som betydde mest för dem.⁹ Endast att ”umgås med kompisar” nådde en högre svarsfrekvens. Trondmans studie gav ett liknande resultat. Hela 58 procent svarade att idrott har mycket stor eller ganska stor betydelse i deras liv medan endast en av fem svarade att idrott hade ganska liten (11 procent) eller mycket liten/ingen betydelse (9 procent). Vidare ansåg över två tredjedelar att egenskapen ”vara duktig i idrott” var något som gav hög status i den egna ungdomskulturen.¹⁰

Idrott är dessutom en viktig del av de ungas nöjeskonsumtion. Som exempel kan nämnas att 85 procent av de tillfrågade i Trondmans ungdomsstudie uppgav att de sett sportprogram på TV under de senaste tolv månaderna. Nästan hälften, 44 procent, sade sig se sportprogram minst en gång i veckan. Nästan alla ungdomar – hela 92 procent – sade sig även besökt åtminstone en idrottstävling under det senaste året. En dryg tredjedel hävdade till och med att de gör det minst en gång i veckan.¹¹

⁷ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:6, s. 8.

⁸ Trondman, s. 33, Nilsson, s. 76.

⁹ Nilsson, s. 78–79.

¹⁰ *Ibid.*, s. 78–79, Trondman, s. 32.

¹¹ Trondman, s. 36.

När börjar man idrotta?

Föreningsidrott är en aktivitet som man vanligtvis söker sig till i redan unga år. I Trondmans studie framkom att nästan sju av tio ungdomar börjat träna i en idrottsförening före åtta års ålder (se tabell 7.1). Nästan var fjärde uppgav att de var fem år eller yngre medan endast knappt en av tio börjat efter elva års ålder.

Tabell 7.1 Idrotts- och tävlingsdebuten

Unga föreningsidrottares ålder när de började träna i en idrottsförening (procent)		Unga föreningsidrottares ålder när de började tävla i en idrottsförening (procent)	
5 år eller yngre	24	5 år eller yngre	3
6 år	23	6 år	13
7 år	20	7 år	19
8 år	9	8 år	16
9 år	8	9 år	13
10 år	7	10 år	12
11 år eller äldre	9	11 år eller äldre	24
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>Totalt</i>	<i>100</i>

Källa: Trondman (2005), s. 40–41.

Även tävlandet påbörjas tidigt – om än något senare än själva föreningsdebuten. Mer än var tredje (35 procent) av de föreningsaktiva uppgav att de börjat tävla före åtta års ålder. Uppgifterna bekräftas i RF:s undersökningar. Dessutom visar RF:s data att både förenings- och tävlingsdebuten sjunkit i åldrarna under senare år. Det är idag betydligt vanligare att barn börjar idrotta i 5–6 års ålder än i slutet av 1990-talet. Pojkar börjar ofta tävla i 7–8 års ålder medan flickor vanligtvis börjar något år senare.¹²

Hur många idrotter har de unga erfarenhet av?

En förutsättning för att hitta en idrott som man tycker om, är lämpad för och beredd att satsa på, är möjligheten att prova på *olika* idrottsaktiviteter. Detta är även något som idrottsrörelsen själv uppmärksammat. Inte minst i *Idrotten vill* framhålls att barns möjlighet att utveckla ett livslångt idrottsintresse och fysiska grundfärdigheter sammanhänger med deras reella möjlighet att prova på

¹² *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 11–12.

olika idrottsaktiviteter.¹³ Mot denna bakgrund är det positivt att de flesta unga uppger att de har varit aktiva i mer än en föreningsidrott. I Trondmans ungdomsstudie uppgav nästan nio av tio (88 procent) att de deltagit i mer än en föreningsidrott under sin livstid. Närmare hälften (45 procent) sade sig ha varit aktiva i fyra eller fler idrotter. Inte förvånande noterade Trondman även att det främst är under de tidiga barn- och ungdomsåren som man prövar på olika idrotter för att därefter koncentrera sig på en eller ett fåtal. Vissa idrotter, som fotboll, gymnastik, ridning, simning och ishockey, är dessutom typiska ”förstavalsidrotter” med omfattande barnverksamhet.¹⁴

Hur mycket idrottar man – och varför?

Idrott är inte enbart en populär sysselsättning för barn och ungdomar. Det är även en aktivitet som upptar en stor del av deras fritid. I Trondmans studie fick de unga uppge hur mycket tid som de lade ned på sitt föreningsidrottande. Resultatet visade att hela 40 procent tränade minst 9 timmar i veckan. Blott 12 procent sade sig idrotta två timmar eller mindre.¹⁵ RF:s undersökningar har gett ett liknande resultat. I 2005 års kartläggning av ungdomars idrotts- och motionsvanor uppgav hela 81 procent att de tränade minst 2–3 gånger i veckan. Nästan en tredjedel (30 procent) sade sig dessutom träna dagligen eller nästan dagligen. Några större ålderskillnader kunde inte utläsas. Däremot framkom vissa könsmissiga mönster. Det var betydligt fler pojkar än flickor som uppgav att de tränade dagligen eller nästan varje dag. Omvänt var det betydligt fler flickor som sade sig träna åtminstone en gång i veckan.¹⁶ Detta mönster – som även framkommit i andra studier – indikerar att pojkar och flickor har något olika inställningar till sitt idrottande. Av allt att döma verkar pojkar ofta tillämpa principen ”allt eller inget” medan flickor i större utsträckning väljer att idrotta ”åtminstone något”.¹⁷

Det är även tydligt att barn och ungdomar framförallt idrottar för rekreation snarare än prestation. I Trondmans studie uppgav

¹³ *Idrotten vill*, s. 11.

¹⁴ Trondman, s. 41–44.

¹⁵ *Ibid.*, s. 45.

¹⁶ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 31.

¹⁷ Jfr Johan R. Norberg & Susanne Ljunglöf, *Idrott, kön och genus – en kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2003:1, s. 11.

över hälften att de idrottade ”för att det är roligt”. En betydande minoritet, var fjärde person, sade sig dock ha som mål att i framtiden tillhöra den internationella eller svenska idrottseliten.¹⁸ I detta sammanhang kan tilläggas att motiven till att idrotta förändras med stigande ålder. Medan barn och ungdomar framförallt motiverar sitt deltagande med ”att det är roligt” och för ”att man får tävla” betonar vuxna företrädesvis värdet av hälsa och att hålla sig i form.¹⁹

Idrottsmönster kopplat till socioekonomi, kön, geografi och etnicitet

Även om de flesta ungdomar tillhör eller har tillhört en idrottsförening, är det tydligt att faktorer som kön, socioekonomi, geografi och etnisk bakgrund inverkar på ungas idrottsmönster. Det är alltså så att pojkar föreningsidrottar i större utsträckning än flickor. Enligt RF:s statistik tillhör exempelvis 62 procent av alla pojkar i åldern 13–20 en idrottsförening mot 51 procent av alla flickor i samma ålder. På motsvarande sätt ökar benägenheten att föreningsidrotta i takt med stigande hushållsinkomst. En indikator på detta är att 62 procent av alla ungdomar som bor i villa föreningsidrottar jämfört med 42 procent av ungdomar som bor i en hyresrätt.²⁰

Ett intressant exempel på hur ungdomars idrottande kan kopplas till geografi, kön och etnicitet ges i Per Nilssons studie *Fritid i skilda världar*.²¹ Ett led i undersökningen var nämligen en s.k. kontextuell studie omfattande närmare 1600 ungdomar i 16-årsåldern (årskurs 9) i fyra geografiska områden ”där den sociala miljön väsentligt skiljer sig såväl socioekonomiskt, etniskt som geografiskt men där andra förhållanden som t.ex. könsfördelningen är jämn.” Mer konkret studerades ungdomar från:

1. en utpräglad skogsbygd i norra Dalsland och södra Värmland (Bengtsfors/Årjäng)
2. en mellanstor stad (Luleå),
3. Stockholms innerstad (Södermalm och Östermalm)
4. Stockholms invandartäta södra förorter (Flemingsberg, Tumba och Vårby).

¹⁸ Trondman, s. 46.

¹⁹ Uppgift från RF.

²⁰ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 8.

²¹ Jfr Norberg & Ljunglöf.

I undersökningen framkom tydliga variationer i andelen ungdomar som uppgav att de ägnade sig åt föreningsidrott. Störst andel idrottande ungdomar återfanns i Luleå (67 procent av flickorna, 69 procent av pojkarna). För ungdomarna i invandrartäta Stockholms syd var motsvarande siffror 28 procent för flickor och 59 procent för pojkar. Liknande skillnader framkom i ungdomarnas motionsvanor. På frågan ”Hur mycket motionerar du på din fritid för närvarande?” fördelade sig svaren på följande sätt:

Tabell 7.2 16-åringars motionerande på sin fritid fördelat efter område och kön (≈procent)

Fysisk aktivitet	Bengtsfors		Luleå		Sthlm city		Sthlm syd	
	F	P	F	P	F	P	F	P
Nästan inget	9	15	7	12	10	14	15	12
Ganska lite	26	21	9	8	16	15	22	14
Gång 1 ggr/v	22	17	14	5	17	11	25	17
Jogging 1 ggr/v	23	20	26	18	36	24	26	25
Regelb. träning flera ggr/v	21	27	44	58	21	35	12	31
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Källa: Fritid i skilda världar, s. 109.

I tabell 7.2 bekräftas den allmänna tendensen att pojkar i större utsträckning tränar mycket eller nästan inget alls medan flickor är starkare företrädare mellan dessa två ytterligheter. Flickor i Stockholms invandrartäta södra förorter utgör dock ett undantag. Endast här var det fler flickor än pojkar som uppgav sig vara i det närmaste fysiskt inaktiva. Andelen flickor som ägnade sig åt regelbunden träning var dessutom betydligt lägre i Stockholm syd än i de övriga geografiska områdena.²² Intrycket är således att pojkar med utländsk bakgrund föreningsidrottar och är fysiskt aktiva i samma utsträckning som pojkar med svenskfödda föräldrar men att flickor med utländsk bakgrund däremot är förhållandevis svagt representerade på båda dessa områden.

I Larssons uppföljning av den kontextuella studien bekräftas många av Nilssons resultat.²³ Som exempel kan här nämnas, att pojkar i större utsträckning än flickor är föreningsaktiva, att ungdomars idrottsvanor skiljer sig åt beroende på vilken ort de bor i

²² Nilsson, s. 109, 120.

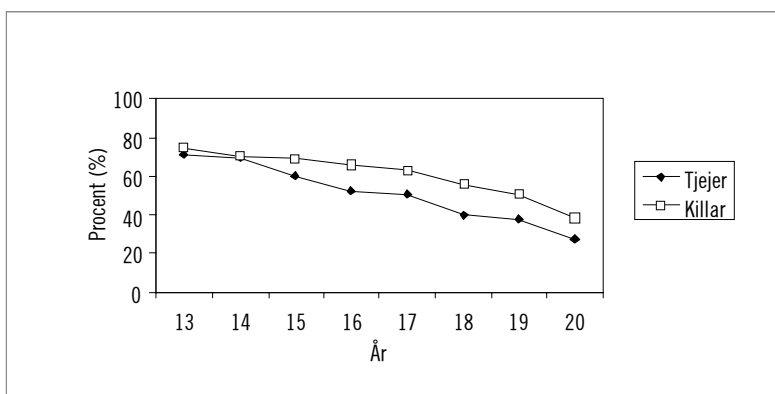
²³ Bengt Larsson, *Ungdomarna och idrotten: Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer* (Stockholm 2008).

och att ungdomars idrottande ökar i takt med socioekonomisk status. Det senare är dessutom särskilt tydligt i föreningsidrotten. Det är således mindre socioekonomiska skillnader hos ungdomar som tränar utanför föreningsidrotten (exempelvis på gym) än bland dem som tränar i en idrottsförening.

När slutar man att föreningsidrotta – och varför?

Som ovan påpekats, väljer det stora flertalet barn och ungdomar att åtminstone någon gång prova på att idrotta i en idrottsförening. För vissa blir dock mötet med föreningsidrotten en relativt kort erfarenhet. I RF:s studie av ungdomars idrotts- och motionsvanor uppgav 34 procent av de tillfrågade i åldern 13–20 år att de slutat att föreningsidrotta. I Trondmans motsvarande undersökning var avhopparna 41 procent. I båda studierna framkom dessutom att avhoppet ökar i takt med stigande ålder och att flickor tenderar att sluta tidigare än pojkar.²⁴

Diagram 7.1 Andelen som tränar/tävlrar i en idrottsförening

Källa: RF:s undersökning av ungdomars idrotts- och motionsvanor 2005.

När ungdomar tillfrågas *varför* de slutat att föreningsidrotta blir svaret vanligtvis att de förlorat intresset, fått andra intressen eller har brist på tid.²⁵ Utifrån ungdomars egen självförståelse handlar avhopp således sällan om faktorer som ekonomi, skador, föräldra-

²⁴ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 22, Trondman, s. 125.

²⁵ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 13, Trondman, s. 124.

press eller utslagning (att ”inte längre platsa”). I Trondmans studie meddelade dessutom påfallande många av de s.k. avhopparna, drygt hälften, att de absolut eller troligen kommer att börja föreningsidrotta igen. Endast sju procent hävdade att de absolut inte kunde tänka sig göra detta.

Trondman studerade om specifika samhällsliga faktorer kunde kopplas till den grupp ungdomar som lämnat föreningsidrotten. Resultatet visade att andelen avhoppare var större hos unga som 1) endast bodde med en förälder 2) hade svag sociogeografisk förankring 3) kom från invandrartäta, segregerade områden 4) vars familjer hade ett svagt ”idrottskapital” det vill säga att föräldrarna saknade egna erfarenheter av att vara ledare eller aktiva inom föreningsidrotten.²⁶

Vilka är de utanförstående - de som aldrig börjat föreningsidrotta?

En heltäckande bild av ungdomars föreningsidrottande kan aldrig tecknas genom att man enbart studerar de som är – eller har varit – aktiva. Lika viktigt är att analysera den grupp som aldrig varit med: *de utanförstående*. Vad kännetecknar dessa ungdomar? Vad anser de om idrott och i vilken utsträckning skulle de själva kunna tänka sig att börja föreningsidrotta?

Inledningsvis kan konstateras att de utanförstående är en relativt liten grupp. Endast cirka 10–14 procent av landets ungdomar uppger att de aldrig tillhört en idrottsförening.²⁷ Inte förvånande uppvisar många i denna grupp även ett relativt begränsat intresse för just idrott. I Trondmans ungdomsstudie svarade var fjärde person av de utanförstående att idrotten betyder mycket litet eller inget alls i deras liv. Vidare ansåg endast ett fåtal att idrottsliga prestationer gav hög status inom ungdomskulturen. I allmänhet visade de utanförstående även ett lågt intresse för att titta på sport på TV eller besöka idrottsevenemang. Det fanns dock en ”relativt stor minoritet” som bröt detta mönster. Ungefär var fjärde person, som aldrig tillhört föreningsidrotten, uppgav att idrotten hade stor eller ganska stor betydelse i deras liv, att de ser på sportprogram varje vecka och besöker idrottstävlingar åtminstone varje månad. För att ytterligare komplicera bilden meddelade nästan hälften av de utanförstående att de absolut (16 procent) eller troligen

²⁶ Trondman, s. 119–134.

²⁷ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 12, Trondman, s. 137.

(31 procent) skulle börja föreningsidrotta i framtiden.²⁸ För idrottsföreningar med intresse av att locka till sig nya ungdomar utgör således åtminstone delar av gruppen utanförstående ett potentiellt rekryteringsmaterial.

I övrigt utmärkte sig de utanförstående i Trondmans studie på bland annat följande sätt:

- De var i större utsträckning flickor än pojkar, särskilt flickor av utländsk härkomst.
- De kom i stor utsträckning från invandrartäta, segregerade bostadsområden.
- De kom i stor utsträckning från familjer med låg utbildning.
- De hade i mindre utsträckning föräldrar som varit idrottsaktiva eller verksamma som idrottsledare.

Utifrån ett folkhälsoperspektiv behöver det inte nödvändigtvis vara problematiskt att vissa ungdomsgrupper står utanför *föreningsidrotten*. De kan ju motionera på egen hand, till exempel genom att gå på gym eller att jogga/träna i oorganiserad regi. Dessvärre visar dock RF:s statistik att det är ungdomar som redan tillhör idrottsföreningar som samtidigt är de som motionerar i störst utsträckning utanför den organiserade idrotten. Över hälften, 58 procent, av alla de ungdomar som föreningsidrottar ägnar sig även åt motionsaktiviteter i oorganiserad regi. Bland de utanförstående är andelen motionärer betydligt lägre – endast 42 procent.²⁹ Inom den grupp ungdomar som inte tillhör föreningsidrotten finns således ett stort antal fysiskt inaktiva.

7.3 Tre studier av idrottens som uppfostringsmiljö³⁰

I detta avsnitt presenteras tre mer övergripande studier av idrotten som uppfostringsmiljö. Bidragens gemensamma nämnare är ett intresse av att förstå och analysera den fostran som sker inom föreningsidrottens barnverksamhet. Forskarnas infallsvinklar och vetenskapliga metoder är olika – i viss mån även deras resultat. Till-

²⁸ Trondman, s. 138–140.

²⁹ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 15.

³⁰ Delar av avsnitt 6.4–6.6 i detta kapitel har tidigare publicerats i Johan R. Norberg, "Forskning om barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö" i Lars-Magnus Engström, Johan R. Norberg & Joakim Åkesson, *Idrotten vill. En utvärdering av barn- och ungdomsidrotten*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:1.

sammans ger de dock en intressant, om än komplex, bild av idrottens socialiserande aspekter.

Barnidrottens ”dolda läroplan”

Ett första bidrag är pedagogen Karin Redelius avhandling ”Ledarna och barnidrotten”. Som titeln antyder, hade studien som övergripande syfte att öka kunskapen om idrottsrörelsens barn- och ungdomsledare: vilka de är, deras syn på idrotten och vilka egenskaper de vill förmedla och utveckla hos barn.³¹ Utgångspunkt var dels idrottens socialiserande förmåga, det vill säga att barn och ungdomar via idrotten och dess ledare ”medvetet och omedvetet kan tänkas införliva såväl färdigheter, vanor och kunskaper som normer och värderingar”, dels att samhällsutvecklingen medfört att det inte längre är självklart vad dagens idrottsledare ska förmedla till de unga. Eller som Redelius själv formulerade saken:

Vad som ska förmedlas till barn i dag, vad arvet från de vuxna till barnen ska bestå av, ter sig inte självklart utan förefaller istället vara upp till enskilda fostrares föreställningar om vad uppdraget ska innebära. Detta gäller idrottsledare i högre grad än exempelvis lärare, då idrottsrörelsen till skillnad från skolan inte har en föreskrivande läroplan.³²

Undersökningen baserades på en enkät riktad till drygt 500 barn- och ungdomsledare inom idrotterna basket, fotboll, golf, gymnastik, simning och ridsport.³³ Därtill gjordes ett antal kompletterande intervjuer, företrädesvis med ledare i fotboll och basket.³⁴

Redelius närmade sig frågan om idrottens uppfostringsmiljö genom att undersöka *vilka egenskaper som ledarna ansåg viktiga att utveckla hos barn*. Detta gjordes på flera sätt. I enkäten fanns bland annat en lista på sammanlagt 40 olika möjliga karaktärsdrag där ledarna uppmanades att markera de fem som de ansåg mest viktiga att utveckla hos barn. Därtill fanns en öppen fråga där ledarna med egna ord fick formulera vad de ville förmedla som idrottsledare. Slutligen undersökte Redelius även mer indirekt vad ledarna vill ge

³¹ Karin Redelius. *Ledarna och barnidrotten. Idrottsledarnas syn på idrott, barn och fostran*, (Stockholm, 2002 a).

³² *Ibid.*, s. 29.

³³ Som jämförelsematerial riktades enkäten även till blivande idrottslärare och blivande fritidsledare. Se Redelius (2002 a), kapitel 5.

³⁴ Redelius (2002 a), s. 68.

barnen genom att hon i de kompletterande intervjuerna fokuserade på vilka regler som ledarna ville att barnen skulle följa.³⁵

Intressant nog gav de tre infallsvinklarna något olika resultat. På den första frågan med fasta svarsalternativ blev de vanligaste svaren att ledarna ville utveckla *ärlighet, ansvarsfullhet, självständighet och kreativitet* hos barnen. När ledarna istället med egna ord fick beskriva vad de ville förmedla framkom aspekterna *glädje, social kompetens, personlighetsutveckling* och *moraliska värderingar*. Vidare framhölls idrottens *hälsobefrämjande* egenskaper och *social prevention*, det vill säga att idrotten motverkar mindre utvecklande aktiviteter som att ”hänga på stan”, spela dataspel och dylikt.³⁶ Även om svaren var något olika – och även om Redelius dessutom noterade vissa skillnader mellan såväl företrädare för olika idrotter som mellan manliga och kvinnliga idrottsledare – pekade resultatet så långt mot en relativt samstämmig bild av en ledarkår vars uttalade ambition var att utveckla barn till ärliga, ansvarfulla, självständiga och kreativa individer. En tydlig diskrepans framkom dock när ledarna i de kompletterande intervjuerna fick beskriva sin egen verksamhet, hur de ville att barnen skulle uppträda och vilka regler de hade. Dessa utsagor vittnade om en betydligt mer auktoritärt styrd och reglerad verksamhet.

Här är det ingen tvekan om vad som gäller: Kom i tid, hör av dig om du inte kan träna, ha med dig adekvat utrustning, ”flamsa inte omkring” på träningen, var tyst när jag pratar, gör ditt bästa! Och barnen gör troligen detta, eftersom ledaren har sanktioner som exempelvis skolan aldrig kommer i närheten av, då ledaren kan säga: Sköter du dig inte får du stå över. Passar det inte, kan du gå.³⁷

Redelius noterade således en motsättning mellan ledarnas uttryckta mål och deras praktik. Intressant nog beskrev ledarna dessutom en verklighet som i stor utsträckning överensstämde med egenskaper som funnits listade i enkäten, men som få uttryckligen värdesatt. De uttryckte således en ambition av att främja kreativitet och självständighet men bedrev i praktiken en verksamhet som istället premierade egenskaper såsom att vara behärskad, plikttrogen, lydig och punktlig. Det senare sammanfattade Redelius som ett *skötsam-*

³⁵ Valet att studera regler motiverades med att uppfostran innehåller tre komponenter: vägledning, bedömning och sanktioner, se Redelius (2002 a), s. 174–175.

³⁶ Redelius (2002 a), kapitel 9.

³⁷ Ibid., s. 199.

betsideal vilket närmast var att betrakta som ”barnidrottens dolda läroplan”.³⁸

Slutsatsen blir att istället för att vara en glädjefull och kreativ miljö, framstår barnidrotten genom ledarnas egna beskrivningar av praktiken som en tämligen auktoritärt styrd miljö med stark social kontroll, där allvaret och det seriösa tycks dominera över det lekfulla, fantasi-eggande och självständiga.³⁹

Olika idrotter – olika fostran

Även pedagogen Staffan Karp har studerat idrotten som uppfostringsmiljö. Men medan Redelius närmade sig området via barnidrottens ledare, valde Karp att vända sig till de idrottande barnen själva och deras föräldrar. Resultatet, avhandlingen ”Barn, föräldrar och idrott”, visar framförallt att olika idrotter tenderar att skapa helt skilda socialisationsprocesser.⁴⁰

Det övergripande syftet i undersökningen var ”att beskriva och förstå idrottens betydelse för idrottsaktiva barn, deras föräldrar och familjen”, särskilt ur ett fostransperspektiv. Själva studien baserades på s.k. kvalitativa djupintervjuer med totalt 18 familjer vars barn (i åldern 10–13 år) var aktiva inom idrotterna fotboll och golf. Karp valde således medvetet att undersöka socialisationsprocesser inom två populära men relativt olika idrotter. Medan fotboll fick representera en fysiskt inriktad lagidrott med bred och aktiv rekrytering av ungdomar från olika socioekonomiska skikt fick golfsporten företräda en mer mentalt och tekniskt inriktad individuell idrott där ungdomar företrädesvis rekryteras från mer välbeställda samhällsgrupper.⁴¹

Karp noterade tydliga skillnader i de sociala kompetenser som barn fostrades till genom de två idrotterna. I fotbollen lärde sig barnen värdet av att samarbeta och underställa sig kollektiva mål. De fick även lära sig principer för över- och underordning och att acceptera sortering och utsortering. Vidare fick de lära sig att ”den som har makten kan avgöra när den formella ideologin gäller och när den kan sättas ur spel”. I golfen fick barnen på motsvarande sätt lära sig att hävda sin individualitet. Även självkontroll var vik-

³⁸ Ibid., s. 200.

³⁹ Ibid., s. 179.

⁴⁰ Staffan Karp, *Barn, föräldrar och idrott. En intervjustudie om fostran inom fotboll och golf* (Umeå 2000).

⁴¹ För en diskussion om valet av idrotter, se Ibid., s. 46–49.

tigt, det vill säga att behålla en behärskad fasad trots inre känslorstormar i svåra situationer. Därtill uppmuntrades barnen genom golfen att vara ”den som kontrollerar och inte den som kontrolleras”.⁴²

En fostran till ”normalitet”

Ett tredje bidrag om idrottens socialisationsaspekter är etnologen Jesper Fundbergs avhandling ”Kom igen, gubbar!”.⁴³ I studien analyserades pojkfotbollen som uppfostringsmiljö med särskilt fokus på *manlighetsfostran*. Konkret riktades intresset mot vad som uppfattas som *normalitet* inom ramen för manlig fostran i pojkfotbollen – och vilka uttryck denna normalitet tar sig.

Fundberg valde en kvalitativ ansats. Under sammanlagt fyra års tid följdes ett pojkfotbollslag i en medelklassförort till Stockholm – från att barnen var 11 år till att de fyllde 15 år. Förutom återkommande intervjuer med barn, tränare och föräldrar närvarade Fundberg kontinuerligt vid träningar, matcher och turneringar. Dessutom gjordes omfattande fältanteckningar och videoupptagningar. Resultatet blev en ingående skildring av ett pojkfotbollslags vardagsliv. Med utförliga exempel och beskrivningar analyserade Fundberg hur pojkarna, deras ledare och föräldrar talade och agerade i alltifrån omklädningsrum och träningar till matcher och resor.

Fundberg noterade tidigt att varken de unga pojkarna eller deras ledare självmant resonerade eller talade i termer av maskulinitet. Inte heller betraktade de sig själva som någon särskild kategori (till exempel ”unga, svenskfödda pojkar av medelklassbakgrund”). Deras självbild och tankar om maskulinitet manifesterades istället *implicit* och i beskrivningar av *andra*. Genom att i ord och handlingar beskriva vilka de *inte* uppfattade sig som – och vilka grupper de *inte* ansåg sig tillhöra – så beskrev de således, låt vara mer indirekt, även sig själva. Och en förklaring till deras svårighet att beskriva sig själva var, enligt Fundberg, att de närmast oreflekterat betraktade sig själva i en position som ”bärare av normalitet” medan de andra snarare representerade det avvikande och det onormala.

⁴² Ibid., s. 256.

⁴³ Jesper Fundberg, *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter* (Stockholm 2003).

Men vad kännetecknade då de andra? Enligt Fundberg kan pojkarnas och ledarnas utsagor sammanföras till de tre kategorierna "bögen", "kärringen" och "invandraren". Pojkarnas olika skämt, gester och kroppsliga framställningar av homosexuella tolkade Fundberg som ett sätt att i en sexualiserad terminologi hantera känsliga frågor om intimitet och fysisk närhet. Eftersom fotboll är en idrott med stora inslag av fysisk närhet – från tacklingar och ryggdunkar på fotbollsplanen till omklädningsprocedurer och social samvaro utanför planen – blev bögskämt en strategi hos pojkarna för att markera gränser mellan tillåten intimitet (såsom en kram mellan lagkamrater efter ett mål) och det otillåtna (att exempelvis kramas utanför planen). På motsvarande vis symboliserade kärringen "det veka, klena och svaga". I denna kategori sammanfördes både idéer om moral och kroppslig praktik. Att "spela som en kärring" handlade således såväl om att uppträda allmänt tveksamt, försiktigt eller passivt som att inte använda hela kroppen i en beslutsam passning eller tackling. Den tredje kategorin, invandraren, var den mest motstridiga. Denna kategori utgjorde inte enbart en negativ motpol till de egna idealen. Å ena sidan karakteriseras invandraren som alltför odisciplinerad och känslöstyrd. Inte minst utmärkte han sig genom att spela bra i medgång men dåligt i motgång. Å andra sidan framställdes han även som tuff, självsäker och tekniskt överlägsen. Men oavsett om invandraren beskrevs med fascination eller avståndstagande, så betraktades han som annorlunda och avvikande från de egna manlighetsidealerna.

På det viset kan invandraren vara både "för mycket" (macho, känslomässig) eller "för lite" (disciplinerad) men aldrig "vanlig" och därmed inte bärare av "normalitet."

Fundbergs analys kan framstå som provocerande. Den genererar även frågor huruvida idrottsrörelsen har ett ansvar för hur ungdomar skämtar och agerar i omklädningsrummet efter träningar och matcher. Och vilka generella slutsatser kan egentligen dras av en studie av ett specifikt pojklag i en specifik idrott och inom en viss samhällelig kontext? Rimligtvis hade slutsatserna blivit annorlunda om Fundberg istället studerat ett lag med en majoritet av invandrarungdomar eller ett tjejlag i basket. Men den kanske viktigaste, mer generella, poängen är dock att Fundberg visar hur idrottens fostrande egenskaper *inte enbart kan relateras till själva idrottsverksamheten*. Många barn och ungdomar spenderar en stor del av sin uppväxt i en förenings regi. De utvecklas och formas i ett

socialt samspel mellan föreningens verksamhet och interna kultur och de värderingar och beteendemönster som aktiva och ledare bär med sig.

Redogörelsen ovan visar tre skilda exempel på forskning om idrotten som socialisationsarena. Enligt Redelius är barnidrotten i stor utsträckning en fostran till skötsamhet och disciplin – och detta till följd av en regelstyrd idrottslig praktik och ett förhållandevis auktoritärt ledarskap. Karp tillägger att olika idrotter främjar olika socialisationsaspekter och pekar särskilt på skillnader mellan lag- och individuella idrotter. Slutligen visar Fundberg att socialisering inom idrotten uppstår i ett samspel mellan verksamheten i en idrottsförening och den sociala interaktionen mellan barn och ledare. Sammantaget visar forskarnas skilda infallsvinklar och analyser att den fostran som sker inom barnidrotten är ytterst komplex och varierad. Ett entydigt svar på vad barnidrotten fostrar till är således inte möjligt utan måste relateras till ett antal samverkande faktorer såsom traditioner och regelsystem inom skilda idrottsgrenar, föreningars interna kultur och den sociala, ålders- och könsmässiga sammansättningen bland barn och ledare.⁴⁴

7.4 Barns föreningsidrottande – rolig lek och/eller allvarsam tävling?

I *Idrotten vill* konstateras att tävlingar har en självklar plats i barns idrottande. Samtidigt påpekas att en alltför snäv fokusering på resultat och prestationer riskerar att göra verksamheten onödigt allvarsam och begränsa allas lika möjlighet att delta. En allmän handlingsrekommendation till idrottsrörelsens många barnledare blir därmed att låta lek och glädje styra verksamheten. Därtill uppmanas idrottsföreningarna att pröva alternativa tävlingsformer där barn tävlar mot sig själva istället för att jämföras med varandra.⁴⁵ Även om ett tävlingsmoment därmed betraktas som naturligt i barns idrottande, är budskapet att en verksamhet präglad av vuxenidrottens tävlingslogik riskerar att motverka förutsättningarna för en ”god” barnidrott.

⁴⁴ För en diskussion om faktorer som inverkat på barnidrottens utformning, se Karin Redelius, ”Barnidrotten i ett samhällsperspektiv” i Lars-Magnus Engström & Karin Redelius (red) *Pedagogiska perspektiv på idrott* (Stockholm 2002 b).

⁴⁵ *Idrotten vill* (2005), s. 11.

Idrottsledares syn på ”den goda barnidrotten”

Utgångspunkten i *Idrotten vill* är således att barns idrott måste bygga på andra, mer lekfulla premisser än vuxnas tävlingsinriktade verksamhet. Men vad anser barnidrottens ledare? Delar de uppfattningen att barns idrott ska vara en rolig lek snarare än allvarsam tävling? Betraktar de tävlingsresultat, prestationer och tidig specialisering som ett problem? Vilken syn på idrott har egentligen de ledare som har till uppgift att förverkliga idrottsrörelsens visioner om en god barnidrott?

Den sistnämnda frågan är central i Karin Redelius tidigare nämnda studie av idrottens barn- och ungdomsledare. I undersökningen studerades ingående ledarnas inställning till såväl tävlingar, segrar, tidig specialisering som betydelsen av lek och instruktion för barns lärande och utveckling.⁴⁶ Resultatet visade sig något motstridigt. Å ena sidan uttryckte ledarna en påtagligt positiv inställning till tävlingsverksamhet i barnidrotten. Tävlingar uppfattades som bra för barns personliga utveckling. Likaså ansågs det nyttigt att tidigt lära sig att ta motgångar. Vidare framhöll ledarna vikten av att vinna. Detta motiverades dock på skilda sätt. Vissa betonade att segrar skapade glädje och stärkte barnens motivation – andra framhöll att det fungerade som mått på barnens kompetens och kunskapsnivå. Å andra sidan – och trots denna allmänt bejakande inställning till tävlingar – ansåg ledarna att barnidrotten i allt för stor utsträckning kännetecknas av utslagning. Påfallande många tillade även att barn far illa av tävling och konkurrens. Dessutom ställde sig merparten kritiska till tidig specialisering i unga år.

I en mer ingående granskning av ledarnas utsagor framträdde emellertid en relativt stor variation mellan ledare för olika idrotter. Framförallt utmärkte sig gymnastikledare som betydligt mindre tävlingsfokuserade än ledare för exempelvis basket, fotboll och simning. Redelius slutsats blev därför att ledarnas syn på idrott i stor utsträckning styrs av respektive idrotts dominerande logik. Är man, kort sagt, ledare för en idrott där tävling, prestation och rangordning premieras är det således inte förvånande att man även värdesätter dessa principer.

Redelius undersökte även hur ledarna förhöll sig till *lekens* betydelse. Det visade sig att en majoritet ansåg att lekar var utvecklande för barn. Trots detta konstaterades att lekfulla inslag sällan fick särskilt stort utrymme i ledarnas praktik. Lekar förekom snarast som

⁴⁶ Redelius (2002 a), kapitel 7.

”roliga timmen” i skolan och var därmed avvikelser från en verksamhet i huvudsak präglad av den enskilda idrottens bakomliggande tävlingslogik. Och trots att Redelius tillade att även den traditionella träningen och tävlingar kan utformas på ett lekfullt sätt, förblev hennes helhetsintryck att ”det allvarsamma och seriösa dominerade över det lekfulla”. Därmed skiljde sig barnidrotten inte nämnvärt från elitidrotten.

I idrott handlar det om att vinna – även inom barns idrott. Hur bra eller dålig en ledare är – hur väl han eller hon lyckas – i föreningsledares, barns, föräldrars, vänners och den övriga omgivningens ögon är obönhörligen förknippat med hur framgångsrikt ett lag är. En ledare som bedriver en idrottsverksamhet där barnen trivs, alla får spela, ingen känner sig åsidosatt, träningsnärvaron är hög, leken betonas, men som år efter år förlorar, kommer inte att premieras. Det strider mot idrottens idé.⁴⁷

Alternativa tävlingsformer inom barnidrotten

Även om segrar och prestationer är framträdande inslag inom barnidrotten, finns det konkreta exempel på att olika idrotter medvetet anpassat sin barnverksamhet i syfte att avdramatisera tävlingsmomentet. Ett exempel utgör Innebandyförbundet som 2002 införde s.k. *tabellösa seriesystem* för barn under 12 år. Med det uttalade syftet att motverka just tendenser till tävlingshets hos unga innebandyspelare beslöts att varken tabeller, poängräkning eller skytteligor längre skulle få förekomma i den s.k. ”knatteligan”. Den följande våren utvärderades dessutom de nya principerna av utredningsföretaget UngdomsBarometern.⁴⁸ Utvärderingen omfattade intervjuer med tolv barn och sex föräldrar från två innebandyföreningar i Uppsala. Några större möjligheter till generaliseringar blev det således inte frågan om. Samtidigt blev resultatet ett intressant och belysande exempel på svårigheten att skapa balans mellan lustfylld lek och allvarsam tävling inom barnidrotten.

Först och främst framkom att både barn och föräldrar uppfattade tävlingar och matcher som viktiga och roliga ”höjdpunkter” i idrottsverksamheten. Inte minst den allvarsamma och laddade atmosfär som präglade matcher och cuper framhölls som något positivt och spännande. Detta är värt att notera: medan idrotts-

⁴⁷ Ibid., s. 192.

⁴⁸ *Barn & innebandy. En kvalitativ undersökning om innebandyspelande barns attityder till system utan tabeller*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2002:4.

rörelsens gemensamma policydokument betonar leken som det primära för barnidrotten visade inte minst de intervjuade barnen själva en stor uppskattning av den allvarsamma nervositet som kännetecknade tävlingar i förhållande till den mer vardagliga träningen. För både barn och föräldrar var även seger det självklara målet i varje tävlingssituation. Här framträdde således en syn på barns idrottsverksamhet som i stor utsträckning överensstämmer med vuxenidrottens tävlings- och resultatlogik.

En allmänt positiv inställning till tävlingar och matcher var således ett gemensamt kännetecken för både barn och föräldrar. I frågan om tabeller och seriesystem framkom däremot vissa skillnader. Huvudintrycket var nämligen att barnen såg tabellsystem och poängräkning som relativt ointressant. Det var inget man fäste större uppmärksamhet på. Inte heller verkade seriesystemen styra barnens syn på det egna idrottandet. Hos föräldrarna fanns däremot ett påtagligt intresse av att jämföra barnens prestationer med andra lag. Av allt att döma bottnade detta delvis i en sorts oreflekterad vana att placera in matchresultat i olika tabeller. Därtill framhöll föräldrarna att serietabeller och möjligheten ”till vinst och klättring i resultatlistorna” var något som även de egna barnen uppskattade (även om barnen själva snarast hävdade det motsatta). Slutligen framkom att vissa föräldrar upprättade egna serietabeller i bjärt kontrast till Innebandyförbundets intentioner. Eller som en av föräldrarna frankt uttryckte saken:

Jag för protokoll på kylskåpsdörren hemma så att min tjej inte behöver sakna poängen.⁴⁹

Innebandyförbundets initiativ vittnar om en ambition att vidta konkreta åtgärder för att motverka tendenser till tävlingshets inom barnidrotten. Den valda strategin verkar dock inte ha fullt stöd hos den egna föräldrakåren. Att föräldrar upprättar egna protokoll (i avsaknad av officiella tabeller) av barns innebandymatcher kan svårligen förenas med tanken att tävlingsmomentet i barnidrotten ska avdramatiseras eller att de unga främst ska tävla mot sig själva. Snarare antyder det ett synsätt där barns idrottande ska tillfredsställa deras föräldrars krav på spänning.⁵⁰

Innebandyns avskaffande av serietabeller i ”knatteligan” utgör endast ett av många exempel på hur ett specialförbund kan agera i

⁴⁹ Ibid., s. 18.

⁵⁰ Jfr Redelius (2002 b) s. 65. Se även Christian Augustsson *Unga idrottares upplevelser av föräldrappress* (Karlstad 2007).

syfte att tona ned tävlingsmomentet i sin barnverksamhet. Detta framkommer tydligt i Bo Carlssons och Kristin Franssons rapport ”Regler och tävlingssystem – i barn- och tidig ungdomsidrott”.⁵¹ Studien tillkom på initiativ av RF och består av en (nästintill) fullständig kartläggning av hur samtliga specialförbund inom RF anpassat sina idrotter till barns behov och förutsättningar.⁵²

I rapportens empiriska genomgång ges många exempel på hur olika specialförbund anpassat sina barn- och ungdomsverksamheter i frågan om bland annat ålders- och viktindelningar, tävlingars speltid, storleken på plan eller anpassning av utrustning och regler.⁵³ Ett övergripande resultat var dessutom att nästan samtliga idrotter infört någon form av modifieringar. Merparten av de vidtagna åtgärderna hade dock främst till syfte att förenkla den specifika idrottsgrenen eller anpassa tävlingsmomenten till barns fysiska mognad och utvecklingsnivå. Att exempelvis spela fotboll på mindre planer, med mindre bollar och i femmannalag är visserligen exempel på modifieringar i förhållande till vuxenidrotten – men de utgör inga nämnvärda avsteg från fotbollsspelets egen logik. Med hänvisning till *Idrotten vill* kan sådana justeringar visserligen tolkas som strategier med syfte att barn ska ha *roligt* och *lära sig* sin idrott – men de medför inte nödvändigtvis att tävlingsmomentet i sig avdramatiseras eller att alla tillåts delta.

Det finns även exempel på anpassningar med ett mer uttalat syfte att motverka just tendenser till tävlingshets och selektion i unga år. En vanligt förekommande åtgärd är att – i likhet med innebandyn – slopa resultatrapportering och seriesystem. Vanligt är även att låta alla tävlande barn få någon form av pris oavsett prestation. Andra strategier kan vara att börja tävlingsverksamheten relativt sent. I exempelvis bågskytte är rekommendationen att barn över huvud taget inte ska tävla före tio års ålder (en åtgärd som dock främst tillkommit av säkerhetsskäl). I några idrotter kan man även finna konkreta exempel på att barn uppmanas att tävla mot sig själva istället för att jämföras med andra barn. I exempelvis simning anordnas den s.k. ”utmanaren” där uppgiften är att lyckas simma olika distanser under vissa i förväg stipulerade tider. I en sådan tävling har samtliga deltagare möjlighet att få guldmedalj. Även inom lagidrotter finns liknande lösningar där individen kan

⁵¹ Bo Carlsson & Kristin Fransson, *Regler och tävlingssystem – i barn- och tidig ungdomsidrott*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2006:2.

⁵² Sammanlagt 62 SF ingår. Undantagen är handikapp-, döv- och akademisk idrott samt Korpen.

⁵³ I ett särskilt appendix presenteras även varje idrott för sig.

tävla mot sig själv. Ett exempel är ”teknikmärket” inom fotbollen där barn och ungdomar självständigt tränar vissa matchlika situationer för att därefter testa sig med hjälp av en tränare, förälder eller kompis.

Idrottens selektions- och rangordningsmekanismer

Tävlingsmomentets betydelse inom barn- och ungdomsidrotten diskuteras även i Tomas Petersons rapport ”Selektions- och rangordningslogiker inom svensk ungdomsfotboll”.⁵⁴ Studien ingår som ett delresultat i ett omfattande longitudinellt projekt, ”De avgörande åren”, vars övergripande syfte är att studera föreningsidrottens utformning och innehåll i relation till idrottsrörelsens uttalade målsättningar och samhällets idrottsstöd.⁵⁵ I projektet följs närmare tusen fotbollsspelande pojkar och flickor under en längre period. Ungdomarna är födda 1984 och var vid det första undersökningstillfället 13 år gamla. Projektet förväntas att pågå fram till 2009 då de som ingår i gruppen uppnått 25 års ålder. Datainsamlingen bygger huvudsakligen på årliga spelarenkäter, kompletterat med enkäter till föräldrar, tränare och föreningar. Det kan tilläggas att datamaterialet möjliggjort analyser ur flera aspekter och redan resulterat i ett flertal forskningsrapporter.⁵⁶

I delrapporten studeras selektionsmekanismer i ungdomsfotbollens utbildningsverksamhet. Konkret undersöks vilka faktorer som styr urvalet av de pojkar och flickor som från och med 13 års ålder betraktas som så talangfulla att de får möjlighet att utveckla sig via lokala zon- och distriktsläger till elitläger och förberedande landslagssamlingar för att slutligen erhålla plats i landslagstrupper.

Intressant nog visade sig den mest utslagsgivande faktorn i ungdomsfotbollens talangselektering vara *vilken tid på året som man är född*. Redan i den ursprungliga gruppen 13-åringar, som ingick i projektet, noterades en överrepresentation av pojkar och flickor födda under det första halvåret 1984 jämfört med åldersgruppen

⁵⁴ Tomas Peterson, *Selektions- och rangordningslogiker inom svensk ungdomsfotboll*, publicerat på www.idrottsforum.org i augusti 2004.

⁵⁵ Projektet leds av Tomas Peterson. Bland övriga deltagare i projektet kan nämnas Mats Franzén och Per Nilsson.

⁵⁶ Se t.ex. Tomas Peterson, ”Idrotten som integrationsarena?” i *Att möta främlingar*, (red) Göran Rystad & Svante Lundberg (Lund 2000), Mats Franzén & Tomas Peterson, *Varför lämnar ungdomar idrotten? En undersökning av fotbollsspelande tjejer och - killar 13 till 15 år*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:3.

som helhet. Denna snedfördelning kom därefter att förstärkas med avseende på vilka ungdomar som erbjöds plats på olika utvecklings- och talangläger. Mönstret gällde båda könen men var särskilt tydligt hos pojkar. Dessutom visade sig sambandet inte vara unikt för fotbollen. I en kompletterande undersökning av vilka ishockeyspelande pojkar som deltog i TV-pucken 2001 framkom även här en kraftig överrepresentation av ungdomar födda just tidigt på året. Till och med vid en jämförelse av skolbetygen framkom en systematisk skillnad i medelbetyg i idrottsämnet med innebörden att barn och ungdomar födda tidigt på året hade högre betyg.

En slutsats i studien är att snedfördelningen inom ungdomsfotbollens talangutveckling endast kan förklaras i termer av *fysisk mognad*. Enkelt uttryckt premieras de inom varje årskull som är längst, bredast, tyngst och mest motoriskt utvecklade – vilket i praktiken oftast är ungdomar födda tidigt på året. Samma principer verkar dessutom gälla i andra lagidrotter och i skolan.

I rapporten diskuterades även konsekvenserna av selektions- och rangordningsmekanismer baserade på ungdomars fysiska mognad. En första uppenbar risk är naturligtvis att sent utvecklade pojkar och flickor tappar lusten och slutar i förtid, när de alltid får stå tillbaka för sina tidigare utvecklade kompisar. Därtill är det en urvalsprincip som svårligen kan förenas med idrottsrörelsens målsättning att alla pojkar och flickor med talang och ambition ska beredas möjlighet till en seriös elitsatsning och att övergången mellan barn- och ungdomsidrotten ska ske successivt och hänsyn tas till flickors och pojkars olika behov, förutsättningar och utvecklingstakt. Slutligen är systemet även kontraproduktivt för en idrott med ambition att utveckla framtida talanger till senior elitverksamheten eftersom tidig fysisk mognad på inga sätt indikerar talang i vuxen ålder.

Analysen av selektionsmekanismer inom ungdomsfotbollens utbildningsverksamhet är ett tydligt exempel på oönskade effekter när att vuxenidrottens tävlings- och resultatlogik får ett allt för stort genomslag på barn- och ungdomsnivå. Dessutom konstaterades i rapporten att denna selektionsprocess börjar i redan tidig ålder:

Vad vi kan visa utifrån vårt projekt är att selektionsprocessen startar långt tidigare än i samband med elitlägren i femtonårsåldern. Vårt material tyder på att selektion utifrån fysisk mognad startar redan i föreningarnas barnverksamhet (5–12 år), att den redan har fått tydliga effekter vid 13 års ålder och att den fortsätter och förstärks på föreningsnivå upp till 16 års ålder...Jag menar att denna selektion motverkar syftet att realisera all den fotbollstalang som finns inom varje ålder[s]kull flickor och pojkar. Jag menar också att den strider mot idrottens och samhällets målsättning att så många som möjligt skall vara med så länge som möjligt, och att var och en skall utvecklas efter sina egna förutsättningar.⁵⁷

Att ”toppa” laget?

I tävlingsinriktad idrottsverksamhet är specialisering och selektion ofta en nödvändighet. Detta beror på att chansen att vinna viktiga matcher vanligtvis ökar om varje spelare har en klart definierad och väl inövad position och om de bästa spelarna får mest speltid. Inom den resultatorienterade vuxenidrotten är sådana s.k. ”toppningsstrategier” närmast självklara och oproblematiske. Inom barns och ungdomars idrottande strider dock toppning och selektion mot principer som att idrottsverksamheten ska vara lekfull, bygga på de ungas egna behov och förutsättningar och ta hänsyn till variationer i utvecklingstakt.

Kunskap om toppning som fenomen är således viktig i analyser av idrotten som socialisationsmiljö. Det är ytterligare en indikator på en barnverksamhet där tävlingsfostran sker på bekostnad av föreningsfostran. Mot denna bakgrund kan det konstateras att kunskapsläget är relativt magert. Även om ämnet tangeras i många studier av barn- och ungdomsidrotten finns det få explicita undersökningar av toppningsproblematikens omfattning, utformning och konsekvenser. Ett undantag utgör *Eva-Carin Lindgren* och *Hansi Hinic* som på uppdrag av RF lät intervjua ett antal barn och idrottsledare om förekomsten av toppningsstrategier inom lagidrotterna fotboll, innebandy, ishockey och handboll.⁵⁸ Resultatet, rapporten ”Toppningsstudien”, visade att toppning förekommande. Dessutom framkom att såväl barnen som deras ledare var relativt eniga om det bakomliggande syftet: att ett lag skulle kunna prestera

⁵⁷ Tomas Peterson, *Selektions- och rangordningslogiker inom svensk ungdomsfotboll*.

⁵⁸ Eva-Carin Lindgren & Hansi Hinic, ”Toppningsstudien” – *En kvalitativ analys av barn och ledares uppfattningar av hur lag konstitueras inom barnidrott*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:4.

bättre och ha större chans att vinna sina matcher. Vidare noterades att toppning kan ske på många och olika sätt, såsom vid uttagningen av spelare till matcher, i fördelningen av speltid och i fördelningen av positioner inom lagen samt att de bästa spelarna flyttades upp till äldre årskullar.

Barn och ledare var således överens om att toppning förekom – de var däremot oense om vilka *kriterier* som styrde urvalsprocessen. Som exempel menade barnen att de bästa spelarna i laget blev uttagna till matcher i större utsträckning än andra medan ledarna snarare åberopade demokratiska principer (att ”alla ska få spela lika mycket”) eller träningsnärvaro som avgörande. På motsvarande sätt menade barnen att de bästa i laget fick mest speltid medan tränarna snarare framhöll att man gjorde bedömningar utifrån vad barnen orkade med eller vilka som tränat mest. I frågan om vad barnen lärde sig genom toppningen blev forskarnas slutsats dyster:

Erfarenheter och lärdom som barn kan få när lag ”toppas” är att ”toppning” är normalt, rätt och riktigt samt att vissa barn premieras före andra. På så sätt fostras barn till en mer elitinriktad syn på idrott där selektion, rangordning och utslagning accepteras vilket i möjligaste mån bör undvikas under barnaåren.⁵⁹

7.5 Ungdomars föreningsidrottande – prestation och/eller rekreation?

I det förra avsnittet presenterades forskning med fokus på idrottsrörelsens barnverksamhet. I detta avsnitt presenteras på motsvarande sätt studier med inriktning på ungdomsidrotten. Redogörelsen omfattar tre teman. Inledningsvis diskuteras den s.k. *avhoppssproblematiken*. Att många ungdomar lämnar föreningsidrotten under tonåren är välkänt, liksom att avhoppet ökar i takt med stigande ålder. Frågan är dock varför. Finns det förklaringar och kan dessa relateras till spänningsförhållandet mellan förenings- och tävlingsfostran? Därefter diskuteras *idrottsledarnas roll* inom föreningsidrotten. Denna del inleds med en redogörelse för hur idrottsledarna själva ställer sig i frågor kopplade till det sociala ledarskapet. Därefter presenteras en studie av hur ungdomarna beskriver sina ledares agerande och attityder i sociala frågor. Slutligen diskuteras *ungdomars inflytande och delaktighet* i föreningsverksamheten. Såväl staten som idrottsrörelsen har i olika samman-

⁵⁹ Ibid., s. 24–25.

hang framhållit vikten av ungdomars möjlighet att själva kunna påverka och ta ansvar för sitt idrottande. Fungerande demokratiska processer är dessutom en grundvillkor för en fungerande föreningsfostran. Men hur ser det ut i praktiken? Ges ungdomar möjlighet att påverka? Och är de intresserade av att utöva ett inflytande över sin träningsverksamhet och förening?

Avhopp och utslagning

Enligt *Idrotten vill* kan ungdomsidrotten ses som en övergångsfas mellan en mer lekfullt inriktad barnidrott och senior vuxenidrott. Denna övergångsfas ska dock vara brett upplagd. För de unga som visar talang och höga ambitioner ska föreningsverksamheten successivt intensifieras, utvecklas och skapa förutsättningar för en framtida elitidrottssatsning. Parallellt ska en mer breddinriktad verksamhet erbjudas de ungdomar vars idrottsliga mål snarare handlar om rekreation, gemenskap och välbefinnande. I idrottsrörelsens ungdomsverksamhet ska det således finnas plats för alla ambitionsnivåer. Därtill ska de unga ges möjlighet att ändra inriktningen på sitt idrottande, både i frågan om val av idrottsverksamhet och i ambitionsnivå. Följande uttalande är belysande:

Det är viktigt att vara medveten om att gränsen mellan breddidrotten och den elitinriktade idrotten är flytande. Under ungdomsåren finns drömmarna och ambitionerna kvar hos många och fungerar som drivkraft i idrottsutövandet. Långt ifrån alla kommer att nå verklig elitnivå, men kommer förhoppningsvis ändå att ha fått ut mycket, både nytta och glädje, av sin satsning. Omvänt kan ungdomar naturligtvis höja sin ambitionsnivå, efter att sent ha upptäckt sin talang, kanske i en ny idrott.

Även om *Idrotten vill* framhåller värdet av både elit och bredd i idrottsrörelsens ungdomsverksamhet, är det en vanligt förekommande tankefigur att ungdomsidrotten i praktiken ofta är starkt elitinriktad och att detta leder till utslagning. Men stämmer det? Finns det forskning som visar att ungdomar lämnar idrotten till följd av att de inte vill eller kan leva upp till föreningarnas ökade förväntningar på resultat och prestationer?

Ett enkelt svar kan inte ges. Orsakerna till varför ungdomar lämnar föreningsidrotten analyseras ingående i två relativt nya studier. I båda fallen framkommer att avhoppssproblematiken är ytterst komplex och inte enbart reducerbar till frågor om tävlings-

hets och utslagning. Den första, rapporten ”Varför lämnar ungdomar idrotten?”, är författad av Tomas Peterson och Mats Franzén. Precis som Petersons tidigare nämnda studie, baseras undersökningen på data från projektet ”De avgörande åren”. Utgångspunkten är således att man följer drygt 1 000 fotbollsspelande pojkar och flickor under en lång rad av år. I just denna studie görs en specialgranskning av de ungdomar i åldrarna 13–15 år som av olika skäl valt att lämna sina klubbar.⁶⁰ Den andra studien är den tidigare nämnda kartläggning av ungdomars föreningsidrottande som Mats Trondman utfört på uppdrag av Ungdomsstyrelsen.⁶¹

Av båda studierna att döma, finns det många ungdomar som slutar i en idrottsförening av helt andra skäl än ökad tävlingshets. Som exempel konstaterade Peterson och Franzén betydelsen av att ha kompisar i föreningen. Saknades skolkamrater i laget ökade även benägenheten att sluta. Vidare noterades att de ungdomar som börjat idrotta i unga år och som dessutom tränade mycket även tenderade att stanna kvar längre i verksamheten. Därtill framkom en något oväntad koppling till skolan: de 15-åringar som inte valde studieförberedande gymnasieprogram visade även i större utsträckning en benägenhet att sluta med fotboll. Detta tolkades som att många ungdomar kan uppleva föreningsidrotten som *skollik* och att ett successivt ökat allvar i både skolan och idrotten därmed kan verka avskräckande på mindre studiemotiverade ungdomsgrupper. I Trondmans studie framkom att de ungdomar som lämnat föreningsidrotten framförallt motiverade sina avhopp med hänvisning till andra intressen, förlorat intresse för just idrott eller brist på tid. Utifrån deras egna utsagor var det således sällan frågan om ökade prestationskrav eller tilltagande tävlingsintensitet.

Det kan således konstateras att den s.k. avhoppssproblematiken kan ha många och varierade orsaker. Samtidigt kan det inte förnekas att båda studierna även påvisade aspekter som – åtminstone indirekt – kan relateras till tävlingsmomentets baksida. I Petersons och Franzéns studie konstaterades bland annat att de fotbollsspelande 13-åringar som inte blev uttagna till s.k. zonläger även tenderade att sluta i större utsträckning. Att inte bli utvald och bekräftad som spelare påverkade alltså ungdomarnas lust att fortsätta i föreningen. På motsvarande sätt konstaterade Trondman att

⁶⁰ Tomas Peterson & Mats Franzén, *Varför lämnar ungdomar idrotten? En undersökning av fotbollsspelande tjejer och killar 13 till 15 år*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:3.

⁶¹ Trondman, se särskilt kapitel 5.

de ungdomar som *stannade kvar* i föreningsidrotten hade vissa specifika kännetecken. De utmärkte sig genom att börja *tävla tidigare* än avhopparna, lägga ner *mer tid* på sin träning samt ha *högre prestationsmål* och en mer *seriös inställning* till idrotten. Dessutom betraktade de sig själva som *duktiga* idrottsutövare i större utsträckning än avhopparna. Dessa iakttagelser antyder sammantaget att ungdomsidrotten är en relativt seriös och tävlingsinriktad verksamhet som framförallt tilltalar ungdomar med höga idrottsliga mål och god tilltro till sin egen förmåga. Därmed är det troligt att ökad tävlingsintensitet trots allt ingår som faktor bakom många ungdomars avhopp – även om de själva motiverar sina beslut med ett ”förlorat intresse”.

Om socialt ledarskap

Att vara ledare inom barn- och ungdomsidrotten är en ansvarsfull uppgift. Dessutom är det mycket som ledare måste kunna. Förutom kunskap om och pedagogisk förmåga att instruera i specifika idrotter krävs god kännedom om barns och ungdomars fysiska, psykiska och sociala utveckling. Dessa kunskapskrav aktualiserar två följdfrågor. Den första handlar om *utbildning*. Arrangeras det ledarutbildningar inom idrotten i frågor som rör barns och ungdomars fysiska och psykiska utveckling och uppväxtvillkor? Finns det möjlighet för ledare att fördjupa sina kunskaper om idrotten som uppfostringsmiljö? Och hur många har i sådana fall genomgått dessa utbildningar? Beklagligtvis måste det konstateras att kunskapsläget är påfallande magert i det mesta som rör idrottens utbildningsverksamhet. Varken specialförbundens stegutbildningar, SISU:s studiecirkelar eller andra utbildningsinsatser har fått nämnvärd uppmärksamhet från forskarsamfundet. En fingervisning får vi dock i RF:s *föreningsstudie* från 2003, som visar att landets idrottsföreningar i genomsnitt genomför 24 utbildningsdagar per år, motsvarande 1,4 dagar per ledare. Detta är en ökning sedan mitten av 1990-talet. I samma studie konstateras även att 69 procent av alla ungdomsledare och strax under 40 procent av alla barnledare genomgått någon form av utbildning. Däremot säger studien inget om vare sig omfattningen av eller innehållet i dessa utbildningar.⁶²

⁶² *Idrottens föreningar. En studie av idrottsföreningars situation*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:3.

Den andra frågan handlar om hur idrottens barn- och ungdomsledare i praktiken agerar i frågor kopplade till socialt ledarskap. I denna fråga finns det både studier av idrottsledares syn på ämnet och hur ungdomar upplever sina ledares beteende i sociala frågor.

I rapporten *Det sociala ledarskapet*, författad av Johan von Essen och Martin Börjesson vid Ersta Sköndal Högskola, analyseras hur idrottsledare uppfattar sin egen roll och särskilt om de upplever en konflikt mellan ledarskapets "sociala" respektive "idrottsliga" dimensioner. Även om terminologin visserligen är annorlunda, är huvudfrågan således hur idrottsledare själva förhåller sig till spänningen mellan föreningsfostran och tävlingsfostran.

Undersökningen hade en kvalitativ ansats och bestod av intervjuer med ungdomsledare i idrotterna friidrott, innebandy, basket och boxning. Inledningsvis studerades hur idrottsledarna beskrev sig själva som "sociala ledare". Resultatet visade en relativt tydlig samsyn inom undersökningspopulationen. Flertalet av ledarna ansåg nämligen att de ingick i en social gemenskap och att de gjorde allmänmänniska insatser. Däremot ansåg de inte att en idrottsledare var förpliktad att även engagera sig i ungdomars konkreta sociala problem. Annorlunda uttryckt bejakades visserligen att idrotten eller den egna klubben kunde fylla en viktig samhällsfunktion i form av gemenskap och kamratskap men med tillägget att idrotten i sig inte har ett socialt uppdrag. Därmed framstod det sociala ledarskapet som "mer självklart i relation till individen/gruppen, och mer avlägset i förhållande till övergripande moraliska och/eller politiska frågor eller i förhållande till det omgivande samhället".

En följdfråga var hur idrottsledarna uppfattade relationen mellan ledarskapets "idrottsliga" respektive "sociala" dimensioner? Här var utgångspunkten att en idrottsledare aldrig kan "välja" mellan förenings- eller tävlingsfostran, utan att de utgör två dimensioner som finns och existerar i relation till varandra:

Även om man hävdar att idrott i första hand handlar om prestation och tävling, är det ofrånkomligen också ett socialt sammanhang. Och omvänt, även om man hävdar att barns och ungdomars idrottande framför allt handlar om socialisation, så sker den i ett sammanhang som ofrånkomligen präglas av att man ägnar sig åt just idrott. Vi menar att det råder en – större eller mindre – spänning mellan dessa två dimensioner; mellan det "idrottsliga" och det "sociala" som inte kan upplösas. Snarare än att lösas behöver alla de berättelser som handlar

om vandan om att toppa laget, frustrationen över elitsatsande ungdomslag och viljan att vinna utan att någon ställs utanför få berättas.

Resultatet visade att idrottsledarna intog förhållandevis olika ståndpunkter. Skillnaderna bottnade dels i om ledarna betonade ledarskapets "idrottsliga" eller "sociala" dimensioner, dels i vilken utsträckning man betraktade dessa två fostransformer som i harmoni eller konflikt med varandra. De idrottsledare som såg det idrottsliga ledarskapet som överordnat och som samtidigt betonade en harmoni mellan tävlings- och föreningsfostran intog positionen att idrott visserligen är något annat än att fostra – men att ett gott ledarskap samtidigt kan ha en fostrande funktion. Fostran och meningsfull gemenskap kan således uppstå i idrottsliga sammanhang som *en positiv bieffekt*. De ledare som tvärtom betonade sociala dimensioner men samtidigt betonade en harmonisk relation mellan tävlings- och föreningsfostran legitimerade sin ståndpunkt med att harmoniska människor även blev framgångsrika idrottare. Vidare framhöll de att idrottslig framgång visserligen kunde vara lustfyllt men något som inte var det primära inom ungdomsidrotten vilken snarare har till syfte att få människor att tänka eller att röra på sig.

En tredje grupp var de ledare som betonade idrottsliga aspekter och som därtill upplevde en konflikt mellan tävlings- och föreningsfostran. Ett exempel var en boxningstränare som visserligen bejakade tanken att boxningsträning kan förhindra ungdomar att hamna snett i samhället, men som samtidigt hänsköt sådana uppgifter till de anställda i klubben. Eftersom han själv däremot verkade på helt oavlönad basis, uppfattade han det som viktigt att även han själv fick ut något av sitt engagemang – nämligen att få fram bra boxare. På motsvarande sätt underströk en friidrottsledare värdet av att alla i träningsgruppen fick uppmärksamhet, men med tillägget att han i praktiken brydde sig mest om de bästa. Strategin motiverades med hänvisning till ledarbrist. Om man inte har tid och möjlighet att engagera sig i alla, måste ett val göras – och för hans del blev det att satsa på dem som presterade mest.

Slutligen återstod en grupp ledare som betonade de sociala dimensionerna i idrottens ledarskap och som dessutom ansåg att idrottens tävlingslogik riskerade att skapa problem. För dessa var föreningsidrottens socialiserande aspekter närmast självklara medan den snäva tävlingsfokuseringens följder i form av "topping" och selektion betraktades som avarter vilka borde bekämpas.

Medan studien ovan var inriktad på ledarna själva och deras inställning till det sociala ledarskapet, har Mats Trondman valt att studera frågan mer indirekt och från de aktivas perspektiv. I hans breda kartläggning av ungdomars föreningsidrottande ingick nämligen en rad frågor om hur de unga upplevde sina ledares värderingar i teman som sexism, främlingsfientlighet, homofobi och alkoholkonsumtion, det vill säga aspekter vilka kan ses som indikatorer på ett socialt medvetet ledarskap. Resultatet blev i huvudsak positivt. Endast 15 procent av ungdomarna instämde helt eller delvis i påståendet att ”vår ledare berättar gärna sexskämt”. Ännu färre, sex procent, menade att deras ledare var negativa till homosexuella eller olika invandrargrupper. Däremot instämde hela 37 procent av ungdomarna helt eller delvis i påståendet att ”man får festa för vår ledare om man sköter sig på tävlingar/matcher”.⁶³ En mer ingående analys av svaren visade dessutom tydliga skillnader mellan flickor och pojkar, såtillvida att sexskämt, homofobi och främlingsfientliga uttalanden hos ledare var vanligare inom pojkars lagidrotter än i flickidrotten. Ett liknande mönster framträdde även i närliggande frågor rörande ungdomarnas upplevelser av hårt spel, fusk, tävlingsbråk, orättfärdig selektion och domarbemötande. Även om en majoritet inte upplevde dessa företeelser i sin idrottsmiljö var det betydligt vanligare i pojkars lagidrotter jämfört med flickidrotten.⁶⁴ Trondmans slutsats blev därför att idrotten i allmänhet (och flickidrotten i synnerhet) är en positiv socialisationsmiljö, men att det finns inslag i pojkars lagidrottande som inte kan anses överensstämma med vare sig statens eller idrottsrörelsens idrottspolitiska ambitioner.⁶⁵

Om ungdomars inflytande och delaktighet

En grundläggande förutsättning för föreningsdemokratiska processer är medlemmarnas möjlighet att utöva ett *inflytande*. Ju fler som uppmuntras att komma till tals och påverka – desto bättre blir förutsättningarna för att verksamheten utformas i enlighet med majoritetens önskan. När medlemmars åsikter uppmuntras och tas till vara ökar dessutom deras känsla av ansvar och delaktighet. Om

⁶³ Trondman, s. 95–101.

⁶⁴ Ibid., s. 101–109.

⁶⁵ Ibid., s. 221.

idrottens föreningsliv ska främja föreningsfostran utgör därmed medlemmarnas reella inflytande ett grundvillkor.

Både i den statliga idrottspolitiken och hos idrottsrörelsen intar frågor om föreningsdemokrati och inflytande en central plats. I regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet framhålls att stödet syftar till ”att utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott samt deras möjligheter att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande”.⁶⁶ I *Idrotten vill* betonas på motsvarande sätt att idrotten ”ska ta tillvara ungdomarnas egna erfarenheter och synpunkter i utformning och ledning av tränings- och tävlingsverksamhet.”

Inom idrottsforskningen har förhållandevis lite gjorts i frågor kopplade till ungdomars inflytande och delaktighet. Vissa forskare har dock ifrågasatt idrottsrörelsens förmåga att utgöra just ”en skola i demokrati”. Ett exempel är Ulf Blomdahl som redan i början av 1990-talet framhöll att demokratiska processer och mötesverksamhet var lågt prioriterat inom ungdomsidrotten till förmån för själva idrottandet. Med illa dold kritik tillade han även att idrottsrörelsen var ideologilös och därmed artskild från s.k. idéorganisationer. Dessutom menade han att idrottsrörelsens frammarsch sedan 1970-talet hade skett på andra ideella rörelsers bekostnad med stora och negativa följder för många av de samhällsnyttiga egenskaper som man vanligtvis tillmäter det svenska föreningslivet.⁶⁷

Blomdahls kritik kan naturligtvis ifrågasättas. Är det rättvist eller ens rimligt att jämföra och värdera helt olika föreningsaktiviteter? Ska idrottsrörelsen klandras för att många barn och yngre tonåringar föredrar fysiska aktiviteter på sin fritid istället för ett mer politiskt orienterat samhällsengagemang? Samtidigt kan det inte förnekas att Blomdahl, åtminstone indirekt, pekar på en intressant problematik. Hur viktigt är det egentligen för idrottens barn och ungdomar att utöva ett inflytande i den egna föreningen? Kan det vara fullt tillräckligt att koncentrera den egna insatsen till själva idrottandet och därmed överlåta beslut och ansvar rörande verksamhetens utformning till tränare, ledare och klubbstyrelse?

Det senare finner visst stöd i både Trondmans och RF:s studier av ungdomars föreningsidrottande. I Trondmans undersökning behandlades frågan om ungdomars delaktighet i den egna föreningsverksamheten utifrån tre övergripande frågeställningar. Först

⁶⁶ SFS 1999:1177, *Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet*.

⁶⁷ Ulf Blomdahl, *Folkrörelserna och folket – med utblick mot framtiden* (Stockholm 1990).

studerades i vilken utsträckning som ungdomar generellt ansåg sig ha ett *inflytande* över sin egen tränings- och tävlingsverksamhet. Därefter studerades om de haft eller blivit erbjudna *ledareuppdrag*. Slutligen undersöktes om ungdomarna varit eller erbjudits plats sina föreningars *styrelser* eller i någon *arbetsgrupp*.

Vid den inledande frågan framkom att en stor majoritet, drygt 80 procent, inte upplevde sig ha ett stort inflytande över sin tränings- och tävlingsverksamhet. Detta kan framstå som nedslående. Intressant nog tillade dock hela 57 procent att de var *nöjda* med den upplevda inflytandenivån medan endast en liten del, 15 procent, svarade att de önskade ett "betydligt större" inflytande.⁶⁸

Vid frågan om ledareuppdrag framkom att 84 procent aldrig hade varit ledare. En lika stor andel hävdade dessutom att de aldrig tillfrågats om att bli ledare. Närmare 20 procent visade emellertid ett intresse. Slutligen framkom att endast ett fåtal, cirka 10 procent, var eller hade varit invalda i sina föreningars styrelser eller ingått i olika arbetsgrupper. Av övriga var det få (10 procent) som blivit tillfrågade.⁶⁹

I RF:s kartläggning av ungdomars tävlings- och motionsvanor från 2005 framkom ett delvis annorlunda resultat. På en direkt fråga om de unga ansåg sig få vara med och bestämma över sin egen tränings- eller tävlingsverksamhet svarade en majoritet, 60 procent, positivt. Lika många sade sig dessutom vara intresserade av att utöva ett inflytande. Inte oväntat framkom även att den upplevda bestämmandenivån ökade med stigande ålder. Mer förvånande var dock att flickor i allmänhet ansåg sig få bestämma mer än pojkar (66 procent mot 55 procent).⁷⁰

När frågan omformulerades till att gälla inflytande i den egna föreningen blev svaret inte lika positivt. Då svarade endast en dryg tredjedel (37 procent) att man ansåg sig ha ett inflytande. Nästan lika många (33 procent) svarade nej. Slutligen återstod hela 30 procent som inte ansåg sig veta om de hade ett inflytande eller ej – något som i sig antyder att många ungdomar inte är särskilt intresserade av att påverka den egna föreningens verksamhet.⁷¹

I frågor om förtroendeuppdrag bekräftade RF:s data i huvudsak Trondmans resultat. Mycket få ungdomar – 9 procent – sade sig till-

⁶⁸ Trondman, s. 78.

⁶⁹ Ibid., s. 79–80.

⁷⁰ *Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, s. 17, 40–41.

⁷¹ Ibid., s. 17, 48.

höra en kommitté eller projektgrupp i den egna föreningen. Detta motsvarande ungefär andelen ungdomar som sade sig vara intresserade av sådant (7 procent) och andelen som tillfrågats (11 procent). Än färre sade sig ha ett styrelseuppdrag (4 procent). Dessutom framkom en viss minskning sedan slutet av 1990-talet i andelen ungdomar som blivit erbjudna att ingå i kommittéer eller styrelser. Det var något vanligare att flickor än pojkar erbjöds sådana förtroendeuppdrag.⁷²

Även i frågor rörande ledareuppdrag framkom något bekymmersamma resultat. Ungefär en av fem ungdomar sade sig ha gått en ledareutbildning – vilket innebar en viss ökning sedan 1998. Betydligt fler, mer än var tredje person, sade sig dock vara intresserad av en sådan utbildning samtidigt som endast var tionde (12 procent) utan utbildning hade blivit tillfrågad. Det senare innebar dessutom en minskning jämfört med tidigare år. Vid frågan om faktiska ledareuppdrag framkom att hela 34 procent sade sig ha sådan erfarenhet (något som delvis förklaras av att även domareuppdrag definierades som ett ledareuppdrag). Men medan var fjärde ungdom sade sig vara intresserad av att bli tränare eller ledare i den egna föreningen uppgav endast 6 procent att de fått en sådan förfrågan. Det senare innebar en halvering jämfört med 1998.⁷³

I jämförelse med statens idrottspolitiska mål och riktlinjerna i *Idrotten vill* indikerar resultatet att idrottsrörelsen inte i större utsträckning lyckats göra ungdomarna delaktiga i verksamheten. Därtill har idrotten tappat en påfallande stor grupp av presumtiva framtida idrottsledare. Denna grupp verkar även ha ökat sedan slutet av 1990-talet. Det kanske mest intressanta resultatet är emellertid att så många *inte upplever det som särskilt problematiskt med ett lågt inflytande* över sitt idrottande. Detta talar för att många ungdomar har en påtagligt instrumentell syn på sin egen idrottsverksamhet. De är där för att idrotta och ha roligt – och trivs förhållandevis bra med att andra (tränare och ledare) organiserar och utformar verksamheten. Därmed förstärks bilden av ungdomsidrotten som en relativt skollik miljö, organiserad och styrd av vuxna.

⁷² Ibid., s. 44, 47.

⁷³ Ibid., s. 49–54.

7.6 Barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö: sammanfattande analys

7.6.1 Tre slutsatser

Detta kapitel har presenterat forskning om barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö. Att sammanfatta forskarnas resultat, synpunkter och perspektiv i några korta rader är ingen enkel uppgift. Det finns dock skäl att lyfta fram åtminstone tre generella slutsatser.

En första slutsats är *att föreningsidrotten har en anmärkningsvärt stark ställning i de ungas liv*. Idrotten intresserar och aktiverar – både som verksamhet och nöjesform. Ingen annan frivilligaktivitet kan jämföras med idrottens förmåga att locka barn och ungdomar till en aktiv fritid. Det s.k. inflödet (det vill säga de som börjar att föreningsidrotta) är närmast häpnadsväckande: mer än åtta av tio ungdomar har åtminstone någon gång före 20 års ålder tillhört en idrottsförening. Därtill verkar förutsättningarna vara goda för barn och ungdomar att pröva på olika idrotter och således finna en eller ett par aktiviteter som de är beredda att fortsätta med.

Utflödet påbörjas vid 13-årsåldern. Parallellt med att barnidrotten övergår i ungdomsidrott börjar föreningarna att tappa medlemmar. Avhoppet ökar därefter i takt med stigande ålder. Även om det är naturligt att ungdomar utvecklar nya eller ändrade intressen kan man fråga sig varför så många väljer att lämna sina idrottsföreningar? Att påfallande många av dessa avhoppare behåller ett stort idrottsintresse – och kan tänka sig att börja föreningsidrotta igen – gör inte fråga mindre relevant. Det innebär nämligen, som Trondman formulerat saken, att efterfrågan på föreningsidrott är stor bland just de unga som efterfrågas av föreningsidrotten.⁷⁴

En andra slutsats är *att det finns yttre samhällliga faktorer som styr de ungas val att idrotta – och i vilka former*. På aggregerad nivå är det tydligt att aspekter som kön, socioekonomi, etnicitet, familjeförhållanden, utbildning, geografi alltjämnt inverkar på barn och ungdomars delaktighet i föreningsidrotten. Lite tillspetsat är mönstret att pojkar idrottar mer än flickor och att rika idrottar mer än fattiga. Att strukturella samhälliga ojämlikheter återspeglas inom idrotten liksom på andra samhällsområden är måhända inte särskilt förvånande. Det vittnar dock om att idrottens tillgänglighet alltjämnt är ojämnt fördelat och att mycket arbete återstår innan

⁷⁴ Trondman, s. 213.

föreningsidrotten realiserat sitt mål om ”idrott åt alla”. Jämställdhets- och integrationsaspekter inom föreningsidrotten vidareutvecklas i nästa kapitel.

En tredje slutsats är att det råder *en tydlig diskrepans mellan idrottsrörelsens vision om den goda barn- och ungdomsidrotten och forskarsamfundets bild av idrottens praktik*. Annorlunda uttryckt är det skillnad mellan vad ”idrotten vill” och vad den faktiskt gör.

Problematiken kan enkelt tydliggöras med begreppsparet föreningsfostran och tävlingsfostran. Enligt *Idrotten vill* är båda dessa aspekter omistliga inslag i all föreningsidrott. Däremot måste betydelsen och balansen mellan dessa uppfostringsformer skilja sig åt i olika ålders- och utvecklingsfaser. I barnidrotten ska föreningsfostran vara det klart överordnade målet. Verksamheten ska göras ”lekfull, allsidig och bygga på barnens egna behov och förutsättningar”. Först därefter, i ungdomsidrotten, ska tävlingsfostran successivt ges ökat spelrum – men endast under förutsättning att verksamheten stimulerar ”långsiktig idrottslig utveckling, och motverkar utslagning”.

I forskarnas beskrivningar av barn- och ungdomsidrotten blir bilden en annan. Huvudintrycket är istället att *tävlingsfostran redan i barnidrotten utgör en dominerande logik*. Och detta får konsekvenser för idrotten som uppfostringsmiljö. Resultatet blir en verksamhet där allvar och disciplin är överordnat lek och spontanitet. Det blir en verksamhet där selektion och rangordning tidigt accepteras som självklara principer i syfte att främja prestationer och resultat.

Hur ska forskarnas analyser tolkas? Hävdar de att all barn- och ungdomsidrott är liktydig med tävlingshets, toppning och utslagning? Är elitsatsningar i redan unga år snarare regel än undantag? Nej, det vore att misstolka forskarnas slutsatser. Den extrema jakt på unga talanger som bedrivs i vissa elitföreningar och som tidvis rörer massmedial uppmärksamhet hör förhoppningsvis till ovanligheterna. Detta är viktigt att understryka. Däremot visar de många forskningsresultaten sammantaget att *även den ”vanliga” barn- och ungdomsidrotten har problem att hantera spänningen mellan tävlings- och föreningsfostran*. Att ungdomar födda tidigt på året är överrepresenterade i vissa lagidrotters talangsatsningar innebär de facto en premiering av fysisk mognad. Att ”brist på tid” utgör ett vanligt åberopat skäl till avhopp indikerar en verksamhet som förutsätter ett sådant engagemang och en så hög närvaro att det kan bli svårt att förena idrottandet med andra fritidsintressen. Att

många unga uppfattar det som oproblematiskt med ett lågt inflytande över sin idrottsverksamhet vittnar om en förhållandevis vuxenstyrd, skollik idrottsmiljö och en instrumentell syn på det egna idrottandet. Exempelen kan göras fler. De innebär inte nödvändigtvis att all barn- och ungdomsidrott kan likställas med elitism och utslagning. Däremot indikerar det en verksamhet som snarare styrs av idrottens behov än av den idrottandes intressen.

Ett tydligt exempel på följden av en allt för stark tävlingsfostran ger Mats Trondman i sin utvärdering av ungdomsidrotten i relation till statens idrottspolitik. I ett avslutande resonemang om vilka ungdomar som väljer att stanna kvar i idrotten och vilka som hoppar av, påpekar Trondman att idrottens ”kärnlogik” (tävlingsfostran) inte samspelar särskilt bra med den idrottspolitiska ambitionen att erbjuda en bred folkhälso- och folkrörelseinriktad verksamhet till så många som möjligt. Problemet är att de s.k. avhopparna i stor utsträckning kännetecknas av att de 1) tilldelar idrotten mindre betydelse än de som stannar kvar 2) har ett svagare socialt nätverk av föreningsidrottande vänner och familjemedlemmar 3) ser målet med idrotten snarare som rekreation än prestation 4) har sämre förutsättningar att leverera högkvalitativa idrottsprestationer (eftersom de inte har tränat och tävlat lika mycket som sina mer idrottsaktiva kamrater). Samtidigt tillägger dock Trondman att avhopparna är påfallande positiva till föreningsidrotten i allmänhet och att de gärna skulle vilja fortsätta i någon form. Dessvärre är det senare emellertid i praktiken svårt eftersom det utbud som föreningsidrotten tillhandahåller tenderar att styras av just idrottens kärnlogik, det vill säga en verksamhet som (i takt med utövarnas stigande ålder) blir alltmer tränings- och tävlingsintensiv, tidskonsumerande, kravfylld i termer av individuell prestationsutveckling, selekterande och exkluderande, ledd ”av män som förkroppsligar idrottens kärnlogik” och ointresserad av breddad verksamhet.⁷⁵ Om idrottsrörelsen har en ambition av att minska avhoppet och locka nya ungdomar till föreningsidrottens skara, måste således nya verksamheter utformas som ”helt eller delvis” bryter med idrottens kärnlogik.⁷⁶

⁷⁵ Ibid., s. 225.

⁷⁶ Ibid., s. 227.

Annars blir det som när idrottsundervisningen är som sämst i skolan – en symbios mellan idrottslärarens idrottsintresse och de lagidrottande pojkarnas (och ibland flickornas) förväntningar på att spela boll. De övriga blir ett problem som verkar omöjliga att rätta därför att den ansvarige läraren inte ser symbiosens logik och sin egen idrottsliga ”etnocentrism”.⁷⁷

7.6.2 Att skapa balans mellan förenings- och tävlingsfostran: några enkla verksamhetsprinciper

I den organiserade idrotten, med dess starka betoning på det praktiska utövandet och där tävlandet ofta utgör verksamhetens måttstock, kan föreningsfostran framstå som något sekundärt, yttre och påklistrat. Men det stämmer inte. De föreningar som förmår att balansera förenings- och tävlingsfostran är tvärtom de som får bäst förutsättningar att även uppnå goda och uthålliga framgångar rent idrotts- och resultatmässigt. Förklaringen är dessutom både intuitiv och enkel: i de allra flesta fall är det först när de unga lämnar ungdomsidrotten som de är fullvuxna och fullärda. Det är därmed först då som det går att bedöma deras reella talang. På så sätt råder det ingen motsättning mellan förenings- och tävlingsfostran – eller mellan statens och idrottsrörelsens mål.

I detta avslutande avsnitt omformuleras kapitlets slutsatser till ett antal enkla verksamhetsprinciper. De föreningar och ledare som följer dessa (närmast självklara) tumregler skapar inte bara en positiv föreningsmiljö. De utformar även en verksamhet som både främjar föreningsdemokratiska principer och tävlingsidrottens mål att utveckla många och högpresterande seniora elitidrottsutövare.

1. *Låt så många som möjligt vara med så länge som möjligt*

Att idrottsrörelsen ska behålla så många som möjligt av sina aktiva barn och ungdomar så länge som möjligt är ett självklart önskemål från samhällets sida. Det är även en grundförutsättning för att idrotten ska uppnå sina egna mål. Förklaringen är både intuitiv och självklar: ju fler ungdomar som trivs, stannar kvar och får tid att mogna inom sin idrott – desto större blir urvalet av potentiella talanger till en senior elitverksamhet.

⁷⁷ Ibid., s. 228.

2. *Låt varje individ utvecklas utifrån sina egna, unika förutsättningar*

Det är först när de unga lämnar ungdomsverksamheten, vid nitton-tjugoårsåldern, som de ska vara fullärda, färdigvuxna och redo att konkurrera på lika villkor. Vägarna dit är dock lika många som det finns individer. Som föreningsledare eller tränare gäller det således att alltid ha is i magen, tänka långsiktigt och att ha grundinställningen att varje individ kan bli den bästa tills dess att motsatsen är bevisad. De aktiva bör dessutom göras delaktiga i sin utvecklingsprocess. Det barn vars idrottande är utifrånstyrkt – av föräldrar eller ledare – kommer sannolikt inte att vara kvar i verksamheten särskilt länge.

3. *Varje individ ska i sin utveckling endast jämföras med sig själv*

Vilka resultat gjorde du förra året? Vilka resultat har du gjort i år och vilka resultat vill du åstadkomma nästa år? Att jämföra ungdomar med varandra (istället för att bedöma deras individuella utveckling) är alltid detsamma som att jämföra äpplen med päron. Lika okonstruktivt är det att söka talanger bland ungdomar före genomgången pubertet eftersom det med stor sannolikhet kommer att gynna de fysiskt mest utvecklade i laget eller träningsgruppen. Fysisk mognad har inget med talang att göra. Därtill är fysisk mognad den i stort sett enda egenskap som en person inte kan förändra genom träning. Inte förvånande är det således sällan de som var bäst i elva–tolvårsåldern som också är bäst tio år senare.

4. *Låt kampmomentet i tävlingen vara överordnad resultatet*

Tävlingen är en självklar ingrediens i mycket av idrottsrörelsens mångfacetterade verksamhet. Utan tävlingens spänningsmoment skulle många idrottsaktiviteter mista sin mening. Troligtvis skulle även många av dagens idrottsaktiva barn och ungdomar förlora intresse för att idrotta om deras träning aldrig utmynnade i tävlingar och matcher där deras inövade tekniker och färdigheter fick omsättas i praktisk handling. Problemet är dock inte själva tävlandet – kampen, allvaret och lusten att vinna – utan det starka fokus på resultat och prestationer som ofta följer i tävlandets spår. Ett sätt att synliggöra detta är att jämföra föreningsidrotten med spontanidrotten. I den goda spontanidrotten eftersträvas vanligtvis

så jämna lag som möjligt, annars förlorar tävlingen sin mening. Alla som vill får dessutom vara med och delta utifrån sina egna förutsättningar. Det viktigaste är inte att kora en segrare när matchen är över utan kampen och glädjen i stunden. I spontanidrotten är således tävlingsmomentet centralt – men utan den rangordning, specialisering och selektion som lätt följer av föreningsidrottens allt för starka betoning av tävlingsfostran.

5. Ge alla en bra grenspecifik utbildning

Att idrottsledare och tränare ska ge barn och ungdomar en bra grenspecifik utbildning kan framstå som självklart, det vill säga konsten att slå en backhand, göra en mollbergare, breddsida osv. Men även de rent tekniska sidorna av en idrottsgren måste läras in i ett socialt sammanhang som gör det möjligt för föreningsidrotten att behålla de aktiva under hela utbildningstiden.

8 Föreningsidrott, folkhälsa, jämställdhet och integration

8.1 Inledning

I detta kapitel analyseras föreningsidrotten med avseende på folkhälsa, jämställdhet och integration. Samtliga av dessa aspekter ingick redan i det föregående kapitlet om barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö. Två skäl talar dock för att fördjupa diskussionen på just dessa områden. För det första intar de en central plats i statens idrottspolitik. För det andra kan de inte bara avgränsas till barn- och ungdomsidrotten. Medan det föregående kapitlet bl.a. analyserade skillnader i pojkars och flickors idrottande, riktas intresset i detta kapitel således till kompletterande frågor såsom RF:s jämställdhetsarbete och fördelningen av kvinnor och män på ledande befattningar.

8.2 Föreningsidrotten ur ett folkhälsoperspektiv

Det moderna samhället präglas i allt högre grad av stillasittande jobb för de vuxna och mindre fysisk aktivitet bland barnen. Genom att utöva motion och idrott kan människor bättre bibehålla sin vitalitet genom åren. Idrotten får på så sätt en stor betydelse för folkhälsan. (Regeringens proposition 1998/99:107 En idrottspolitik för 2000-talet)

I Idrottsstödsutredningens direktiv ingår att ”redovisa den kunskap som finns om idrottens betydelse för folkhälsan, särskilt för flickors och pojkars samt unga kvinnors och mäns hälsa”.¹ Som ett led i detta arbete uppdrogs åt Carl Johan Sundberg, docent vid Karolinska Institutet, att göra en kunskapsöversikt om idrottens folkhälsoaspekter. I uppdraget ingick att både belysa om – och i

¹ Kommittédirektiv 2006:135, *Utvärdering av statens stöd till idrotten*, s. 5.

sådana fall hur – idrott och motion har en positiv inverkan på folkhälsan och/eller om idrott och motion medför olika former av negativa effekter för människors hälsotillstånd. Vidare skulle analysen baseras på fysiologisk och medicinsk forskning och lägga särskild vikt vid faktorer som ålder, kön och socioekonomi.

Enligt Sundberg, vars rapport ingår i detta betänkande som bilaga nr 2, råder det ett tydligt samband mellan fysisk aktivitet/god fysisk kapacitet och hälsa.² Vid fysisk aktivitet uppstår en mängd fysiologiska förändringar i kroppen vilka medför positiva hälsoeffekter. Hjärtat blir större och pumpar ut mer blod i kroppen, vilket förebygger högt blodtryck och sänker risken för olika hjärt- och kärlsjukdomar. Blodkärnen blir fler och blodvolymen i kroppen ökar, vilket gör att kroppen bättre kan ta till sig syre och näring. Därtill blir lungorna starkare med följden att syreupptagningsförmågan förbättras. Andra positiva effekter av fysisk aktivitet är ökad muskelmassa, minskat fett i kroppen samt att bindväv, ben och brosk stärks och blir hållfastare. Därtill stärks immunförsvaret vid måttlig till mer omfattande regelbunden fysisk aktivitet.³

Fysisk aktivitet förebygger – förutom hjärt- och kärlsjukdomar – även åldersdiabetes, övervikt, cancer (främst tjocktarms- och bröstcancer) samt Alzheimers syndrom och kärlrelaterade demenssjukdomar hos medelålders och äldre. Därtill kan regelbunden fysisk aktivitet minska risken för fallolyckor, ge ökad livskvalitet och motverka depressioner. Hos barn och ungdomar bidrar fysisk aktivitet till kondition och styrka, upprätthållen energibalans och skydd mot övervikt. Till dessa fysiologiska effekter ska läggas barns och ungdomars psykosomatiska hälsa i form av bland annat förbättrad sömn, ökad koncentrationsförmåga och positiv fysisk självkänsla.

I detta sammanhang kan tilläggas att även Mats Trondmans ungdomsstudie indikerade ett tydligt samband mellan fysisk aktivitet och upplevd hälsa. Mer konkret uppgav betydligt fler föreningsaktiva ungdomar att de mådde bra, jämfört med dem som inte tillhörde en idrottsförening. Därtill sade sig de föreningsaktiva i låg

² Se bilaga 2. Carl Johan Sundberg, *Idrottens betydelse för folkhälsan*. Med fysisk aktivitet avses i detta sammanhang "all typ av kroppsrörelse utförd av skelettmuskulatur som ökar energiförbrukningen, alltså i princip all den tid som en person inte sover eller är fullständigt stilla". Vidare kan nämnas att "hälsa" av WHO definieras som "högsta möjliga välbefinnande hos den enskilde individen, fysiskt, psykiskt och socialt och ej enbart i frånvaro av sjukdom". Skillnaden mellan "hälsa" och "folkhälsa" är att det förstnämnda avser individer medan folkhälsa avser större grupper och samhällen.

³ Här kan dock tilläggas att extremt hård träning kan ha negativa effekter på immunförsvaret.

utsträckning ha magont, sömnproblem eller huvudvärk. I dessa avseenden kan studien således ses som en bekräftelse av att föreningsidrott har en generell positiv inverkan på ungas psykosomatiska hälsa. Det bör dock tilläggas att sambanden var starkare hos föreningsaktiva pojkar än hos motsvarande grupp flickor.⁴

Budskapet i Sundbergs rapport är således enkelt: fysiskt aktivitet leder till minskad risk för framtida sjukdomar och till ökad upplevelse av fysiskt/psykiskt välmående. Vad som utgör en lämplig aktivitetsnivå är visserligen individuellt och beroende på en rad faktorer som ålder och fysisk kapacitet. Redan låga nivåer ger dock tydliga positiva resultat. Därefter stiger vanligtvis hälsoeffekterna i takt med ökad träningsintensitet. Motion är dessutom en färskvara som bör utövas regelbundet.

Det är ingen nyhet att sjukdomsburden relaterad till fysisk inaktivitet orsakar samhället stora kostnader. Mindre känt är dock att fysisk aktivitet i stigande omfattning utnyttjas som behandling av olika sjukdomstillstånd som alternativ till medicinering. En fördel med detta är att fysisk aktivitet ger patienten möjlighet att känna sig delaktig i den egna behandlingen och att även ta ansvar för sin egen hälsa. Denna metod går under namnet ”fysisk aktivitet på recept” (FaR®) och innebär att patienten får ett recept förskrivet på fysisk aktivitet till grupp- alternativt individuell aktivitet. Metoden har blivit allt vanligare under senare år och används idag inom samtliga landsting. Förskrivningen av FaR® inom hälso- och sjukvården representerar ett förändrat förhållningssätt där både personal och organisation på ett tydligare sätt integrerar förebyggande insatser i det dagliga arbetet. Viktigt är även den samverkan som sker mellan hälso- och sjukvården och andra aktörer i samhället, till exempel idrottsrörelsen och andra frivilligorganisationer, med långvarig erfarenhet av att arbeta med fysisk aktivitet, motion och träning.⁵

Kunskap om positiva effekter av regelbunden motion vid olika sjukdomstillstånd såsom diabetes, hjärt-kärlsjukdomar, tjocktarmscancer m.m. finns samlad i Statens Folkhälsoinstitutets skrift *FYSS – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling*.⁶ En

⁴ Mats Trondman, *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelse och konsekvenser i ungas liv*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9, kap. 12.

⁵ Johan Faskunger, Matti Leijon, Agneta Ståhle & Peter Lamming, *Fysisk aktivitet på Recept (FaR®). En vägledning för implementering*. R 2007:1. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut 2007.

⁶ *FYSS – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling. Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet*, Statens folkhälsoinstitut; R 2008:4.

uppdaterad och utökad upplaga publicerades i mars 2008 där man även behandlar positiva samband mellan fysisk aktivitet och stress, demens, schizofreni m.m. Av rapporten framgår att fysisk aktivitet kan minska behovet av eller helt ersätta läkemedel och därmed borde vara ett naturligt inslag i många behandlingsmetoder.

Idrott, motion och fysisk aktivitet är således av stor betydelse för människors hälsotillstånd. Graden av fysisk aktivitet varierar dessvärre med faktorer som kön, ålder och socioekonomi. Enligt Sundberg är flickor mindre aktiva än pojkar. Därtill sjunker graden av fysisk aktiviteten hos barn redan från 11–12 års ålder. Övervikt/fetma och fysisk inaktivitet är dessutom särskilt vanligt hos barn och ungdomar från familjer med låga hushållsinkomster och utbildningsnivåer.

Men även om idrott och motion vanligtvis är något positivt, finns det vissa problem. Förutom skador och överträningssyndrom, pekar Sundberg på risker kopplade till negativa kroppsuppfattningar och dopning. Därtill har forskning visat att tävlingsidrottare är överrepresenterade i fråga om ätstörningar (framförallt flickor). Föga förvånande är ätstörningar särskilt vanligt i idrotter där utseende och vikt har stor betydelse.⁷

Sammanfattningsvis råder det ingen tvekan om att idrott och fysisk aktivitet generellt sett är positivt för människors hälsa. Av detta följer att ett betydande offentligt stöd till föreningsidrotten kan motiveras som ett av många sätt för staten att verka för god folkhälsa. Men att idrott skapar positiva hälsoeffekter innebär inte enbart ett erkännande för idrottsrörelsens omfattande och breda verksamhet. Det understryker även vikten av att främja idrottens tillgänglighet. Att olika former av strukturella faktorer (såsom ålder, kön, socioekonomi, etnicitet, funktionshinder m.m.) alltjämnt inverkar på människors val att idrotta – och i vilka former – får nämligen till följd att även människors förutsättningar för hälsa och välbefinnande är ojämnt fördelade. Att aktivt uppmuntra och stödja den ideellt organiserade idrottsrörelsen i dess strävan att realisera ”idrott åt alla” framstår därmed både som viktigt och kostnadseffektivt ur ett folkhälsoperspektiv.

⁷ Se även *Ätstörningar: En kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:1.

8.3 Jämställd idrott?

I mars 1922 anordnades det första Vasaloppet i modern tid. Ett drygt hundratal skidåkare deltog i det nio mil långa loppet och först i mål blev Ernst Alm från Norsjö IF. Tävlingen blev omgående en succé som ett mandomsprov till åminnelse av Gustav Vasas strapatsrika väg till den svenska kungatronen. Vad ingen dock hade förväntat sig var att en ung kvinnlig gymnastiklärare vid namn Margit Nordin redan det följande året skulle lämna in en deltagaranmälan. Att endast män kunde delta i loppet hade uppfattats så självklart att det aldrig hade fastslagits i tävlingsbestämmelserna. Det fanns därmed inget regelverk som kunde förhindra Nordin från att åka. 1923 års tävling blev därmed speciell så till vida att det inte var den manliga vinnaren utan den enda kvinnliga deltagaren som väckte störst uppmärksamhet vid ankomsten till målnöret i Mora. Men efter Nordin blev det stopp. Inför 1924 fattades beslut om att endast män fick delta. Detta förbud bestod i decennier. Först 1981 blev det återigen tillåtet för kvinnor att avverka den klassiska sträckan mellan Sälen och Mora på samma villkor som män.⁸

Att förbudet mot kvinnligt deltagande i Vasaloppet bestod ända fram till 1980-talet framstår idag som märkligt. Det är dock endast ett av många exempel på att den moderna tävlingsidrotten skapades av män och för män. Såväl internationellt som i Sverige ansågs det länge otänkbart att kvinnor skulle delta inom många idrotter. Kvinnors intåg i den organiserade tävlingsidrotten under 1900-talet måste därmed beskrivas som en långsam process präglad av ett tydligt motstånd. Längre återopades olika former av sedlighetsargument såsom att idrottsliga aktiviteter var opassande och i strid med "den kvinnliga naturen". Förvånansvärt seglivad var även tanken att idrott kunde utgöra en särskild hälsofara för kvinnor och inte minst inverka negativt på den kvinnliga reproduktionen. Slutligen har även ekonomiska aspekter förekommit, det vill säga ett motstånd baserat på farhågor att kvinnors ökade idrottsdeltagande skulle inkräkta på resurserna till mäns idrottsverksamhet. Alla dessa invändningar framstår idag som föråldrade. Samtidigt kan det inte förnekas att principen om idrottens lika tillgänglighet för både män och kvinnor är av påfallande sent datum. Som belysande exempel kan nämnas att Svenska fotbollförbundet i

⁸ Åke Jönsson, "Kvinnlig pionjär i fädrens spår", *Populär historia* 1/1996. Det ska tilläggas att kvinnor redan 1979 fick tillåtelse att åka i s.k. öppet spår veckan före Vasaloppet.

början av 1970-talet lät tillsätta en medicinsk expertgrupp med uppgift att kartlägga eventuella hälsorisker med damfotboll. Särskilt viktigt var att undersöka om fotbollsspel kunde orsaka bröstcancer.

Jämställdhetsaspekter i statens idrottspolitik

I den statliga idrottspolitikerna utgör jämställdhet sedan länge ett prioriterat område. I budgetpropositioner och motsvarande dokument har jämställdhet framhållits kontinuerligt sedan mitten av 1970-talet.⁹ Temat var även självklart i 1999 års idrottspolitiska proposition, som bland annat underströk följande:

Idrotten är lika viktig för flickor som för pojkar, för kvinnor som för män. Därför strävar idrotten efter att erbjuda lika möjligheter för alla, oavsett kön, att utöva idrott. På samma sätt verkar idrottsrörelsen för att kvinnors och mäns erfarenheter och värderingar tas tillvara som ledare.¹⁰

Betydelsen av ett aktivt jämställdhetsarbete inom idrottsrörelsen är även markerat i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet genom formuleringen att statens stöd bland annat syftar till att ”ge kvinnor och män lika förutsättningar att delta i idrottsverksamhet”.¹¹ I regeringens riktlinjer till RF framhålls likaså att förbundet ska återrapportera hur det offentliga stödet fördelas mellan kvinnor och män i olika åldrar samt ”inriktning och effekter” av de olika medlemsförbundens jämställdhetsarbete.¹²

Sedan 1980-talet har även delar av statsstödet öronmärkts för särskilda satsningar på kvinnoidrott. Som exempel kan nämnas att regeringen 2000 gav RF i uppdrag att leda det treåriga projektet *Idrottsresurser på lika villkor* med bland annat målet att kartlägga, analysera och sprida kunskap om hur samhällets resurser till idrotten fördelas mellan män och kvinnor. Av mer sentida exempel kan nämnas att flickors idrottande utgjorde ett prioriterat område i den s.k. Handlagssatsningen och att ett jämställdhetsperspektiv ska ingå i all verksamhet i det efterföljande Idrottslyftet.

⁹ SOU 1998:76, *Idrott och motion för livet*, kap. 2.

¹⁰ Prop. 1999/99:107, *En idrottspolitik för 2000-talet – folkhälsa, folkerörelse och underhållning*, s. 36.

¹¹ SFS 1999:1177, *Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet*.

¹² Se t.ex. Riktlinjer för statens stöd till idrotten budgetåret 2006, Ju 2005/11166/D.

Riksidrottsförbundet och jämställdhetsfrågan under 1900-talet

RF:s förhållningssätt till kvinnor och idrott under 1900-talet har ingående kartlagts av pedagogen Eva Olofsson.¹³ Enligt Olofsson kan utvecklingen indelas i tre faser. Den första perioden, åren 1903–1945, karakteriseras som en *könsåtskillnadsfas*. Kännetecknande för dessa årtionden var dels att antalet kvinnor inom den organiserade idrotten var mycket begränsat, dels att idrottsrörelsens ledning var påtagligt skeptisk mot ett ökat kvinnligt deltagande – åtminstone i tävlingsverksamhet och särskilt i sådana idrotter som krävde styrka och kondition. Till grund för denna inställning låg en uppfattning om tydlig åtskillnad mellan könen. I mäns idrottande premierades aspekter som fysisk styrka och prestation. I den mån kvinnor alls skulle delta, borde det vara i idrottsaktiviteter som istället präglades av spänst, skönhet och allmänt välbefinnande. Att kvinnoidrotten ändå gjorde vissa – låt vara modesta – framsteg under perioden var därmed, enligt Olofsson, på inga sätt ett resultat av ett aktivt stöd från männen i den organiserade idrottsrörelsens ledning.

Perioden 1945–1970 blev en *uppbyggnadsfas*. Inom idrottsrörelsen började nu det låga kvinnodeltagande att uppfattas som ett problem. Med syfte att locka in fler kvinnor i idrotten vidtogs därför en rad åtgärder, såsom anordnandet av särskilda kvinno-konferenser (den första 1945) och bildandet av särskilda kommittéer för damidrott. Av betydelse var även att Inga Löwdin 1951 blev första kvinna med säte i RF:s styrelse.

Tiden efter 1970 karakteriseras av Olofsson som en *integrationsfas*. Under periodens inledande decennier, 1970- och 1980-talet, kvarstod målet att öka antalet kvinnor som aktiva och ledare inom idrottsrörelsen. Av betydelse var inte minst det särskilda handlingsprogram ”Idrott tillsammans – på samma villkor för kvinnor och män, flickor och pojkar” som RF-stämman antog 1977 och att särskilda medel därefter avsattes till specialidrotts- och distriktsförbund för bland annat utbildning av kvinnliga idrottsledare.

¹³ För en historik över den svenska kvinnoidrottens utveckling och RF:s jämställdhetsarbete, se Eva Olofsson, *Har kvinnorna en sportlig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* (Umeå 1989), Eva Olofsson ”RF och kvinnorna” i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2003), Eva Olofsson ”Jämställdhet på föreningsnivå” i *Sexualiseringen av idrottens offentliga rum*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:1.

En av periodens viktigaste händelser utgör den jämställdhetsplan som RF antog 1989. Jämställdhetsplanen var både ett uttryck för en ökad ambitionsnivå och ett delvis förändrat synsätt. Framförallt ersattes den tidigare relativt ensidiga fokuseringen på kvinnors idrottande med nya resonemang om att jämställdhet var en fråga för båda könen. Därtill gjordes en direkt koppling mellan innehållet i den idrottsliga verksamheten och fördelningen av kvinnor och män i beslutande organ. Detta fick till följd att jämställdhetsplanen formulerade målet att båda könen skulle vara företrädare på beslutande positioner inom idrottsrörelsen med minst 40 procent.

Under det följande decenniet sågs resultat i form av kraftigt ökad kvinnorepresentation i både specialidrottsförbundens och distriktsförbundens styrelser. Däremot uppnåddes inte 40-procentsmålet. Mot denna bakgrund antog 1995 års RF-stämma en stadgeändring med innebörden att samtliga RF- och distriktsförbundsstyrelser skulle bestå av lika många kvinnor och män. Vidare skulle samtliga specialidrotts- och specialdistriktsförbund i sina stadgar föreskriva att både kvinnor och män ska ingå i såväl förbundsstyrelse som valberedning. Två år senare skärptes formuleringarna ytterligare. I den verksamhetsplan som antogs 1997 angavs nämligen att målet i en jämställd idrott var: ”att idrotten skall formas utifrån ett medvetet könsperspektiv, där flickors/kvinnors och pojkars/mäns villkor i samma utsträckning är normgivande för verksamheter, organisationer, arbetsformer, forskning och utbildning”.

Enligt Olofsson har RF:s arbete för jämställdhet inom idrotten många paralleller med den generella svenska jämställdhetspolitiken. Precis som i det övriga samhället har synen på jämställdhet successivt vidgats från att vara en kvinnofråga till en angelägenhet för båda könen. Därtill har diskussionen breddats från att handla om kvantitet – i form av ökat antal kvinnor som aktiva och ledare – till att även avse hur resurser fördelas och värderingar av vad kvinnor och män gör.¹⁴

RF:s nuvarande jämställdhetspolicy antogs 2005. Dokumentet avser främst RF och SISU på central nivå, men har även ambitionen att tjäna som uppmaning och stöd till medlemsförbunden att utforma egna motsvarigheter. Enligt policyn är det övergripande målet för idrottens jämställdhetsarbete att kvinnor och män ska ha

¹⁴ Olofsson (2007), s. 52.

”samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter på alla nivåer och inom alla områden”. Detta konkretiseras därefter i målen att:

- flickor och pojkar, kvinnor och män, ges lika möjligheter att utöva idrott
- kvinnors och mäns, flickors och pojkars idrottsutövning värderas lika och prioriteras på ett likvärdigt sätt
- kvinnor och män har lika stort inflytande i beslutande och rådgivande organ (konkretiserat med att det underrepresenterade könet ska uppgå till minst 40 procent på alla beslutande och rådgivande nivåer)
- arbetsformer och fördelning av uppdrag utformas så att kvinnor och män får lika stora möjligheter att medverka
- jämställdhetsperspektivet ska vara införlivat i den dagliga verksamheten och genomsyra alla verksamhetsområden.

Om idrott, kön och genus

I den forskning och samhällsdebatt som problematiserar kvinnligt och manligt används ofta begreppen *biologiskt kön* och *genus* för att påvisa att relationen mellan könen inte är biologiskt given utan socialt formad. För svenskt vidkommande har historikern Yvonne Hirdmans teori om ett s.k. *genussystem* haft stort inflytande på såväl forskningen som samhällsdebatten. Enligt Hirdman är genus en process där vi kategoriserar och tolkar biologiska skillnader mellan människor. Detta skapar i sin tur hierarkier och ojämlik maktfördelning mellan kvinnor och män enligt principerna att manligt och kvinnligt inte ska blandas (”könets isärhållande”) och att det manliga alltid står över det kvinnliga i hierarkisk ordning (”den manliga normens primat”).

Inom idrottsforskningen finns det omfattande studier om konstruktionen av genus. Som exempel kan nämnas att Birgitta Fagrell i avhandlingen *De små konstruktörerna* visade att barn redan i förskoleåldern ofta har tydliga föreställningar om vilka idrottsaktiviteter som är förknippade med manligt respektive kvinnligt och att pojkar generellt sett är bättre än flickor i idrotts tävlingar.¹⁵ Därtill visade Håkan Larsson i avhandlingen *Iscensätt-*

¹⁵ Birgitta Fagrell, *De små konstruktörerna* (Stockholm 2000).

ningen av kön i idrott att stereotypa uppfattningar om manligt och kvinnligt även är vanligt bland idrottande tonåringar.¹⁶

I detta sammanhang finns inte utrymme att mer utförligt redogöra för denna forskning. För de intresserade vill vi dock rekommendera *Sexualiseringen av idrottens offentliga rum* som RF lät publicera 2007 där många av landets ledande forskare med intresse för idrott och genus medverkar.¹⁷

I den följande redovisningen kommer jämställdhetsaspekter inom idrottsrörelsen att utvärderas utifrån två parametrar. Först studeras förändringar i kvinnors och mäns deltagande i föreningsidrotten. Därefter följer en analys av kvinnors och mäns representation på ledande befattningar. Frågan om det statliga idrottsstödet fördelning ur ett jämställdhetsperspektiv behandlas i kapitel 9.

8.3.1 Kvinnors och mäns deltagande i föreningsidrotten

Som påpekats ovan, har kvinnors deltagande inom idrottsrörelsen ökat betydligt under 1900-talets andra hälft. Beträktat över en längre tidsperiod är trenden således att allt fler kvinnor börjat idrotta med följden att föreningsidrotten successivt utvecklats från att vara en i huvudsak manlig angelägenhet till att bli en verksamhet för både kvinnor och män.

Riktigt lika entydig blir inte bilden om tidsperspektivet avgränsas till senare år. Varje år samlar RF in statistik från specialidrottsförbunden rörande antalet aktiva medlemmar fördelat på kön.¹⁸ En jämförelse av åren 2001–2005 visar relativt små skillnader. År 2001 uppgick kvinnorna till 37 procent och männen till 63 procent av förbundens aktiva medlemmar. Därefter ökade andelen kvinnor till 42 procent 2004 för att återigen minska till 38 procent 2005. En allmän slutsats utifrån RF:s statistik är således att män alltjämt utgör en majoritet av idrottsrörelsens aktiva medlemmar.

Generellt sett börjar flickor även att föreningsidrotta något senare än pojkar – och de tenderar att sluta något tidigare.¹⁹ Därtill är valet av idrottsgren tydligt könsbestämt. Även om det går att

¹⁶ Håkan Larsson, *Iscensättningen av kön i idrott: en nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan* (Stockholm 2001).

¹⁷ *Sexualiseringen av idrottens offentliga rum*. Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:2. Rapporten kan hämtas hem elektroniskt från RF:s hemsida, www.rf.se

¹⁸ Sedan år 2001 redovisas uppgifterna kontinuerligt i rapporterna "Kvinnor och män i idrotten" vilka kan laddas ned från RF:s hemsida. Sedan år 2006 har dock ingen rapport publicerats. Uppgifterna rörande år 2005 baseras således på ännu opublicerade uppgifter från RF.

¹⁹ Jfr kapitel 6 i detta betänkande.

skönja en allmän trend att allt fler flickor söker sig till tidigare mansdominerade idrotter, är det fortfarande stora skillnader i idrottsförbundens sammansättning. I det stora flertalet av RF:s specialidrottsförbund utgör männen en majoritet. År 2005 redovisade endast 9 av 68 SF fler aktiva kvinnor än män. I endast 12 förbund rådde en jämn könsfördelning bland de aktiva, det vill säga att det underrepresenterade könet inte understeg 40 procent av medlemskåren.

8.3.2 Kvinnor och män på ledande befattningar

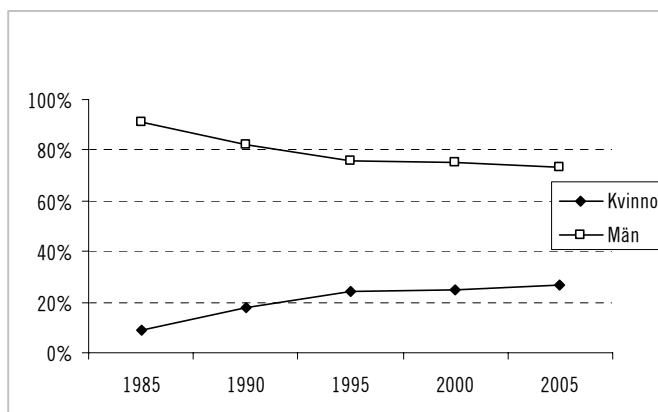
Ett mått på jämställdheten inom idrottsrörelsen är kvinnors och mäns representation på ledande befattningar. Som ovan nämns har RF:s jämställdhetspolicy från 2005 med målet att både kvinnor och män ska återfinnas på samtliga ledande nivåer med minst 40 procent vardera.

I RF:s centrala styrelse, Riksidrottsstyrelsen, råder en jämn könsfördelning sedan mitten av 1990-talet. Med 2003 års val av Karin Mattson som ordförande fick förbundet dessutom för första gången en kvinnlig ordförande – efter 100 år av män på ordförandeposten.

I specialidrottsförbundens styrelser är fördelningen mellan kvinnor och män inte lika jämn. År 2006 var nästan tre av fyra (73 procent) av specialförbundens styrelseledamöter män.²⁰ Endast 27 procent var kvinnor. Studeras sammansättningen i SF-styrelser över tid framkommer att en betydande ökning av andelen kvinnor skedde under perioden 1985–1995. Därefter kan inga större förändringar noteras. Endast 14 av RF:s 67 förbund (21 procent) lever idag upp till målet att det underrepresenterade könet ska uppgå till minst 40 procent på styrelsenivå. Detta är dessutom en minskning jämfört med motsvarande mätning 2001 då 17 förbund uppnådde detta mål.

²⁰ Uppgift från RF.

Diagram 8.1 Andelen kvinnor och män i SF:s styrelser

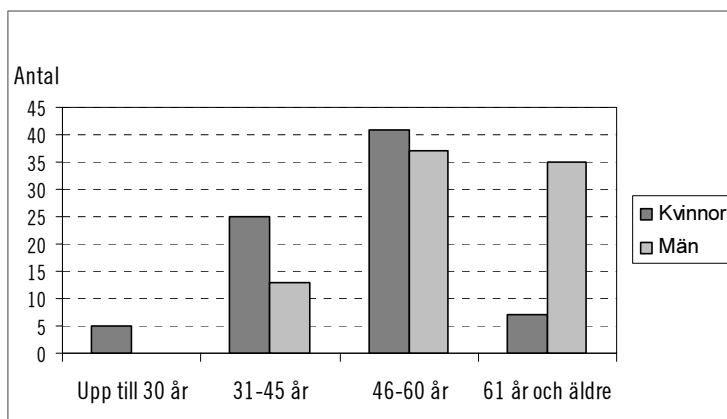
Källa: uppgift från RF.

Ett rimligt antagande är att fördelningen av kvinnor och män i specialidrottsförbundens styrelser återspeglar sammansättningen bland de aktiva inom förbundet. Detta stämmer till viss del. Som exempel kan nämnas att Svenska Ishockeyförbundet med cirka 95 procent män och fem procent kvinnor bland de aktiva även har en styrelse som i huvudsak (90 procent) består av män. Det finns dock många förbund där den fördelningen av kvinnor och män bland de aktiva inte verkar inverka på styrelsens sammansättning. Endast fem av de fjorton SF som 2006 hade en jämn fördelning bland de aktiva (minst 40 procent) hade även kvinnor i styrelsen på minst 40 procent. I vissa fall råder till och med motsatta förhållanden. Ett exempel är Svenska Danssportförbundet som 2007 redovisade 63 procent aktiva kvinnor bland medlemmarna och en styrelse som där sju av åtta ledamöter är män.²¹

När även ålder inkluderas i jämförelsen av specialidrottsförbundens styrelsesammansättning framkommer ett tydligt mönster. Som diagrammet nedan visar, är de kvinnliga ledamöterna jämförelsevis yngre än de manliga ledamöterna. Mer än hälften av alla kvinnor är under 46 år. Bland männen är däremot cirka två tredjedelar minst 46 år fyllda.

²¹ Ibid.

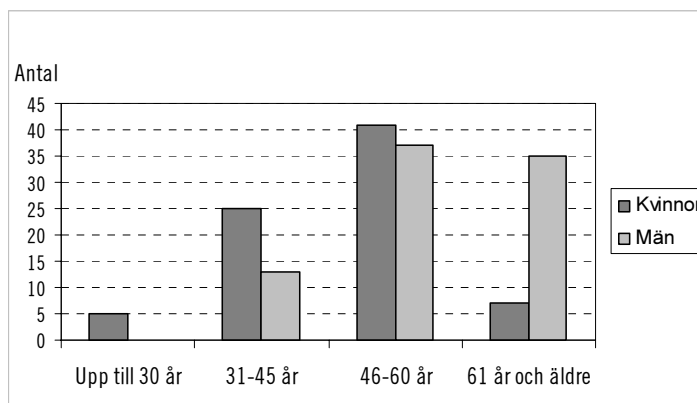
Diagram 8.2 SF-styrelser fördelning på ålder och kön 2006

Källa: uppgift från RF.

I RF:s distriktsförbund är den fördelningen på styrelsenivå betydligt jämnare: kvinnorna utgör 45 procent och männen 55 procent. Bidragande är rimligtvis att distriktsförbunden sedan 1995 är ålagda att ha en jämn könsfördelning i sina styrelser medan specialförbunden endast är ålagda att ha båda könen representerade. Kännetecknande för distriktsförbunden är vidare att åldersfördelningen mellan män och kvinnor på ledande befattningar är betydligt jämnare, även om kvinnor alltjämnt dominerar i yngre åldersgrupper (t.o.m. 45 år) och män på motsvarande sätt dominerar bland ledamöter över 60 år.

Diagram 8.3 Antal kvinnor och män i DF-styrelser 2006

Ett ytterligare mått på den könsmässiga fördelningen i specialförbundens ledande nivåer är om posten som förbundsordförande innehas av en man eller kvinna. Av RF:s 67 specialidrottsförbund hade endast 10 förbund (15 procent) en kvinna som ordförande 2006 medan 57 förbund (85 procent) hade en man som ordförande. Bland de tio förbund med högst ekonomisk omsättning fanns ingen kvinnlig ordförande. I posten som generalsekreterare var situationen likartad. Endast tio förbund hade en kvinnlig generalsekreterare. Detta var dessutom en nedgång med två kvinnor jämfört med 2002.²²

JämO:s granskning av jämställdhetsplaner

I mars 2007 begärde JämO in jämställdhetsplaner från RF och samtliga specialidrottsförbund med minst tio anställda. Även om 16 av sammanlagt 18 förbund kunde redovisa jämställdhetsplaner, visade den efterföljande granskningen att inget förbund levde upp till lagens krav. Bland påtalade brister kan nämnas inaktuella planer, avsaknad av lönekartläggningar och mätbara mål liksom brister i arbetet att förebygga sexuella trakasserier och att eftersträva en jämn könsfördelning bland de anställda.

²² Ibid. Här kan tilläggas att två SF meddelat RF att man saknar generalsekreterare och att det associerade Ringetteförbundet inte ingår i analysen.

8.4 Föreningsidrotten som integrationsarena

I *Idrotten vill* framhålls att föreningsidrotten ska välkomna alla som vill vara med, oavsett faktorer som nationalitet, etnisk ursprung, religion, ålder, kön, sexuell läggning eller fysiska eller psykiska förutsättningar. Vidare ska idrotten främja kontakt mellan människor ur olika samhällsgrupperingar och påverka medlemmarnas attityder och värderingar på ett positivt sätt.²³ Budskapet kan sammanfattas med att föreningsidrotten ska utgöra en integrationsarena där människor med olika bakgrund, erfarenheter och förutsättningar ska kunna mötas, lära känna och respektera varandra.

I detta avsnitt analyseras föreningsidrotten som integrationsarena. Först behandlas integration i relation till etnicitet och mångfald. Därefter analyseras integration i relation till funktionshinder. Avsnittet avslutas med en kort diskussion om förekomsten av mobbing, trakasserier och olika former av diskriminering inom föreningsidrotten.

8.4.1 Perspektiv på föreningsidrott och etnisk mångfald

Idrott är ett globalt samhällsfenomen. Det är en aktivitet som berör och engagerar människor i alla kulturer. Idrottens utformning och regelverk är dessutom universella och oftast välkända var man än befinner sig i världen. Mot denna bakgrund är idrottens potential som integrationsarena i det närmaste självklar. I idrotten kan människor finna en mötesplats där kultur- och språkbarriärer annars utgör ett hinder. I idrotten kan invandrare och etniska minoriteter integreras i sina nya samhällen utan att förlora den egna identiteten. Idrott kan således utgöra en kulturöverbryggande sfär där människor av olika ursprung men med ett gemensamt idrottsintresse får möjlighet att lära känna varandra och därigenom även förstå och respektera skilda värderingar och ideal.²⁴

I den statliga idrottspolitiken har föreningsidrottens möjlighet att integrera personer med utländsk bakgrund framhållits sedan början av 1980-talet.²⁵ Av moderna exempel kan nämnas att 1999 års idrottspolitiska proposition lyfter fram integration som

²³ *Idrotten vill* (2005), s. 4, 6.

²⁴ Jfr Johan R. Norberg, *Idrott och integration – en kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2002:2, s. 7.

²⁵ SOU 1998:76, kap. 2.

ledstjärna för det statliga idrottsstödet fördelning och att regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet markerar integration som ett av bidragets främsta syften.²⁶ Även inom idrottsrörelsen framhålls återkommande värdet av integration och mångfald. Följande citat ur *Idrotten vill* är belysande:

Idrotten kan med sitt universella språk spela en viktig roll för att öka förståelsen människor och grupper emellan. Det är självklart att invandrare ska ha samma möjlighet som svenska medborgare att, utifrån sina egna förutsättningar, delta i idrott. Många individer med invandrabakgrund finns i våra landslag och som tränare på viktiga poster. Influenser från andra kulturer bidrar till en positiv utveckling inom den svenska idrotten.²⁷

Både i statens och idrottsrörelsens policydokument framhålls således integration och etnisk mångfald som ett viktigt idrottspolitiskt mål. I citatet ovan understryks dessutom integrationens *ömsesidiga* nytta, det vill säga att föreningsidrottens "universella språk" kan ge ett bidrag till en övergripande, samhällelig integrationspolitik samtidigt som etnisk mångfald bidrar till en positiv utveckling av föreningsidrotten.

Innan vi övergår till att presentera forskning på området, finns det skäl att kortfattat diskutera några problem förknippade med att analysera idrotten som en integrationsarena ur ett etnicitetsperspektiv. Begrepp som etnicitet och integration är nämligen omdebatterade. Även om de flesta människor idag är överrens om värdet av mångfald och att orättvisor kopplat till etnicitet bör motverkas, har inte minst forskarsamfundet pekat på problematiska underliggande normer och synsätt i både integrationspolitikens terminologi och olika åtgärders konkreta utformning.

Begreppet *etnicitet* är en klassificering av människor som tillhörande ett folk eller en gemenskap. Att tillhöra en viss etnisk grupp innebär vanligtvis att man sammanförs med andra individer i aspekter som ett gemensamt ursprung, historia, språk, kultur, traditioner och religion. Etnicitet kan därmed framstå som ett sätt att kategorisera människor utifrån olika grupp-specifika egenskaper. I den moderna samhällsdebatten framhålls dock att etnicitet snarare handlar om relationer och situationer. Som bland annat antropologen Fredrik Barth påpekat, är etnicitet nämligen en klassificeringsmodell som endast blir begriplig i mötet mellan olika

²⁶ Prop. 1998/99:107, s. 49, SFS 1999:1177.

²⁷ *Idrotten vill*, s. 8.

människor och grupper. Annorlunda uttryckt kan en ”svensk” endast förstå och identifiera sig själv som just ”svensk” i relation till dem som uppfattas tillhöra en annan nationalitet eller etnisk gemenskap. Etnicitet handlar därmed inte främst om olika gruppers faktiska kännetecken: det handlar snarare om att vissa egenskaper särskiljs och görs *betydelsefulla i jämförelser med andra*. Etnicitet är således inte främst en egenskap hos en grupp – det är *en aspekt av en relation*.²⁸

Etnicitet handlar dessutom inte enbart om att människor skapar sin identitet i jämförelse med andra. Ofta inbegrips även någon form av maktdimension i sådana identitetsprocesser. Detta synliggörs i distinktionen mellan självvald och tillskriven identitet. Med *självvald identitet* avses hur individer definierar och uppfattar sig själva. Det handlar således om ett personligt och högst frivilligt identitetsskapande där en rad olika aspekter kan ingå (alltifrån ålder och kön till musiksmak och fritidsintressen). *Tillskriven identitet* handlar däremot om hur individer betraktas och beskrivs av sin omgivning. Det syftar på förmodade egenskaper vilka vi – ofrivilligt – tillskrivs som representanter för olika grupper. Inte förvånande är tillskrivna identiteter ofta stereotypa, förenklade och missvisande. När dessutom majoriteten i ett samhälle definierar minoriteten som annorlunda utgör det en form av maktutövning.²⁹

Mot denna bakgrund kan tesen om föreningsidrotten som *integrationsarena* sättas in i ett större sammanhang. I samhällsdebatten används begreppet integration vanligtvis i diskussioner om hur invandrade grupper ska inlemmas i det svenska samhället. Detta innebär att integration, precis som etnicitetsbegreppet, tar sin utgångspunkt i en åtskillnad mellan majoritet och minoritet (mellan ”vi” och ”dom”) och i antaganden om att olikhet snarare än likhet kännetecknar dessa gruppers inbördes relation. Inte sällan blir etnicitet även den dominerande förklaringsfaktorn i hur minoriteten uppfattas och beskrivs. Trots att skillnaderna naturligtvis kan vara stora inom och mellan olika invandrargrupper tenderar majoritetens föreställningar ofta och oreflekterat att reduceras till förenklade schabloner om deras likartade levnadsförhållanden, normer och kulturella värderingar.³⁰ Även om integrationsresonemang ytterst syftar till att värna om respekt, mångfald och allas lika

²⁸ Jesper Fundberg, *Etnisk mångfald och integration – visar idrotten vägen?* Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2003:3, s. 19–20.

²⁹ Ibid. s. 20.

³⁰ Ibid., s. 20 samt begreppsdefinitioner av bland annat ”eticitet” och ”integration” på *Centrum mot rasisms* nätbaserade kunskapsbank Sverige mot rasism, se www.sverigemotrasism.nu

möjligheter oavsett etnisk och kulturell bakgrund, är det ett frågekomplex som tar sin utgångspunkt i ett ”vi och dom”-tänkande. Trots goda föresatser riskerar därmed integrationspolitiska åtgärder att befästa föreställningar om olikhet kopplat till etnicitet och skapa hierarkiska ordningar mellan ”de som integrerar” och ”de som ska integreras”.

I svensk idrottsforskning är etnologen Jesper Fundberg den forskare som mest ingående problematiserat föreningsidrotten i relation till etnicitet och kulturell mångfald. Ett viktigt bidrag är den resonerande artikeln ”Invandrare och idrott. Om att skapa kategorier och normalitet” från 2000. I artikeln förs kritiska resonemang om hur tankefiguren ”invandraren” används i idrotts-sammanhang och hur detta bidrar till idrottens egen självförståelse. Fundberg menar att vi alltför lätt tänker i kategorier som ”vi och dom” och att invandrarna ofta tvingas spela rollen av jämförelseobjekt. En första kritik riktas mot massmedia. Fundberg visar med belysande exempel att kvinnliga idrottare med utländsk bakgrund ofta framställs som ett föredöme för invandrarkvinnor men tillägger att motsvarande kopplingar aldrig görs för ”svenska” idrottskvinnor. Kritik riktas därefter mot idrottsrörelsen som, enligt Fundberg, skapar sin egen självförståelse just genom jämförande beskrivningar mellan det ”normala” och det ”annorlunda” (oavsett om detta gäller invandrare, kvinnor, homosexuella eller handikappade). Slutligen hävdar Fundberg att även det idrottsvetenskapliga forskarsamfundet tillämpar tolkningsmodeller präglade av förenklade schabloner. Att invandrarungdomar i stor utsträckning tränar fotboll och basket tenderar att förklaras utifrån sociala och/eller etniska aspekter såsom att de ”söker sig till idrotter som ställer lägre krav på förkunskaper och materiell standard”. Men att även s.k. svenska ungdomar utövar samma idrotter får vanligtvis helt andra förklaringar såsom att ungdomarna gör rationella val och att fotboll och basket helt enkelt är stora och populära idrotter.³¹

³¹ Jesper Fundberg, ”Invandrare och idrott. Om att skapa kategorier och normalitet” i Bo G. Nilsson (red), *Idrottens själ*. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 2000 (Stockholm 2000).

8.4.2 Föreningsidrottens tillgänglighet ur ett etnicitetsperspektiv

Hur ser då kunskapsläget ut rörande barns och ungdomars deltagande i föreningsidrotten ur ett etnicitetsperspektiv? Dessvärre saknas mer ingående kvantitativa data. Systematiska kartläggningar av idrottsrörelsens sammansättning kopplat till etnicitet görs inte idag. Till exempel saknas etnicitet som särskild kategori i RF:s årliga studier av svenska folkets tävlings- och motionsvanor. Det finns därmed begränsade möjligheter att analysera föreningsidrottens tillgänglighet ur ett etnicitetsperspektiv och särskilt eventuella förändringar över tid.

De studier som gjorts på området är således närmast att betrakta som punktinsatser. Flertalet är dessutom behäftade med metodologiska problem. Som exempel kan nämnas en större enkätstudie som RF lät utföra 2002. I undersökningen tillfrågades 3000 statistiskt utvalda ungdomar med invandrarbakgrund om sina idrotts- och motionsvanor.³² Svarefrekvensen blev endast 51 procent. Som referenspunkt utnyttjades dessutom en generell studie av ungdomars idrotts- och motionsvanor från 1998, det vill säga en undersökning som genomförts flera år tidigare och som därtill omfattade ungdomar av både inhemsk och utländsk härkomst. Ett annat exempel är den ungdomsstudie som Mats Trondman utförde på uppdrag av Ungdomsstyrelsen 2005.³³ Undersökningen baserades på enkät riktad till 3000 slumpmässigt utvalda ungdomar men besvarades av endast 53 procent av undersökningspopulationen. Detta medförde att kategorin ”utrikes födda” ungdomar endast omfattade 109 personer. Bortfall är visserligen vanligt i större kvantitativa studier. Därtill finns statistiska metoder för att hantera låga svarefrekvenser. Samtidigt går det inte att bortse från att stora bortfall riskerar att ge upphov till skevheter i datamaterialet och därmed begränsa uppgifternas tillförlitlighet.

För att ytterligare problematisera bilden har olika studier gett påtagligt skilda resultat. Som exempel kan nämnas att pedagogen Rolf Carlson i mitten av 1990-talet presenterade data med innebörden att invandrarungdomar generellt sett var kraftigt underrepresenterade inom föreningsidrotten – och därtill väsentligt

³² *Idrott och integration – en statistisk undersökning 2002*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2002:1.

³³ Trondman.

mindre fysiskt aktiva än ungdomar av inhemska bakgrund.³⁴ RF:s integrationsstudie från 2002 visade tvärtom att invandrarungdomar i nästan lika hög grad var föreningsaktiva. Visserligen noterades även här att invandrarflickorna var något sämre representerade, men skillnaderna ansågs små nog för att motivera slutsatsen att situationen var bättre ”än vad man kunde befara med tanke på den förda debatten”.³⁵

Slutligen återstår – som ovan nämnts – alla principiella problem som uppstår vid kategoriseringar i större kvantitativa datainsamlingar. Oavsett om kategoriseringarna rör aspekter som kön, etnicitet eller socioekonomi leder de till att studieobjekten tillskrivs vissa egenskaper på bekostnad av andra och att skillnader mellan grupper tenderar att framhävas på bekostnad av likheter.³⁶

I vilken utsträckning är barn och ungdomar med utländsk bakgrund aktiva i föreningsidrotten?

Mot bakgrund av ovan gjorda reservationer, presenteras här resultat från ett antal relativt nya studier av idrottens tillgänglighet i relation till etnicitet och kulturell mångfald. I Trondmans ungdomsstudie från 2005 klassificerades undersökningspopulationen i tre övergripande kategorier:

- Ungdomar som var aktiva i en idrottsförening klassificerades som ”fortsättare”.
- Ungdomar som tidigare tillhört en idrottsförening klassificerades som ”avhoppare”.
- Ungdomar som aldrig tillhört en idrottsförening klassificerades som ”utanförstående”.

Vid en analys av dessa kategorier kopplat till etnicitet framkom inga större skillnader. Oavsett om ungdomarna var födda i Sverige eller av utländsk härkomst var de i relativt likartad utsträckning med i föreningsidrotten.³⁷ När *kön* lades in som ytterligare variabel framkom dock betydande skillnader.

³⁴ Rolf Carlson, *Föreningsidrotten i en mångkulturell miljö – en pilotstudie i Södermanlands län*, Rapport i pedagogik 1996:01, Institutionen för idrotts- och hälsovetenskap, Idrottshögskolan (1996).

³⁵ *Idrott och integration – en statistisk undersökning 2002*, s. 3.

³⁶ Per Nilsson, *Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 11 (Stockholm 1998), s. 141.

³⁷ Trondman, s. 207.

Tabell 8.1 Utrikes och inrikes födda pojkars och flickors deltagande i föreningsidrotten (procent)

	Fortsättare	Avhoppare	Utanför
Utrikes födda pojkar	61	35	4
Inrikes födda pojkar	50	37	12
Utrikes födda flickor	29	44	26
Inrikes födda flickor	42	43	15

Källa: Unga och föreningsidrotten, s. 126, 139, 208.

Resultatet visade att utrikes födda pojkar var den enskilda kategori som hade störst andel aktiva inom föreningsidrotten medan rakt motsatt förhållande gällde för motsvarande grupp flickor. Endast fyra procent av de utrikes födda pojkarna hade aldrig tillhört en idrottsförening och de som blivit medlemmar tenderade även att stanna kvar i större utsträckning än övriga grupper. Mer än var fjärde utrikes född flicka hade dock aldrig börjat föreningsidrotta och de som hade börjat visade sig även sluta i störst utsträckning. Beträktat som en integrationsarena verkar föreningsidrotten således ha betydande attraktionskraft för utrikes födda pojkar medan en relativt stor andel utrikes födda flickor antingen väljer att stå utanför eller tenderar att lämna verksamheten tidigt. I detta avseende bekräftade Trondmans resultat i huvudsak tidigare undersökningar, såsom RF:s integrationsstudie och Per Nilssons fritidsstudie från mitten av 1990-talet.

Den tydliga polariseringen mellan utrikes födda pojkar och flickor återkom i flera av Trondmans analyser, till exempel i jämförelser av ungdomarnas idrottsintresse och träningsintensitet.³⁸ Intressanta samband framkom även vid en granskning av de unga som antingen lämnat eller aldrig tillhört föreningsidrotten. I fråga om *avhoppare* noterade Trondman nämligen att många av de ungdomar som lämnade föreningsidrotten behöll ett stort idrottsintresse. Nästan sex av tio avhoppare hävdade att det var yttre omständigheter snarare än självständiga val som fick dem att sluta med föreningsidrotten: de slutade trots att de gärna hade fortsatt. I denna grupp fanns dessutom en tydlig överrepresentation av flickor, äldre åldersgrupper, svagt geografiskt förankrade och personer från segregerade och invandrartäta bostadsområden. De

³⁸ Ibid., kap. 4.

som däremot hävdade att de verkligen ville sluta var i större utsträckning pojkar, yngre, sociogeografiskt förankrade och boendes i områden som domineras av svenskar.³⁹

I analysen av de *utanförstående* framkom på motsvarande sätt skillnader i frågan om ungdomarna kunde tänka sig att börja föreningsidrotta i framtiden. Här svarade över hälften av alla flickor att de absolut eller troligen kunde tänka sig föreningsidrotta mot en dryg tredjedel av pojkarna. Intresset att börja föreningsidrotta var dessutom betydligt starkare hos utrikes födda ungdomar. Som exempel hävdade hela 75 procent av de utanförstående i invandratäta områden att de gärna kunde tänka sig att börja med föreningsidrott medan motsvarande grupp i bostadsområden som dominerade av svenskar endast uppgick till 44 procent.⁴⁰

Trondmans resultat kan ses som negativt och positivt på en och samma gång. Att utrikes födda flickor är svagast representerade inom föreningsidrotten är naturligtvis en negativ indikation på att faktorer som etnisk eller kulturell bakgrund har betydelse för unga flickors delaktighet i föreningsidrotten. Mer positivt är dock att påfallande många inom de ungdomsgrupper som är underrepresenterade i föreningsidrotten är positivt inställda till att *bli med* – och detta gäller inte minst utrikes födda flickor. Eller som Trondman själv formulerade saken:

Efterfrågan på föreningsidrott är således stor bland de unga som efterfrågas av föreningsidrotten. Inte minst efterfrågas den av dem som slutade trots att de inte ville sluta. Den efterfrågas också av dem som aldrig varit med och i viss utsträckning av dem som spontanidrottar och inte föreningsidrottar. I detta avseende har idrotten en minst sagt idrottspolitisk möjlighet. Den idrottspolitiska ambitionen att nå fler och göra föreningsidrotten allt bredare är med andra ord inte endast eftersträvansvärd utan även högst efterfrågad.⁴¹

... och på ledande befattningar?

Ett ytterligare mått på integrationen inom föreningsidrotten kopplat till etnicitet är i vilken utsträckning medlemmar med utländsk bakgrund innehar ledareuppdrag och/eller är representerade på ledande befattningar. I RF:s integrationsstudie från 2002 undersöktes bland annat till hur stor del de föreningsaktiva invandrar-

³⁹ Ibid., kap 9, särskilt s. 132–133.

⁴⁰ Ibid., kap. 10.

⁴¹ Ibid., s. 213.

ungdomarna hade eller hade haft ledaruppdrag. Resultatet visade sig positivt. Det framkom nämligen inga större skillnader i avseende på ledaruppdrag mellan invandrarungdomarna och den totala ungdomsgruppen. Lika positivt var resultatet i följdfrågan om de unga hade genomgått en ledareutbildning. Intresset att utbilda sig till ledare visade sig dessutom något större hos invandrarungdomarna, särskilt hos flickor, jämfört med den totala ungdomsgruppen. När frågan omformulerades till i vilken utsträckning invandrarungdomarna blivit erbjudna ledareutbildning framkom dock betydande skillnader. Resultatet visade att endast 12 procent av invandrarungdomar blivit tillfrågade jämfört med 16 procent av den totala ungdomsgruppen.⁴²

På ledande befattningar är situationen annorlunda. Inom ramen för ett pågående forskningsprojekt om idrott och etnisk mångfald har Jesper Fundberg studerat förekomsten av styrelseledamöter med utländsk bakgrund inom RF:s specialidrotts- och distriktsförbund. Resultatet visade att knappt sex procent av styrelseledamöterna i RF:s 68 specialidrottsförbund hade utländsk bakgrund och endast en procent var av utomeuropeisk härkomst. Inom distriktsförbunden var andelen ännu lägre: blott en halv procent av ledamöterna visade sig ha utländsk bakgrund. Vid en granskning av de fem idrottsgrenar som enligt RF:s egna uppgifter är mest populära bland barn och ungdomar med invandrarbakgrund – fotboll, innebandy, basket, tennis och ridsport – hade sammanlagt en halv procent av styrelseledamöterna i förbunden utländsk bakgrund. Samma förhållande framkom bland de anställda på förbundskanslierna. Fundbergs slutsats blev därmed att det i ett etniskt perspektiv är betydande skillnader inom idrottsrörelsen mellan att *delta i* och att kunna *besluta över* verksamhetens inriktning och framtid.⁴³

Enligt Fundberg är situationen inom idrottsrörelsen inte unik. Som exempel har andra forskare noterat liknande mönster inom statliga kulturinstitutioner. Därtill vittnar internationella studier om invandrargruppers generellt svaga representation på ledande befattning inom idrotten i andra länder. Men även om den svenska idrotten i sin sammansättning på förbunds nivå således speglar en vanligt förekommande problematik, menar Fundberg att valet av förtroendevalda är präglad av ett tydligt ”etnifierat handlade”:

⁴² Idrott och integration. En statistisk undersökning 2002, s. 11–12.

⁴³ Jesper Fundberg, *Är de ideella ledarna de ideala? Om representation och etnisk mångfald i idrottsrörelsen i Sverige*, Skriftserie om idrottens ledarskap, Riksidrottsförbundet (2007), s. 6.

Det går alltså inte att säga hur befintliga förtroendevalda, valberedningar eller andra som kan påverka sammansättningen inom idrottsrörelsen tänker kring etnicitet – men det är tydligt hur man agerar: ”svenskar” väljer ”svenskar” för att använda sig av kategoriseringsterminologin som tycks gälla i sammanhanget. Inom idrotten råder så kallad etnosocialitet.⁴⁴

8.4.3 Fördelningen av statens resurser ur ett integrationsperspektiv

Som tidigare påpekats, utgör inte etnicitet en variabel i RF:s bidragsfördelning eller återrapporteringssystem. Det är därmed svårt att mer övergripande bedöma såväl fördelningen som effekterna av olika stödformer, såsom specialidrottsförbundens statsbidrag eller det statliga LOK-stödet, ur ett integrationsperspektiv.

Betydligt enklare är att följa de särskilda insatser och integrationsprojekt som RF genomfört under senare år. Av dessa kan nämnas att SISU Idrottsutbildarna under perioden 1998–2001 genomförde projektet ”Idrott – delaktighet – utbildning – integration” med syfte att ”genom idrottsföreningarna med olika utbildningsinsatser finna vägar för att integrera invandrare i det svenska samhället”. Satsningen bestod av lokala projekt i sammanlagt 35 bostadsområden och i samarbete med ett hundratal idrottsföreningar. Satsningen finansierades genom stöd från Allmänna Arvsfonden.⁴⁵ Integration var även prioriterat i satsningen Projekt Lokal Idrottsutveckling (”PLI-projektet”) åren 1998–2004 och i det efterföljande Handslaget.

8.4.4 Är föreningsidrotten en integrationsarena ur ett etnicitetsperspektiv?

Det återstår att försöka besvara frågan i vilken utsträckning som föreningsidrotten kan ses som en integrationsarena ur ett etnicitetsperspektiv. Jesper Fundberg, som mest ingående studerat svenska förhållanden, menar att det inte går att ge ett enkelt svar. Föreningsidrotten kan både vara gränsöverskridande, bidra till förståelse och glädje och samtidigt vara gränsbevakande och föranleda

⁴⁴ Ibid., s. 7–8.

⁴⁵ För en redogörelse, se *Är alla välkomna i idrotten? Summering & erfarenheter av SISU Idrottsutbildarnas projekt ”Idrott – delaktighet – utbildning – integration”*, diskussionshäfte, SISU Idrottsutbildarna (Farsta 2002).

konflikter. Idrotten kan vara en god integrationsarena i den meningen att ”alla kan vinna matchen” – men det är inte säkert att den integration som sker på planen även ger effekter utanför idrotten. Därtill är förutsättningarna att ta sig till matchen ojämnt fördelade i samhället.

Men kanske är frågan felformulerad. Det centrala är rimligtvis inte vad idrotten kan åstadkomma utan hur idrottsrörelsens många aktiva, ledare, föräldrar m.m. väljer att agera gentemot varandra. Eller som Fundberg själv formulerar saken:

Idrotten är en mötesarena. Där träffas människor med olika erfarenheter och bakgrunder. Dessa möten kan fungera på olika sätt. I några fall är de gränsöverskridande och ger ökad förståelse, förbrödning och glädje. I andra fall är de gränsbevakande och ger upphov till konflikter. Hur dessa möten laddas och vad de leder till är inte givet. Det beror på vad ledare, spelare, föräldrar och andra aktiva inom idrotten gör med dessa möten. Idrotten som integrationsarena är därför inte en fråga om vilka eller hur många som deltar i idrottens verksamhet. Det handlar, kanske trivialt sagt, snarare om vad idrottens aktörer gör, hur olika grupper möts på vilket sätt människor tillåts påverka verksamhetens mål och mening.⁴⁶

8.4.5 Integration och funktionshinder

Ett viktigt men ofta förbiset perspektiv på idrott och integration handlar om förutsättningarna för personer med fysiska eller psykiska funktionshinder att ingå i den idrottsliga gemenskapen. Enligt Anders Östnäs, sociolog med omfattande forskning om svensk handikappidrott, inrymmer integrationsperspektivet inom handikappidrotten två skilda men lika grundläggande frågor. Den första är i vilken utsträckning som idrotten i praktiken är tillgänglig för personer med funktionshinder. Den andra frågan är huruvida idrotten kan utgöra en miljö där personer med funktionshinder får möjlighet att integreras med personer utan funktionshinder.⁴⁷

Forskningen om idrottens tillgänglighet för funktionshindrade är synnerligen begränsad. Dessutom ger de fåtaliga studierna på området ingen entydig bild. Som exempel kan nämnas att en pilotstudie av RF i samarbete med utredningsföretaget Inregia AB visade att andelen som motionerande bland funktionshindrade var ungefär i nivå med befolkningen i sin helhet.⁴⁸ Vidare noterades

⁴⁶ Fundberg (2003), s. 23.

⁴⁷ Anders Östnäs (2003) *Handikappidrott som socialt fenomen*. SWEBIS Årsbok, s. 189–202

⁴⁸ RF (2003) *Möjligheten till motion och fysisk aktivitet – lika för alla?* s. 6.

inga nämnvärda skillnader mellan kvinnor och män. Mot detta fann Mats Trondman i sin ungdomsstudie att unga med funktionshinder var underrepresenterade inom föreningsidrotten och att de dessutom tenderar att sluta idrotta i större utsträckning.⁴⁹ Vidare noterade Trondman att tydliga könsskillnader så till vida att pojkar med funktionshinder i betydligt större utsträckning stod utanför föreningsidrotten jämfört med andra pojkar, medan skillnaderna bland motsvarande flickgrupper var marginella.⁵⁰

Inte förvånande visade RF:s studie även att det finns olika faktorer som begränsar funktionshindrades möjligheter att idrotta. Som exempel konstaterades att tillgängligheten på idrottsanläggningar ofta kan förbättras. Därtill kan det ibland vara svårt att finna ledsagare/personliga assistenter som är villiga att delta i idrottsaktiviteter. I framförallt mindre orter kan det dessutom vara svårt samla tillräckligt stora grupper av personer med funktionshinder för att kunna bedriva gemensam tävlingsverksamhet.⁵¹

I frågan om funktionshindrades integrering med personer utan funktionshinder kan nämnas att Barnombudsmannen (BO) i rapporten *Fritid för barn och unga med funktionshinder* inventerat förekomsten av kommunala kultur- och fritidssatsningar för barn och unga med funktionshinder. Projektet syftade framförallt till att belysa framgångsfaktorer och positiva exempel på s.k. ”inkluderande verksamheter”. Datainsamlingen bestod av en enkät riktad till förvaltningschefer eller motsvarande inom kultur- och fritidsförvaltningar. Enkäten besvarades av 202 kommuner. En majoritet av de tillfrågade – 68 procent – sade sig ha kännedom om verksamheter för barn och ungdomar med eller utan funktionshinder. Några vanliga exempel var ridning, simning, gymnastik och kampsport. Vid en närmare granskning framkom dock att många av dessa aktiviteter enbart var till för barn och ungdomar med funktionshinder. Vidare saknades ofta ambitionen att dessa barn skulle gå vidare till ordinarie grupper inom föreningarna. Det fanns dock även exempel på verksamheter där barn och unga med funktionshinder deltog på samma villkor som alla andra.⁵²

⁴⁹ Trondman (2005), s. 208–209.

⁵⁰ Ibid., s. 139.

⁵¹ Möjligheten till motion och fysisk aktivitet, s. 29–30.

⁵² *Fritids för barn och unga med funktionshinder*. Barnombudsmannen (2006), s. 6.

8.4.6 Mobbning, trakasserier och diskriminering i föreningsidrotten

Jag får nästan aldrig spela. När vi toppar laget är jag aldrig med. Förra matchen toppade vi från start. (Pojke, 13 år, i kontakt med BRIS)

Integrationens motsats är att individer eller grupper exkluderas ur den idrottsliga gemenskapen. Hur vanligt är detta? I vilken utsträckning förekommer kränkningar och diskrimineringar inom idrotten?

Frågor av detta slag är både känsliga och komplicerade. Som citatet ovan visar, innehåller de även en svår gränsdragningsproblematik. Naturligtvis är olika former av fysisk och psykisk mobbning en oacceptabel kränkning och ett brott mot såväl idrottens som samhällets normer och regelverk. Men är det även kränkande att inte bli utvald till A-truppen? Är det exkludering att vissa tvingas sitta på bänken under en match? Ja, var går egentligen gränsen mellan kränkande handlingar och sådant som snarare måste betraktas som naturliga inslag i en tävlings- och prestationsinriktad idrottsverksamhet?

Barn- och ungdomsidrotten i ljuset av FN:s konvention om barnets rättigheter

Ett sätt att analysera barn- och ungdomsidrotten är att ställa verksamheten i relation till FN:s konvention om barnets rättigheter ("barnkonventionen"). Barnkonventionen är ett folkrättsligt bindande dokument. Sverige ratificerade konventionen 1990, som ett av de första länderna, och har därmed juridiskt förbundit sig till att förverkliga den. I barnkonventionen ges en universell definition av vilka rättigheter som ska gälla för alla barn i hela världen. Den täcker såväl barnets rätt att skyddas mot utnyttjande, övergrepp och diskriminering som dess rätt till inflytande och delaktighet.

Barnkonventionen ska vara vägledande inom alla verksamhetsområden i samhället. Det betyder att regeringen och riksdagen visserligen har det yttersta ansvaret för att barnkonventionen förverkligas, men att det åligger alla i samhället - individer, privata aktörer och organisationer - att respektera barns rättigheter. Även idrottsrörelsens verksamhet omfattas följaktligen av konventionen.

Barnkonventionen innehåller 54 artiklar, varav 41 är s.k. sakartiklar som fastslår barns rättigheter.⁵³ Fyra av dessa kallas för de fyra huvudprinciperna och är vägledande för hur helheten ska tolkas. Dessa är:

- Artikel 2 som fastslår att alla barn har *samma rättigheter* och *lika värde*. Diskriminering får inte förekomma på grund av barnets eller föräldrarnas eller vårdnadshavarnas ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionshinder, börd eller ställning i övrigt.
- Artikel 3 som anger att det är *barnets bästa* som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet. Principen om ”barnets bästa” kan härledas från tanken att barn har fullt och lika människovärde som vuxna men att de samtidigt är sårbara och därför i behov av särskilt skydd och stöd. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall.
- Artikel 6 som säger att varje barn har *rätt att överleva, leva och utvecklas*. Artikeln handlar både om barnets fysiska hälsa och om dess rätt till andlig, moralisk, psykisk och social utveckling.
- Artikel 12 som avser barnets rätt att *uttrycka sina åsikter* och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne. Artikeln stadgar att det barn som är i stånd att bilda egna åsikter har rätt att uttrycka åsikterna i alla frågor som rör barnet. Åsikterna ska beaktas med hänsyn till barnets ålder och mognad.

Till detta kan läggas artikel 31 som fastslår att varje barn har rätt till *vila och fritid*, till *lek och rekreation* som är anpassad efter barnets ålder och som är tillgänglig för varje barn utan diskriminering. Med fritid avses tid och frihet att göra det man vill. Med rekreation avses aktiviteter som inte är obligatoriska, exempel föreningsidrott.

Vid en första anblick kan det framstå som märkligt eller långsökt att koppla samman barn- och ungdomsidrotten med FN:s barnkonvention. Vid närmare eftertanke framkommer dock att samtliga artiklar ovan på olika sätt kan relateras till föreningsidrottsliga aktiviteter. Som exempel kan artikel 2 om alla barns lika värde kopplas till tävlingsidrottens grundläggande premisser om att alla deltagare har lika stora chanser att vinna oavsett hudfärg eller

⁵³ Resterande artiklar handlar om hur staterna ska arbeta med konventionen.

social och ekonomisk bakgrund. Men det kan även ses som en markering mot olika former av selektions- och rangordningsprocesser. På samma sätt kan principen om "barnets bästa" markera att påtryckningar och prestationspress från föräldrar, tränare och ledare är oförenliga med ett barnperspektiv. Artikel 12 om barns rätt om att uttrycka sina åsikter är på motsvarande sätt en uppmaning till idrottsrörelsen att ge barn och unga möjligheter att komma till tals i såväl enskilda situationer som övergripande verksamhetsbeslut.

Inom den internationella samhällsvetenskapliga forskningen finns flera studier av barn- och ungdomsidrotten med utgångspunkt i FN:s barnkonvention eller snarlika idéer om barns bästa.⁵⁴ För svenskt vidkommande kan nämnas att forskarna Bo Carlsson och Kristin Fransson driver projektet "Barn och idrott i ljuset av FN:s barnkonvention".⁵⁵ Forskningsinriktningens kanske största förtjänst är att utgångspunkten från ett tydligt barnperspektiv synliggör de problem som uppstår när barn tvingas att anpassa sig till (vuxen-)idrottens ideal istället för tvärtom.

Frågan om ett barnperspektiv på idrotten återkommer i kapitel 10.2.

Förekomsten av mobbning, trakasserier och diskriminering i föreningsidrotten

Den värsta formen av kränkningar är givetvis olika former av mobbning och trakasserier.⁵⁶ Området berörs i ett antal relativt nya forskningsrapporter. Problematiken var central i en omfattande enkätstudie om idrottens sociala betydelse som undersökningsföretaget TEMO genomförde våren 2004 på uppdrag RF:s och BRIS.⁵⁷ Studien besvarades av närmare 1 800 ungdomar i 17-års åldern. Likaså studerade Mats Trondman ungas upplevelser av mobbning och trakasserier i sin undersökning om ungdomars

⁵⁴ Bland de mest välkända kan nämnas Paulo David, *Human Rights in Youth Sport: A Critical Review of Children's Rights in Competitive Sports*. (London 2004) och Celia Brackenridge m.fl., *Child Welfare in Football* (London 2006).

⁵⁵ Se exempelvis Bo Carlsson & Kristin Fransson, "Barn och idrott i ljuset av FN:s barnkonvention", i *Svensk idrottsforskning* nr 3 (2005).

⁵⁶ För en diskussion om diskriminering inom idrotten på grund av sexuell läggning, se Jenny Axelsson "Idrott och dess diskriminering på grund av sexuell läggning", *Svensk Idrottsforskning* nr 3 2005 och Jesper Andreasson *Idrottens kön: Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag* (Kalmar 2006).

⁵⁷ *Idrottens sociala betydelse. En statistisk undersökning hösten 2004*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:5.

föreningsidrottande från 2005.⁵⁸ Slutligen utformade stiftelsen Friends en enkät om kränkningar inom idrotten som besvarades av nästan tre tusen deltagare (12–15 år) på Stadium Sports Camp 2005.⁵⁹

De tre rapporterna ger en förhållandevis entydig bild: enligt ungdomarna själva är mobbning och trakasserier ovanligt inom föreningsidrotten. I RF:s och BRIS studie uppgav endast tre procent av 17-åringarna att de känt sig mobbade inom idrotten vid enstaka tillfällen. Ingen sade sig blivit det vid återkommande tillfällen under det senaste året.⁶⁰ I Trondmans studie meddelade en procent av ungdomarna att de utsatts för olika former av sociala trakasserier såsom att bli retad eller förlöjligad. Lika stor andel hävdade att de utsatts för fysiskt eller psykiskt våld inom idrotten. Dessutom tillade de unga att trakasserier och mobbning var betydligt vanligare i skolan. Hela 19 procent sade sig upplevt sociala trakasserier i skolan. Fyra procent svarade dessutom att de utsatts för fysiskt eller psykiskt våld.⁶¹ I Friends studie, slutligen, var resultatet något mer negativt. Åtta procent av de tillfrågade barnen uppgav att de själva upplevt kränkningar inom idrotten och drygt var fjärde person (26 procent) sade sig känna till att det förekommit eller förekom kränkningar i deras lag eller träningsgrupp.⁶²

Att få procent av tillfrågade ungdomar uppger sig ha blivit mobbade inom idrotten kan framstå som positivt. Man måste dock komma ihåg att även låga procent kan utmynna i betydande antal inom en verksamhet av idrottsrörelsens omfattning. Målet måste alltid vara nolltolerans, det vill säga att inte ett enda barn någonsin upplever sig trakasserad eller mobbad i föreningsidrotten. I detta sammanhang kan tilläggas att RF:s policydokument *Idrotten vill* framhåller värdet av barn lär sig att respektera varandra som kamrater och medtävlare, vilket aktivt motverkar mobbning, trakasserier och alla former av diskriminering.⁶³ Därtill har RF antagit en särskild policy mot sexuella trakasserier inom idrotten.⁶⁴ Till detta kan nämnas att SISU Idrottsutbildarna tillsammans med Barnens

⁵⁸ Trondman, kap. 7.

⁵⁹ *Undersökning om förekomsten av mobbning och kränkningar inom idrotten – en enkätstudie på Stadium Sports Camp 2005*, Stiftelsen Friends 2006:1.

⁶⁰ *Idrottens sociala betydelse*, s. 11.

⁶¹ Trondman, s. 106.

⁶² *Undersökning om förekomsten av mobbning och kränkningar inom idrotten*, s. 17.

⁶³ *Idrotten vill*, s. 6.

⁶⁴ *Riksidrottsförbundets policy och handlingsplan mot sexuella trakasserier inom idrotten*, Riksidrottsförbundet (u.å).

rätt i samhället (BRIS) utvecklat en webbsida för information och vägledning åt idrottsföreningar att hantera problem som kan uppstå med mobbning och kränkande behandling inom föreningsidrotten.

8.5 Föreningsidrott, folkhälsa, jämställdhet och integration: sammanfattande analys

Detta kapitel har behandlat föreningsidrotten med avseende på folkhälsa, jämställdhet och integration. Olika forskningsresultat och statistiska uppgifter har presenterats och analyserats. I detta avsnitt sammanfattas några av undersökningens huvudresultat.

Redogörelsen inleddes med en analys av idrottens betydelse för folkhälsa. Resultatet var otvetydigt: idrott, motion och fysisk aktivitet har tydliga positiva hälsoeffekter i form av minskad risk för framtida sjukdomar och ökad upplevelse av fysiskt/psykiskt välmående. Redan låga aktivitetsnivåer ger märkbara positiva resultat. Därefter stiger effekterna vanligtvis i takt med ökad träningsintensitet. Sambandet mellan fysisk aktivitet och hälsa gäller både kvinnor och män och oavsett åldrar.

Forskningen om idrottens betydelse för folkhälsan måste ses som ett erkännande av idrottsrörelsens breda och omfattande verksamhet. Men det understryker även vikten av att aktivt främja idrottens tillgänglighet. Problemet är nämligen att olika former av strukturella faktorer såsom ålder, kön, socioekonomi, etnicitet och funktionshinder alltjämnt inverkar på människors val att idrotta – och i vilka former. Detta medför även att människors förutsättningar för hälsa och välbefinnande är ojämnt fördelade i samhället. Att uppmuntra idrottsrörelsens strävan att realisera ”idrott åt alla” framstår ur detta perspektiv som både viktigt och kostnadseffektivt ur ett folkhälsoperspektiv.

I frågan om jämställdhet konstaterades att RF 2005 antog en jämställdhetspolicy med övergripande mål att kvinnor och män inom idrottsrörelsen ska ha ”samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter på alla nivåer och inom alla områden”. Den följande analysen visade dock att denna princip i betydligt större utsträckning speglar situationen bland aktiva medlemmar i idrottsrörelsen än fördelningen mellan kvinnor och män på ledande befattningar. Bland de aktiva utgör ungefär fyra av tio medlemmar en kvinna och sex av tio en man. Könen är däremot inte jämnt fördelade bland

landets idrotter. Av RF:s 68 specialidrottsförbund utgör kvinnor en majoritet i nio. I tolv förbund råder en jämn fördelning, det vill säga att det underrepresenterade könet uppgår till minst 40 procent. I resterande förbund – 47 av 68 – utgör fler än sex av tio aktiva medlemmar en man.

På styrelsenivå är situationen betydligt sämre. Endast en av fyra styrelseledamöter i RF:s specialidrottsförbund är en kvinna medan tre av fyra är män. Studeras utvecklingen över tid framkommer att andelen kvinnor ökade starkt under åren 1980–1995. Därefter har fördelningen mellan kvinnor och män varit i huvudsak konstant. Hos distriktsförbunden är fördelningen dock jämnare, vilket sammanhänger med att dessa förbund sedan 1995 är ålagda att ha en jämn könsfördelning (medan kravet för specialidrottsförbunden endast är att båda könen ska vara *representerade*). Utmärkande för distriktsförbundens styrelser är dock att kvinnor dominerar i yngre åldersgrupper medan män på motsvarande sätt dominerar bland ledamöter över 60 år.

Liknande mönster framkom i analysen av föreningsidrott och etnicitet. Bland pojkar är huvudintrycket att utrikes födda pojkar tillhör idrottsrörelsen i större utsträckning än pojkar födda i Sverige. Bland flickorna råder rakt motsatt förhållande. Enligt en undersökning av sociolog Mats Trondman har mer än var fjärde flicka med utländsk bakgrund aldrig prövat på att föreningsidrotta.

På ledande befattning framträder bilden att etnicitet inte inverkar på ungdomars ledareuppdrag på lokal föreningsnivå – men att personer med utländsk bakgrund däremot är synnerligen svagt representerade i förbundens styrelser. Enligt en studie av etnolog Jesper Fundberg har knappt sex procent av ledamöterna i RF:s 68 specialidrottsförbund utländsk bakgrund och endast en procent är av utomeuropeisk härkomst. Hos distriktsförbunden är situationen ännu sämre: blott en halv procent av ledamöterna visade sig ha utländsk bakgrund.

9 Utvärdering av fyra statliga bidragsformers effekter

9.1 Inledning

I detta kapitel skiftas fokus från analyser av idrottsrörelsens verksamhet utifrån teman som socialisation, jämställdhet och etnicitet till bedömningar av fyra specifika statliga bidragsformer. De utvärderade stöden är – i enlighet med utredningens direktiv – statsbidraget till specialidrottsförbunden, det statliga LOK-stödet, handslagssatsningen och elitidrottsstödet. Analysen tar sin utgångspunkt i de syften, villkor och återrapporteringskrav som preciseras i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (SFS 1999:1177) och i de riktlinjer som fastställs i samband med att bidragen utdelas till RF.

9.1.1 Aspekter att beakta vid en utvärdering av bidragsformer

Bidrag till ideell verksamhet kan utformas på många olika sätt. Syftet med stödet kan vara mer eller mindre preciserat. Målgruppen kan vara bred eller utgöra en specifik och begränsad skara. Kontroll och återrapporteringskraven kan variera, liksom bidragens storlek. En utvärdering av olika bidragsformers effekter kan således inte göras enbart med utgångspunkt i stödets syfte. Viktigt är även att beakta aspekter som:¹

- Bidragets legitimitet.
- Graden av politisk styrning.
- Bidragets hanterbarhet i systemet.
- Avgränsning till andra bidrag/bidragssystem.
- Bidragets effekter.

¹ Detta avsnitt baseras på synpunkter från Per Nilsson.

Med *bidragets legitimitet* avses i vilken utsträckning som bidraget uppfattas som rätt och riktigt av de grupper som berörs och/eller av befolkningen i stort. Här är utgångspunkten att bidrag utan legitimitet i praktiken får svårt att ge avsedda effekter, oavsett bidragets övriga förtjänster. En komplicerande faktor är dessutom att acceptansen för stödet i fråga kan skifta mellan olika grupper. Som exempel kan ett särskilt bidrag riktat till idrottsverksamhet bland barn och ungdomar vara synnerligen uppskattat hos landets idrottsföreningar – men uppfattas av övriga barn- och ungdomsorganisationer som ett orättvist gynnande av idrottsaktiviteter.

Nära kopplat till bidragets legitimitet är *graden av politisk styrning*. Här är problemet att styrning ofta utgör en förutsättning för att stödet ska kunna realisera specifika mål samtidigt som regleringar och öronmärkningar ofta riskerar att uppfattas som begränsningar av de ideella organisationernas självbestämmande. Graden av styrning måste således avvägas mot risken för legitimitetsbrister i mottagarledet. Avsaknad av styrning måste på motsvarande sätt avvägas mot potentiell bristande måluppfyllelse.

En tredje aspekt utgör *bidragets hanterbarhet i systemet*. I denna dimension ingår olika frågor kopplade till bidragets administration, kontroll och uppföljningsrutiner. Är bidraget enkelt att administrera? Är det enkelt att söka? Kan bidraget manipuleras eller finns det kontrollrutiner som säkerställer att medel inte utdelas till fel grupper eller till fel ändamål? Även här finns en direkt koppling till bidragets generella legitimitet, så till vida att allt för byråkratiska ansökningsprocedurer och omfattande återrapporteringskrav troligtvis ger upphov till missnöje hos bidragets mottagare, samtidigt som avsaknaden av kontrollrutiner riskerar att leda till bristande måluppfyllelse, felaktigheter och – i värsta fall – rena oegentligheter.

En fjärde aspekt handlar om bidragets *avgränsning till andra bidrag/bidragsformer*. Här är det inte minst viktigt att analysera bidragets betydelse för den berörda gruppen i förhållande till andra bidrag. Stödjer bidraget verksamheter som redan finansieras på andra sätt? Finns det en risk att bidraget motverkar eller ger oönskade effekter på verksamheter vilka stöds med andra bidrag? Viktigt är även att bedöma vilka som är bidragsberättigade. Är de valda avgränsningarna rimliga eller finns det behjärtansvärda verksamheter som exkluderas? Finns det grupper som utestängs från bidraget och som inte heller kan söka motsvarande stöd från annat håll?

En femte och sista aspekt är *bidragets effekter*. Centrala frågor i detta sammanhang är givetvis om bidraget leder till avsedda mål och ifall uppnådda resultat står i rimlig proportion till de politiska insatserna? Kort sagt: är bidraget värt besväret, eller finns det bättre sätt att utnyttja statens resurser?

9.1.2 Riksidrottsförbundets fördelning av statens stöd: efter storlek eller behov?

I regeringens förordning om statsbidrag till idrotten fastslås att RF ansvarar för bidragets närmare fördelning på verksamheter och ändamål. Däremot preciseras inte hur denna fördelning ska gå till. Förbundet har således full frihet att välja en rad olika fördelningsprinciper – under förutsättning att de är förenliga med statsbidragets övergripande syften.

En första möjlighet är att basera fördelningen på kvalitativa bedömningar av olika verksamheters *faktiska behov*. Vid en sådan princip kan exempelvis särskild tilldelning motiveras för idrotter med höga anläggnings- eller materialkostnader. Likaså kan särskilt stöd till elitidrott motiveras med argumentet att sådana aktiviteter har högre omkostnader än exempelvis breddidrott bland ungdomar. Kännetecknande för en sådan fördelningsprincip är att den utgår från skilda idrotters olika förutsättningar och tanken att statens stöd kan utgöra en utjämnande faktor.

En andra fördelningsstrategi är att utnyttja bidragsfördelningen som *styrmedel*. Om man exempelvis vill påskynda jämställdhetsprocessen inom idrottsrörelsen finns möjligheten att öronmärka delar av anslaget för specifika jämställdhetssatsningar. En alternativ strategi är att belöna medlemsförbund som kan redovisa en jämn könsfördelning i sin medlemskår eller en positiv utveckling över tid. En förutsättning för att fördelningsprincipen ska ge avsett resultat är att statens stöd är av sådan omfattning att berörda förbund och föreningar finner det mödan värt att engagera sig i de specifika projekten eller att utvecklas på sätt som gynnar deras anslagstilldelning.

Ett tredje alternativ är att tillämpa olika former av *rättvisepinciper*. En möjlig strategi är givetvis att sprida statens stöd så jämnt som möjligt mellan olika medlemsförbund, det vill säga ge alla ett lika stort belopp oavsett idrottens storlek och/eller ekonomiska förutsättningar. En rakt motsatt lösning är att basera

fördelningen på kvantitativa mått såsom antalet medlemmar och föreningar, utförda aktiviteter eller utbildningsinsatser.

Det statliga stödet till idrottsrörelsen är komplext. Det är uppdelat på ett antal olika bidrag och det fördelas efter en rad skilda principer. I mer eller mindre utsträckning kan därmed alla ovan nämnda principer anses förekomma i RF:s bidragshantering. Med denna reservation bör dock två saker framhållas.

För det första kan det konstateras att *bidragsfördelningen inom RF i huvudsak baseras på kvantitativa mått*. Faktorer som antalet aktiva medlemmar, föreningar och omfattningen av LOK-stödsaktiviteter är centrala i den interna bidragsfördelningen – inte minst för det s.k. basbidraget till specialidrottsförbunden och den interna fördelningen av handslagsmedel. En fördelning efter storlek kan motiveras med rättviseargument. Det kan karakteriseras som en strategi där objektiva kriterier knyts till en fördelningsprocess där den totala bidragssumman aldrig är tillräcklig för att tillfredsställa de många medlemsförbundens skilda behov och intressen. Samtidigt är det en fördelningsprincip som inte nödvändigtvis alltid är förenlig med statens idrottspolitiska mål. Dessutom finns det situationer – vilket inte minst fördelningen av Handslaget visat – där fördelningen efter kvantitativa mått kan ge upphov till både oväntade och oönskade resultat.

För det andra *finns det inte några i objektiv mening "rättvisa" eller "neutrala" fördelningsprinciper*. Oavsett hur RF fördelar statens stöd, kommer vissa förbund, aktiviteter eller perspektiv att gynnas på bekostnad av andra. Förbundets faktiska fördelning kan därmed alltid betraktas som ett uttryck för en intern maktkamp där vissa intressegrupper är starkare representerade än andra.

9.2 Statens stöd till specialidrottsförbundens verksamhet

Ett av de äldsta bidragen i statens stöd till idrotten utgör *statsbidraget till RF:s specialidrottsförbund*. Bidraget finansieras via statsanslaget, genom bidrag från AB Svenska Spel och med RF:s egna ränteintäkter. Det fördelas av Riksidrottsstyrelsen efter förslag från en särskild beredningsgrupp. SF-stödet har ökat med 24 procent sedan millennieskiftet och uppgick 2007 till totalt 264,5 miljoner kronor.

9.2.1 SF-stödets syfte och Riksidrottsförbundets bidragsfördelning

I direktiven till denna utredning ingår uppdraget att ”klargöra hur Riksidrottsförbundets utgångspunkter för fördelning av statsbidraget till specialidrottsförbunden förhåller sig till statens syften med bidraget”.²

I regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (SFS 1999:1177) framgår att RF:s specialidrottsförbund kan tilldelas stöd för att:

- utveckla kvalitén i idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet samt i idrottsverksamhet i övrigt så att verksamheten främjar en god etik, ökat deltagande, ideellt engagemang, jämställdhet och integration
- möjliggöra förberedelser inför och deltagande i internationell tävlingsverksamhet.

I regeringens riktlinjer för statens stöd ingår SF-bidraget i verksamhetsgrenen ”Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen”. Målet för denna verksamhetsgren är att:

- främja idrottsverksamhet i hela landet
- stödja sådan verksamhet som främjar integration, jämställdhet, god etik och ökat deltagande av kvinnor och män i alla åldrar
- motverka dopning, våld och diskriminering.

RF:s nuvarande principer för fördelning av bidrag till specialidrottsförbunden fastställdes i ett principdokument av Riksidrottsstyrelsen 1991 och reviderades därefter av RF-stämman 1997.³ Systemet bygger på treåriga budgetar och planeringsperioder. Detta innebär att specialidrottsförbunden äskar medel för sin ordinarie verksamhet vart tredje år. Förbundens äskanden ska vara uppdelade på programmen tävling, motion och administration. Bidragsfördelningen baseras på bedömningar av specialidrottsförbundens utveckling över tid. Grunden för dessa utgörs av förbundsstatistik rörande LOK-aktiviteter, utbildningsinsatser, antalet föreningar och aktiva medlemmar. Av betydelse är även specialförbundens årsberättelser samt återkommande dialoger mellan RF och varje enskilt specialidrottsförbund.

² Kommittédirektiv 2006:135, *Utvärdering av statens stöd till idrotten*, s. 7.

³ Se *Principer för fördelning av SF-bidraget. Fastställt av RS 1991-02-14, reviderat av RF-stämman 1997* (Riksidrottsförbundet, u å).

Beredning av specialförbundens äskanden utförs av en särskild bidragsfördelningsgrupp bestående av tre representanter från Riksidrottsstyrelsen och tre representanter från specialidrottsförbunden. Det är Riksidrottsstyrelsen som fastställer beredningsgruppens sammansättning och beslutar om slutgiltigt bidragsbelopp.

RF:s fördelningsprinciper har varit föremål för både debatt och omprövning. Som exempel kan nämnas att en särskild projektgrupp 1996 fick i uppdrag av Riksidrottsstyrelsen att utarbeta en s.k. ”solidarisk” bidragsfördelningsmodell med utgångspunkt i RF:s policydokument *Idrotten vill*. Det förslag som förelades styrelsen i oktober samma år byggde på principen att specialidrottsförbund med god ekonomi skulle ”beskattas” för att finansiera dels särskilda bidrag till kategoriförbunden, dels en särskild pott till Riksidrottsstyrelsens förfogande för idrottspolitiska insatser i enlighet med *Idrotten vill*. Förslaget bifölls inte. I februari 1997 konstaterade Riksidrottsstyrelsen tvärtom att man inte funnit något alternativ till gällande fördelningsprinciper. I ett uttalande till RF-stämman 1997 tillades att man ”funnit att dagens bidragssystem – kompletterat med annan tillgänglig statistik om förbunden och deras verksamhet samt dialog med förbunden – väl möjliggör en bidragsfördelning som både tar ställning till de enskilda förbundens ekonomisering och samtidigt slår vakt om mångfald, utveckling och tillväxt inom svensk idrott”.⁴

Sedan 2006 pågår en ny översyn av bidragssystemet till både specialidrotts- och distriktsförbunden. Det huvudsakliga problemet denna gång är att rådande fördelningsmodell uppfattas som alltför statisk med följden att förändringar i förbundens storlek – oavsett om det handlar om stagnation eller tillväxt – inte tillräckligt återspeglas i bidragsgivningen.

9.2.2 Vad gör specialidrottsförbunden med bidraget?

I samband med att regeringen beslutar om statsbidrag till idrottsrörelsen, fastställs ett antal återrapporteringskrav. Dessa är av stor betydelse för möjligheten att bedöma om statsbidraget utnyttjas i enlighet med statsmakternas intentioner. RF:s återrapportering

⁴ ”Idrottens finansiering”, Riksidrottsstyrelsens förslag till RF-stämman i Karlstad 1997. Se även Riksidrottsstyrelsens förslag och utlåtande över motion rörande ”Översyn av modell för fördelning av SF-bidrag” vid RF-stämman i Stockholm 2003.

sker huvudsakligen i förbundets verksamhetsberättelser. Viss kompletterande information ges även i samband med att dessa överlämnas till regeringen.

Regeringens återrapporteringskrav har skiftat något mellan åren. I frågan om statens stöd till specialidrottsförbunden finns det dock ett antal återkommande teman. Det första är *SF-stödets relativa betydelse för förbundens totala ekonomi*. Detta mått, den s.k. självfinansieringsgraden, indikerar förbundens beroende av statens stöd. Uppgifterna redovisas kontinuerligt i RF:s verksamhetsberättelser.

Förbundens självfinansieringsgrad är ett kvantitativt mått som trots sin enkelhet ger intressant information om specialförbundens olika ekonomi och existensvillkor. Men RF åläggs även att inkomma med ett antal mer kvalitativa bedömningar av SF-stödets fördelning och effekter. Enligt 2006 års riktlinjer ska förbundet redovisa:

- inriktning och effekter av de olika förbundens arbete för integration, jämställdhet och mot diskriminering
- stödets fördelning mellan kvinnor och män i olika åldrar
- en bedömning av hur stor andel av bidraget som används för direkt eller indirekt stöd till bredd- respektive elitverksamhet.

Till skillnad från förbundens självfinansieringsgrad är det, så vitt vi kan bedöma, dessa återrapporteringskrav som inte uppfylls. I RF:s verksamhetsberättelse för 2006 omnämns visserligen att förbundet bedrivit olika former av jämställdhetsprojekt. Däremot görs inga försök att bedöma vare sig inriktningen på eller effekten av specialidrottsförbundens jämställdhetsarbete. Inte heller redovisas statsbidragets användning fördelat på kön eller ålder. I frågan om integration meddelas att sex special- och distriktsförbund beviljats medel för utvecklingsprojekt varav åtminstone ett avsåg att integrera invandrarkvinnor. Därtill presenterades en idrottsförening som fått handslagsmedel för att aktivera flyktingbarn i en småländsk bruksort. Däremot saknas systematiska redogörelser av medlemsförbundens insatser för integration och mot diskriminering. Likaså saknas helt analyser av statsbidragets fördelning mellan bredd- och elitverksamhet.

Det kan möjligtvis hävdas att regeringens återrapporteringskrav är högt ställda. Bedömningar av exempelvis hur statens stöd fördelas mellan bredd- och elitidrott eller effekten av specialidrotts-

förbundens integrationsarbete är rimligtvis svåra att göra. Samtidigt är det anmärkningsvärt att merparten av regeringens återrapporteringskrav rörande SF-stödet varken följs upp eller ens kommenteras i RF:s verksamhetsberättelser. Det leder dessutom ofrånkomligen till slutsatsen att RF:s återrapportering saknar information som gör det möjligt för regeringen att bedöma hur specialidrottsförbunden använder sina bidrag och huruvida statsbidragets syften därmed kan anses vara uppfyllda.

I avsaknad av information från RF blir frågan om det går att bedöma SF-stödets inriktning och effekter via andra källor som utredningar, egna utvärderingar eller forskning. I detta sammanhang måste det konstateras att forskningsläget är minst sagt magert rörande specialidrottsförbundens verksamhet. Det finns över huvud taget inga aktuella vetenskapliga studier som belyser vad förbunden gör, deras likheter och skillnader i förutsättningar och intresseområden eller hur de prioriterar olika mål och verksamheter. Med denna reservation följer nedan en bedömning av SF-stödets fördelning mellan kvinnor och män samt mellan elit- och breddverksamhet.

SF-stödet och jämställdhetsaspekter

Ett intressant sätt att analysera SF-stödets fördelning mellan kvinnor och män presenterades av 1995 års *Fritidsutredning*. Utredningen tillsattes i maj 1995 med direktivet att dels kartlägga kvinnors och mäns fritidsvanor, dels analysera fördelningen av offentliga resurser till fritidsverksamhet ur ett jämställdhetsperspektiv. Uppdraget utfördes av Gertrud Åström och utmynnade det följande året i betänkandet *Fritid i förändring*.⁵ Även om rapporten analyserade fritidssektorn i sin helhet, ägnades stort utrymme åt idrottsfrågor och särskilt det offentliga idrottsstödet fördelning mellan kvinnor och män.

I frågan om statens idrottsstöd avgränsades Fritidsutredningens analys till RF:s bidrag till specialidrottsförbunden. Uppgiften visade sig vara komplicerad. Problemet var nämligen att olika beräkningssätt gav vitt skilda resultat. Om till exempel det totala organisationsstödet (203,8 miljoner kronor 1994) delades med andelen aktiva kvinnliga idrottsutövare i RF samma år (43 procent) skulle kvinnornas andel av totalbeloppet uppgå till totalt

⁵ SOU 1996:3, *Fritid i förändring. Om kön och fördelning av fritidsresurser*.

87,6 miljoner kronor. Om samma beräkningsprinciper istället tillämpades för varje enskilt specialidrottsförbund och beloppen därefter summerades blev kvinnornas sammanlagda andel betydligt lägre, endast 71 miljoner kronor. Än större skillnader, en differens på hela 27,7 miljoner kronor, uppstod om samma beräkningsprinciper gjordes på specialidrottsförbundens egna kapital.

Som Fritidsutredningen konstaterade, låg förklaringen till de skilda resultaten i att kvinnorna inte är jämnt spridda över RF:s specialidrottsförbund: de utgör en majoritet i vissa förbund och en minoritet i andra. Att kvinnorna sammantaget utgjorde 43 procent av RF:s medlemskår medförde således inte att de med automatik tillgodogjorde sig en lika stor andel av statens idrottsstöd. Situationen bedömdes som otillfredsställande om målet var att det statliga stödet skulle fördelas lika mellan kvinnor och män. Eller som Åström själv formulerade saken: kvinnorna fanns helt enkelt inte där pengarna fanns. Slutsatsen blev därför:

De två sätten att beräkna förhållandet mellan andel aktiva och andel tilldelat bidrag, synliggör den faktiska variationen på tilldelningen av medel till olika idrotter, eller enkelt uttryckt att kvinnlig idrott får mindre stöd. I förlängningen innebär detta att om beslut togs att speciellt stödja kvinnor inom idrotten skulle beräkningsgrunderna för tilldelning av stöd behöva förändras.

Idrottsstödsutredningen lät göra en motsvarande jämförelse av RF:s basbidrag till specialidrottsförbunden 2005. Enligt RF:s statistik uppgick kvinnorna detta år till 44 procent av de aktiva inom idrottsrörelsen och det totala SF-stödet till drygt 260,5 miljoner kronor. Om organisationsstödet i sin helhet hade fördelats till kvinnor och män i förhållande till deras totala antal skulle kvinnornas andel ha utgjort 114,6 miljoner kronor. När beräkningen istället baserades på bidrag och könsfördelning inom varje enskilt SF blev kvinnornas andel dock lägre, totalt 98,2 miljoner kronor.

Det kan naturligtvis invändas mot beräkningar av detta slag. I RF:s fördelning av SF-stöd ingår ett antal olika bedömningsgrunder varav den könsmässiga fördelningen endast utgör en. Därtill kan *fördelningen* av bidrag i sig inte leda till slutsatser rörande förbundens *nyttjande* av dessa medel. Samtidigt kan det inte förnekas att beräkningarna indikerar att SF-stödet såväl 1995 som 2005 fördelats efter principer som missgynnade kvinnor som kollektiv.

SF-stödets fördelning mellan bredd- och elitverksamhet

För frågan om specialidrottsförbundens syn på bredd respektive elitidrott utgör en studie av 1996 års *Idrottsutredning* den allttjämnt bästa kunskapskällan.⁶ Studiens syfte var att undersöka hur förbunden definierade begreppen tävling och motion samt hur de prioriterade mellan dessa två verksamheter. Källmaterialet bestod av anslagsäskanden och årsredovisningar från tolv förbund kompletterat med ett begränsat antal intervjuer. Förbunden var strategiskt utvalda och representerade stora och små idrotter, nya och gamla, tävlingsinriktade och motionsinriktade samt sommar- och vinteridrotter. Tillsammans omfattade de mer än hälften av idrottsrörelsens medlemskår och de organiserade idrotterna: fotboll, innebandy, korpiddrott, gymnastik, handikappidrott, skolidrott, landhockey, vattenskidor, skridsko, skidor, cykel och orientering.

I Idrottsutredningens undersökning framkom att specialidrottsförbunden vanligtvis definierade tävling som idrottsaktiviteter med fokus på prestation oavsett ålder eller färdighetsnivå. Motion definierades på motsvarande sätt som verksamhet med syfte att uppnå rekreation, gemenskap och där tävlingsinslaget var av underordnad betydelse.

I frågan om prioriteringar konstaterades att tävlingsinriktningen är starkt dominerande i RF-familjen. Med undantag för Korpen och Skolidrottsförbundet, framhölls nämligen tävlingsverksamheten som förbundens huvudsakliga arbetsuppgift. Typiska ansvarsområden på förbunds nivå var följaktligen att organisera landslagsverksamhet och utveckla de egna elitidrottarna, arrangera nationella och internationella tävlingar, utbilda tränare och domare, upprätthålla och utveckla den egna idrottens regelverk, administrera licenser, information samt rekrytering och utveckling av talanger.

I en avslutande analys pekade Idrottsutredningen på en diskrepans mellan specialidrottsförbundens starka fokus på tävlingsverksamhet och idrottsrörelsens gemensamma stadgar och idédokument (*Idrotten vill*) där bredd och elit betonas lika starkt. Följden blev en viss obalans genom att statens mål visserligen sammanföll med idrottsrörelsens gemensamma visionsdokument – men att dessa idéer inte nödvändigtvis återspeglades i specialidrottsförbundens faktiska verksamhet.

⁶ SOU 1998:76, *Idrott & motion för livet*, kap. 4.

Flera SF ser det heller inte som sin uppgift att arbeta med att utveckla bredd och motion och hänvisar till att det är ute i föreningarna som motionsverksamheten sker. Arbetet med tävlingsverksamhet är det som är mest utbrett inom RF:s specialidrottsförbund.⁷

Även i detta utredningsarbete har specialidrottsförbunden granskats. Undersökningen kan enklast beskrivas som en uppföljning av den förra Idrottsutredningens studie. Anslagsäskanden för 2007 och verksamhetsberättelser för 2006 har således rekvirerats från ovan nämnda tolv specialidrottsförbund. Dessa data har kompletterats med statistik och uppgifter från RF och berörda förbunds-kanslier.

Inledningsvis studerades verksamhetsberättelser i syftet att undersöka hur förbunden själva beskrev sina prioriteringar mellan bredd och elit, insatser i frågor som jämställdhet och integration samt det statliga stödets betydelse. Resultatet bekräftade i allt väsentligt Idrottsutredningens tidigare slutsatser. Merparten av specialidrottsförbundens verksamhetsberättelser hade starkt fokus på tävlingsverksamhet och uppnådda elitidrottsresultat. Betydligt fåordigare var redogörelser av breddidrottsaktiviteter, den lokala föreningsidrotten och statliga satsningar såsom Handslaget och LOK-stödet. Även jämställdhets- och integrationsfrågor hade ofta en underordnad roll. I vissa verksamhetsberättelser avgränsades hela jämställdhetsproblematiken till konstaterandet av att förbundet bedriver idrottsverksamhet för båda könen. På motsvarande sätt förekom integrationsaspekter främst i diskussioner om breddad rekrytering. Inte förvånande var det framförallt de s.k. kategoriförbunden som avvek från gängse mönster. Som exempel kan nämnas Korpens och Skolidrottsförbundets tydliga profilering mot bredd- och motionsidrott och Handikappförbundets fokus på idrottens integrationsaspekter.

Som kompletterande indikatorer på specialidrottsförbundens verksamhet analyserades deras anslagsäskanden för 2007. I dessa ska förbunden uppge sina uppskattade bruttokostnader uppdelat i programmen tävling, motion och administration. Dessa bedömningar kan ses som ett mått på inriktningen av deras verksamhet. Som tabell 9.1 visar, bedömde de tolv förbunden sammantaget att deras omkostnader uppgick till drygt 679 miljoner kronor. Fördelningen mellan de tre kostnadskategorierna blev följande:

⁷ Ibid., s. 109.

Tabell 9.1 Tolv specialidrottsförbunds uppskattade bruttokostnader fördelat på tävling, motion och administration (SEK), ur anslagsäskanden för 2007

Förbund	Tävling	Motion	Administration	Summa	Tilldelat bidrag
Cykel	3 900 000	470 000	3 860 000	8 230 000	3 486 000
Fotboll	275 000 000	75 000 000	70 000 000	420 000 000	21 412 000
Gymnastik	4 200 000	4 300 000	15 000 000	23 500 000	11 265 000
Handikapp	7 500 000	2 500 000	7 900 000	17 900 000	10 037 000
Innebandy	23 500 000	6 500 000	12 000 000	42 000 000	7 397 000
Korpen	–	27 004 000	14 557 000	41 561 000	22 067 000
Landhockey	250 000	330 000	150 000	730 000	733 000
Orientering	17 000 000	11 000 000	3 000 000	31 000 000	8 350 000
Skidor	50 638 000	11 549 000	16 022 000	78 209 000	10 297 000
Skolidrott	394 000	4 381 000	4 566 000	9 341 000	3 780 000
Skridskor	2 200 000	600 000	2 500 000	5 300 000	2 422 000
Vattenskidor	900 000	162 500	500 000	1 562 000	1 208 000
Totalt	385 482 000	143 796 500	150 055 000	679 333,5	102 454 000
Procent (%)	57 (%)	21 (%)	22 (%)	100 (%)	

Källa: anslagsäskanden 2007.

Som tabell 9.1 visar, uppskattade förbunden att merparten av deras kostnader var kopplad till tävlingsverksamhet: drygt 385 miljoner kronor vilket motsvarade 57 procent av det totala kostnadsbeloppet. 150 miljoner kronor (22 procent) utgjordes av administrationskostnader medan utgifterna för motionsaktiviteter var lägst och uppgick till nästan 144 miljoner kronor (21 procent). Vid en närmare granskning framkommer vissa inbördes skillnader. Några förbund, såsom Skridskoförbundet och Cykelförbundet, utmärkte sig genom att nästan uteslutande ha utgifter för tävlingsverksamhet och administration. Mot detta stod Korpen som av princip inte betraktar sina aktiviteter som tävlingsverksamhet även om ett tävlingsmoment ofta ingår. Slutligen utmärkte sig Gymnastikförbundet genom att huvudsakligen ha utgifter för administrationskostnader och att omkostnaderna för tävlings- och motionsverksamhet var ungefär lika stora.

Specialidrottsförbundens uppskattade bruttokostnader utgör en ytterligare indikator på att deras arbete framförallt kretsar kring den egna tävlingsverksamheten. Det finns dock skäl att inte dra allt för stora slutsatser utifrån bidragsansökningar. För det första säger dessa ingenting om förbundens *faktiska* kostnader. Hur förbunden i praktiken utnyttjar sina tilldelade medel är något som RF inte

följer upp.⁸ För det andra utgör begreppen tävling och motion inga motsatspar. Utgifter som vissa förbund därmed bedömer som tävlingsverksamhet kan således klassificeras som motionsidrott av andra osv.

9.2.3 Överensstämmer RF:s fördelningsprinciper med statens syften?

Det kan konstateras att uppgifter saknas för en mer ingående bedömning av hur specialidrottsförbunden utnyttjar sina statsbidrag. Vårt huvudintryck är dock att stödet främst används för att finansiera ett centralt kansli och för administration av den egna kärnverksamheten.

Därmed återstår den explicit ställda frågan huruvida RF:s utgångspunkter för fördelning av statsbidraget överensstämmer med statens syften. Som ovan påpekats, baseras fördelningen på förbundens relativa storlek och utveckling över tid. Bedömningarna grundas på dels ett antal kvantitativa kriterier såsom antalet föreningar, LOK-stödsaktiviteter och utbildningsinsatser, dels kompletterande uppföljningar i s.k. SF-dialoger. Vidare ska tilläggas att RF – som en markering av specialidrottsförbundens självbestämmande – undviker att formulera krav eller mål för hur stödet ska utnyttjas. Likaså är uppföljningen av SF-stödet begränsad och handlar i huvudsak om att man begär in specialidrottsförbundens årsberättelser.

RF:s fördelningsprinciper kan försvaras på flera sätt. Ett första argument handlar om att *minimera konflikter*. När ett antal aktörer med skilda intressen ska dela på en gemensam summa pengar uppstår alltid risk för motsättningar. En fördelning efter ”objektiva”, mätbara och kvantitativa kriterier snarare än subjektiva bedömningar av de olika förbundens behov, kan följaktligen tolkas som en strategi för att undvika interna stridigheter och kritik. Modellen är dessutom *transparent*. Eftersom kriterierna är välkända för alla, kan varje enskilt förbund själv beräkna den ungefärliga nivån på kommande anslag genom en bedömning av det egna förbundets utveckling. Slutligen kan hävdas att fördelningen: *respekterar idrottsrörelsens självständighet* så till vida att det är

⁸ Ett undantag i detta sammanhang utgör den kartläggning av elitidrottsstödet som utfördes inom RF 2003 på uppdrag av Elitidrottsrådet. I undersökningen ingick 14 SF.

Riksidrottsstyrelsen – och inte regeringen – som ansvarar för principer och beslut i fördelningen av SF-stödet.

Såväl pragmatiska som principiella argument kan således åberopas som skäl för rådande fördelningsprinciper. Enligt vår mening finns det dock skäl att åtminstone peka på två problem med den valda lösningen. Det första är att fördelningssystemet *bygger på ett direkt samband mellan den lokala föreningsnivån och de centrala förbundens verksamhet*. Detta stämmer rimligtvis till en viss del. Om exempelvis antalet aktiva eller föreningar ökar kraftigt, påverkas även förbundets arbete med att organisera det hela. Därtill är det självklart mer arbete att hantera ett förbund som består av 50 000 medlemmar än om medlemskåren endast uppgår till 5 000. *Alla* förbundsomkostnader är emellertid inte direkt relaterade till omfattningen av den lokala föreningsnivån. Som exempel torde utgifterna för en avlönad tjänsteman vara relativt oberoende av förbundets medlems- och föreningsbestånd. Ett annat exempel utgör kostnaderna för internationell tävlingsverksamhet. En landslagstrupps kostnader för resa, uppehälle m.m. i samband med ett världsmästerskap påverkas inte nämnvärt av antalet föreningar eller mängden studietimmar på lokal nivå. Det finns således vissa grundläggande och generella kostnader förknippade med att vara ett specialidrottsförbund – och detta oavsett omfattningen av den lokala föreningsnivån. Här kan statens stöd utgöra ett viktigt tillskott särskilt för de små specialidrottsförbunden. Dagens anslagsfördelning tar däremot inte hänsyn till sådana förbundsspecifika utgifter.

Det andra problemet är att fördelningssystemet *inte tar hänsyn till förbundens övriga intäkter* såsom sponsring, TV-rättigheter, licensavgifter osv. Här utgör Svenska Fotbollförbundet det mest belysande exemplet. Fotboll är sedan länge den absolut största enskilda idrotten i RF. Med över en miljon medlemmar i drygt 3 000 föreningar omfattar man ungefär en tredjedel av hela den organiserade idrottsrörelsen. Mot denna bakgrund är det inte förvånande att Svenska Fotbollförbundet även tilldelas ett betydande SF-stöd: drygt 21,4 miljoner kronor 2006. Bidraget var det näst största bland specialidrottsförbunden (eftersom Korpen får mest i enlighet med ett särskilt beslut i samband med att förbundet anslöt sig till RF). Svenska Fotbollförbundet får dock inte enbart ett betydande statligt stöd – det är även ett förbund med stora kommersiella intäkter. Enbart 2006 redovisades inkomster på 427 miljoner kronor, varav ungefär hälften kom från olika

sponsorer och samarbetspartners (inklusive AB Svenska Spel). Detta innebär att Fotbollförbundet utgör det specialidrottsförbundet i RF (förutom Korpen) som tilldelas det största statliga stödet samtidigt som man även har störst egna intäkter, högst självfinansieringsgrad och följaktligen bäst förutsättningar att klara sig helt utan offentliga medel för sin centrala förbundsverksamhet.

Sammanfattningsvis kan fördelningen av SF-stödet karakteriseras på olika sätt. Det går att beskriva som ett rättvist system för att fördela statens stöd mellan specialidrottsförbund av olika storlek. Det kan dock även beskrivas som en fördelningsprincip där ”störst går först” utan hänsyn till olika förbunds reella existensvillkor eller möjligheter till andra finansieringskällor. Fördelningens förenlighet med statens syften kan således inte besvaras på ett entydigt sätt. Å ena sidan går det att hävda att fördelningsprincipen till fullo uppfyller förordningens mål om att 1) ”utveckla kvalitén” i idrottsrörelsens verksamhet och 2) möjliggöra för internationell tävlingsverksamhet – men med förbehållet att vissa förbund ges större möjligheter än andra. Å andra sidan går det att hävda att statens idrottspolitik bör värna om idrottslig pluralism och att särskild hänsyn därför måste tas till små förbund och idrotter med begränsade möjligheter till kommersiella intäkter. Utifrån en sådan ståndpunkt framstår dagens fördelning som mindre ändamålsenlig. I sådana fall framstår det som rimligt att börja diskutera garantibelopp för att finansiera grundläggande funktioner hos alla SF. Likaså aktualiseras frågan om inte förbundens olika möjlighet till kommersiella intäkter bör vägas in vid bidragsgivningen.

9.3 Det statliga lokala aktivitetsstödet

Det statliga lokala aktivitetsstödet (”LOK-stödet”) är ett generellt, statligt stimulansbidrag för lokalt och ideellt organiserade barn- och ungdomsaktiviteter. Bidraget inrättades 1971 och utgjorde länge statens enda stöd för idrottsverksamhet på lokal föreningsnivå. LOK-stödet finansieras idag genom det s.k. vinstdelningssystemet med AB Svenska Spel. Bidraget är den största enskilda posten i statens idrottsstöd och uppgick 2007 till drygt 636 miljoner kronor.

9.3.1 LOK-stödets syfte, utformning och administration

LOK-stödet inrättades med syftet att allmänt uppmuntra till föreningsaktivitet hos ungdomen utan att därmed styra verksamhetens form eller innehåll. Dessa utgångspunkter märks allttjämnt i statens idrottspolitiska styrdokument. I regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (SFS 1999:1177) stadgas att lokala idrottsföreningar anslutna till RF kan tilldelas statligt stöd för att:

- utveckla barns och ungdomars samt funktionshindrades intresse för idrott samt deras möjligheter att få allsidig träning efter vars och ens fysiska och psykiska förutsättningar
- utveckla kvalitén i idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet samt i idrottsverksamhet i övrigt så att verksamheten främjar en god etik, ökat deltagande, ideellt engagemang, jämställdhet och integration.

I regeringens riktlinjer till Riksidrottsförbundet framhålls endast att LOK-stödet har som mål att ge flickor och pojkar mellan 7 och 20 år goda möjligheter att utöva gemensam idrottsverksamhet.

Det är RF som ansvarar för LOK-stödets utformning. Nuvarande regler fastställdes av Riksidrottsstyrelsen 1997 och infördes 2002. Bidragsberättigade är ideella föreningar vilka är medlemmar i något av RF:s specialidrottsförbund. Bidrag utgår dels för *sammankomster*, dels för deltagartillfällen. Med sammankomst avses ledarledd gruppaktivitet som 1) sker i linje med föreningens idrottsliga verksamhet och idé för barn och ungdom 2) pågår i minst 60 minuter 3) innehåller gemensam samling och avslutning. Vidare ska sammankomsten omfatta minst tre bidragsberättigade deltagare. Bidragsberättigade deltagare är barn och ungdomar i åldern 7–20 som deltar aktivt i föreningens idrottsliga verksamhet samt ledare i åldern 13–20 år. För deltagare och ledare inom handikappidrott finns ingen övre åldersgräns. Vidare får deltagare endast räknas en gång per dag och idrott. Slutligen utgår bidrag till maximalt 30 deltagare per sammankomst.⁹

LOK-stödet är ett bidrag som utdelas i efterskott. Det utgör en ersättning för redan utförda aktiviteter. Bidragsbeloppens storlek varierar och styrs av 1) AB Svenska Spels överskott som i enlighet

⁹ Se RF:s regler med kommentarer för statligt lokalt aktivitetsstöd. Beslutade av RS den 8 december 1997 samt reviderade av RS den 21–22 november 2002, den 1–2 december 2003 och den 3 oktober 2006 (Riksidrottsförbundet, u å).

med rådande vinstdelningssystem avgör det totalbelopp som idrottsföreningarna har att dela på 2) antalet bidragsberättigade aktiviteter hos landets idrottsföreningar.

Föreningarna ansöker om LOK-stöd på särskilda blanketter där antalet sammankomster och deltagartillfällen preciseras. Deltagarna ska även fördelas mellan pojkar och flickor samt i ålderskategorierna 7–12, 13–16, 16–20 samt (för handikappidrott) över 20 år. Ansökningar görs två gånger om året (vår och höst) och utbetalningar sker i tre omgångar. Den första görs tidigt på hösten och avser det första halvårets LOK-aktiviteter. I februari/mars det följande året påbörjas motsvarande utbetalning av höstens föreningsverksamhet. Dessa två utbetalningar baseras på bedömningar av det totala LOK-stödets omfattning och antalet ansökningar. Om medel därefter finns kvar, görs en sista kompletterande fyllnadsutbetalning under sommaren till alla föreningar som sökt bidrag under det föregående verksamhetsåret.

För 2007 var bidraget för sammankomster 22,5 kronor och bidraget per deltagare 7,50 kronor. Det innebär att det lägsta belopp som kunde utfalla för ett aktivitetstillfälle var 45 kronor medan det högsta beloppet var 247,50 kronor.

Sedan 2004 hanteras idrottens del av det lokala aktivitetsstödet av en särskild *LOK-stödsgrupp* inom RF. Verksamheten, förlagd i Västerås, består av dels beredning, beslut och utbetalning av bidrag, dels kontroll av ansökningar.¹⁰ Antalet kontroller uppgick 2007 till 974.¹¹ Sedan 2005 finns dessutom en särskild *LOK-stödsnämnd* med uppgift att pröva överklagningsärenden om LOK-stöd enligt RF:s regler och instruktioner. Nämnden utses av Riksidrottsstyrelsen och består av ordförande och fyra ledamöter.¹²

9.3.2 Återrapportering och uppföljning av det statliga lokala aktivitetsstödet

Enligt regeringens riktlinjer till Riksidrottsförbundet för budgetåret 2006 skulle LOK-stödsverksamheten återrapporteras i form av:

¹⁰ För en utvärdering av LOK-stödsgruppens arbete, se Johan Söderholm, *Utvärdering av ny nationell organisation för LOK-stöds hantering*, Riksidrottsförbundet (2006).

¹¹ Uppgift från RF.

¹² *Riksidrottsförbundets verksamhetsberättelse med årsredovisning år 2006*, Riksidrottsförbundet (2007), s. 31.

- antalet deltagare fördelat på flickor och pojkar
- antalet sammankomster
- procentuell förändring av antalet deltagare och sammankomster jämfört med föregående verksamhetsår.

Vidare skulle Riksidrottsförbundet redovisa en bedömning av i vilken utsträckning verksamheten bidragit till att förordningens mål om att:

- utveckla flickors och pojkars intresse och benägenhet för motion
- förbättra deras möjlighet att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande
- göra det möjligt för alla flickor och pojkar att utöva idrott och motion.¹³

I RF:s årsredovisningar presenteras uppgifter om LOK-stödets kvantitativa utveckling, såsom antalet sammankomster och deltagartillfällen fördelat på kön och ålder samt stödets fördelning mellan skilda idrotter. Uppgifterna publiceras med ett års fördröjning. I samband med att årsredovisningen för 2006 inlämnades till regeringen bifogades dock även ett följebrev med uppgift om det totala antalet sammankomster för detta år och den procentuella förändringen av antalet deltagare och sammankomster jämfört med 2005.¹⁴ På RF:s hemsida publiceras även en årsvis och komplett sammanställning av utbetalt LOK-stöd fördelat på bland annat föreningar, idrotter och kön.

Det statliga LOK-stödet har utvärderats ett antal gånger sedan mitten av 1980-talet. Undersökningar har utförts både inom ramen för statliga utredningar och i RF:s egen regi. Den senaste studien genomfördes av RF med visst bistånd av forskare och studenter och publicerades 2006 i rapporten "Streck för miljoner". Studien bestod av tre delar. Inledningsvis gavs en historisk tillbakablick av bland annat förändringar i stödets utformning och dess ekonomiska utveckling. Därefter gjordes en nulägesanalys baserad på förbundets förhållandevis detaljerade LOK-stödsstatistik. Slutligen

¹³ Riktlinjer för statens stöd till idrotten budgetåret 2006, regeringsbeslut 2005-12-15.

¹⁴ Stöd till idrotten budgetåret 2006, återrapportering av resultat och effekter, Riksidrottsförbundet 130/05-25.

presenterades två mindre undersökningar av föreningarnas syn på LOK-stödet.¹⁵

Sammantaget kan såldes konstateras att RF:s återrapportering av LOK-stödet i huvudsak är kvantitativ. I årsredovisningen redogörs för antalet sammankomster och deltagartillfällen fördelat på ålder och kön. Därtill presenteras utförlig LOK-stödsstatistik på förbundets hemsida. Kvalitativa bedömningar – exempelvis rörande stödets effekter för ungdomars motionsvanor – har ingen självklar plats i förbundets årsredovisningar. Utvärderingen från 2006 innehåller dock många kvalitativa analyser som vittnar om RF:s intresse att följa upp bidragets utveckling och dess betydelse för det lokala idrottslivet.

9.3.3 Synpunkter på LOK-stödet

Enligt direktiven ska Idrottsstödsutredningen analysera vilka effekter och vilken betydelse det ökade lokala aktivitetsstödet har haft för föreningarnas barn- och ungdomsverksamhet. I detta sammanhang ska även undersökas om nuvarande regler är väl avvägda eller om de riskerar att likrikta och bromsa utvecklingen av verksamheten. Vidare ska undersökas om de nuvarande reglerna stimulerar barn och ungdomar i olika åldrar att idrotta utifrån sina intressen, behov och förutsättningar eller om de bidrar till en för tidig specialisering av barns och ungdomars idrottande.¹⁶

Ett bidrag med hög legitimitet

Utan tvekan är det statliga LOK-stödet en väletablerad och i huvudsak *uppskattad bidragsform*. Talande är RF:s senaste utvärdering där hela 79 procent av drygt 650 tillfrågade föreningar hävdade att bidraget betydde ”ganska mycket” eller ”väldigt mycket” för klubbens ekonomi. I en kompletterande intervjustudie framkom dessutom att LOK-stödets karaktär av kontinuerligt stimulansbidrag ansågs bättre än tidsmässigt avgränsade projektstöd som Handslaget.¹⁷ En första slutsats är således att LOK-stödet är ett bidrag med hög legitimitet.

¹⁵ Tor-Erik Henriksson, Mattias Hjelmberg & Ola Stadler, *Streck för miljoner. En utredning av det statliga lokala aktivitetsstödet, Riksidrottsförbundet* (2006).

¹⁶ Kommittédirektiv 2006:135, s. 8–9.

¹⁷ Henriksson m.fl. (2006), s. 41, 53–54.

Intressant nog råder det en viss diskrepans mellan bidragets allmänna popularitet och dess reella betydelse för föreningarnas ekonomi. Åtminstone visar RF:s egen utvärdering att det statliga LOK-stödet ofta utgör en relativt blygsam del av föreningarnas totala intäkter: i genomsnitt cirka 13–14 procent.¹⁸ Detta kan framstå som motsägelsefullt. Ur ett statligt idrottspolitiskt perspektiv bör det dock snarare betraktas som beröm. Det antyder nämligen att LOK-stödet är en bidragsform som ”smakar mer än det kostar” det vill säga upplevs som betydelsefullt utan att därmed vara avgörande för föreningarnas existensvillkor.

Effekter och betydelsen av ett ökat LOK-stöd

Det är alltid svårt att bedöma enskilda bidrags effekter och betydelse för föreningslivets utformning. Det statliga LOK-stödet är inget undantag. Bidraget utgör endast en av föreningarnas många intäktskällor. Därtill är ekonomi bara en av många faktorer som påverkar deras aktiviteter. En mer djuplodande analys av LOK-stödets faktiska betydelse för den lokala föreningsidrotten måste således även ta hänsyn till helt andra aspekter som traditioner och regelsystem i olika idrottsgrenar, föreningarnas interna kultur och den sociala, ålders- och könsmässiga sammansättningen bland barn och ledare.

Med denna reservation har utredningen försökt att bedöma om de senaste årens höjningar av LOK-stödet gett några märkbara effekter på idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet. Som visats i kapitel 5, så har LOK-stödet ökat med hela 260 procent under det senaste decenniet: från 205 miljoner kronor 1997 till 636 miljoner kronor 2007. Antalet LOK-stödsaktiviteter sedan 2002 framgår av tabellen nedan:

Tabell 9.2 Det statliga LOK-stödets utveckling 2002–2006

År	Sammankomster	Deltagartillfällen	Flickor	Pojkar
2006	6 405 834	58 118 531	23 649 615	34 468 916
2005	6 517 276	59 006 172	23 872 432	35 133 740
2004	6 526 663	59 408 430	23 952 948	35 455 482
2003	6 274 528	57 107 710	22 702 596	34 405 114
2002	6 476 418	57 830 572	22 821 769	35 008 803

Källa: Riksidrottsförbundet.

¹⁸ Ibid., jfr s. 42 och s. 81.

Tabellen 9.2 visar att antalet sammankomster och deltagartillfällen inte förändrats nämnvärt sedan 2002. De förändringar som trots allt skett kan dessutom förklaras med icke-idrottsliga faktorer. Enligt uppgift från RF sammanföll den temporära minskningen 2003 med förändrade rutiner i LOK-stödets administration. Därtill kan demografiska faktorer (det vill säga förändringar av populationen barn och ungdomar i åldern 7–20) förklara den successiva nedgången sedan 2004. Befintliga data ger således inte stöd för att antalet LOK-stödsaktiviteter varken ökat eller minskat sedan 2002. Därmed stöds inte heller tesen att höjt LOK-stöd ökat mängden aktiviteter i idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet.

Den mest självklara och uppenbara effekten av det höjda LOK-stödet är följaktligen en helt annan: de föreningar som har tilldelats stöd har fått högre ersättning. Detta framgår för övrigt tydligt i de successivt höjda bidragsbelopp som RF kunnat dela ut under 2000-talets lopp (jfr tabell 5.11). Som belysande exempel kan nämnas att den högsta totala ersättningen per grupp och aktivitetstillfälle 2002 var 175 kronor medan den 2007 uppgick till 247,50 kronor. Vår bedömning av senare års anslagshöjningar kan följaktligen sammanfattas med att staten inte fått mer aktiviteter för sina pengar – men att idrottsföreningarna däremot fått mer pengar för sina aktiviteter.

Vad gör föreningarna med bidraget?

LOK-stödet delas ut i efterskott och utan öronmärkning. Föreningarna har således full frihet att själva avgöra hur dessa medel ska utnyttjas och fördelas. Trots detta förekommer det ibland kritik mot klubbarnas agerande. Inte minst har det hävdats att LOK-stödet använts till att finansiera löner, elitidrott och vuxnas idrottsaktiviteter. Frågan är därför: vad gör egentligen föreningarna med pengarna?

Ämnet behandlades i RF:s LOK-stödsutvärdering. Enligt föreningarna själva, användes bidraget huvudsakligen (77 procent) till lokalhyror, material och tävlingar/turneringar. Bland övriga kostnader nämndes träningsläger (6 procent) och tränings/tävlingskläder (6 procent). I viss utsträckning förekommer även att LOK-stödet användes till löner. Som exempel uppgav 11 procent att föreningarna med en årlig omsättning på över en miljon kronor att LOK-stödet i störst utsträckning användes till att avlöna personal.

Bland samtliga föreningar uppgav dock endast fem procent att bidraget främst utnyttjades till löner.¹⁹

Föreningarna uppmanades även att uppskatta hur LOK-stödet fördelades i föreningen i förhållande till kön och ålder. Resultatet visade att flickor tilldelades i genomsnitt 45 procent av bidraget. Detta var en något högre än deras andel av medlemskåren (42 procent). Enligt föreningarnas egna bedömningar skulle således flickor vara något gynnade i bidragsfördelningen.²⁰ Fördelningen mellan åldersgrupper var däremot inte lika rättvis. Svaren visade nämligen även att merparten av LOK-stödet (49 procent) kanaliseras till ungdomsidrotten medan denna kategori endast utgjorde en dryg fjärdedel (27 procent) av en genomsnittlig idrottsförenings totala medlemsbestånd. Vidare framkom att 15 procent av bidraget tillfördes idrottsverksamhet för vuxna (över 20 år). Sammantaget visar således RF:s utvärdering att LOK-stödet är relativt jämnt fördelat ur ett jämställdhetsperspektiv, men att föreningarnas yngsta medlemmar bedriver bidragsberättigad verksamhet som i viss utsträckning finansierar deras äldre kompisars och de vuxnas idrottsaktiviteter.²¹ Att endast 15 procent tillförs vuxenidrotten kan framstå som positivt. Samtidigt måste beaktas att uppgifterna baseras på föreningarnas subjektiva bedömningar. Därtill kan även 15 procent utgöra betydande bidragssummor. Med utgångspunkt i föreningarnas egna utsagor och omräknat till faktiska belopp skulle de lokala idrottsföreningarnas barn- och ungdomsaktiviteter enbart 2007 genererat cirka 95 miljoner kronor till vuxnas idrottsverksamhet.

9.3.4 Vilka idrotter och aktiviteter gynnas av LOK-stödets fördelningsprinciper?

I utredningsuppdraget ingår att undersöka om LOK-stödets regler är ”väl avvägda eller om de riskerar att likrikta och bromsa utvecklingen” av barn- och ungdomsidrotten. Därtill ska undersökas om reglerna stimulerar de unga till att idrotta utifrån sina egna behov och intressen eller om de snarare leder till tidig specialisering.

¹⁹ Ibid., s. 41–46.

²⁰ Ibid., s. 42–43.

²¹ Ibid., s. 43. Detta intryck förstärks dessutom av att nästan hälften (45 procent) av det totala antalet s.k. deltagartillfällen utförs av barn i åldern 7–12 år samtidigt som föreningarna själva bedömer att barnverksamheten tillgodogör sig i genomsnitt 36 procent av LOK-stödet. Jfr s. 24 i samma rapport.

Frågeställningarna är intressanta eftersom de förutsätter att bidraget påverkar idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet – men antyder att denna påverkan inte nödvändigtvis är positiv.

I detta sammanhang finns det skäl att framhålla att LOK-stödet är en bidragsform med mycket begränsad statlig styrning. I regeringens riktlinjer påpekas endast att bidraget ska ge barn och ungdomar ”goda möjligheter” att utöva idrott. Därtill har RF tilldelats huvudansvaret för bidragets administration och utformning. Slutligen tillförs föreningarna dessa medel utan riktlinjer eller krav på återredovisning. Denna medvetet låga grad av styrning sammanhänger med bidragets breda syfte: målet är att stimulera till föreningsmässigt organiserade aktiviteter hos barn och ungdomar utan att därmed styra den frivilliga verksamhetens form och innehåll. Det får dock följderna för hur man ska förstå frågeställningen ovan. Problemet är uppenbarligen inte att staten styr för mycket eller på fel sätt. Frågan är snarare om *avsaknaden* av statlig styrning har negativa konsekvenser. Ger bidragets karaktär av allmänt stimulationsmedel i praktiken ekonomiska incitament till föreningarna att intensifiera sin barnverksamhet? Utgör bidraget ett hinder för nytänkande och utveckling? Inverkar LOK-stödets regelverk negativt på hur föreningarna organiserar sina lag och träningsgrupper?

Frågorna är många – men svaren få. LOK-stödets betydelse för idrottens barn- och ungdomsverksamhet är endast en av många frågor som forskarsamfundet ännu inte belyst tillräckligt. Det finns exempelvis inga studier av hur ofta yngre barn idrottar eller om antalet träningstillfällen påverkas av statens ekonomiska stöd. Likaså saknas undersökningar av barns och ungdomars möjlighet att utöva flera idrotter parallellt. Att bidraget inte ställer krav på verksamhetens innehåll (annat än deltagarnas ålder och antal) gör det dessutom särskilt svårt att belägga samband mellan statens stöd och inriktningen på föreningars aktiviteter. Problemet är således inte att LOK-stödet kan ha vissa effekter – svårigheten är att fastsätta vilka dessa är och deras *omfattning*.²²

Med denna reservation är det ändå möjligt att mer allmänt diskutera vilka idrotter och aktiviteter som tenderar att gynnas av nuvarande regelverk. Enligt vår mening finns det åtminstone fem aspekter som förtjänar att lyftas fram.

För det första tenderar LOK-stödet att premiera *lagidrotter*. Att bidrag utgår för både sammankomster och deltagartillfällen kan

²² Jfr Rolf Sandahl, ”LOK-stödets effekter”, i SOU 1998:33, *Historia, ekonomi & forskning. Fem rapporter om idrott. Rapporter till Idrottsutredningen*, s. 54.

visserligen ses som en strategi för att jämka mellan idrotter med stora respektive små lag/träningsgrupper. Det rådande stödet för själva sammankomsten – 22,50 kronor – motsvarar dock endast tre aktiva deltagare (7,50 kronor 2007) med följd att bidraget som helhet är starkt relaterat till antalet deltagare. Mot denna bakgrund är det inte förvånande att lagidrotterna fotboll, innebandy, ishockey och handboll toppar listan av förbund med omfattande LOK-stödsaktiviteter (tillsammans med ridsport). Inte heller är det förvånande att företrädare för just lagidrotter och stora föreningar var särskilt positiva till bidraget i RF:s LOK-stödsutredning.²³

Som mått på ovan nämnda fem idrotters dominans i LOK-stödssammanhang kan tilläggas att de 2003 svarade för mer än två tredjedelar av samtliga deltagartillfällen. Omräknat till kronor och ören tillfördes dessa fem idrotter hela 378 miljoner kronor, vilket motsvarade drygt 62 procent av ett totalt stöd på 606 miljoner kronor. Enbart fotbollen fick drygt 202 miljoner kronor.²⁴

Att en så stor del av LOK-stödet går till idrotter som fotboll, ishockey och innebandy innebär även ett gynnande av *pojkar* idrottande. Förklaringen är att bidraget inte tar hänsyn till om deltagarna är flickor eller pojkar samtidigt som den senare gruppen i större utsträckning är företrädda inom lagidrotter. Detta märks inte minst i RF:s egen LOK-stödsstatistik. Bland de tio idrotter som 2003 redovisade flest deltagartillfällen hos pojkar uppgick lagidrotterna till hela 86 procent av samtliga redovisade aktiviteter. Hos flickorna var fördelningen betydligt jämnare: endast cirka 52 procent var lagidrotter.²⁵ Av samtliga deltagartillfällen svarar pojkar för cirka 60 procent.²⁶

Vidare premieras idrotter med *omfattande barn- och ungdomsverksamhet*. Detta kan framstå som trivialt med tanke på att bidraget just är avsett som ett stöd till barn och ungdomars idrottande. Samtidigt innebär det onekligen en begränsning för exempelvis *Sveriges Akademiska Idrottsförbund* där medlemmarna

²³ Henriksson m.fl. (2006), s. 41–42.

²⁴ Ibid., bilaga 5.

²⁵ Ibid., s. 18–19. De redovisade procentsatserna baseras på tabellerna över pojkars och flickors deltagartillfällen. Som ytterligare stöd för slutsatsen kan nämnas att i nästan samtliga ålderskategorier framkom att fotboll, ishockey och innebandy – i samtliga fall lagidrotter med stark pojkdominans – toppade listan på idrottsgrenar med många deltagartillfällen. Det enda undantaget utgjorde ridsport som i ålderkategorin 7–12 år placerade sig på en andra plats. Jfr. s. 20–23.

²⁶ Ibid., s. 18. I rapporten påpekas dock att könsfördelningen blir betydligt jämnare om man exkluderar fotbollen ur beräkningarna. Detta är säkert sant – men inte särskilt relevant. Enligt samma logik går det att hävda att hela LOK-stödet tillfaller ridsporten under förutsättning att alla andra idrotter exkluderas ur beräkningarna.

av förklarliga skäl ofta passerat 20-årsstreck. På motsvarande sätt kan hävdas att förbund med idrottsverksamhet för de allra yngsta – exempelvis Svenska Gymnastikförbundet – drabbas av att stöd inte utgår för aktiviteter före sju års ålder.

Att LOK-stödet är neutralt i fråga om idrottsaktiviteternas innehåll innebär även en fördel för ”billiga” idrotter. Stödet är ett stimulansbidrag och inte ett kostnadstäckningsbidrag. Beloppens storlek baseras på antalet deltagare och sammankomster men påverkas inte alls av om verksamheten består av terränglöpning eller segling. För idrottsföreningar med låga omkostnader är detta givetvis positivt. Av samma skäl går det även att hävda att stödet gynnar ”rika” idrotter eftersom bidrag utgår oavsett föreningens eller den enskilda idrottens förutsättningar till finansiering från annat håll.

Förändrade regler?

Även LOK-stödet kan ses som en variant på fördelningsprincipen att stöd ska utgå efter storlek. Bidraget styrs endast av mängden sammankomster och deltagare och utan hänsyn till faktorer som kön, ålder, geografi eller idrottsverksamhet. Detta innebär inte att bidraget är neutralt i förhållande till sådana aspekter – som påpekats ovan finns det tvärtom idrotter och verksamheter som gynnas av nuvarande regelverk. Däremot kan det ses som ett uttryck för RF:s generella motstånd mot att utnyttja LOK-stödet som ett mer aktivt styrmedel, till exempel för att främja jämställdhet eller integration.

I detta sammanhang kan tilläggas att LOK-stödets utformning varit föremål för diskussion på samtliga RF-stämmor sedan slutet av 1980-talet.²⁷ Bland föreslagna reformer kan nämnas alltifrån höjda bidragsbelopp, ändrade åldersregler, ökad tilldelning för flickors idrottande till särskilda satsningar glesbygdsföreningar. Vid 2007 års RF-stämma motionerade Stockholms idrottsförbund om att begränsa antalet bidragsberättigade aktivitetstillfällen för yngre åldersgrupper i syfte att motverka allt för hårda idrottssatsningar i unga år. Vidare föreslogs ökat stöd till äldre ungdomar ”för att stimulera föreningarna att skapa aktiviteter som behåller de unga i föreningslivet även längre upp i åldrarna”.²⁸ Motionen avslogs dock

²⁷ För en redogörelse av frågans behandling åren 1989–2005, se *ibid.*, s. 13–16.

²⁸ Riksidrottsmötet 2007, Motion nr 24, *Översyn av det lokala aktivitetsstödet*,

med motiveringen att LOK-stödet utgör ett stimulansbidrag som ska vara enkelt och utan allt för styrande direktiv. Därtill hänvisades till RF:s utredning som visat att det stora flertalet idrottsföreningar anser att bidraget är ett rättvist sätt att fördela pengar.²⁹

RF-stämmans många debatter om LOK-stödets utformning vittnar om två saker. För det första är det en markering av att idrottsrörelsen tilldelats huvudansvaret för bidragets konkreta utformning. Även om eventuella förändringar ytterst måste godkännas av regeringen är det *inom RF-kollektivet* – och inte i en dialog mellan RF och staten – som regelsystemet diskuteras. För det andra visar de många reformförslagen på potentiella strategier att genom förändringar i LOK-stödets regelverk uppmuntra olika förändringsprocesser inom idrottsrörelsen. Sådana strategier tillämpas för övrigt redan på kommunal nivå. Som exempel kan nämnas att Stockholm stad infört en åldersindelning i sitt s.k. medlemsaktivitetsbidrag. Syftet är att begränsa allt för intensiv träning hos de yngsta idrottsutövarna. Medan äldre ungdomar (10–20 år) kan söka medel för sammanlagt 120 aktiviteter om året, tillåts endast bidrag för 40 aktiviteter hos barn i åldern 7–9 år.

9.4 Handslaget

Handslaget är en intressant satsning, inte bara på grund av sin omfattning, utan även eftersom det kan sägas utgöra det största samhällsexperiment som idrottsrörelsen i Sverige varit inblandat i. (Joakim Åkesson, idrottsforskare, Malmö Högskola)

Handslaget är benämningen på den storskaliga statliga satsning på lokal utvecklingsverksamhet som påbörjades 2004 och som innebar att idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet tillfördes en miljard kronor under en fyraårstid. Handslaget är intressant på flera sätt. Som bidragsform betraktat kan det ses som det statliga LOK-stödets raka motsats: medan LOK-stödet är ett allmänt och permanent stimulansbidrag med låg grad av styrning, fick Handslaget formen av tidsmässigt avgränsade insatser med fokus på ett begränsat antal utpekade områden. Därtill var satsningen betydande – både i ekonomiska termer och med avseende på antalet genomförda föreningsaktiviteter. Även om det inte var första

²⁹ RS-utlåtande över motion 24, RF-stämmans protokoll, 11–13 maj 2007.

gången som staten avsatte särskilda medel till föreningsutveckling på lokal nivå, finns det skäl att karakterisera Handslaget som en exceptionell satsning utan tidigare motsvarighet i svensk idrottspolitik.

9.4.1 Handslagets syfte, utformning och fördelningsprinciper

Utformningen av Handslaget är ett belysande exempel på den idrottspolitiska ansvarsfördelningen att staten formulerar vad man vill uppnå med sitt stöd – medan idrottsrörelsen därefter avgör hur dessa mål ska realiseras.

Regeringens syften med Handslaget

Regeringens övergripande mål med Handslaget formulerades i socialdemokraternas valmanifest inför 2002 års riksdagsval. Intentionen var att under den kommande mandatperioden tillföra idrottsrörelsen sammanlagt en miljard kronor ur AB Svenska Spels överskott under förutsättning att idrottsrörelsen tog på sig att:

- öppna dörrarna för fler
- hålla tillbaka avgifterna
- satsa mer på flickidrotten
- delta i kampen mot droger
- intensifiera samarbetet med skolorna.

I december samma år godkändes satsningen av riksdagen. Samtidigt bemyndigades regeringen att på AB Svenska Spels kommande bolagsstämma avsätta 100 miljoner kronor för finansiering av Handslagets första år.³⁰ Beloppet kom därefter att höjas med ytterligare 100 miljoner kronor under de följande tre åren för att uppgå till totalt 400 miljoner kronor år fyra.

I maj 2003 fattade regeringen sitt formella beslut. I beslutet fastställdes Handslagets övergripande målområden. Därtill framhölls särskilt värdet av att idrottsrörelsen skulle vidta åtgärder för att:

- erbjuda lustfyllda och hälsofrämjande aktiviteter för barn- och ungdomar ”som i dag inte deltar i idrottsverksamhet”

³⁰ Prop. 2002/03:1, Utgiftsområde 17, s. 131–132.

- skapa förutsättningar för flickor att ”utöva idrott på det sätt de själva önskar”
- uppmuntra idrottsföreningar och skolor att tillsammans ”utveckla metoder som lockar alla elever till fysisk aktivitet i olika former”.

Riksidrottsförbundet låter ”tusen blommor blomma”

Med utgångspunkt i regeringens målformuleringar, blev det RF:s uppgift att konkretisera hur Handslaget skulle organiseras och pengarna fördelas. Förbundets övergripande strategi blev att *begränsa den centrala styrningen*. Eftersom satsningen syftade till att utveckla lokal idrottsverksamhet, ansågs det viktigt att tillvarata föreningarnas egen kreativitet och vilja att utvecklas. Tanken var således att de lokala föreningarna skulle formulera sina egna utvecklingsaktiviteter inom Handslagets ramar medan specialidrotts- och distriktsförbund främst skulle ansvara för information och uppmuntran. RF:s begränsade styrning avsåg även dess förhållande till specialidrottsförbunden. Här var utgångspunkten att alla idrotter är unika i fråga om förutsättningar, behov och problemområden. Därför skulle specialidrottsförbunden ha stor frihet att självständigt utforma sina egna strategier. Eller som RF själv formulerat saken:

... Därför blev utgångspunkten att låta tusen blommor blomma. Den centrala styrningen minimerades. Var och ett av förbunden fick arbeta fram sin strategi för att, utifrån sina förutsättningar, uppnå Handslagets mål, intention och riktning. De fick stor frihet i arbetet och att utforma sin satsning inom den egna idrotten och regionen. Föreningarna uppmanades att formulera idéer och föra en dialog med sitt SF eller DF, som i sin tur tog ställning till satsningen. Riksidrottsförbundets förhållningssätt är att varje SF själv bestämmer över sin idrott och att de olika idrotterna själva vet bäst hur verksamheten ska utformas och bedrivas. Handslaget har inte varit ett undantag.

Med dessa utgångspunkter fördelades Handslagets resurser över fem områden. Den största potten, 485 miljoner kronor, avsattes till *föreningsstöd via specialidrottsförbunden*. Kännetecknande för detta bidrag var att varje SF självständigt beslutade om medlens fördelning utifrån den egna idrottens behov och förutsättningar. Bidraget fördelades mellan specialidrottsförbunden med utgångspunkt i

deras tilldelning av RF-bidrag och lokalt aktivitetsstöd (50/50). Medlen fick däremot inte utnyttjas för förbundens centrala kostnader.

Det näst största bidraget var *föreningsstöd via distriktsförbunden*. Medlen, totalt 210 miljoner kronor, avsåg samverkansprojekt med skolan. Pengarna fördelades mellan distriktsförbunden i proportion till det lokala aktivitetsstödet omfattning i distriktet.

En tredje bidragspost var särskilda medel till *speciella insatser* i föreningar eller förbund. Detta bidrag fördelades av RF och bestod av tre delar: tillgänglighet till anläggningar, ledarförsörjning och s.k. fleråriga projekt. Bland de konkreta verksamheter som tilldelades stöd via denna bidragspost finns exempelvis insatser på flyktingförläggningar, verksamhet för funktionshindrade eller etablering av näridrottsplatser i storstadsområden. Totalt avsattes 185 miljoner kronor till dessa ändamål.

Drygt 10 procent av Handslaget, totalt 105 miljoner kronor, avsattes för *administrativt stöd åt special- och distriktsförbunden* för merkostnader kopplade till att administrera satsningen och utforma s.k. utvecklingsplaner. Detta stöd fördelades så att alla SF och DF fick ett grundbidrag på 75 000 kr. Resterande medel fördelades i proportion till förbundens tilldelning av RF-bidrag samt lokalt aktivitetsstöd (50/50) för 2003.

Slutligen avsattes 15 miljoner kronor till RF för *utvärdering* samt för att täcka kansliets kostnader för bland annat *information och rådgivning* till förbund och föreningar. En utförlig ekonomisk sammanställning av bidragets fördelning ges i tabellen nedan.

Tabell 9.3 Ekonomisk sammanställning över Handslagets fördelning (MSEK)

	År 1.	%	År 2.	%	År 3.	%	År 4	%	Totalt
Adm. stöd SF/DF	15	15	20	10	30	10	40	10	105
Föreningsstöd via SF	35	35	100	50	150	50	200	50	485
Föreningsstöd via DF	30	30	40	20	60	20	80	20	210
Spec. insatser (RF)	18,5	18,5	37,0	18,5	55,5	18,5	74,0	18,5	185
varav									
projekt	(10)		(15)		(22,5)		(30)		
anläggningar	(8,5)		(12)		(18)		(24)		
ledarförsörjning	(0)		(10)		(15)		(20)		
Utvärdering/rådgivning	1,5	1,5	3	1,5	4,5	1,5	6	1,5	15
Totalt:	100	100	200	100	300	100	400	100	1 000

Källa: uppgifter från Riksidrottsförbundet.

9.4.2 Fyra år av handslagsaktiviteter

Handslaget inleddes den 1 januari 2004 och avslutades i juni 2007. En rättvis beskrivning av Handslagets omfattande och mångfaceterade verksamhet kan inte göras i detta sammanhang. Problemet är inte främst avsaknad av data. Som visas nedan, har uppföljningen av Handslaget omfattat alltifrån statistikinsamling och självvärderingar till rena forskningsinsatser. Problemet är istället den stora mångfalden av satsningar och strategier. Medan vissa förbund har valt att prioritera mellan Handslagets olika områden har andra förbund låtit föreningarna själva bestämma. Medan vissa förbund satsat betydande belopp på ett begränsat antal aktiviteter har andra valt att sprida stödet över så många föreningar som möjligt. Därtill har föreningarnas aktiviteter varit av mycket olika karaktär. Statistiska redogörelser för antalet genomförda satsningar och deltagare är således trubbiga, kvantitativa mått. De är indikatorer på att aktiviteter ägt rum – men de belyser inte hur dessa verksamheter varit utformade eller deras resultat.

I mars 2008 publicerade RF en sammanfattade rapport om Handslaget. Merparten av rapporten består av kvantitativa data om antalet utförda aktiviteter och deltagare. Trots reservationen ovan är dessa uppgifter på många sätt en spännande och imponerande läsning. Som exempel kan nämnas att enbart satsningen på föreningsstöd via specialidrottsförbunden utmynnade i över 37 000 lokala utvecklingsinsatser. I tabell 9.4 visas deras fördelning över Handslagets prioriterade områden:

Tabell 9.4 Föreningsstöd via SF – antal satsningar

Område	Antal	Procent (%)
Öppna dörrarna för fler	21 143	56,9
Satsa på tjejer	7 575	20,4
Samverkan med skolan	2 114	5,7
Hålla tillbaka avgifterna	5 027	13,5
Kampen mot droger	1 290	3,5
Totalt	37 149	100,0

Källa: Här är Handslaget s. 44–45.

Att bedöma antalet deltagare i en så omfattande satsning som Handslaget är naturligtvis svårt. Enligt RF ska dock drygt två miljoner barn och ungdomar ha deltagit i en handslagsaktivitet under de fyra åren. I tabell 9.5 visas deltagarnas fördelning mellan år och specialidrotts- och distriktsförbund.

Tabell 9.5 Antalet deltagare i handslagssatsningar (i tusental)

	SF	DF	SF+DF
År 1	215	154	369
År 2	270	215	485
År 3	319	219	538
År 4	451	249	700
Totalt	1 255	837	2 092

Källa: Här är Handslaget, s. 11.

En närmare jämförelse av olika idrotter uppvisar stora variationer i antalet utförda satsningar och deras inriktning. Inte förvånande råder det dessutom ett tydligt samband mellan stora och populära barn- och ungdomsidrotter och antalet genomförda aktiviteter. Flest insatser utfördes inom idrotterna fotboll, ishockey, innebandy, bordtennis och handboll. Dessa svarade för hela 37 procent av samtliga projekt. Betydligt färre satsningar utfördes i idrotterna bob/rodel (19), dragkamp (50) och triathlon (66).³¹

Antalet genomförda satsningar sammanhänger givetvis med förbundens ekonomiska resurser. En mer ingående diskussion om RF:s fördelningsprinciper i Handslaget ges i avsnitt 9.4.4. I detta sammanhang kan det emellertid konstateras att föreningarnas förutsättningar att tilldelas handslagsmedel i stor utsträckning styrdes av deras SF-tillhörighet. Som tabell 9.6 visar, fick fotbollen mest med en tilldelning på drygt 100 miljoner kronor. Lägst belopp, sammantaget 422 500 kronor, fick föreningar i Svenska Isseglarförbundet. De fem SF med störst tilldelning fick sammanlagt 206 miljoner kronor vilket motsvarar 43 procent av det totala föreningsstödet via specialidrottsförbunden.

³¹ Här är Handslaget, *Fyra år summeras*, Riksidrottsförbundet (2008), s. 44–45.

Tabell 9.6 Föreningsstöd via specialidrottsförbunden

SF med störst medel att dela ut		SF med minst medel att dela ut	
Fotboll	100 855 210	Issegling	422 500
Ridsport	30 566 901	Biljard	574 736
Ishockey	29 496 850	Racerbåt	726 522
Innebandy	24 775 597	Landhockey	750 504
Korpen	20 376 899	Dragkamp	760 800

En jämförelse av aktiviteternas inriktning visar att det övergripande målet att *öppna dörrarna för fler* var det populäraste. Inom alla idrotter har sådana aktiviteter bedrivits. I ett trettiotal SF har minst hälften av alla satsningar tillhört denna kategori. I vissa fall har nästan all verksamhet fokuserats på nyrekrytering. Som exempel kan nämnas att över 90 procent av alla handslagsaktiviteter inom friidrotten och triathlon kan hänföras till detta område.³²

Betydligt mer ojämnt var intresset att *satsa på tjejers idrottande*. I två idrotter – bowling och konståkning – dominerade detta starkt. Inom bowling svarade satsningen på flickor för hela 97 procent av samtliga genomförda aktiviteter. Hos konståkningen blev andelen 85 procent. Just dessa förbunds tydliga satsning på tjejers idrottande är intressant så till vida att bowlingen är tydligt pojkdominerad (mindre än tre av tio aktiva medlemmar är flickor) medan konståkning är en idrott som nästan uteslutande utövas av flickor. I det stora flertalet idrotter var området dock inte lika prioriterat. I cirka 20 SF svarade tjejsatsningarna för 25 procent eller mer.³³ I nästan lika många idrotter, 18 stycken, lockade området mindre än tio procent. Som ytterligare mått kan nämnas att de fem SF som satsade högst belopp på tjejers idrottande tillsammans svarade för mer än hälften av det totala föreningsstödet på detta område.

³² Ibid., s. 50–51.

³³ Ibid., s. 15.

Tabell 9.7 SF som utbetalt mest medel till området *Satsa på tjejers idrottande*

Idrott	Utbetalat (kr)	områdets andel av förbundets satsningar (%)	andel kvinnor bland aktiva medlemmar (%)
Fotboll	24 061 832	25	22
Ridsport	8 538 400	34	87
Innebandy	6 849 224	29	24
Gymnastik	4 856 338	27	83
Korpen	4 175 333	23	31

Källa: Här är Handslaget, s. 52–53.

Med *skolsamverkan* avsågs projekt i syfte att utveckla metoder och former för att erbjuda elever fysisk aktivitet under skoldagen. Huvudansvaret på detta område lades på distriktsförbunden, som fick sammanlagt 210 miljoner kronor att fördela på lokala samarbetsprojekt. Därtill utvecklade även många specialidrottsförbund egna motsvarigheter. Enligt RF:s uppgifter gav distriktsförbunden medel till närmare 5 200 projekt medan specialidrottsförbunden stöttade drygt 2 100 stycken.

Med området *hålla tillbaka avgifterna* avsågs aktiviteter där föreningarna gavs möjlighet att utveckla strategier för att motverka den s.k. kostnadsspiralen. Som exempel kan nämnas skidskytteföreningar där medel använts till materialinköp vilket underlättat för nyrekrytering och nybörjarträning eftersom barn och ungdomar kunnat låna utrustning.³⁴

Slutligen kunde medel även sökas för *kampen mot droger*. Detta var utan tvekan området med minst antal handslagsaktiviteter, endast cirka 3,5 procent av samtliga SF-stödda satsningar. Som dock RF konstaterat, kan även låga procenttal utgöra betydande belopp. Ur ett historiskt perspektiv innebar således de 13,9 miljoner kronor som utdelades för ändamålet ”en av de största riktade förebyggande insatserna som idrottsrörelsen någonsin genomfört”.³⁵

³⁴ Ibid., s. 22–23.

³⁵ Ibid., s. 24.

9.4.3 Hur gick det? Riksidrottsförbundet och forskarsamfundet bedömer Handslagets effekter

Åtterrporteringskrav, utvärdering och forskning

För varje år som handslagsmedel utdelats, har regeringen krävt att RF ska inkomma med en fullständig redovisning av verksamhetens inriktning, satsningar på prioriterade områden samt uppnådda effekter. Det fjärde året, 2006, beslutades dessutom att RF senast 15 december 2007 skulle lämna en samlad redogörelse. I denna skulle en bedömning göras av hur många fler flickor och pojkar som börjat idrotta och motionera till följd av satsningen samt vilka insatser som gjorts inom Handslagets olika områden.³⁶

Våren 2004 antog RF en övergripande plan som omfattade fem områden: redovisning/rapportering av fakta, granskning och värdering, forskning, stöd till SF:s och DF:s egna utvärderingar och erfarenheter från handläggningen av satsningen. Ett centralt led i RF:s uppföljningsverksamhet utgjordes av de rapporter som inkom från SF och DF efter varje avslutat år. Dessa uppgifter låg till grund för RF:s återrportering till regeringen och utgjorde underlag för utveckling av Handslagets utformning och administration. RF:s årliga sammanställningar har både innehållit kvantitativa uppgifter om Handslagets utveckling och exempel på lyckade insatser. Framförallt den sista, summerande rapporten är informativ även om vissa uppgifter saknas, såsom det administrativa stödets (totalt 105 miljoner kronor) fördelning mellan olika specialidrotts- och distriktsförbund.

Av de totalt 15 miljoner kronor som RF reserverade för utvärdering och rådgivningsverksamhet, avsattes 5,4 miljoner kronor för oberoende utvärderingar av forskare. I processen att anlita forskare anlätades *Centrum för idrottsforskning* (CIF) som åtog sig att lysa ut medel, granska inkomna anslagsansökningar och föreslå medelstilldelning. Med CIF:s bistånd tilldelades medel till 22 forskningsprojekt. Kännetecknande för dessa studier var att de behandlade Handslaget men att forskarna hade stor frihet att – inom ramen för Handslagets fem områden – formulera och genomföra sina forskningsprojekt. Med tiden tillkom ytterligare ett forskningsprojekt på initiativ från RF. Under perioden 2005–2007 genomfördes således sammanlagt 23 vetenskapliga utvärderingar av

³⁶ Återrporteringskraven rörande Handslaget preciseras årligen i regeringens beslut om RF:s disposition av medel från AB Svenska Spel.

Handslaget. Samtliga av dessa har åiterrapporterats till RF och finns att ladda ned från förbundets hemsida (www.rf.se).

För att få en samlad bild gavs även professor emeritus Lars-Magnus Engström i uppdrag att göra en vetenskaplig bedömning av samtliga forskningsprojekt och mot denna bakgrund analysera Handslagets resultat och effekter. Engström redovisade sin analys i februari 2008.³⁷

Sammanfattningsvis kan konstateras att betydande insatser gjorts för att följa upp, utvärdera och analysera Handslaget. Inte minst i jämförelse med andra bidragsformer framstår kunskapsläget som förhållandevis gott. Nedan diskuteras några centrala aspekter av Handslaget med utgångspunkt i RF:s slutrapport och Engströms analys.

Betydelsen av ett Handslag

Enligt RF har Handslaget haft stora och positiva effekter för svensk idrott. I sin summering av satsningen understryker förbundet att Handslaget både skapat engagemang och entusiasm. Satsningen har gett idrottsrörelsens många förbund och föreningar möjlighet att utveckla nya idéer och förverkliga gamla visioner. Man har även fått resurser för att se över sina tränings- och tävlingsformer och utveckla nya strategier för att locka till sig barn och ungdomar. Vidare har Handslaget skapat mötesplatser där idrottens olika parter kunnat träffas, utbyta erfarenheter och lära sig av varandras likheter och olikheter. De största vinnarna har dock varit barn och ungdomar. I detta sammanhang framhålls särskilt föreningarnas samarbete med skolan där Handslaget nått ”barn som inte självmant sökt sig till idrotten” och gett många unga chansen att möta idrotter som de annars inte skulle ha kommit i kontakt med.³⁸

Även Engström är i flera avseenden positiv, även om han pekar på vissa problem och tillägger att det ännu är för tidigt att avgöra satsningens långsiktiga effekter. Enligt hans bedömning har Handslaget både inneburit nyrekrytering till barn- och ungdomsidrotten och en vitalisering av verksamheten ”genom att många inom idrottsrörelsen har tvingats till reflektion och nytänkande”.

³⁷ Lars-Magnus Engström, *Forskning om Handslagets genomförande och resultat – en utvärderande sammanställning*, Riksidrottsförbundet (2008).

³⁸ *Här är Handslaget*, s. 38–40.

Handslaget har därmed varit framgångsrikt som ett ”kunskapsprojekt” och även av betydelse för framtida satsningar.³⁹

Har Handslaget öppnat dörrarna för fler?

Utan tvekan har Handslaget initierat en stor mängd aktiviteter. Men vad innebär det? Har Handslagets övergripande mål om att ”öppna dörrarna för fler” infriats? Har nya barn- och ungdomsgrupper sökt sig till idrotten?

Det är ingen enkel uppgift att bedöma i vilken utsträckning som Handslaget gett idrottsrörelsen nya medlemmar. Å ena sidan finns det forskarrapporter som indikerar att satsningen medfört nyrekrytering, särskilt i åldern 9–12 år. Å andra sidan menar Engström att sådana skattningar alltid är svåra att göra dels för att det inte går att avgöra vilka barn som skulle börjat även utan Handslaget, dels eftersom ett besvärande bortfall i forskarnas enkätstudie gör skattningarna osäkra.⁴⁰

Även RF är försiktigt i sina slutsatser. I likhet med Engström påpekar förbundet att det ännu inte går att mäta hur många som blivit nya medlemmar i idrottsrörelsen som en direkt följd av satsningen. Samtidigt påpekas att det finns indikatorer på att verksamheten trots allt öppnat dörrarna för fler. Det främsta tecknet är naturligtvis att över två miljoner barn- och ungdomar deltagit i olika handslagsaktiviteter. Därtill har nya föreningar bildats – vilket i sig är ett uttryck för nya medlemmar. Slutligen åberopas LOK-stödsstatistiken som ytterligare belägg för ökad föreningsaktivitet. Mer konkret hävdas att antalet LOK-stödsberättigade sammankomster ökat sedan Handslagets tillkomst med 130 000 samtidigt som antalet deltagartillfällen ökat med en dryg miljon.⁴¹

Enligt vår mening finns det emellertid skäl att ifrågasätta RF:s slutsatser. Att nya föreningar skapats till följd av Handslaget är ett påstående som inte beläggs. Därtill finns det olika sätt att tolka LOK-stödsstatistikens utveckling under senare år. RF:s bedömning baseras på en jämförelse mellan 2003 och 2006. Som visats i tabell 9.2 är det visserligen riktigt att antalet sammankomster och deltagartillfällen var högre vid det senare tillfället. Problemet är dock

³⁹ Engström (2008), s. 48.

⁴⁰ Ibid., s. 42.

⁴¹ Här är Handslaget, s. 38.

att just 2003 uppvisar en tydlig – och tillfällig – nedgång i LOK-stödsstatistiken. Förklaringen till denna nedgång ska troligen sökas i den centralisering av LOK-stödshandlingen som genomfördes 2003 och som innebär att RF på central nivå övertog distriktsförbundens tidigare arbete med att samla in ansökningar och fördela bidrag. För att ytterligare problematisera bilden kan konstateras att LOK-stödet *minskat* kontinuerligt sedan 2004, det vill säga i takt med att antalet handslagssatsningar *ökat*. Denna nedgång sammanhänger troligtvis med en generell minskning i populationen barn och ungdomar i åldern 7–20 år (jfr avsnitt 9.3.3). Slutligen kan även RF:s ökade kontroller sedan 2003 eventuellt ha haft en negativ inverkan på den totala statistiken. Sammantaget är det således högst tveksamt om LOK-stödsstatistiken kan återopå som intäkt för ökad aktivitet inom barn- och ungdomsidrotten under handslagsperioden 2004–2006.

... och i sådana fall – för vilka?

För *vilka* barn och ungdomar har dörrarna öppnats? Frågan kan framstå som trivial. Var inte syftet med Handslaget att nå så många unga som möjligt? Därtill visar väl särskilda satsningar på bland annat flickor, ungdomar med utländsk bakgrund och funktionshindrade att Handslaget prioriterat sådana grupper som kan anses vara underrepresenterade inom idrotten? Detta är givetvis sant. En stor del av handslagsmedlen har gått till lokala föreningsaktiviteter i syfte att rekrytera nya medlemmar hos underrepresenterade grupper. Problemet är dock – vilket ett antal av de vetenskapliga utvärderingarna visar – att föreningarnas strategier för att nå dessa grupper ofta utgått från förenklade eller stereotypa uppfattningar om manligt och kvinnligt och/eller etnicitet. Därtill har det funnits en tendens i många av de utvärderade föreningsprojekten att betrakta de grupper man vill nå som ”problematisiska” istället för att reflektera över om den egna verksamheten tilltalar alla. Eller som Engström formulerar saken:

I de särskilda satsningar som riktats mot speciella grupper, t.ex. tonårsflickor och invandrarflickor, så förläggs de förväntade eller uppkomna problemen till individen (eller till föräldrarna) inte till idrottens struktur. Det är individen som ska lockas och anpassas till

idrotten. Att förändra idrotten så att den ska passa individernas behov kommer inte i första rummet. Idrottens struktur ifrågasätts sällan.⁴²

Problemet är således inte avsaknaden av öppnade dörrar utan att den verksamhet som föreningarna erbjudit varit förhållandevis traditionell. Dörrarna har främst öppnats för de unga som är beredda att acceptera idrotten i dess traditionella form, det vill säga en verksamhet bestående av ”träning, förkovran och tävling” och som kräver regelbunden närvaro, intresse och ett visst mått av motorisk och social kompetens. Kvar finns dock de som Handslaget i första hand var tänkt att nå: de fysiskt inaktiva och de som inte vanligtvis deltar i föreningsidrottens verksamheter. Enligt Engström framstår detta som en grupp som alltjämnt betraktar dörren till idrotten som stängd. Men det finns givetvis undantag:

Här ska dock påpekas att några studier visar att de föreningar som bryter mot idrottsrörelsens traditionella logik, som bygger på en tävlingsfostran med systematisk träning, tävling och rangordning, och istället satsar på föreningsfostran där man tonar ner allvaret, sysslar med fler idrotter och iscensätter andra former av verksamhet, som utflykter, fikakvällar, discodans etc., har varit framgångsrika i att dra till sig ungdomar.⁴³

Idrottsföreningars samverkan med skolan

Inom ramen för Handslaget fick idrottsföreningar även möjligt att samarbeta med skolor för att ”utveckla metoder som lockar alla elever till fysisk aktivitet i olika former” och därigenom nå barn och ungdomar ”som idag inte deltar i idrottsverksamhet”. Denna möjlighet utnyttjades till fullo. Enligt RF:s egna uppgifter genomfördes sammanlagt 7 300 olika skolprojekt till en kostnad av drygt 230 miljoner kronor.⁴⁴ Även forskarnas studier vittnar om betydande aktivitet. I en utvärdering av handlagsverksamhet i Halland framkom att hela 90 procent av samtliga skolor i länet hade medverkat. Detta län framstår emellertid som ett extremfall. Åtminstone pekar andra utvärderingar mot ett skoldeltagande på cirka 40–50 procent. Därtill var det långt ifrån alla klasser eller elever som medverkade. Som exempel kan nämnas att cirka hälften

⁴² Engström (2008), s. 47.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Här kan tilläggas att totalt 5 200 satsningar genomfördes i distriktsförbundens regi och för en kostnad av 210 miljoner kronor, medan 2 100 projekt genomfördes via specialidrottsförbunden till en kostnad av 30,4 miljoner kronor.

av alla skolor i Malmö deltog i olika handslagsverksamheter men endast mellan 10 till 20 procent av dessa skolors elever.⁴⁵

Föreningarnas skolaktiviteter har varit många och varierade. Vissa verksamheter har bedrivits på schemalagd tid – andra på raster eller efter skoltid. Ofta har lärare varit närvarande men genomgående är det föreningsledare som har haft huvudansvaret för den aktuella lektionen. Att kortfattat karakterisera idrottsrörelsens skolsamverkan är således ingen enkel uppgift. Engström menar dock att en betydande del av handslagsaktiviteterna haft karaktären av ”prova-på verksamhet”, det vill säga en varit ett slags marknadsförening av föreningarnas ordinarie verksamhet.⁴⁶

Av allt att döma har samarbetet mellan idrottsrörelsen och skolan fungerat bra. Tillfrågade föreningar har till övervägande del varit positiva och ofta tillagt att satsningarna även främjat nyrekrytering av medlemmar. Därtill har cirka hälften av skolornas representanter svarat att aktiviteterna lett till ökad fysisk aktivitet bland barnen. Även RF menar att samarbetet mellan idrottsrörelsen och skolan fungerat bra. Därtill anser förbundet att en initial oro för att idrottsledare skulle sakna kompetens eller vara olämpliga till att leda skolaktiviteter inte besannats.⁴⁷

Även om både idrottsrörelsen och skolan således gett samarbetet högt betyg, utgör just skolsatsningarna den typ av handslagsaktiviteter som forskarna ställt sig mest kritiska till. Invändningarna kan sammanfattas i två punkter. Den första handlar om vilka skolbarn som i praktiken nåtts via dessa handslag. Här visar forskarnas utvärderingar att få skolprojekt varit inriktade på den grupp som Handslaget i första hand var avsett att nå: de fysiskt inaktiva.

Enligt Lars-Magnus Engström är detta inte förvånande:

De barn som inte alls är intresserade av idrott, kanske har motoriska och/eller sociala problem eller mer påtagliga funktionshinder, behöver en professionellt utbildad pedagog för att lockas till motorisk träning och utveckling. Idrottsledaren, som ofta har en begränsad om ens någon ledarutbildning, kan naturligtvis vara framgångsrik när det gäller att lära ut sin idrott till barn som har lust att delta i verksamheten, så också inom skolans värld, men har knappast något att erbjuda det fysiskt inaktiva och ointresserade barnet. Här möts två svårförenliga logiker; idrottens logik som innebär träning och förkovran, och ofta med tävlingsmoment, i en särskild idrott, vars form och villkor redan

⁴⁵ Engström (2008), s. 33.

⁴⁶ Ibid., s. 43.

⁴⁷ Här är Handslaget, s. 18.

är givna – och den logik som bör gälla i skolämnet idrott och hälsa; att med till buds stående medel förbättra barns motoriska och fysiska förmåga och fördjupa deras insikter i en hälsosam livsföring.⁴⁸

Engströms resonemang utmynnar i forskarnas andra invändning: att hela idén med att bedriva handslagsverksamhet på skoltid utgör ett försök att korsa två i grunden oförenliga sociala fält – det civila samhällets ideella verksamhet och det offentliga (och obligatoriska) skolväsendets. Detta ger i sin tur upphov till en rad principiella och praktiska invändningar vilka inte tillräckligt uppmärksammas av vare sig staten eller idrottsrörelsen. En första anmärkning är naturligtvis att skolans ambitioner i frågan om pedagogiskt utbildad personal svårligen infrias genom samarbeten med ideella föreningsledare. En närliggande invändning – som även framgår av citatet ovan – är att skolans ämne i ”idrott och hälsa” inte utgör en ”light-version” av föreningsidrotten. Till detta kommer frågan om idrottsrörelsen har den kompetens som behövs för att aktivera de fysiskt inaktiva? Här menar åtminstone Engström att samhällets förväntningar på idrottsrörelsen är orealistiska.

Idrottsrörelsen lockar många, till och med majoriteten av alla barn, med en särskild form av idrottskultur, där prestation och tävlingsmoment inom en given idrottsgren är självklara inslag. Alla barn och ungdomar känner sig inte hemma i denna kultur. Att föra in denna kultur i skolan kan därför bli kontraproduktivt. Fysisk aktivitet kan på detta sätt komma att förknippas med prestationsutveckling, ofta tävling, inom en speciell idrottsgren och inte med allmän och allsidig motorisk inlärning utan konkurrens. Föreningsidrottens upplägg lockar många barn, kanske de flesta, men kan skrämja bort de barn som behöver det största stödet. Grovt uttryckt kan man säga att inom idrottsrörelsen förväntas barnet anpassas till idrotten men inom skolan förväntas aktiviteten anpassas till barnet.⁴⁹

Det finns således flera skäl till att ifrågasätta om ett samarbete med idrottsrörelsen är en lämplig strategi för att lösa de folkhälso-politiska problem som följer av att barn och ungdomar rör sig för lite. Den mest självklara lösningen är rimligtvis något helt annat: att stärka skolidrottsämnet, det vill säga utöka timantalet, se till att det finns behöriga lärare och adekvata idrottslokaler på varje skola samt ge ämnet ett kvalitativt bättre och mer allsidigt innehåll. Från en sådan styrkeposition skulle idrottslärarna sedan också kunna bli motorer i ett arbete för att elevernas fysiska aktivitet blir hela

⁴⁸ Engström (2008), s. 47.

⁴⁹ Ibid., s. 48.

skolans angelägenhet. Därigenom skulle skolan också kunna etablera ett omfattande samarbete med föreningsidrotten, men på sina egna villkor.

9.4.4 Om Handslagets fördelningsprinciper

En självförstärkande rundgångsprocess

Precis som RF:s bidrag till specialidrottsförbunden, har handslagsmedlen i huvudsak fördelats till förbunden i enlighet med deras *relativa storlek*. Framförallt två mått har legat till grund: förbundens RF-bidrag och omfattningen på LOK-stödet (som mått på barn- och ungdomsaktiviteter) Till och med resurserna för att administrera Handslaget på central förbunds nivå (totalt 105 miljoner kronor) har nästan uteslutande fördelats i relation till förbundens medlems- och föreningsantal samt omfattningen av deras barn- och ungdomsverksamhet.

Som påpekats tidigare (jfr 9.1) innebär alla bidragsfördelningsprinciper att vissa verksamheter eller ändamål prioriteras på bekostnad av andra. I detta fall – liksom i RF:s förbundsstöd – går det att hävda att rättvisepprinciper ansågs viktigare än konkreta mål och visioner. Det primära i bidragsfördelningen blev nämligen inte *vad* förbunden ville göra med sina handslagsmedel (denna fråga överläts till förbunden att själva bestämma över) – utan hur mycket de skulle få för att genomföra sina självvalda handslagssatsningar.

I en av forskningsutvärderingarna av Handslaget studerade Joakim Åkesson, Malmö Högskola, effekterna av RF:s fördelningsprinciper.⁵⁰ Studien baserades på en ingående analys av handslagsmedlens fördelning på lokal föreningsnivå i Skåne. Åkesson intresserade sig för framförallt två aspekter. Först studerades föreningarnas *SF-tillhörighet*, det vill säga i vilken utsträckning förutsättningarna att få bidrag påverkades av faktorer som det egna förbundets storlek, tilldelning av handslagsmedel och LOK-stödets omfattning. Därefter studerades s.k. *kommunkontexter*, det vill säga hur handslagspengarna fördelades i Skåne mellan föreningar i olika kommuner.

I undersökningen av föreningarnas SF-tillhörighet framkom att stora förbund (många medlemmar, stora föreningar och/eller många medlemmar per förening) hade mest handslagsmedel att

⁵⁰ Joakim Åkesson, "Var hamnade handslagspengarna?", *Svensk idrottsforskning* nr. 3–4 (2008).

dela ut. Dessa förbund delade även ut mest bidrag per förening och till störst andel av sina föreningar. Åkessons slutsats blev följaktligen att Handslagets fördelningsprinciper var särskilt gynnsamma för stora förbund med många unga aktiva utövare. De förbund som redan lockade flest hade följaktligen fått bäst förutsättningar att locka till sig ännu fler.

Åkesson menar även att Handslagets fördelningsprinciper kan karakteriseras som en *självförstärkande rundgångsprocess*. Detta beror på att förbundens tilldelning av handslagsmedel baserades på deras tilldelning av LOK-stöd. Detta innebar att förbund som redan hade en omfattande barn- och ungdomsverksamhet fick stora handslagssummor, vilket ökade deras möjlighet att locka till sig ännu fler. De nya medlemmarna ledde i sin tur till ökat LOK-stöd vilket ytterligare stärkte förbundets tilldelning av handslagsmedel osv. Resultatet blev en situation där ”stor” blev större medan ”liten” inte kunde hänga med.

Än mer anmärkningsvärt blev resultatet av Åkessons kommunstudie. Resultatet visade nämligen att populära idrottsföreningar i socioekonomisk välmående kommuner och tätorter hade tilldelats betydligt mer handslagsspengar än föreningar i ekonomiskt svagare kommuner eller på landsbygden. Mest medel hade hamnat i Lomma – den kommunen i Skåne med högst medelinkomst och näst högst utbildningsnivå (efter Lund). Minst kanaliserades till föreningar i Perstorp – en kommun kännetecknad av låg medelålder, låg utbildningsnivå och låg medelinkomst, många barn med ensamstående föräldrar och den tredje högsta brottsligheten i länet.

I ett avslutande resonemang ifrågasatte Åkesson om RF:s fördelningsprinciper var förenliga med Handslagets mål.

... ett resultat av denna fördelningsprincip blev att medlen främst hamnade i tätbefolkade, socioekonomiskt välbärgade, kontexter. Frågan är dock om de var i dessa kontexter som behovet av insatser motsvarande handslaget var som störst? Man kan även reflektera över om de idrotter som redan lockar många nödvändigtvis ska ha bäst förutsättningar att locka fler? Kanske skulle fördelningen ha sett annorlunda ut om större fokus lagts på handslagets mål och de särskilda behoven i kontexter där idrottslivet är relativt begränsat? Då kanske även ”liten” hade kunnat hänga med?⁵¹

I detta sammanhang kan tilläggas att RF i sin slutrapport karakteriserar ”små och mindre idrotter” som Handslagets största

⁵¹ Ibid., s. 99.

vinnare eftersom dessa haft ”störst potential... att utvecklas, lyfta sin verksamhet och nyrekrytera”.⁵² Åkessons studie stödjer inte den analysen.

Om frihet och egenansvar

Som påpekats tidigare, har Handslaget även kännetecknats av en *decentraliserad beslutsstruktur* där inte minst specialidrottsförbunden haft stor frihet att självständigt styra över den egna handslagsverksamhetens inriktning och utformning. Den valda strategin har motiverats med att varje SF bestämmer över sin egen idrott och att förbunden själva är bäst lämpade att bedöma hur en satsning som Handslaget gör mest nytta inom just deras idrotter.

Principen ”att låta tusen blommor blomma” har dock inte varit hel problemfri. Förbundens frihet att själva utforma sina handslagsstrategier gav visserligen utrymme för egna initiativ – men det skapade även osäkerhet och frustration. Enligt Göteborgsforskarna Sten Eriksson, Göran Patriksson och Owe Stråhlman fanns det förbund som upplevde avsaknaden av riktlinjer i fördelningsprocessen som problematisk – åtminstone under de första åren och/eller innan de utvecklat egna kriterier för sin bidragsgivning. Enligt forskarna borde idrottsrörelsen följaktligen varit bättre på att utnyttja lärdomar från tidigare satsningar.

Partsammansatta bedömargrupper med representanter från idrottsrörelsens olika delar, samt även relevanta representanter från övriga samhället skulle tillsammans med mer handfasta instruktioner kunnat ge en helt annan tyngd och stadga åt medelstilleltningsprocessen och därmed också kunnat premiera projekt med kunskapsgenererande ansatser och som var tydligt framtidsinriktade.⁵³

I flera utvärderingar noterades även en betydande variation i förbundens fördelningsstrategier. Medan vissa förbund hade förhållandevis långtgående krav för att stödja föreningarnas handslagsaktiviteter, tillämpade andra desto enklare metoder. I vissa fall behövde föreningarna inte ha aktivitetsförslag eller ens ansöka om medel. I en enkät som Joakim Åkesson riktade till specialidrottsförbunden angående deras strategier för att informera om och fördela handslagsmedel uppgav 7 av 55 (svarande) förbund att man

⁵² Här är Handslaget, s. 39.

⁵³ Sten Eriksson, Göran Patriksson & Owe Stråhlman, ”Handslaget – från idé till utvärdering”, *Svensk idrottsforskning* nr 3–4 2007, s. 28.

fördelat åtminstone delar av sina handslagspengar till föreningar utan att de först ansökt om det.⁵⁴ I minst ett SF tillämpades ett system där medlen kanaliserades till de egna föreningarna utifrån faktorer som antalet ungdomslag och ungdomar i seriespel, det vill säga principer som snarare påminner om LOK-stödet än idén att premiера nytänkande och utvecklingsprojekt. Som forskarna Eriksson, Patriksson och Stråhlman så riktigt konstaterar, kan ett sådant förfaringssätt knappast ses som förenligt med Handslagets syfte.⁵⁵

9.4.5 Att öppna eller att stänga dörrar?

Handslaget har utan tvekan gett både föreningar och förbund många och viktiga erfarenheter. Även om det visat sig svårt att (åtminstone ännu) fastställa i vilken utsträckning som satsningen resulterat i att nya barn och ungdomar börjat föreningsidrotta, har processen med att utveckla och genomföra alla dessa tusentals insatser rimligtvis gett positiva lärdomar för framtiden. En av de kanske viktigaste insikterna verkar handla om satsningens övergripande mål. En jämförelse mellan målformuleringarna i Handslaget och inriktningen på dess efterföljare, Idrottslyftet, visar nämligen en tydlig förskjutning från nyrekrytering till insatser för att behålla de barn och ungdomar som redan är med. Lite tillspetsat kan man hävda att Handslagets mål att ”öppna dörrarna för fler” i Idrottslyftet ersatts med en ambition att ”stänga dörrarna om fler” så att de unga fortsätter att idrotta längre upp i åldrarna. Detta framstår som en klok strategi. Föreningsidrotten tillhör redan idag en av de mest populära fritidsaktiviteterna hos barn och ungdomar. Som visats i kapitel 6, har mer än åtta av tio ungdomar tillhört en idrottsförening åtminstone en gång före 20 års ålder. Nästan hälften har dessutom prövat på fyra idrotter eller fler. Detta talar för att idrotten redan idag är framgångsrik med att nå de unga. Även om det alltid bör vara ett mål för idrotten att få nya ungdomsskaror att börja idrotta, framstår det som en större – och kanske viktigare – utmaning att få fler att stanna kvar längre upp i åldrarna. I detta sammanhang finns det skäl att återknyta till de forskningsresultat som presenterades i kapitel 7. Det finns säkert

⁵⁴ Opublicerade uppgifter framtagna av Joakim Åkesson inom ramen för dennes utvärdering av Handslagsprojekt.

⁵⁵ Eriksson m.fl. (2007), s. 26.

många bra sätt att uppmuntra fler barn och ungdomar att stanna kvar i idrotten. Rimligtvis utgör även erfarenheterna från Handslaget en god grund för nya idéer och utvecklingsinsatser. Därtill har utredningen med intresse tagit del av en projektform för föreningsutveckling kallad "socialt bokslut" som startats i försöksform inom idrottsrörelsen.⁵⁶ Viktigast av allt är dock hur själva kärnverksamheten är utformad. Och här menar vi att de föreningar som lyckas skapa en sund balans mellan förenings- och tävlingsfostran även får de bästa förutsättningarna att behålla sina medlemmar.

9.5 Statens stöd till elitidrott

I Idrottsstödsutredningens uppdrag ingår även att utvärdera statens stöd "för att skapa förutsättningar för framgångsrika elitidrottare". Detta är lättare sagt än gjort. Ett första problem handlar om avsaknaden av information. Svensk elitidrott utgör på många sätt ett oplöjt kunskapsfält. Påfallande få samhällsvetenskapliga forskare har intresserat sig för att analysera och förstå elitidrottens utformning, dess förutsättningar och existensvillkor.⁵⁷ Till detta kommer att elitidrotten tillhör de frågor där RF:s återrapportering till regeringen är som mest begränsad. För att ytterligare komplicera bilden så är det inte ens självklart vad som egentligen menas med begrepp som "elitidrott" eller "elitidrottare". Intuitivt anar man att det handlar om idrottsutövare eller lag som deltar eller utmärker sig i nationella och/eller internationella mästerskap. Men som filosofen Mikael Lindfelt konstaterat, är verkligheten betydligt mer komplicerad. Ofta är nämligen skillnaderna i olika idrotters utformning, organisation och ekonomiska förutsättningar så stora att det är tveksamt om det över huvud taget är möjligt att formulera en definition som fångar elitidrotten i hela dess bredd. Den rådande begreppsförvirringen är dessutom inte enbart ett idrottsvetenskapligt eller analytiskt problem. Att olika förbund och

⁵⁶ På initiativ av Skåneidrotten har ett antal föreningar påbörjat ett arbete med föreningsutveckling med hjälp av ett opublicerat material som är en revidering och anpassning till föreningsidrotten av materialet "Socialt Bokslut: Ett vägledningsmaterial" (se www.mip.org.se). För en bedömning utifrån praktisk erfarenhet av materialet se Jesper Thiborg "Föreningsidrottens nya roll: Socialt ansvar genom socialt bokslut", *Svensk Idrottsforskning*, nr. 3 (2006).

⁵⁷ Bland undantagen kan nämnas Tomas Peterson, *Den svengelska modellen*. (Lund 1993), Tomas Peterson, *Leken som blev allvar. Halmstads Bollklubb mellan folkrörelse, stat och marknad* (Lund 1989) och Rolf Carlson, *Vägen till landslaget: en retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter* (Stockholm 1991).

idrottsliga verksamheter har skilda definitioner och synsätt på vad som avses med elitidrott reser även konkreta hinder i strategiska diskussioner om verksamheten omfattning, utveckling och behov av stöd.⁵⁸

Ett andra problem handlar om att stödet till elitidrotten *inte är samlat under en särskild bidragspost*. Elitidrotten finansieras på många sätt och via en rad skilda bidrag. Vissa av dessa bidrag är explicit inriktade på elitidrottsliga aktiviteter och således relativt enkla att identifiera, studera och utvärdera. Andra delar av stödet är betydligt mer svårbedömda. Ett exempel är specialidrottsförbundens statsbidrag. Hur stor del av detta används egentligen för elit- respektive breddidrott? Eller det statliga LOK-stödet? Detta bidrag genereras via aktivitetsnivån i en förenings barn- och ungdomsverksamhet. Föreningarna har emellertid full frihet att själva besluta över medlens disposition. Även om merparten av stödet rimligtvis återförs till föreningarnas barn- och ungdomsverksamhet (jfr 9.3.3) kvarstår alltid möjligheten att åtminstone delar av bidraget utnyttjas till köp av spelare eller andra elitsatsningar. Det är följaktligen svårt – om ens möjligt – att under rådande omständigheter kartlägga eller bedöma omfattningen av statens totala stöd till svensk elitidrott.

Ett tredje problem handlar om att *försöka fastställa orsakssamband i något så osäkert som talangsatsningar inom elitidrotten*. Funnes det en direkt koppling mellan resurser, utvecklingsmetoder och idrottsliga framgångar skulle tävlingsidrotten snabbt förlora sin nerv och mening. Men som friidrottsexperten A. Lennart Juhlin påpekat, så räcker det inte med att ge idrottsaktiva *goda förutsättningar att utveckla* sina talanger. Lika viktigt är att individerna i fråga *besitter* den nödvändiga (fysiska) talangen, får möjlighet att *upptäcka* sina talanger och slutligen finner det *mödan värt* att göra den satsning som krävs för att nå den yppersta världseliten.⁵⁹ Därtill återstår alla okontrollerbara faktorer som kan påverka utfallet i specifika tävlingar såsom de tävlandes dagsform, skador, misstag osv. Det är således rimligt att stöd och resurser kan stärka talangfulla idrottares möjlighet att hävda sig i den internationella konkurrensen. Att värdera eller isolera talangstödet betydelse från alla andra faktorer som inverkar på specifika idrottsliga prestationer är dock synnerligen komplicerat.

⁵⁸ Mikael Lindfelt, *Elitidrott i utveckling*, Riksidrottsförbundet (under utgivning).

⁵⁹ A. Lennart Juhlin, "Svensk elitidrott i internationell konkurrens" i Jan Lindroth & Johan R Norberg (red), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002).

Mot denna bakgrund blir följande analys snarare en redogörelse för det statliga elitidrottsstödets utformning och en diskussion av ett antal centrala aspekter än en regelrätt utvärdering av dess resultat. Framställningen inleds med en kort analys av elitidrottens svaga ställning i den statliga idrottspolitiken. Därefter diskuteras statens elitidrottsstöd inom ramen för 1) specialidrottsförbundens organisationsstöd 2) RF:s särskilda elitsatsningar 3) SOK:s talangprogram 4) riksidsrottsgymnasierna. Avslutningsvis pekas på tre dimensioner av betydelse för statens framtida elitidrottsstöd.

9.5.1 Offentligt stöd till elitidrott – en kontroversiell fråga?

Under större delen av 1900-talet präglades den statliga idrottspolitiken av en stark ambivalens i synen på elitidrott. Visserligen uppskattade den politiska maktens företrädare att svenska idrottare utmärkte sig i olika internationella sammanhang. Likaså beviljades tidigt statligt stöd för svenska idrottstruppers deltagande i Olympiska spel och internationella mästerskap. Detta hindrar dock inte att elitidrotten och med dess starka fokus på resultat och prestationer – ofta upplevdes som alltför spektakulär och tävlingsinriktad för att kunna förenas med principen om en sund, folkhälsoinriktad och bred folkrörelseidrott. Dess publika dragningskraft och medföljande koppling till marknadssektorn gjorde givetvis inte saken bättre.

Den klivna inställningen fick till följd att riksdag och regering sällan accepterade elitidrott som ett självständigt kulturfenomen. I den politiska retoriken legitimerades det hela istället enligt devisen att ”topp föder bredd”, det vill säga att statens idrottspolitiska mål framförallt handlade om bredd- och motionsidrott men att elitidrott kunde accepteras eftersom det lockade barn och ungdomar till att själva börja idrotta. Elitidrotten var inte bra i sig själv – den var ett medel för andra – breddidrottsliga – mål.

Ett första tecken på en mer positiv syn på elitidrott kom med 1965 års idrottsutredning och dess idag klassiska betänkande *Idrott åt alla*. Visserligen framhölls även här att statens stöd till idrotten främst motiverades av verksamhetens folkhälso- och folkrörelseaspekter. Likaså underströks elitidrottens betydelse för att locka ungdomen till idrotten. En nyhet var dock tillägget att många medborgare uppskattade att besöka idrottsevenemang och följa radions och televisionens idrottsutsändningar vilket motiverade ett

erkännande av elitidrotten som en ”kulturforeteelse i samhället fullt jämförbar med andra sådana”.⁶⁰

Det definitiva idrottspolitiska genombrottet för elitidrotten som självständigt och accepterat samhällsfenomen kom i slutet av 1990-talet. Även om diskussionen om ett särskilt talangprogram hade startat inom idrotten redan efter vinter-OS i Lillehammer dröjde det ända till 1998 – och en osedvanligt medioker medalj-skörd vid OS i Nagano – innan finansieringen kunde lösas. Både inom idrottsrörelsen och i regeringskretsar uppfattades utvecklingen inom svensk elitidrott nu så oroande att regeringen erbjöd sig att bidra till ett större och flerårigt utvecklingsprogram i SOK:s regi under förutsättning att även näringslivet slöt upp bakom satsningen. Med beslutet etablerades en ny princip i svensk idrottspolitik: att statens idrottsstöd inte enbart har till syfte att främja idrottsrörelsens hälsobefrämjande och ideella aspekter utan även kan utnyttjas för att stärka den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft.⁶¹

Samma år presenterade 1996 års Idrottsutredning sitt slutbetänkande, *Idrott och motion för livet*. Även här gick det att utläsa en påtagligt positiv syn på elitidrott. Detta manifesterades i en osedvanligt ingående analys av elitidrottens existensvillkor följt av konkreta förslag om ökade resurser till bland annat elitidrottsutveckling, idrottsforskning och till riksidrottsgymnasierna.⁶² Regeringens respons blev inte lika positiv. I det följande årets stora idrottspolitiska proposition – *En idrottspolitik för 2000-talet* – påpekades visserligen att bredd- och elitidrott kompletterar och berikar varandra. Likaså befastes den påbörjade talangsatsningen. Merparten av elitidrottsdiskussionen kom dock att kretsa kring idrottsrörelsens förhållande till marknadssektorn. Viktigare än att legitimera elitidrotten som ett självständigt kulturfenomen var således att markera principen att statligt stöd inte kunde komma ifråga för den s.k. ”kommersiella underhållningsidrotten”.⁶³

Den kluvna syn på elitidrott som genomsyrade 1999 års idrottsproposition återspeglades i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet från samma år (SFS 1999:1177). Kännetecknande för förordningen är nämligen att den visserligen tillåter att elitidrott stöds med statliga medel men att statens idrotts-

⁶⁰ SOU 1969:29, *Idrott åt alla, Betänkande av Idrottsutredningen*, s. 36–37.

⁶¹ För tillkomsten av SOK:s talangprogram, se ”10 år med Topp- och talangprogrammet” i *OS-Magasinet* nr 1 (2008).

⁶² SOU 1998:76: *Idrott och motion för livet*.

⁶³ Prop. 1998/99:107, *En idrottspolitik för 2000-talet – folkhälsa, folkrörelse och underhållning*.

politiska mål uteslutande handlar om folkhälsa, bredd och föreningsdemokrati. Mer konkret kan statsbidrag beviljas till RF och SOK för att ”möjliggöra förberedelser inför och deltagande i internationell tävlingsverksamhet”. Likaså kan medel tillföras kommuner för att ”skapa bättre möjligheter för elitsatsande ungdomar att kombinera sin idrottsutövning med utbildning vid riksrekryterande idrottsgymnasier”. Syftet med dessa åtgärder ska dock inte vara att öka antalet svenska medaljer vid internationella idrotts-evenemang – det ska istället vara att uppnå mer övergripande och breddinriktade mål såsom att utveckla barns och ungdomars intresse för idrott eller främja integration och god etik. Budskapet är att elitidrotten (alltjämt) intar en sekundär plats i statens idrottspolitik och att dess legitimitet huvudsakligen baseras på en förmåga att locka den breda allmänheten till idrott och fysisk aktivitet.

9.5.2 Elitidrott inom ramen för specialidrottsförbundens verksamhet

Enligt idrottsrörelsens organisatoriska princip är varje SF ansvarigt för sin idrott. I detta ingår att arrangera mästerskap på olika nivåer, bedriva landslagsverksamhet och att utveckla talanger. Grunden till svensk elitidrott finns således i den breda verksamhet som bedrivs i de olika specialidrottsförbunden, deras regionala motsvarigheter (SDF) och på lokal föreningsnivå. Av detta följer att – i alla fall merparten av – RF:s 68 SF avsätter åtminstone delar av sina intäkter till elitidrottsliga aktiviteter. Storleken på dessa belopp avgörs av faktorer som förbundens ekonomiska ramar och interna prioriteringar i frågor som bredd/elit, tävling/motion, ungdom/vuxna osv.

Statens viktigaste stöd till specialidrottsförbunden utgörs av RF:s s.k. basbidrag. Detta stöd uppgick 2007 till drygt 264 miljoner kronor. Att delar av detta belopp tillförs elitidrotten är en direkt följd av förbundens elitidrottspolitiska ansvar. *Hur mycket* av SF-stödet som tillfaller elitidrotten är däremot oklart. I detta sammanhang bör nämnas att regeringen årligen begär in uppgifter från RF om hur stor del av SF-anslaget som används för ”direkt eller indirekt stöd till bredd- respektive elitverksamhet”. RF gör dock ingen systematisk uppföljning av hur medlemsförbunden utnyttjar sina medel. Fördelningen mellan bredd- och elitidrott utgör följaktligen ett av de återrapporteringskrav som RF inte efterlever.

En fingervisning av stödets storlek ges dock av 1996 års Idrottsutredning som gjorde bedömningen att cirka en tredjedel av SF-stödet utnyttjades för landslagsverksamhet och landslagsförberedelser.⁶⁴ Om denna bedömning stämmer, uppgick 2007 års elitstöd via specialidrottsförbunden till drygt 87 miljoner kronor. Därmed utgör SF-bidraget det enskilt största elitstödet i statens nuvarande idrottspolitik.

9.5.3 Riksidrottsförbundets elitstöd

Vid sidan av SF-stödet bedriver Riksidrottsförbundet ett antal aktiviteter med syfte att stärka svensk elitidrott.⁶⁵ Viktigaste i detta sammanhang är RF:s elitstöd, där mycket av resurserna är knutna till förbundets Elitidrottscentrum (EIC) förlagt på Bosön i Lidingö. Inom ramen för elitstödet erbjuds specialidrottsförbunden:

- stöd i arbetet med att ta fram s.k. *talang- och elitplaner* med utgångspunkt i specifika grenprofiler, utvecklingstrappor, träningskoncept m.m.
- *nätverksträffar* för erfarenhetsutbyte mellan olika individer och grupper
- *utbildning av landslagsaktiva och deras ledare/tränare* med särskilt fokus på prestationsfaktorer
- *tränarutbildningar i samarbete med SISU Idrottsutbildarna.*

RF:s elitstöd utgår från de fyra kompetensområdena idrottsfysiologi, idrottsmedicin, idrottspsykologi, idrottsnutrition. Stödet är riktat till alla SF med internationell tävlingsverksamhet. För de olympiska förbunden utformas stödet efter överläggningar med Sveriges Olympiska Kommitté (SOK).⁶⁶

RF:s aktivitet på Bosön är främst inriktad på specialidrottsförbundens verksamhet på landslagsnivå. För regionalt och lokalt stöd till elitidrotten finns istället nio s.k. *regionala elitidrottscentrum* (Reg-EIC). Dessa utgör stödresurser i alltifrån fysiologisk och psykologisk support till karriärrådgivning och utbildnings-

⁶⁴ Utredningen uppskattade elitstödet via SF-bidraget till totalt 80 miljoner kronor av ett totalt SF-stöd på drygt 229 miljoner kronor, se SOU 1998:76, s. 121, 167.

⁶⁵ För en redogörelse av RF:s elitstöd, se "RF elitstöd 2008", PM, Riksidrottsförbundet daterat 2007-12-20.

⁶⁶ Verksamhetsberättelse med årsredovisningar 2006, Riksidrottsförbundet (2007), s. 15–18.

verksamhet och bedrivs i samverkan mellan samtliga DF och SISU-distrikt i den berörda regionen.

RF:s elitstöd uppgår för närvarande till cirka 13 miljoner kronor. Den största delen – sju miljoner kronor – utgör fasta kostnader (löner, hyra, material m.m.) för verksamheten på Bosön. Därtill får samtliga nio Reg-EIC ett årligt bidrag på 300 000 kronor. Resterande medel, cirka tre miljoner kronor, utnyttjas till olika former av stöd åt specialidrottsförbunden såsom träffar och utbildningar, subvention av kostnader i samband med utvecklingsläger samt för utvecklingsprojekt.⁶⁷

Övrig verksamhet inom RF med syfte att stödja svensk elitidrott

Bland RF:s övriga bidrag och aktiviteter med koppling till elitidrotten kan nämnas antidopinggruppens arbete, vissa forsknings- och utvecklingsprojekt och särskilda bidrag för att stödja specialidrottsförbundens internationella agerande. Vidare har RF och AB Svenska Spel inrättat ett gemensamt *elitidrottsstipendium* med syfte att ge elitidrottare möjlighet att förena idrott på landslagsnivå med eftergymnasiala studier. Stipendiet är på 40 000 kronor per stipendiat och utdelas till ett 50-tal aktiva om året.

9.5.4 Sveriges Olympiska Kommitté

Statsbidraget till Sveriges Olympiska Kommitté uppgick 2007 till 40 miljoner kronor. Medlen fördelas mellan förberedelser/deltagande i Olympiska spel, talangutveckling och administration.

SOK:s statsbidrag är preciserat i regeringens regleringsbrev men utbetalas via Riksidrottsförbundet. Det senare innebär att RF är formellt ansvarig att åiterrapportera hur SOK utnyttjat sitt bidrag. Reellt sett vidarebefordrar dock RF endast SOK:s egna redogörelser.

Regeringens åiterrapporteringskrav rörande SOK:s verksamhet är sparsamt formulerade. I regleringsbrevet framhålls endast att en redovisning av bidraget skall göras och att denna ska vara styrkt av revisor.⁶⁸ Mot denna bakgrund kan det konstateras att SOK:s

⁶⁷ Uppgift från RF.

⁶⁸ Se exempelvis *Regleringsbrev för budgetåret 2007 avseende anslag 30:1 Stöd till idrotten*, regeringsbeslut 2006-12-21, JU 2006/3271/D.

återrapportering är förhållandevis utförlig. Som exempel kan nämnas att SOK:s rapport för 2006 års verksamhet både innehöll en redogörelse för det gångna året och planer för verksamhet fram till 2010. Till rapporten bifogades även utkast till verksamhetsberättelse, en redogörelse för medelsanvändning inom elitprogrammet (med revisorsintyg), aktiva i elitprogrammet, verksamhetsplan för 2007 samt beräknade kostnader för OS i Beijing 2008 och Vancouver 2010.⁶⁹

Olympisk Offensiv

SOK:s talangprogram inleddes 1998. Satsningen möjliggjordes genom ett regeringsbeslut om att 10 miljoner kronor om året skulle utdelas till SOK för talangutveckling över en sexårsperiod under förutsättning att näringslivet bidrog med lika mycket. Programmet, som gavs namnet *Olympisk Offensiv 1998–2004*, kom att bestå av tre delar:

1. Ett *topprogram* med målet att ge Sveriges främsta aktiva idrottsutövare optimala förutsättningar att förbereda sig inför kommande Olympiska spel.
2. Ett *talangprogram* med målet att ge de mest lovande talangerna optimala möjligheter att ta steget till den absoluta världstoppen.
3. Ett *supportprogram* där tränare och aktiva skulle få tillgång till högsta möjliga kompetens på olika områden av betydelse för elitutvecklingen.

Utformningen av talangsatsningen baserades på ett antal övergripande principer. Bland dessa kan nämnas ambitionen att kunna ge "åtminstone några" aktiva chansen att kompromisslöst satsa på sin idrott, att rikta stöd efter behov och potential och ge alla aktiva samma möjlighet oavsett den specifika idrottens kommersiella kraft, att utgå från ett helhetsperspektiv på den aktives livssituation samt att "ligga nära" utan att ta över förbundens och landslagsledningarnas ansvar.⁷⁰ Därtill baserades både topp- och talangprogrammet på individuella och fleråriga utvecklingsplaner och anpassningar efter varje deltagares individuella behov. Under åren

⁶⁹ SOK, *Rapport för år 2006 samt budgetunderlag för år 2008 med utblick mot 2010*, Regeringskansliet, Dnr, Ku 2007/1690.

⁷⁰ Lars Hogedal, *Utvärdering SOK:s Olympiska Offensiv 1998–2004*, opublicerad rapport till SOK (2004), s. 2.

1998–2004 deltog som mest närmare 200 personer i topp- och talangprogrammet.

Olympisk Offensiv 1998–2004 hade som övergripande ambition att placera Sverige bland de tolv bästa nationerna vid sommar-OS i Aten 2004. Detta resultat uppnåddes inte till fullo. Sommar-OS i Sydney 2000 blev visserligen en framgång med tolv medaljer att jämföra med ett mål på tio. I vinter-OS i Salt Lake City 2002 blev resultatet sju medaljer, vilket kan betraktas som ett steg på väg mot visionens tio medaljer (en vision som för övrigt överträffades rejält det följande vinterspelen i Turin 2006 där slutresultatet blev hela fjorton medaljer). Sommarspelen i Aten 2004 blev däremot en besvikelse. Trots att OS-truppen bedömdes som en av de starkaste på decennier bidrog bakslag i form av skador, sjukdomar och missade internationella kval till att svenska idrottare erhöll sammanlagt sju medaljer medan ambitionen var att få hela tjugo stycken. I SOK:s verksamhetsberättelse för 2004 konstaterades att resultatet vid Aten-OS inte infriade förväntningarna. Samtidigt tillades att detta inte berodde på talangprogrammet som gett många lovande aktiva möjlighet till ”en fullvärdig satsning mot världstopp” och resulterat i att 35 aktiva sedan starten 1998 hade tagit steget från lovande till medaljplats vid ett världsmästerskap.⁷¹

Som ett ytterligare mått på satsningens effekter kan nämnas att SOK gör kontinuerliga bedömningar av hur många elitaktiva som har s.k. dokumenterad medaljkapacitet i sommar- respektive vinteridrotter. Enligt denna statistik hade antalet elitidrottare med medaljkapacitet ökat från 20 till 48 under perioden 1996–2004.⁷²

År 2004 uppdrog SOK även åt en extern utredare, Lars Hogedal, SISU Idrottsutbildarna, att utvärdera den genomförda talangsatsningen. Utvärdering inkluderade såväl granskning av idédokument, beslutsunderlag, verksamhetsplaner m.m. som intervjuer med operativt ansvariga inom SOK, förbundskaptener/landslagledare och aktiva i talang- och toppprogrammet. Resultatet blev synnerligen positivt. Enligt Hogedal hade talangsatsningen präglats av genomtänkta utgångspunkter, helhetsperspektiv och en konsekvens i utförandet. Vidare framhölls att SOK:s operativt ansvariga haft starkt stöd och att de aktiva i programmen upplevt sig som bekräftade oavsett den egna idrottens storlek eller karaktär. Även om de idrottsliga resultaten inte till

⁷¹ *Verksamhetsberättelse 2004*, Sveriges Olympiska Kommitté (2005), s. 5.

⁷² *Olympisk Offensiv 2005–2012*, informationsfolder, Sveriges Olympiska Kommitté (u.å).

fullo uppnåddes, menade Hogedal att målet på ”20 medaljer” vid OS i Aten fungerat som en positiv kraft för alla inblandade.⁷³

I december 2004 beslutade SOK:s styrelse om fortsatt Olympisk Offensiv för åren 2005–2012. Samtidigt genomfördes vissa förändringar. De tidigare topp- och talangprogrammen slogs samman till ett gemensamt program. Därtill infördes ett försteg – det s.k. *utmanarprogrammet* – med syftet att stödja de olympiska specialidrottsförbundens arbete med att få fram nya talanger. Detta bidrag skraddarsys efter varje förbunds behov och kan gå både till aktiva på gränsen till topp- och talangprogrammet och till insatser i tidigare utvecklingssteg. Slutligen beslutades att ett fast resursteam skulle inrättas med experter på olika ämnesområden för stöd till aktiva och tränare i alltifrån kravanalyser, utvecklingsstrategier till träningsidéer och utvärderingar.⁷⁴

9.5.5 Riksidrottsgymnasierna

Begreppet *idrottsgymnasium* växte fram i början av 1970-talet. Bakgrunden var att 1965 års Idrottsutredning i betänkandet ”Idrott åt alla” hade uppmärksammat problemet av att elitsatsningar ofta ledde till att de aktiva valde bort studier. Idén om särskilda idrotts-gymnasier ingick således i ett helhetsperspektiv för den enskilde idrottaren med det sociala ansvaret i fokus.⁷⁵ Former och huvudmannskap har varierat över tid, men sedan 1995 ansvarar RF för landets 60 Riksidrottsgymnasier i frågor rörande dimensionering, medelstilleddning, avtalsskrivning samt kvalitetsutveckling. Verksamheten omfattar cirka 1300 elever fördelade över 36 olika idrotter. Enligt RF är syftet med verksamheten:

att samla talanger som har förutsättningar att som seniorer nå internationell elit och erbjuda dem möjlighet att kombinera elitidrott och studier på en eller flera platser i Sverige, då det finns ett behov utifrån en specifik idrott. På detta sätt ges talanger optimala träningsförutsättningar på ett sätt som inte kan erbjudas på hemorten.⁷⁶

Enligt direktiven skall utredningen analysera om stödet till riksidrottsgymnasierna skapar förutsättningar för framgångsrika

⁷³ Hogedal (2004).

⁷⁴ *Verksamhetsberättelse 2004*, Sveriges Olympiska Kommité (2005), s. 10.

⁷⁵ Maja Uebel, *Nya perspektiv på riksidrottsgymnasierna – Vad flickor och pojkar värdesätter i RIG-verksamheten*. Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2006:4.

⁷⁶ Bilaga 4 till RS protokoll nr. 3, Riksidrottsförbundet (2003).

elitidrottare. Frågan sönderfaller egentligen i två delar. En första aspekt handlar om huruvida verksamheten med riksidrottsgymnasier skapar förutsättningar för framgångsrika elitidrottare. Den andra aspekten handlar om huruvida dessa *förutsättningar* därefter i praktiken producerar den svenska idrottseliten.

I frågan om förutsättningar kan konstateras att det råder delade meningar inom idrottsrörelsen om värdet av RIG-systemet. Detta är måhända inte konstigt med tanke på idrottsrörelsens mångfald av grenar med skilda förutsättningar och behov. Medan vissa specialidrottsförbund anser det synnerligen viktigt med tillgång till ett eller flera riksidrottsgymnasier, anser andra att talanger utvecklas bättre i välfungerande föreningar på lokal nivå.⁷⁷ Till följd av kritiken mot RIG-systemet fick ett antal SF under perioden 2004–2006 möjlighet att pröva nya modeller för att kombinera elitidrott och utbildning. I den efterföljande utvärderingen blev slutsatsen att det finns behov av att utveckla nya och flexibla modeller utifrån förbundens idrottsliga strukturer.⁷⁸ RF har i denna fråga haft kontakt med företrädare från både Utbildningsdepartementet och Skolverket.

Det föreligger således olika uppfattningar om i vilken utsträckning riksidrottsgymnasier skapar förutsättningar för framgångsrika elitidrottare. Men har riksidrottsgymnasierna i praktiken frambringat den svenska idrottseliten? I detta sammanhang kan konstateras att verksamheten idag är tydligt elitprofilerad. Medan den ursprungliga RIG-verksamheten betonade det sociala ansvaret före idrottsliga prestationer är den rådande ambitionen att via selektion i intaget hitta ungdomar med förutsättningar att nå internationell elit i vuxen ålder. Därtill ska skolformen erbjuda de bästa förutsättningarna för elitsatsande studenter att vidareutveckla sina talanger och intressen under gymnasietiden. Huruvida verksamheten ger önskade resultat är svårbedömt. Någon systematisk uppföljning har nämligen inte gjorts på länge. Den senast utvärderingen gjordes 2000 av *Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi* (ESO) och publicerades i rapportern ”Kroppen eller knoppen”. Undersökningen omfattade drygt 500 elever som genomgick riksidrottsgymnasier åren 1982–1993. Av dessa uppgav 36 procent att de som seniorer inte satsat på elitidrott. 28 procent sade sig ha tävlat på svensk mästerskapsnivå och 33 procent på internationell

⁷⁷ Sture Espwall & Kent Lindahl, *Kombinationen Elitidrott och Utbildning*, Riksidrottsförbundet (Stockholm 2007).

⁷⁸ Ibid.

nivå. Resultatmässigt sade sig en tredjedel ha resultat från svenska mästerskap och 14 procent från internationella tävlingar. 18 procent hade tagit medalj i svenska mästerskap, två procent hade medaljer från EM och drygt fyra procent ingått bland de tio bästa i världsmästerskap eller Olympiska spel. I förhållande till den uttalade målsättningen – att som seniorer nå internationell elit – synes resultat inte uppseendeväckande gott. En analys av gymnasiebetygen visar dessutom att studieresultatet i de teoretiska ämnena var något sämre än riksgenomsnittet (vilket dock delvis uppvägdes av att eleverna hade höga betyg i idrotts- och specialidrottsämnen). Flickor uppvisade ett betydligt bättre studieresultat än pojkar.⁷⁹

En annan studie av intresse är ”Vägen till A-landslaget” av Sten Eriksson och Owe Stråhlman. I denna undersökning ingick närmare tre fjärdedelar av hela den svenska A-landslagstruppen (över 1 000 elitaktiva) under 2000. Av dessa idrottare hade en av fem gått på ett riksidrottsgymnasium, vilket bedömdes som en hög siffra eftersom en tredjedel av berörda idrotter inte hade RIG-verksamhet. Av dem som gått på RIG ansåg 80 procent att verksamheten haft stor/mycket stor betydelse för deras idrottsutveckling. Flickorna var något mer positiva än pojkarna.⁸⁰ Resultaten överensstämmer med tidigare studier rörande 1980- och 1990-talens RIG-elever.⁸¹ I olympiska idrotter finns det uppgifter från SOK rörande 2000. Av sommaridrotternas deltagare i talangprogrammet hade sex av 104 gått på ett riksidrottsgymnasium. För vinteridrotter var motsvarande siffror 19 av 42. Sammantaget hade således knappt två av tio en utbildning från ett riksidrottsgymnasium – och nästan samtliga kom från en vinteridrott.

Sammanfattningsvis föreligger det olika uppfattningar om i vilken utsträckning riksidrottsgymnasier ger goda förutsättningar till att utveckla framgångsrika elitidrottare. Dessutom indikerar tillgänglig statistik att skolformen inte generare särskilt stora delar av svensk idrottselit. Till detta kan läggas ett mer principiellt problem rörande RIG. Det handlar om rekryteringens former. Enligt dagens system ansvarar RF för urvalet tillsammans med berörda SF. De ungas idrottsliga resultat och prestationer har stor betydelse för vilka som blir valda. Som vi tidigare konstaterat är dock tävlingsresultat i unga år i huvudsak effekter av skillnader i

⁷⁹ Ds 2000:21, *Kroppen eller knoppen – en ESO-rapport om idrottsgymnasierna*.

⁸⁰ Sten Eriksson & Owe Stråhlman, *Vägen till A-landslaget. En studie av 1011 svenska elitidrottare år 2000*. Riksidrottsförbundet (Första 2001).

⁸¹ Sten Eriksson, ”Vägen till eliten?”, *Svensk Idrottsforskning* nr 2 (1999).

fysisk mognad. Därmed riskerar riksidsrottsgymnasierna att bli en påbyggnad på just de problematiska selektions- och rangordningsstrukturer som stora delar av svensk ungdomsidrott är uppbyggd kring. Att låta prestation – snarare än intresse och motivation – avgöra vilka ungdomar som ska få studera på ett RIG är knappast till gagn för svensk elitidrott. Dessutom är det oförenligt med grundläggande samhällsliga värderingar att låta fysisk utveckling hos unga människor utgöra grund för urval inom skolsystemet.

9.5.6 Tre perspektiv på statens roll i svensk elitidrottspolitik

Redogörelsen har visat att staten tillför svensk elitidrott stöd i många och skilda former. Men är stödet effektivt? Skapar det gynnsamma förutsättningar för aktiva att utveckla sina talanger till internationell toppnivå? Dessa frågor kan inte besvaras i dagsläget. En första problem är *bristen på kunskap*. Avsaknad av forskning och större utvärderingar samt besvärande luckor i återrapporteringen av idrottens statsbidrag gör det svårt att bedöma såväl omfattningen som inriktningen på dagens elitidrottsstöd. I detta sammanhang bör särskilt organisationsstödet till specialidrottsförbunden nämnas. Redan 1996 års Idrottsutredning menade att de flesta specialidrottsförbunden använder en ”stor del” av sina tillgängliga medel för ”landslagsverksamhet och förberedelser för denna” men utan att redovisa den faktiska omfattningen.⁸² Bristen på information uppmärksammades även av regeringen som med början 1998 årligen begärt av RF att redovisa hur medlemsförbunden fördelar sina bidrag mellan elit- och breddverksamhet. Trots detta vet vi inte mer idag än för tio år sedan. Hur specialidrottsförbunden i praktiken använder sina medel tillhör ett av de återrapporteringskrav som RF inte efterlever. Bidragande till den bristande redovisningen är säkerligen svårigheten att entydigt definiera begreppen ”elit-” och ”breddidrott”. Mot detta kan hävdas att åtminstone *vissa delar* av elitstödet – såsom förbunds direkta omkostnader för sin landslagsverksamhet – torde vara var möjliga för specialidrottsförbunden att identifiera och återrapportera. Sådan information sammanställs dock inte idag. I RF:s

⁸² SOU 1998:76, s. 167.

verksamhetsberättelse för 2006 omnämns inte ens SF-stödet i det kapitel som behandlar förbundets insatser på elitidrottsområdet.⁸³

Ett andra problem är att utvärderingar förutsätter *preciserade och mätbara mål*. Statens mål på elitidrottsområdet är dock vagt formulerade och föga förpliktigande. Även om det hade varit möjligt att i detalj kartlägga statens stöd till elitidrotten, skulle detta således inte gjort det möjligt att bedöma stödets effekter så länge staten inte preciserar *vad den vill uppnå* med sitt stöd. Denna problematik diskuteras nedan. Genom att skissera ett antal olika potentiella ståndpunkter rörande statens förhållande till elitidrotten, vill vi påvisa behovet av en mer preciserad statlig elitidrottspolitik. Diskussionen tar sin utgångspunkt i de tre övergripande idrottspolitiska perspektiv som presenterades i kapitel tre: passiv neutralitet, aktiv neutralitet och perfektionism.

Ståndpunkt 1: Staten ska inte bedriva elitidrottspolitik (passiv neutralitet)

I kapitel tre användes begreppet passiv neutralitet för att karaktärisera en strikt marknadsliberal syn på statens idrottspolitik. Den politiska handlingsrekommendationen var att staten över huvud taget inte ska bedriva idrottspolitik eftersom det vore ett illegitimt intrång i medborgarnas frihet och oberoende. Samma synsätt kan givetvis appliceras på elitidrotten. Ståndpunkten blir i sådana fall att elitidrotten – i likhet med andra kulturfenomen – utgör en aktivitet som måste existera på rent marknadsmässiga villkor och/eller av människors idealitet samt att alla former av statlig intervention vore att inkräkta i medborgarnas privata angelägenheter.

En något mindre extrem variant av den passivt neutrala ståndpunkten är att visserligen acceptera förekomsten av statligt stöd, men samtidigt markera en tydlig åtskillnad mellan statens och idrottsrörelsens skilda ansvarsområden. I sådana fall kan handlingsrekommendationen bli att staten får stödja idrottsliga aktiviteter men endast under förutsättning att det är idrottsrörelsens egna företrädare – och inte staten – som beslutar i alla frågor rörande idrottens innehåll. Det är således upp till förbunden och föreningarna att prioritera mellan elit- och breddidrott medan staten – enligt detta synsätt – ska förhålla sig passiv och neutral.

⁸³ Riksidrottsförbundets verksamhetsberättelse med årsredovisningar 2006, Riksidrottsförbundet (2007).

Det finns inslag av båda dessa ståndpunkter i statens rådande hållning till elitidrotten.

Principen om en fullständigt passiv och neutral stat återfinns i statens syn på kommersiellt organiserade idrottsaktiviteter. Som tidigare påpekats, innehöll framförallt 1999 års idrottsproposition en tydlig markering av att statsbidrag endast kunde komma ifråga för den ideella idrotten medan den s.k. kommersiella underhållningsidrotten helt och hållet fick klara sig på marknadsmässiga villkor. Den mer modesta varianten av passiv neutralitet återfinns i de statliga bidragsformer där staten helt överlätit till idrottsrörelsen att självständigt besluta över fördelningen mellan bredd- och elitidrott. Som exempel kan nämnas RF:s bidrag till specialidrottsförbunden. Slutligen går det eventuellt även att tolka den rådande avsaknaden av uttalade elitidrottsliga mål som ett led i en sorts passivt och neutral strategi eftersom preciserade mål alltid riskerar att bli styrande och därmed begränsa idrottsrörelsens eget handlingsutrymme.

Den sista iakttagelsen leder in på den passiv neutrala ståndpunktens styrkor och svagheter med avseende på förhållandet mellan staten och idrottsrörelsen. Att regeringen begränsat sina elitidrottspolitiska mål till vaga resonemang enligt principen att "topp föder bredd" ger onekligen idrottsrörelsen viss frihet att självständigt fördela statsbidraget mellan bredd- och elitmål. I det avseendet kan frånvaron av tydliga mål betraktas som ett värnande av idrottsrörelsens självständighet. Denna frihet måste dock uppvägas mot det principiellt anmärkningsvärda i att elitidrotten inte har statens erkännande som ett självständigt kulturfenomen. Enligt rådande förordning förtjänar elitidrotten inget stöd i sig själv – den kan endast accepteras som ett medel för att locka människor till idrott och fysisk aktivitet. Denna underordnade ställning för elitidrott i statens idrottspolitik riskerar slutligen att skapa en onödig diskrepans mellan retorik och praktik om det skulle visa sig att det offentliga stödets starka fokus på bredd- och motionsidrottsaspekter inte återspeglas i idrottsrörelsens sätt att fördela statens offentliga stöd.

**Ståndpunkt 2:
Staten bör aktivt verka för goda svenska prestationer vid
internationella idrottstävlingar (perfektionism)**

Med perfektionism avses politiska teorier från utgångspunkten att staten ska ta ställning i frågor kopplade till människors val av "det goda livet". Enligt detta perspektiv har staten följaktligen både en rätt och en skyldighet att ta ställning i frågor rörande idrottens innehåll. Avgränsat till elitidrottens område kan en ståndpunkt vara att internationella segrar utgör ett nationellt intresse och att staten följaktligen aktivt bör stödja svenska idrottares förutsättningar att konkurrera på den internationella idrottsarenan.

Med utgångspunkt i målet att antalet medaljer ska maximeras uppstår helt andra frågeställningar jämfört med en idrottspolitik baserad på passivt neutrala utgångspunkter.

Vad krävs egentligen för att på bästa sätt utveckla svenska talanger? Vilka idrotter är Sverige framgångsrikt i? Är vissa mästerskap viktigare än andra? I förlängningen aktualiseras även den fördelningspolitiska frågan om stödet bör avgränsas till just de idrotter eller personer som har störst chans att lyckas, eller om medel tvärtom kan tillföras elitverksamhet på bredare front.

Även perfektionistiska principer återfinns till viss del i statens rådande idrottspolitik. Det mest självklara exemplet är statsbidraget till SOK:s talangprogram. Satsningens uttalade mål är att stärka antalet segrar vid Olympiska spel och de deltagande väljs ut efter hård prövning av deras potential att nå den yppersta eliten i sina idrotter.

Perfektionistiska ståndpunkter innebär alltid en viss form av statlig styrning. Idén att staten aktivt bör verka för nationella elitidrottsliga framgångar kan följaktligen ses som en begränsning av idrottsrörelsens självbestämmande. Mot detta kan dock hävdas att statliga mål rörande just idrottsliga framgångar torde vara tämligen okontroversiellt ur ett styrningsperspektiv eftersom det även utgör ett självklart och grundläggande mål för idrottsrörelsens medlemsförbund. Därtill kan idrottsrörelsens autonomi till viss del upprätthållas genom att staten överlåter till de frivilliga organisationerna att självständig bedöma 1) vilka aktiva och idrotter som det ska satsas på 2) hur talangutvecklingen i praktiken ska genomföras.

Ståndpunkt 3:**Staten bör stödja ”svaga” elitidrottsmiljöer (aktiv neutralitet)**

Med aktiv neutralitet avses uppfattningen att staten måste vara aktiv för att upprätthålla olika föreställningar om det goda livet, men samtidigt neutral till *innehållet* i dessa föreställningar. Överfört till elitidrottens område, blir frågan inte längre om statens stöd leder till ett ökat antal medaljer vid internationella mästerskap. Centralt blir istället huruvida förutsättningarna att bedriva elitverksamhet är jämnt fördelade inom idrottsrörelsen eller om det finns skäl för staten att främja mångfald genom ett särskilt stöd till ekonomiskt svaga förbund.

I detta sammanhang bör nämnas att elitidrottens existensvillkor utgjorde en central fråga för 1996 års Idrottsutredning. I slutbetänkandet från 1998 ägnades ett helt kapitel åt analyser av elitidrottens förutsättningar följt av olika förslag till talangsatsningar. Utredningen underströk särskilt att förutsättningarna för att bedriva elitidrott i Sverige är mycket olika till följd av förbundens ojämna möjligheter att erhålla stöd via sponsorer och samarbetspartners. Slutsatsen blev därför att staten har ett särskilt ansvar att värna om kommersiellt svaga idrotter.

I ett fortsatt stöd till elitidrotten med statliga medel bör självklart hänsyn tas till detta. Principen bör vara att den som bäst behöver stödet skall få det. Många av de mest framgångsrika svenska utövarna tävlar i idrotter där det är mycket svårt att få sponsorstöd, varför ett förstärkt statligt stöd blir särskilt viktigt för dem.⁸⁴

En liknande ståndpunkt intog även regeringen, som i 1999 års idrottsproposition påpekade att några få idrotter hade förmåga att skapa ”betydande resurser” av egen kraft medan ”de flesta andra får allt svårare att utvecklas och hävda sig i en alltmer hårdnande internationell konkurrens”. Mot denna bakgrund framhölls att möjligheter behövde skapas för att göra alla idrotter mer konkurrenskraftiga i internationella sammanhang.⁸⁵

Kännetecknande för den aktivt neutrala ståndpunkten är således principen att statens elitidrottsstöd måste ta sin utgångspunkt i olika idrotters faktiska behov och förutsättningar samt att särskild hänsyn bör tas till sådana idrotter som har svårt att finansiera sin verksamhet på annat håll. Tanken är inte att värdera olika idrotter.

⁸⁴ SOU 1998:76, s. 162, 167.

⁸⁵ Prop. 1998/99: 107, s. 60.

Inte heller handlar det om att så att säga bestraffa de förbund vars elitverksamhet visat sig kommersiellt gångbar. Poängen är däremot att ett välutvecklat välfärdssamhälle förutsätter en mångfald av kulturformer och valmöjligheter men att detta kan vara svårt att realisera inom elitidrotten enbart på kommersiella eller ideella vägar.

Både regeringen och den föregående idrottsutredningen har följaktligen uttalat stöd för principen att staten i elitidrottsfrågor bör visa särskild omsorg för sådana idrotter som saknar möjlighet att täcka sina omkostnader via sponsorer och kommersiella avtal. Så vitt vi kunnat bedöma, är detta dock en princip som åtminstone inte RF tillämpar i praktiken. Även om det verkar finnas en medvetenhet om olika elitidrotters skilda existensvillkor, är det sällsynt med bidrag och/eller fördelningsprinciper där hänsyn tas till olika idrotters reella förutsättningar och behov.⁸⁶ Situationen för de svagare förbunden underlättas givetvis inte av att staten undvikit att precisera mål på elitidrottens område samtidigt som det råder en påtaglig brist på kunskap i det mesta som rör verksamheten hos RF:s specialidrottsförbund (jfr avsnitt 9.2).

9.6 Utvärdering av fyra statliga bidragsformers effekter – sammanfattande analys

Detta kapitel har specialgranskat de fyra största bidragen i statens stöd till idrotten. Bidragen är inbördes mycket olika. SF-bidraget utgör ett grundläggande organisationsstöd på nationell nivå. LOK-stödet är ett aktivitetsstöd riktat till det lokala föreningslivet. Handslaget utgjorde en tidsmässigt avgränsad och storskalig satsning på utvecklingsprojekt inom ett begränsat antal utpekade områden. Elitidrottsstödet, slutligen, utgör inte ett specifikt bidrag utan måste snarare ses som en samlingsbeteckning för olika stöd till en begränsad del av idrottens verksamhet. I detta avslutande avsnitt sammanfattas några av utvärderingens huvudresultat.

Statsbidraget till specialidrottsförbunden uppgår för närvarande till drygt 264 miljoner kronor. Att utvärdera SF-stödet visade sig svårt. Trots tydliga återrapporteringskrav från regeringen gör RF

⁸⁶ Här utgör SOK:s elitstöd ett undantag. Principen är att SOK:s medel ska utgöra ett komplement utöver vad de respektive förbunden själva kan satsa så att de aktiva kan göra en fullvärdig internationell satsning. Detta innebär i praktiken att SOK vanligtvis tilldelar större resurser till ”fattiga” idrotter medan ”rika” idrotter i större utsträckning finansierar sina elit-satsningar själva.

endast begränsade insatser för att följa upp hur dessa medel används. En första slutsats blev därför att förbundets uppföljning och återrapportering saknar information som gör det möjligt för regeringen att bedöma hur specialidrottsförbunden använder sina bidrag och huruvida statsbidragets syften därmed kan anses vara uppfyllda.

I uppdraget ingick även att bedöma huruvida RF:s utgångspunkter för fördelning av statsbidraget överensstämmer med statens syften. I detta sammanhang konstaterades att RF:s fördelning av SF-bidraget i huvudsak baseras på specialidrottsförbundens relativa storlek. Modellen är transparent och förutsägbar. Därtill kan en utgångspunkt i olika former av ”objektiva” och mätbara fördelningskriterier (antal aktiva medlemmar, föreningar osv.) ses som en strategi för att minimera interna stridigheter och konflikter. Samtidigt noteras dock att systemet utgår från principen att storleken på den lokala idrotten ska avgöra bidraget till de centrala förbundens verksamhet. Därtill tas inte hänsyn till olika idrotters möjligheter till andra intäktskällor. Detta innebär att stora och kommersiellt gångbara idrotter i praktiken gynnas. Fördelningens förenlighet med statens syften kan således inte besvaras på ett entydigt sätt. Å ena sidan går det att hävda att systemet uppfyller övergripande statliga mål som att bidraget ska ”utveckla kvalitén” i idrottsrörelsens verksamhet och möjliggöra för internationell tävlingsverksamhet – men med förbehållet att vissa förbund ges större möjligheter än andra. Å andra sidan går det att hävda att statens idrottspolitik bör värna om idrottslig mångfald och att särskild hänsyn därför måste tas till små förbund och idrotter med begränsade möjligheter till kommersiella intäkter. Utifrån en sådan ståndpunkt framstår dagens fördelning som mindre ändamålsenlig.

Det *statliga lokala aktivitetsstödet* (LOK-stödet) är det enskilt största bidraget till idrottsrörelsen och uppgick 2007 till 636 miljoner kronor. RF:s insatser för att följa upp och utvärdera LOK-stödet är betydande. Förutom att kvantitativa data regelbundet samlas in och redovisas, har förbundet genomfört kompletterande kvalitativa utvärderingar i samarbete med forskare. Förutsättningarna att utvärdera bidraget var således goda.

Utvärderingens slutsatser i fråga om LOK-stödet kan sammanfattas i tre punkter. För det första utgör LOK-stödet ett bidrag som ”*smakar mer än det kostar*”, det vill säga stödformen uppfattas som viktig på lokal föreningsnivå även om det i praktiken utgör en förhållandevis liten andel av föreningarnas samlade intäkter. Detta

är ett gott betyg som indikerar att LOK-stödet åtnjuter hög legitimitet som ett viktigt basbidrag till det lokala idrottslivet.

För det andra är LOK-stödet påfallande *enkelt till sin konstruktion*. Trots återkommande debatt om att anpassa bidragsnivåer utifrån faktorer som ålder, kön eller bostadsort, baseras bidragstilldelningen uteslutande på antal deltagare och sammankomster. Detta borgar för enkelhet och hanterbarhet i bidragssystemet. Samtidigt leder det dock till att lagidrotter gynnas framför individuella idrotter och pojkars idrottande före flickors idrottande. Vidare gynnas idrotter med låga omkostnader och föreningar med stora intäkter från annat håll, eftersom bidraget inte heller tar hänsyn till sådana faktorer.

För det tredje har den kraftiga bidragshöjningen under det senaste decenniet inte satt synbara spår i idrottsrörelsens aktivitetsnivå. Vår bedömning av senare års anslagshöjningar kan följaktligen sammanfattas med att *staten inte har fått mer aktiviteter för sina pengar – men att idrottsföreningarna däremot har fått mer pengar för sina aktiviteter*.

Handslaget utgjorde det tredje bidraget som utvärderades. Projektsatsningen på sammanlagt en miljard kronor över en fyraårsperiod utgör ett samhällsexperiment utan tidigare motsvarighet inom svensk idrott. Enligt RF:s egna uppgifter ingick drygt två miljoner deltagare i något av Handslagets tusentals lokala idrottsprojekt. Till detta kommer kompletterande satsningar på bland annat ledareutbildning och anläggningsstöd.

I RF:s uppföljning och utvärdering av Handslaget ingick både informationsinsamling från SF/DF och en storskalig satsning på externa utvärderingar av oberoende forskare. Även om betydande insatser således gjorts för att mäta satsningens effekter, är det svårt att i dagsläget bedöma Handslagets långsiktiga konsekvenser. Att satsningen varit en vitamininjektion som både väckt engagemang och stimulerat till nytänkande inom idrottsrörelsen står utom allt tvivel. I Handslaget har förbund och föreningar fått resurser och förutsättningar för att se över sina tränings- och tävlingsformer och utveckla nya strategier för att locka till sig barn och ungdomar. Samtidig har satsningarna gett upphov till en stor mängd fysiska aktiviteter och möjliggjort för barn och ungdomar att pröva på nya idrotter. Därtill har idrottsrörelsen fått värdefulla erfarenheter inför fortsatta satsningar såsom det rådande Idrottslyftet.

En central fråga är emellertid om Handslaget lyckats infria det övergripande målet om att ”öppna dörrarna för fler”. Detta är svårt

att bedöma. Till saken hör att det saknas medlemsstatistik som kan belägga eventuella öknings i antalet barn och ungdomar inom föreningsidrotten. Till detta kommer att andra potentiella mått såsom RF:s LOK-stödsstatistik inte indikerar en ökad aktivitetsmängd. Slutligen visar flera av forskarnas utvärderingar att många av föreningarnas projekt varit förhållandevis traditionella till sin utformning. De har visserligen öppnat sina dörrar, men främst för de barn och ungdomar som uppskattar och accepterar idrottens i sin traditionella form, bestående av träning och tävling samt med krav på regelbunden närvaro, intresse och ett visst mått av motorisk och social kompetens. Kvar blir därmed den målgrupp som Handslaget framförallt var tänkt att nå – de fysiskt inaktiva och de som vanligtvis inte deltar i föreningsidrottens aktiviteter.

En andra problematik rör Handslagets fördelningsprinciper. I fördelningen av handslagsmedel valde RF principen att låta ”tusen blommor blomma”. Med utgångspunkten att varje SF ska bestämma över sin egen idrott, begränsades den centrala styrningen till ett minimum. I likhet med SF-bidraget beslöts att RF:s fördelning till specialidrottsförbunden skulle fördelas efter ett antal storlekskriterier. Det var därefter upp till varje SF att själv välja tillvägagångssätt för att realisera Handslagets målsättningar.

RF:s decentraliserade beslutsprincip visade sig inte helt problemfri. Ett första problem var att specialidrottsförbundens metoder för att fördela handslagsmedel varierade högst väsentligt. Medan vissa SF hade utvecklade förhållandevis avancerade system för att kvalitetssäkra sina föreningars handslagsprojekt, fanns det andra förbund där föreningar tilldelades resurser utan de behövde ha projektförslag eller ens ansöka om medel. Ett andra problem handlar om oönskade effekter av RF:s princip att fördela handslagsmedel till specialidrottsförbunden utifrån deras relativa storlek. Resultatet blev nämligen inte enbart att de stora idrotterna fick bäst förutsättningar för att locka till sig ännu fler. Följden blev även att handslagspengarna i huvudsak kanaliserades till det relativt välmående idrottslivet i mer välbeställda kommuner. Syftet med Handslaget var att ”öppna dörrarna för fler”. Bästa förutsättningar gavs dock till sådana idrotter, föreningar och regioner som redan varit lyckosamma med att locka till sig många barn och ungdomar.

Det fjärde bidrag som analyserade var *statens stöd till elitidrotten*. En mer ingående utvärdering visade sig svår att genomföra. En första förklaring är bristande information, vilket sammanhänger med begränsad återrapportering från RF, avsaknad av forskning

och att elitstöd ges i många och skilda former. En andra förklaring är avsaknaden av preciserade och mätbara elitidrottsmål i statens idrottspolitik. Efter en övergripande redogörelse för olika bidragsformer med koppling till elitidrotten, inriktades analysen således på olika tänkbara förhållningssätt i statens syn på elitidrotten och med avsikten att påvisa behovet av en mer preciserad elitidrottspolitik. En viktig skiljelinje i denna diskussion var huruvida statens elitidrottsmål bör vara resultatorienterat och inriktad på att maximera svenska elitaktivas möjlighet att ta medaljer i internationella sammanhang, eller snarare avse att främja mångfald inom elitidrotten med följderna att särskild omsorg bör riktas till sådana elitidrottsmiljöer som har svårt att finansiera sin verksamhet via kommersiella intäkter.

Del 3. Förslag

Idrottsstödsutredningen har som direktiv att föreslå ny inriktning på statens stöd till idrotten. I detta betänkandets tredje del presenteras våra förslag. Upplägget tar sin utgångspunkt i den statliga idrottspolitiska processen. Vi inleder följaktligen med att diskutera motiven bakom statens idrottsstöd. Därefter analyseras successivt frågor som RF:s myndighetsutövning, statsstödet olika finansieringskällor, antalet bidrag och deras utformning osv. fram till ett förslag av ny modell för uppföljning av statsstödet effekter.

10 Förslag till ny inriktning på statens stöd till idrotten

10.1 Inledning

Statens stöd till idrotten har utformats i en historisk process. Olika bidragsformer har instiftats och utvecklats i takt med – och som svar på – såväl samhällliga som idrottsliga förändringskeenden. Vissa bidrag har vunnit stadga som permanenta inslag i statens idrottspolitik. Andra har existerat under kort tid, reformerats eller ersatts av något annat. Därtill har de s.k. spelpengarnas intåg i idrotten under det senaste decenniet inneburit en expansion av statens idrottsstöd utan motsvarighet i modern tid. Även om det således är mindre än tio år sedan riksdagen senast fattade beslut om den statliga idrottspolitikens inriktning och utformning, kan dagens situation närmast beskrivas som ett bidragsmässigt lapp-täcke präglad av olika bidragsformer av varierad storlek, med skilda motiv, hämtade från olika finansieringskällor, med olika grad av statlig styrning och riktade till skilda mottagare. Våra förslag ska ses som ett försök till att bringa ökad tydlighet i denna bidragsstruktur.

10.1.1 Tre utgångspunkter

Våra förslag har tre utgångspunkter. Den första är att *idrottsrörelsen är förtjänt av ett betydande samhälleligt stöd*. Enligt vår mening råder det ingen tvekan om att den ideellt organiserade idrottsrörelsen bedriver en bred verksamhet som engagerar och aktiverar en stor del av landets befolkning – inte minst barn och ungdomar. Att med statligt stöd uppmuntra idrottsrörelsens egna ideella strävanden framstår därför som en viktig och naturlig strategi av staten i

syfte att uppmuntra folkhälsa, meningsfull fritid och välbefinnande hos den svenska befolkningen.

Vår andra utgångspunkt är att statens stöd till idrotten ska kännetecknas av *långsiktighet, förutsägbarhet och behovsprövning*. Vi har följaktligen försökt att undvika finansieringslösningar som skapar osäkerhet om framtida anslagsnivåer eller som leder till tillfälliga fluktuationer i bidragens omfattning. Vidare har vi eftersträvat att stödet ska baseras på bedömningar av idrottsrörelsens faktiska behov till skillnad från dagens situation där stora delar av bidraget är kopplat till externa (icke-idrottsliga) faktorer såsom spelmarknadens utveckling.

Den tredje utgångspunkten är att *respektera statens och idrottsrörelsens skilda men lika legitima intressen*. Enligt vår mening finns det inte en entydig lösning på idrottspolitikens inneboende spänning mellan statlig styrning och föreningsfrihet. Relationen mellan staten och idrottsrörelsen utgör helt enkelt ingen gordisk knut där båda parter intressen plötsligt kan tillgodoses genom en enkel men oväntad åtgärd. Den idrottspolitiska ambitionen måste följaktligen begränsas från målet att göra alla nöjda till att finna en balans mellan styrning och autonomi som båda parter finner acceptabel. Detta förutsätter i sin tur ett visst mått av pragmatism och ömsesidig respekt. Staten måste acceptera att idrottsrörelsen utgör en icke-statlig verksamhet, byggd på ideellt engagemang och vars ledning endast företräder och svarar inför den egna medlemskåren. Idrottsrörelsen måste på motsvarande sätt acceptera att statens stöd är förenat med förväntningar om att verksamheten ska bedrivas på ett visst sätt och utvecklas i en viss riktning. Båda parter måste acceptera det implicita kontraktets dubbla karaktär av rättigheter och skyldigheter, av frihet under ansvar.

10.1.2 Den aktuella debatten om förhållandet mellan staten och idrottsrörelsen

Under det senaste decenniet har förhållandet mellan staten och idrottsrörelsen varit föremål för debatt. Mycket av diskussionen har haft sin utgångspunkt i den såväl formella som reella oklarhet i makt och ansvarsfrågor som ofta uppstår när staten delegerar politikens genomförandeled till s.k. privaträttsliga organ. De politiska handlingsrekommendationerna har däremot varierat. Inte förvånande har företrädare för den offentliga sfären efterlyst åtgärder i

syfte att säkerställa och öka statens styrning medan idrottsrörelsens representanter på motsvarande sätt verkat för ökad självständighet i hanteringen av statens ekonomiska stöd.

Riksrevisionens granskning av statsbidraget till idrotten

Riksrevisionen utgör en del av riksdagens kontrollmakt. Myndighetens uppdrag är att granska statlig verksamhet och därigenom medverka till god resursanvändning och en effektiv förvaltning i staten. Arbetet leds av tre riksrevisorer som efter samråd beslutar om vad som ska granskas. Därtill har Riksrevisionen en styrelse som beslutar om vilka granskningar som riksdagen ska ta ställning till. Riksrevisionen började sin verksamhet 2003 och övertog då det statliga revisionsansvaret från föregångarna Riksdagens revisorer och Riksrevisionsverket.¹

Våren 2004 granskade Riksrevisionen statens stöd till idrottsrörelsen och folkbildningen. Resultatet presenterades i rapporten *Offentlig förvaltning i privat regi – statsbidrag till idrottsrörelsen och folkbildningen*.² De delar i rapporten som omfattade idrottsfrågor bestod av en ingående kartläggning av statens stöd till idrotten med tonvikt på perioden 2002–2004 och en analys av RF:s myndighetsutövning i frågor rörande statens stöd till idrottsrörelsen. Den övergripande revisionsfrågan var om regeringens styrning, kontroll, uppföljning och återrapportering till riksdagen avseende statsbidragen till idrottsrörelsen och folkbildningen fungerade väl.

Enligt Riksrevisionens bedömning är regeringens styrning av statsbidraget till idrotten – åtminstone formellt – preciserad. Som exempel påpekades att regeringen formulerat syften och förutsättningar för att bidrag ska beviljas och att anslaget specificerats i olika anslagsposter. Därtill framhölls att regeringen ställt upp mål för idrottsrörelsens verksamhetsgrenar och begärt att RF:s resultatredovisning ska vara målrelaterad. Regeringens förutsättningar att styra statsbidraget till idrotten bedömdes således som goda. Trots detta menade Riksrevisionen att det är svårt att avgöra i vilken utsträckning som regeringen i praktiken kan styra över bidraget. Förklaringen är att regeringens olika styrningsåtgärder står i strid med den idrottspolitiska grundprincipen att staten *inte*

¹ För information om Riksrevisionen, se www.riksrevisionen.se

² Riksrevisionen, *Offentlig förvaltning i privat regi. Statsbidrag till idrottsrörelsen och folkbildningen*, RiR 2004:15.

skall ställa upp mål för idrottsrörelsens verksamhet. Just idrottspolitikens inneboende dilemma mellan statlig kontroll och föreningsfrihet skapar således motsägelsefulla inslag vilka – enligt Riksrevisionen – gör det svårt att bedöma den reella graden av statlig styrning i idrottspolitiken. Samtidigt tillades dock att staten och RF är överens om inriktningen för idrottsrörelsens verksamhet med följderna att en latent konflikt mellan parternas skilda intressen i praktiken kunnat biläggas:

Så länge Riksidrottsförbundets egen målsättning inte strider mot regeringens styrsignaler uppstår emellertid inte den underliggande konflikt som kan finnas mellan Riksidrottsförbundets fria roll och statens styrning.³

I frågan om regeringens kontroll, uppföljning och återrapportering till riksdagen ansåg Riksrevisionen att regeringens rapportering i budgetpropositionen avseende stödet till idrotten saknar såväl information om flera återrapporteringskrav som jämförbar statistik för de återrapporteringskrav som presenteras. Som exempel påpekades att regeringen inte redovisar hur bidraget fördelas mellan bredd- och elitverksamhet eller den könsmässiga fördelningen på idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet över tid. Riksrevisionens slutsats blev därmed att regeringens resultatbedömning inte gör det möjligt för riksdagen att bedöma om syftena med statsbidraget till idrotten uppfylls. Riksrevisionen ansåg följaktligen att regeringen bör förtydliga sin återrapportering av idrottsstödet så att det blir möjligt att kontinuerligt följa användningen av samtliga statliga medel och bedöma i vilken mån syftena med statsbidraget uppfylls.⁴

Riksrevisionen analyserade även den rättsliga regleringen av RF:s myndighetsutövning. I detta sammanhang konstaterades att förbundet fick lagstöd för sin bidragsgivning 1999 och att offentlighetsprincipen samtidigt gjordes tillämplig på dess myndighetsutövande verksamhet genom ett tillägg i sekretesslagens bilaga. Däremot noterades att RF:s förvaltningsuppgifter inte omfattas av förvaltningslagen, det vill säga den lag som reglerar hur myndigheter ska handlägga sina ärenden och sköta kontakterna med allmänheten. Enligt Riksrevisionens uppfattning bör även förvaltningsuppgifter som delegerats till icke-statliga organisationer i möjligaste mån omfattas av det regelverk som gäller för övrig

³ Ibid., s. 48.

⁴ Ibid., s. 49.

offentlig förvaltning. Riksidrottsförbundets myndighetsutövande förvaltningsuppgifter borde följaktligen även omfattas av tillämpliga delar av förvaltningslagen.⁵

Granskningen av statsbidraget till idrotten och folkbildningen föranledde Riksrevisionens styrelse att i en framställning till riksdagen föreslå åtgärder i syfte att förbättra regeringens anslagsstyrning och återrapportering till riksdagen. Riksdagen instämde i det senare förslaget. I anslutning till beslutet påpekades att den ansvarsfördelning som lagts fast mellan å ena sidan riksdag och regering och å andra sidan folkbildningen och idrottsrörelsen bygger på att staten har ett grundläggande förtroende för dessa rörelser egna organisationer. Samtidigt har båda sidor ett intresse av att verksamheten utvärderas så att fler kan få kunskap om resultaten av bildningsarbetet och idrottssatsningarna.⁶

Riksidrottsförbundet och idrottens framtida finansiering

Riksidrottsförbundets idrottspolitiska agerande har under senare år präglats av tre teman. Det första handlar om det statliga idrottsstödet koppling till spelmarknaden. Under 1990-talet verkade idrottsrörelsen envist för ökade resurser via spelmarknaden. Riksdagens beslut 1996 om ytterligare medel via AB Svenska Spel var därmed både välkommet och efterlängtat – likaså de betydande bidragssummor som med början kring millennieskiftet kunde tillföras idrottsrörelsens lokala barn- och ungdomsverksamhet.

Även om idrottsrörelsens statliga stöd ökade kontinuerligt och i snabb takt under de första åren av 2000-talet, uppstod snart oro över spelmarknadens framtida utveckling. Faktorer som internationella spelbolags intrång på den svenska spelmarknaden, ett tilltagande spel över Internet samt ett antal rättstvister rörande nationella spelregleringars förenlighet med EU:s regelverk skapade osäkerhet om spelmarknadens framtida utformning och utveckling. I förlängningen var även idrottsrörelsens nya intäkter via spelmarknaden i fara. Mot denna bakgrund valde RF:s ledning att engagera sig i den spelpolitiska debatten i form av ett aktivt försvar av en bevarad, reglerad spelmarknad. I debattartiklar och annonskampanjer påmindes om idrottsrörelsens spelintäkter och att stora summor riskerade att gå förlorade genom den ökade konkurrensen

⁵ Ibid., s. 51.

⁶ Betänkande 2004/05:KrU6, rskr. 2004/05:196.

från utländska spelbolag.⁷ RF:s oro visade sig befogad. År 2005 redovisade AB Svenska Spel en lägre vinst jämfört med 2004. För idrottsrörelsens del innebar tillbakagången att statens bidrag till idrottsrörelsens lokala barn- och ungdomsverksamhet för 2006 sänktes med cirka 100 miljoner kronor.

Ett andra idrottspolitiskt tema är *idrottsrörelsens självständighet* i förhållande till staten. Enligt RF har staten under 2000-talet successivt ökat sin idrottspolitiska styrning genom allt fler öronmärka bidrag. Följden har blivit att idrottsrörelsens handlingsutrymme minskat – och därmed även RF:s möjlighet att ta ansvar för sin egen utveckling. Därtill menar RF att statens resurser hade kunnat utnyttjas mer ändamålsenligt om staten överlätit till det egna förbundet att svara för fördelningen. Ett exempel på kritiserade fördelningsprinciper är stödet till specialidrottsförbunden som – enligt RF – inte höjts tillräckligt trots idrottens kraftigt ökade resurser via spelmarknaden. Ett andra konfliktområde är att regeringen förbehållit sig rätten att besluta om anslag till SOK:s talangsatsning.

Ett tredje tema rör *RF:s roll som idrottsrörelsens centrala paraplyorganisation*. Här är huvudfrågan hur förbundet ska balansera sina olika roller som ledare, företrädare och stöttare av sina medlemsförbund. I denna avvägning har RF under senare år framförallt intagit en position som serviceorgan för i huvudsak självständiga förbund och föreningar. Inriktningen har motiverats med hänvisning till föreningsdemokratiska principer och att specialidrottsförbunden själva besitter störst kunskap om den egna verksamhetens förutsättningar och behov. Som uttryck för den nya policyn kan nämnas att RF:s ordförande Karin Mattsson inledde RF-stämman 2007 med påpekandet att specialidrottsförbundens självständighet utgör en viktig princip och att Riksidrottsstyrelsen anser det prioriterat med ”resursförstärkning till SF utan öronmärkningar, så att SF själva kan avgöra var pengarna gör bäst nytta”.⁸

⁷ För en redogörelse, se Johan R Norberg, ”Idrottens spelberoende och statens idrottsberoende”, publicerad på www.idrottsforum.org (2005). I detta sammanhang kan tilläggas att RF:s försvar av en reglerad spelmarknad inte enbart utgjorde ett försvar av bidraget via AB Svenska Spel, eftersom idrottsrörelsen även får betydande medel via sin egen spelverksamhet genom Folkspel.

⁸ Tal av Riksidrottsförbundets ordförande Karin Mattsson, RF-stämmoprotokoll 11–13 maj 2007, bilaga A.

Samtliga av dessa teman sammanförs i den *strategiplan för idrottens framtida finansiering* som antogs av RF-stämman i maj 2007.⁹ I planen ingår ett antal strategier och mål kopplade till bland annat statens, kommunernas och marknadssektorns resursflöden till idrottsrörelsen. Som allmän utgångspunkt framhålls att samhällets framtida idrottsstöd ska:

- vara långsiktigt och förutsebart
- utformas så att det växer över tiden
- ta hänsyn till idrotten som en fri och självständig folkrörelse.

Ett antal mål och synpunkter i strategiplanen rör statens idrottsstöd. Som exempel framhålls uttryckligen att 2007 års nivå på bidraget från AB Svenska Spel måste upprätthållas som ett statligt ”grundstöd” för en långsiktig och stabil finansiering av LOK-stödet och utvecklingsinsatser motsvarande Handslaget. Parallellt eftersträvas reformer i syfte att öka idrottsrörelsens självständighet vilket i sin tur ska medföra resursförstärkningar till specialidrottsförbunden. Därtill framhålls att statens stöd i sin helhet bör utbetalas till RF ”i enlighet med gällande förordning” och till skillnad från nuvarande ordning där regeringen på egen hand beslutar om medel till SOK.

Slutligen fastslås målet att idrottsrörelsens statliga stöd framöver bör uppgå till en promille av BNP. Enligt RF:s egna beräkningar skulle en sådan princip 2006 gett idrottsrörelsen ett statsbidrag på 2,8 miljarder kronor, vilket hade inneburit en dryg miljard kronor mer än det faktiska anslagsbeloppet på 1,7 miljarder kronor. I strategiplanens förarbeten framhålls att idrottens bidrag till samhällsutvecklingen motiverar en sådan nivå.

Med dessa större resurser skulle det vara möjligt att utveckla idrottens verksamhet, utbilda ännu fler idrottsledare och därmed göra det möjligt att få ännu flera människor att bli idrottsutövare med alla de positiva effekter detta skulle innebära både för dessa individer och för samhället i stort.¹⁰

⁹ För beslutet, se bilaga 3 till RF-stämmoprotokoll 11–13 maj 2007, p. 1319. För underlag, se *Idrottsrörelsens framtida finansiering. Förslag från RF:s arbetsgrupp 2006-11-06*, Riksidrottsförbundet (2006).

¹⁰ *Idrottsrörelsens framtida finansiering*, s. 9–10.

Utredningens direktiv och utgångspunkter

Av direktiven till denna utredning framgår att både Riksrevisionens och Riksidrottsförbundets synpunkter ska beaktas i förslaget till ny inriktning av statens idrottsstöd. Till följd av Riksrevisionens granskning ska utredningen kartlägga omfattningen av RF:s myndighetsutövning och överväga behovet av författningsändringar för att verksamheten ska uppfylla förvaltningslagens krav på rättssäkerhet. Med hänvisning till debatten om idrottsrörelsens självständighet ska utredningen analysera om statens stöd till idrotten kan reformeras så att antalet stödformer minskar, vilka begränsningar som uppstår för idrottsrörelsen genom utformningen av de villkor som anges för stödet samt om färre villkor kan knytas till det samlade idrottsstödet.

10.2 Mål och syften i statens idrottspolitik

Enligt förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet ska statsbidraget stödja verksamhet som:

- bidrar till att utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott samt deras möjligheter att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande
- gör det möjligt för alla människor att utöva idrott och motion
- syftar till att ge kvinnor och män lika förutsättningar att delta i idrottsverksamhet
- främjar integration och god etik
- bidrar till att väcka ett livslångt intresse för motion och därmed främjar en god hälsa hos alla människor.

Vi bedömer att förordningen preciserar väsentliga aspekter i statens idrottspolitik, men att målen för statens idrottspolitik bör kompletteras i två avseenden:

- För det första bör statens åtagande för idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet markeras tydligare genom ett barnperspektiv förs in i förordningens syftesparagraf.
- För det andra saknas ett explicit syfte rörande elitidrotten. Vi föreslår följaktligen att förordningen kompletteras med en formulering om att bidrag även ska utdelas för att stödja verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft.

Den statliga idrottspolitikens mål och syften behandlades utförligt i kapitel 4.¹¹

Tydligt formulerade mål och syften är en förutsättning för en välfungerade idrottspolitik. Det är genom mål och syften som staten uttrycker sina förväntningar på vad statsstödet ska leda till. Mål utgör dessutom ramar för idrottsrörelsens anslagshantering. Slutligen är mål och syften nödvändiga för att statsstödet effekter

¹¹ I detta sammanhang finns det skäl att påminna om att motiven till statens nuvarande stöd till idrotten formulerades i 1999 års idrottspolitiska proposition och därefter fastställdes i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet från samma år. Se Prop. 1998/99:107, *En idrottspolitik för 2000-talet – folkhälsa, folkrörelse och underhållning*, samt SFS 1999:1147, *Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet*.

ska kunna följas upp och utvärderas. Regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (SFS 1999:1177) är således ett viktigt idrottspolitiskt dokument eftersom det fastslår vilka idrottsliga verksamheter som kan stödjas med statliga medel – och varför.

10.2.1 Nuvarande mål och syften i statens idrottspolitik

Enligt förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet ska statsbidraget stödja verksamhet som:

- bidrar till att utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott samt deras möjligheter att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande
- gör det möjligt för alla människor att utöva idrott och motion
- syftar till att ge kvinnor och män lika förutsättningar att delta i idrottsverksamhet
- främjar integration och god etik
- bidrar till att väcka ett livslångt intresse för motion och därmed främjar en god hälsa hos alla människor.

Förordningens syften fördelas mellan två områden. Det första är *folkhälsa*. Med formuleringar om att statsbidraget ska främja både ungas och vuxnas benägenhet för motions och idrottsaktiviteter understryks att ett viktigt syfte i statens idrottspolitik är att främja en aktiv livsstil, god hälsa och sunda vanor hos alla medborgare. Det andra området handlar om *föreningsdemokratiska processer*, såsom att alla ska ha lika förutsättningar att delta i idrottsaktiviteter samt att verksamheten ska främja integration, jämställdhet och god etik. Lite förenklat kan det första området ses som en markering av att idrottsliga aktiviteter har positiva effekter för människors hälsa och välbefinnande – medan det andra området snarare handlar om att alla ska ha lika möjligheter att kunna delta i dessa aktiviteter.

Enligt vår bedömning preciserar förordningens syften väsentliga aspekter i statens idrottspolitik. Det framgår klart att stödet har tonvikt på barn- och ungdomsverksamhet, utgår från en bred och folkhälsoinriktad syn på idrott och motion samt lägger särskilt vikt vid allas lika möjlighet att delta utifrån sina egna förutsättningar oavsett faktorer som kön, socioekonomi, härkomst eller utländsk bakgrund.

Vidare anser vi att syftena i stor utsträckning överensstämmer med idrottsrörelsens egen verksamhetsidé såsom den formulerats i policydokumentet *Idrotten vill*. Trots delvis olika utgångspunkter har vi således inte kunnat finna några nämnvärda motsättningar mellan statens och idrottsrörelsens syn på idrottens samhällsroll och samhällsnytta. Samma slutsats drog för övrigt RF i förarbetet till sin nyligen antagna strategiplan för idrottens framtida finansiering.¹² I detta avseende kan statens idrottspolitiska ambitioner följaktligen inte ses som en otillbörlig styrning av idrottsrörelsens verksamhet eller ett hot mot dess självständighet.

I två avseende finner vi dock förordningens syftesparagraf ofullständig. För det första bör ett barnperspektiv markeras tydligare. För det andra saknas ett explicit syfte rörande svensk elitidrott.

10.2.2 Ett barnperspektiv i idrottspolitiken...

Redan i förordningens första syfte framgår att statens stöd avser att främja barn och ungdomars idrottsintresse samt att de unga måste beredas möjlighet till inflytande och ansvar. Därefter kompletteras de statliga målen med aspekter som jämställdhet, integration och allas lika förutsättningar för deltagande. Det går således att hävda att förordningen redan idag är preciserad i avseende på statens stöd till idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet. Vi menar emellertid att det finns skäl att ytterligare förstärka ett barnperspektiv. Det första skälet är att förordningens formuleringar inte på ett rättvist sätt återspeglar statens nuvarande åtagande i frågan om barn- och ungdomsidrott. Sedan förordningens tillkomst 1999 har statens stöd till idrotten ökat dramatiskt. Merparten av de höjda bidragen har dessutom tillfallit den lokala barn- och ungdomsidrotten (i form av ökat LOK-stöd och tillkomsten av satsningarna Handslaget/Idrottslyftet). Av detta följer att statens åtagande för idrottsrörelsens unga medlemmar är betydligt större idag än för tio år sedan.

Ett andra skäl är kopplat till vår utvärdering av idrotten som uppfostringsmiljö (kapitel 7). Ett av utvärderingens huvudresultat var att det råder en tydlig diskrepans mellan idrottsrörelsens och statens förhållandevis samstämmiga syn på hur en sund barn- och ungdomsidrott ska vara utformad och forskarsamfundets beskrivning av föreningsidrottens praktik. Enligt vår analys bottnar denna

¹² *Idrottsrörelsens framtida finansiering*, s. 10.

diskrepans i en konflikt mellan föreningsidrottens två parallella uppdrag: föreningsfostran och tävlingsfostran. Istället för att utgöra kompletterande inslag i verksamheten, framträder bilden av att tävlingsfostran redan inom barnidrotten utgör en dominerande logik. Resultatet blir en verksamhet som snarare styrs av idrottens behov än av de idrottande barnens och ungdomarnas intressen.

Det kan således finnas skäl för staten att ytterligare markera att stödet till idrotten är förknippat med tydliga förväntningar på en barn- och ungdomsidrott med utgångspunkt i de ungas egna intressen, behov och förutsättningar. I detta sammanhang finns det skäl att återknyta till kapitel 8 och diskussionen om föreningsidrottens utformning i ljuset av FN:s konvention om barnets rättigheter ("barnkonventionen"). Att analysera föreningsidrotten i relation till barns rättigheter är ett sätt att synliggöra viktiga demokratiska förhållningssätt i aktiviteter riktade till barn och ungdomar. Det kan ses som en uppmaning till idrottsrörelsens ledare att alltid låta barnens bästa vara utgångspunkt för verksamheten, att de unga måste få komma till tals och göras delaktiga i beslut som rör deras idrottande, vikten av ett socialt medvetet ledarskap samt fördelarna med att utforma en idrottsverksamhet där förenings- och tävlingsfostran balanseras mot varandra.

Under det senaste decenniet har allt fler delar av den offentliga förvaltningen integrerat ett barnperspektiv i sina verksamheter. Starkt bidragande till denna utveckling är den nationella strategi för att förverkliga barnkonventionen som riksdagen enhälligt antog i mars 1999. Utgångspunkt för strategin var att barnkonventionens anda och intentioner skulle beaktas i allt statligt beslutsfattande som rör barn. Den proposition som utgjorde underlag för riksdagens beslut inleddes på följande sätt:

Barnkonventionens budskap kan sammanfattas i tre ord: Barn skall respekteras. Förverkligandet av barnkonventionen i Sverige är en ständigt pågående process, som måste hållas levande. Arbetet med att förankra det synsätt som genomsyrar barnkonventionen är långsiktigt. Barnkonventionen skall vara ett verktyg i arbetet med att gradvis förbättra barns villkor. Det handlar om att ändra attityder, förhållningssätt och arbetssätt i olika verksamheter och på olika nivåer i samhället. Det krävs därför satsningar för att höja medvetenheten hos beslutsfattare och vuxna som arbetar med barn samt hos barn och ungdomar själva. På så sätt kan barnperspektivet utvecklas så att barnets bästa

verkligen sätts i centrum. På vissa punkter behöver också lagar, regler och praxis förändras.¹³

Det ska tilläggas att begreppet ”barnperspektiv” tar sin utgångspunkt i just barnkonventionen. Det är en term som är avsedd att markera barnkonventionens syn på barnet som en självständig individ men med rätt till stöd och skydd. Att integrera ett barnperspektiv i sitt arbete innebär att sätta barnet i fokus och att alltid analysera konsekvenserna av ett beslut eller en åtgärd för ett barn eller en grupp av barn. Vidare understryker ett barnperspektiv att barns egna åsikter måste beaktas. Därtill innebär ett barnperspektiv ett synliggörande av den maktordning som inryms i relationen mellan vuxna och barn.¹⁴

Trots att idrottsrörelsen inte utgör en del av den offentliga sfären, är det rimligt att integrera ett barnperspektiv även i statens stöd till idrotten. Ur ett idrottspolitiskt perspektiv kan det ses som ett uttryck för att det i statens stora åtagande inom barn- och ungdomsidrotten finns en förväntning på att stödet ska främja verksamheter som utgår från alla ungas lika rätt till deltagande utifrån sina egna intressen och förutsättningar. Ur ett övergripande politiskt perspektiv kan det dessutom betraktas som en markering av idrottens stora samhällsbetydelse och att staten är beredd att – i enlighet med barnkonventionens fjärde artikel – ”vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder” som krävs för att förverkliga de rättigheter som erkänns i konventionen.¹⁵

En fördel med att integrera ett barnperspektiv i syftet med statens stöd till idrotten är att det därmed blir en av de aspekter som bör ingå i en utvärdering av det statliga idrottsstödet effekter. En utförlig redogörelse för vårt förslag till uppföljningssystem för idrottspolitiken ges i avsnitt 10.7.

Slutligen bör det understrykas att ett barnperspektiv i statens idrottspolitik på inget sätt står i konflikt med idrottsrörelsens egen värdegrund. Att markera barns rättigheter inom ramen för statens idrottspolitik bör tvärtom uppfattas som ett stöd för RF i arbetet att förverkliga idrottsrörelsens gemensamma visionsdokument *Idrotten vill*. Att barnperspektivet även integreras i den statliga

¹³ Prop. 1997/98:182. *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*, s. 1.

¹⁴ Jfr Susanna Hedenborg, ”Barnarbete, barns arbete eller hobby? Stallarbetet i generationsperspektiv”, i *Historisk tidskrift* nr 1 (2006).

¹⁵ För FN:s konvention om barnets rättigheter, antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989, se http://www.bo.se/vux_allman_mallsida.aspx?pageid=44

utvärderingsverksamheten kan på motsvarande sätt betraktas som ett stöd i idrottsrörelsens egna kvalitets- och utvecklingsprocesser.

Vi föreslår följaktligen att den s.k. syftesparagrafen i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet kompletteras med ett barnperspektiv. Konkret föreslås att förordningens första syfte delas upp i två delar och att barnperspektivet knyts till den senare delen, enligt följande:

Tidigare lydelse (4 §.)

Statsbidraget skall stödja verksamhet som

1. Bidrar till att utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott samt deras möjligheter att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande,

Ny lydelse (4 §)

Statsbidraget skall stödja verksamhet som

1. Bidrar till att utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott
2. främjar ett barnperspektiv, så att bl.a. barns och ungdomars möjlighet till inflytande och delaktighet ökar liksom deras möjlighet att ta ansvar för sitt idrottande.

10.2.3 ... och ett mål rörande elitidrotten

Vi föreslår även att förordningen kompletteras med ett mål rörande elitidrotten. Som visats i kapitel 9, saknar förordningen uttalade syften kopplade till elitidrottslig verksamhet. Visserligen finns en definition av idrottsverksamhet som ”prestationsinriktad tävlingsidrott samt hälsoinriktad bredd- och motionsidrott i vilken ingår ett centralt moment av fysisk aktivitet”. Därtill framgår att stöd kan fördelas för att ”möjliggöra förberedelser inför och deltagande i internationell tävlingsverksamhet” och att ge elitsatsande ungdomar möjlighet att studera vid riksrekryterande idrottsgymnasier. Men dessa uttalanden innebär endast att förordningen *gör det möjligt* att fördela statliga medel på elitidrottsliga aktiviteter – de motiverar inte *varför*. Resultatet blir att staten accepterat principen att

tilldela statsbidrag till elitidrott, men att syftet med stödet i sådana fall måste vara att indirekt främja breddorienterade mål som folkhälsa och föreningsdemokrati.

Elitidrottens tillbakaträngda position i regeringens förordning är problematisk – och detta av två skäl. För det första gör avsaknaden av tydliga elitidrottsmål att det kan ifrågasätta om statens nuvarande idrottspolitik är korrekt beskriven. Att merparten av stödet kan legitimeras med hänvisning till idrottens folkhälso- och folkrörelsekaraktär är både rimligt och – enligt vår mening – positivt. Men att den förordning som reglerar statens stöd till idrotten helt saknar mål på elitidrottens område framstår snarare som ett uttryck för statsmakternas traditionella ambivalens inför elitidrottens spektakulära och kommersiella aspekter än en korrekt återgivning av hur riksdagen och regeringen i praktiken uppfattar elitidrottens betydelse och samhällsposition. Som stöd för denna iakttagelse kan nämnas att elitidrotten i praktiken redan fått ett tydligt men indirekt erkännande genom förekomsten av särskilda bidrag för större evenemang (OS och Paralympics) och talangsatsningar. Därtill framhöll regeringen redan i 1999 års idrottsproposition att det var ett ”nationellt intresse” att öka Sveriges möjligheter att få arrangera stora internationella idrottsevenemang och att möjliggöra för elitsatsande ungdomars att förena sitt idrottande med studier.¹⁶

För det andra skapar frånvaron av elitidrottsmål en problematisk obalans mellan vad som uttrycks i förordningen och vad som i praktiken görs. Det är nämligen ingen enkel uppgift att försvara specifika elitidrottsstöd i en situation där syftena med statens idrottspolitik endast motiveras med hänvisningen till idrottsrörelsens förmåga att aktivera barn och ungdomar, skapa folkhälsa och främja föreningsdemokratiska processer. Om uppföljningen av idrottspolitiken inte lyckas belägga tydliga orsakssamband mellan elitidrottsliga prestationer och den mer breddorienterade statliga idrottspolitiken, blir slutsatsen de facto att elitidrottsstödet antingen är ineffektivt eller helt enkelt oförenligt med idrottspolitikens syften. De vagt formulerade samband mellan ”topp” och ”bredd” som för närvarande präglar regeringens förordning om statsbidrag är följaktligen en ytterst osäker grund för en statlig elitidrottspolitik.

¹⁶ Prop. 1998/99:107, s. 60.

Vi utgår från att staten anser att elitidrotten har ett egenvärde och föreslår därför en komplettering av förordningens fjärde paragraf (syftet med statsbidraget) med innebörden *att statsbidrag även ska utdelas för att stödja verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft*. Förslaget innebär att ett ytterligare syfte förs in i förordningen, vilket kan tolkas som en ökad styrning i statens idrottspolitik. Mot detta kan dock hävdas att åtgärden i praktiken ökar idrottsrörelsens handlingsfrihet eftersom den ger elitidrottslig verksamhet ett erkännande som för närvarande saknas. Därtill preciseras inte hur elitidrottsmålet ska uppnås eller hur stora resurser som bör avsättas för ändamålet. Därmed är förslaget förenligt med principen att riksdagen och regeringen formulerar vad staten vill uppnå med sitt stöd – men därefter överlåter till idrottsrörelsen att avgöra hur detta ska göras.

Vårt förslag innebär att riksdag och regering erkänner elitidrotten som en specifik kulturell uttrycksform vilken i sig är förtjänt av statligt stöd. Det kan även ses som en markering av att det finns *andra* samhällsrelaterade motiv att stödja elitidrott än att främja folkhälsa och föreningsdemokrati, såsom att skapa inspiration, spänning och glädje, generera identitet och socialt kapital, nationell marknadsföring, främja turism osv. Åtgärden kan däremot inte ses som ett uttryck för en mer systematisk eller genomgripande elitidrottspolitik. Som visats i kapitel 9, är kunskapen mager rörande svensk elitidrotts förutsättningar och existensvillkor. Därtill kan frågan om statens roll och ansvar i elitidrottsfrågor besvaras på flera olika sätt. Det kan således finnas skäl för riksdag och regering att tydligare precisera sin syn på elitverksamhet inom ramen för den bredare idrottspolitik. I en sådan diskussion vore motiven bakom statens elitidrottsstöd ett självskrivet tema. Stämmer det att "topp föder bredd"? Kan elitidrottens förmåga att roa och underhålla stora befolkningsgrupper utgöra ett argument för statsstöd? I vilken utsträckning bör samhällsekonomiska aspekter vägas in, såsom att elitidrottsliga prestationer marknadsför Sverige i internationella sammanhang, främjar turism och skapar arbetstillfällen? Och vilken är egentligen statens roll? Bör de politiska beslutsfattarna av respekt för idrottens oberoende överlåta till idrottsrörelsen att själv styra elitidrottspolitikens inriktning och utformning? Eller finns det tvärtom skäl att markera någon form av statliga förväntningar, såsom att offentliga medel i första hand ska bidra till en mångfald av idrotter oaktat deras övriga finansieringsmöjligheter?

10.3 Förhållandet mellan staten och idrottsrörelsen

Vi bedömer att statens idrottspolitik bör ha formen av ett korporativt samarbete med idrottsrörelsens egna organisationer.

Vi föreslår att detta korporativa samarbete ska baseras på en principiell ansvarsfördelning där riksdag och regering tydligt ska precisera vad staten vill uppnå med stödet till idrotten och i efterhand bedöma hur väl dessa mål har uppnåtts. Idrottsrörelsen ska dock ha stor frihet att självständigt besluta hur dessa mål ska realiseras.

10.3.1 Förvaltningspolitik, korporatism och legitimitet¹⁷

I alla moderna demokratier är det viktigt att medborgarna uppfattar den förda politiken som rättfärdig och legitim. När myndigheter verkställer politiska beslut är den demokratiska kedjan tydlig. Myndigheternas agerande får på detta sätt demokratisk legitimitet. I de fall ett organiserat särintresse, en s.k. korporation (t.ex. en ideell förening), anförtros att svara för att genomföra politiken är grunden för legitimiteten mer komplicerad. (Riksrevisionen 2004)

I Riksrevisionens granskning av statens idrottspolitik från 2004 konstaterades svårigheter att bedöma i vilken utsträckning som regeringen i praktiken styr över statsbidraget till idrottsrörelsen. Detta berodde inte på avsaknaden av preciserade mål eller återrapporteringskrav i statsbidraget till idrottsrörelsen. Problemet var istället principiellt och bottnade i en grundläggande konflikt mellan Riksidrottsförbundets fria roll och statens behov av styrning. Mer konkret ansågs det motsägelsefullt att staten formulerat mål för sitt stöd samtidigt som man sade sig värna om idrottsrörelsens självständighet.

I förlängningen kan Riksrevisionens anmärkningar ses som en generell kritik mot korporativa förvaltningslösningar. Detta antyds även i citatet ovan, där icke-statliga organisationers inflytande i den politiska beslutsprocessen karakteriseras som komplicerat och med risk att underminera politikens legitimitet. Det finns således skäl att inleda analysen av RF:s roll i anslagsfrågor ur ett övergripande, demokratiteoretiskt perspektiv. Den principiellt viktiga frågan blir därmed vilka skäl det kan finnas för staten att delegera myndig-

¹⁷ Delar av detta avsnitt har tidigare publicerats i Norberg (2004), kap. 7.

hetsuppgifter inom idrottspolitiken till ett ”organiserat särintresse” istället för att inrätta en traditionell förvaltningsmyndighet.

I detta sammanhang är det lämpligt att återknyta till de legitimitetsperspektiv som anlades i kapitel 3.4.1 med avseende på statsmakternas olika möjligheter att styra idrottsrörelsen. Idén att statlig politik måste åtnjuta legitimitet hos medborgarna härrör från en av samhällsvetenskapernas stora pionjärer, Max Weber, och utgör sedan länge ett grundantagande i statsvetenskaplig analys. Frågan är dock hur denna legitimitet ska uppnås? I Riksrevisionens citat ovan, ges ett närmast klassiskt exempel. Tanken är att politiska beslut uppfattas som legitima *om de kan härledas tillbaka till de politiska beslutsfattarna*. Utgångspunkten är således att traditionella förvaltningsbyråkratier är neutrala organ som förverkligar de politiskt valdas beslut utan invändningar eller påverkan från yttre intressen. Denna tydliga åtskillnad mellan ”de som beslutar” och ”de som genomför” kan däremot inte upprätthållas om icke-statliga organisationer/ särintressen får möjlighet att utöva ett inflytande på allmänintressets bekostnad. Dessutom blir det inte längre möjligt att ställa politikerna till svars för den förda politiken samtidigt som den enskilde medborgaren inte kan påverka de icke-statliga organisationernas agerande via politiska val.

Det finns således en enkel logik i tanken att politiska åtgärder vinner medborgarnas förtroende genom en tydlig demokratisk kedja där beslut fattas av de förtroendevalda i demokratisk ordning och därefter verkställs av en neutral förvaltningsorganisation. Men, som statsvetaren Bo Rothstein konstaterat, förbiser ett sådant synsätt att de politiska organen endast behandlar ”en mycket liten del av alla de beslut som fattas i den moderna välfärdsstaten”.¹⁸ Medborgarnas möte med statens politik sker påtagligt och dagligen på arbetsförmedlingar och socialbyråer, i skolor och inom vården. Huruvida statsmakternas olika åtgärdsprogram uppfattas som legitima handlar således inte enbart om att besluten tillkommit i laga ordning. Lika viktigt är att själva genomförandet av politiken har medborgarnas förtroende.¹⁹

Enligt Rothstein är det dessutom fel att betrakta traditionella byråkratier som den enda eller den mest självklara förvaltningslösningen i moderna välfärdsstater. Inom exempelvis sjukvården

¹⁸ Bo Rothstein, *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik* (Stockholm 1992), s. 47.

¹⁹ Bo Rothstein, ”Välfärdsstat, implementering och legitimitet” i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 1 (1987), s. 21, Rothstein (1992), s. 47–49.

skapas legitimitet genom att läkare – det vill säga en yrkeskår med en specifik vetenskaplig kompetens – fattar beslut rörande vår hälsa. Systemet med nämndemän i domstolar ersätter den traditionella förvaltningstjänstemannen med politikerrepresentation.²⁰ Listan på exempel kan göras lång. Korporativa förvaltningslösningar utgör endast ett av många alternativ till en traditionell offentlig byråkrati. Dessutom går det inte att ge ett generellt svar på frågan hur staten ska organisera genomförandet av politiska beslut. Vilken förvaltningsmodell som har störst förutsättningar att skapa legitimitet måste tvärtom avgöras *i varje enskilt fall* utifrån en bedömning av politikområdets särdrag i relation till olika förvaltningsmodellers specifika kännetecken.

Mot denna bakgrund finns det skäl att närmare jämföra en traditionell s.k. legalbyråkratisk förvaltningsmodell med en korporativ myndighetslösning. Vad är egentligen de två modellernas styrkor och svagheter ur ett legitimitetsperspektiv?

Kännetecknande för den *legalbyråkratiska förvaltningsmodellen* är att parlamentariskt fattade beslut ska genomföras av opartiska och neutrala ämbetsmän och utifrån objektiva och sakliga principer. Legitimitet uppnås därmed på främst två sätt. För det första kan alla beslut härledas tillbaka till de politiska organen (i enlighet med diskussionen ovan). För det andra ska centralt fattade, precisa och generella lagregler utgöra en garanti mot de verkställandes godtycke. Det skall i princip vara möjligt för den enskilde medborgaren att kalkylera utfallet i varje enskilt fall, eftersom reglerna ska vara lika för alla.²¹

Denna traditionella förvaltningsmodell har dock sina begränsningar. Det kan till exempel vara svårt att utforma tillräckligt precisa kriterier för hur lagar och bestämmelser ska tolkas. I praktiken kan det därmed uppstå situationer där otydliga regler försätter berörda medborgargrupper under tjänstemännens godtycke. Sådant riskerar alltid att undergräva politikens legitimitet. Dessutom kan det inom vissa politikområden finnas behov av situationsanpassning. Detta är inte minst vanligt inom dynamiska områden, det vill säga där de enskilda fallen är olika och förhållandena förändras över tid. Inom sådana områden kan exakt samma åtgärd vid skilda tillfällen leda till helt olika resultat. Det är i dessa sammanhang som begreppet ”byråkrati” i en pejorativ mening börjar användas.²²

²⁰ För en redogörelse av olika förvaltningsmodeller, se Rothstein (1987).

²¹ Rothstein (1992), s. 50–56.

²² Ibid., s. 50.

I situationer där den legalbyråkratiska förvaltningsmodellen framstår som stel och regelstyrd kan lösningen vara att öka tjänstemännens utrymme för flexibla lösningar. Även detta kan emellertid få oönskade konsekvenser. I takt med att tjänstemännens handlingsutrymme ökar så ökar även förvaltningens inflytande över politikutformningen – vilket även det riskerar att underminera de politiska beslutens legitimitet.²³

Den legal-byråkratiska förvaltningsmodellen är således lämplig i politikområden där uppgifterna är uniforma och möjliga att standardisera, men mer problematisk i frågor där flexibilitet och situationsanpassning är viktigt. I det senare fallet kan det istället finnas anledning för statsmakterna att pröva en *korporativ förvaltningslösning*, det vill säga delegera genomförandet till företrädare för de grupper som direkt berörs av politiken i fråga. Dessa står närmare intressegruppen och har därför mer kunskap och större förmåga att under mindre formaliserade former fatta korrekta beslut. Dessutom ökar förutsättningarna att politiken förankras, eftersom organisationernas företrädare är utsedda i föreningsdemokratisk ordning och således kan förväntas ha medlemmarnas förtroende.²⁴

Situationsanpassning och flexibilitet är inte de enda skälen för statsmakterna att vända sig till icke-statliga organisationer för genomförandet av politiska beslut. Ibland kan intresseorganisationen i fråga vara så stark att de politiska beslutsfattarna i praktiken inte har något val: ska politiken få sin nödvändiga legitimitet måste ett samarbete med intresseorganisationen komma till stånd.²⁵ En annan förklaring kan vara att det specifika politikområdet är av sådan karaktär att ett statligt engagemang helt enkelt inte är önskvärt. Här utgör den ideella sektorn ett tydligt exempel. I svensk politik har föreningsfrihetens princip djupa rötter, och statsmakterna har vanligtvis medvetet undvikit allt för långtgående inblandning i de frivilliga sammanslutningarnas verksamhet. Ett korporativt samarbete med föreningslivets egna parter kan därmed utgöra en strategi för att kombinera en allmänt understödjande politik med ett begränsat inslag av statlig styrning.

För statsmakterna är dock även korporativa arrangemang alltid ett risktagande. Först och främst innebär modellen att statens företrädare avsäger sig ett visst mått av politiskt inflytande till en

²³ Ibid., s. 54–55.

²⁴ Ibid., s. 59–60.

²⁵ Ibid., s. 65.

icke-statlig organisation. Denna förlust måste alltid avvägas mot de eventuella fördelar som ett samarbete med organisationen i fråga kan innebära. Dessutom krävs vissa förutsättningar för att den korporativa förvaltningsmodellen ska fungera. Gruppen i fråga måste vara organiserad, inriktad på samarbete med statsmakten och positiv till politiken i fråga. Dessutom måste organisationens ledning ha möjlighet att disciplinera sina medlemmar till överenskommelser med statsmakten.²⁶

Korporativa förvaltningsmodeller är således inte problemfria. Både staten och organisationen riskerar alltid att domineras av sin motpart. Organisationen står dessutom inför hotet att dras allt för långt in i maktens labyrinter och tvingas till ställningstaganden utanför sitt eget område, vilket både underminerar den interna sammanhållningen och rörelsens karaktär av fri sammanslutning. Med korporativa lösningar medföljer följaktligen alltid en såväl formell som reell otydlighet i makt och ansvar mellan stat och frivillig organisation.²⁷ Resonemanget kan sammanfattas enligt följande tabell:

Tabell 10.1 Byråkrati och korporatism: sammanfattande kännetecken

Förvaltningsmodell	<i>Byråkrati</i>	<i>Korporatism</i>
Legitimitetsgrund	demokratisk beslutsprocess generella regler	intressegemenskap
Aktör	ämbetsman	ombudsman
Förutsättning	precisa regler	organiserad intressegrupp
Statlig styrning	stora möjligheter	begränsade möjligheter
Positiva konsekvenser	förutsägbarhet likhet	flexibilitet situationsanpassning inflytande till dem som berörs
Negativa konsekvenser	inflexibilitet	särintressets makt över allmänintresset organisationens förlorade självständighet

Bearbetning av Rothstein (1987), s. 35.

Lämplighet och förutsättningar för korporatism i statens idrottspolitik

Som statligt politikområde betraktat, har idrottspolitikerna många av de kännetecken och förutsättningar som talar för ett korporativt samarbete mellan den offentliga sfären och idrottsrörelsens egna

²⁶ Rothstein (1992), s. 60, Michele Micheletti, *Det civila samhället och staten. Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik* (Stockholm 1994), s. 25.

²⁷ Rothstein (1992), s. 62, Torbjörn Larsson, *Det svenska statskicket* (Lund 1993), s. 329–331.

representanter. Det finns två argument som särskilt bör framhållas. Det första kan formuleras som *respekt för idrottsrörelsens självständighet*. På ett övergripande plan har statens idrottspolitik alltid syftat till att främja och uppmuntra ideellt organiserad verksamhet. Även om det funnits styrande inslag i bidragsgivningen, har det primära målet aldrig varit att förstatliga eller bringa politisk kontroll över föreningsidrotten. Att idrottsrörelsen är och ska förbli en fri och självständig folkrörelse utgör tvärtom en av den statliga idrottspolitikens mest grundläggande och självklara principer. Att delegera idrottspolitikens genomförandeled till rörelsens egen paraplyorganisation, RF, kan därmed ses som en medveten strategi av riksdag och regering för att begränsa det egna inflytandet. Det kan tolkas som en markering av föreningsfrihetens princip och ett erkännande av idrottsrörelsens självständighet.

Det andra argumentet kan formuleras som en politisk strategi för att *tillgodogöra sig idrottsrörelsens egen kompetens och legitimitet*. Här är tanken att ett korporativt samarbete med RF även har praktiska fördelar för staten – inte minst i frågor kopplade till fördelningen av det offentliga idrottsstödet. Genom att delegera beredningen och fördelningen av anslaget till idrottsrörelsen har statsmakterna nämligen kunnat avhända sig många av de potentiella konflikter och avväggningsproblem som ofta följer vid fördelningen av bidrag. Att den närmare fördelningen görs av RF kan dessutom motiveras både med hänvisning till förbundets kompetens i idrottsfrågor och med den legitimitet som följer av att fördelningen görs av rörelsens egna representanter.

Vidare kan konstateras att idrottspolitikerna uppfyller två villkor som är avgörande för att korporativa samarrangemang mellan stat och frivilliga organisationer ska kunna realiseras. Det första villkoret är *organisatoriskt*. Den stora merparten av landets frivilliga idrottsorganisationer ingår i ett och samma organisationskomplex: RF. Det finns därmed en naturlig företrädare för (åtminstone merparten av) intressegruppen vilket skapar förutsättningar för att organisationens inflytande i anslagsfrågor ska uppfattas som legitimt av dem som berörs av politiken i fråga. Det andra villkoret är *intressegemenskap*. Ända sedan statsanslagets tillkomst 1913 har staten och idrottsrörelsen varit positivt inställda på ett samarbete. Därtill – vilket påpekats ovan – är de i huvudsak ense om idrottens samhällsnytta och samhällsansvar.

Sammanfattningsvis är det således missvisande att karakterisera korporativa förvaltningsmodeller som mer komplicerade eller pro-

blematiska än andra förvaltningsmodeller. Varje implementeringsform har sina specifika för- och nackdelar, möjligheter och risker. Däremot är det uppenbart att legitimiteten i korporativa lösningar uppnås *på andra sätt* än i system med traditionella förvaltningsmyndigheter samt att det specifika politikområdets särskilda kännetecken ytterst måste avgöra vilken förvaltningsform som är att föredra.

Likaså är det missvisande att betrakta traditionella förvaltningsmyndigheter som en generell garanti för politisk legitimitet. Här utgör inte minst idrottspolitiken ett tydligt exempel, eftersom just legitimitetsskäl kan anföras som stöd för ett korporativt samarbete med idrottsrörelsens egna företrädare.

10.3.2 Vem gör vad? En principiell ansvarsfördelning mellan staten och idrottsrörelsen

Diskussionen ovan utmynnade i slutsatsen att statens idrottspolitik bör genomföras i ett korporativt samarbete med idrottsrörelsens egna organisationer. Men frågan är *hur* ett sådant samarbete ska vara konstruerat. Vi närmar oss därmed idrottspolitikens ständigt närvarande och mest svårlösta problem: hur utformas en ansvarsfördelning mellan staten och idrottsrörelsen i hanteringen av det offentliga stödet som tillgodoser både statens legitima behov av kontroll och styrning och idrottsrörelsen lika legitima intresse av självbestämmande?

Dagens ansvarsfördelning mellan staten och idrottsrörelsen baseras på 1999 års idrottspolitiska riksdagsbeslut. Principen är att staten ska ställa upp mål och riktlinjer för sin bidragsgivning. Därefter ska idrottsrörelsen, inom de ramar som staten sätter upp, själva ta ansvar för anslaget fördelning, administration, organisation och uppföljning. Ansvarsfördelningen kan sammanfattas som att staten har rätt att uttrycka sina förväntningar på vad bidraget ska leda till, men att det är idrottsrörelsen som ska avgöra hur detta ska gå till.²⁸

Att staten begränsat sin roll till att ange syften med sin bidragsgivning måste tolkas som en markering av idrottsrörelsens rätt till självständighet. En öppen fråga är dock i vilken utsträckning som principen fått praktisk tillämpning. Åtminstone har RF under senare år hävdats att förbundets handlingsutrymme minskat successivt genom allt fler öronmärkta anslag och ökad detaljstyrning.

²⁸ Prop. 1998/99:107, s. 49.

Som stöd för ökad handlingsfrihet har framförallt två argument anförts, dels att idrottsrörelsens förbund och föreningar är bäst lämpade att bedöma hur stödet bör utnyttjas, dels att statens styrning berövat idrottsrörelsen möjligheten att ta ansvar. Eller som RF:s ordförande Karin Mattsson formulerade saken i ett debattinlägg våren 2006:

Av cirka 1,4 miljarder som destinerats till idrotten i år, kan idrottsrörelsen själv endast besluta om en mindre del. Med mer handlingsutrymme i vår egen rörelse skulle vi leverera ett ännu bättre resultat. För oss handlar det nämligen om att ta ansvar för vårt uppdrag och se till att det blir så mycket idrott för pengarna som möjligt.²⁹

I avsnitt 10.5 kommenteras frågan om statens styrning i samband med en diskussion om statstödet olika bidragsposter. Här vill vi emellertid ge RF:s ståndpunkt ett principiellt stöd. Ska statens idrottspolitik förena ett behov av statlig styrning med idrottsrörelsens rätt till självständighet är det rimligt att riksdag och regering visserligen är tydliga med att precisera bidragsgivningens syften och riktlinjer men därefter ger idrottsrörelsen stor frihet att självständigt bedöma hur dessa mål ska realiseras. Med en sådan ansvarsfördelning kan staten tillgodogöra sig idrottsrörelsens sakkunskap i idrottsfrågor. Därtill torde legitimiteten i bidragsfrågor stärkas hos rörelsens medlemmar. Slutligen – och viktigast av allt – tydliggörs idrottsrörelsens ansvar för hur stödet fördelas och utnyttjas. Därmed kan den oklarhet i makt och ansvarsfrågor som ofta följer med korporativa förvaltningsmodeller åtminstone delvis biläggas.

Vi föreslår således en principiell ansvarsfördelning med innebörden att *riksdag och regering ska vara tydliga med vad staten vill uppnå med stödet till idrotten men att idrottsrörelsen ska ha stor frihet att avgöra hur dessa mål ska realiseras*. I dessa avseenden överensstämmer vårt förslag med nu gällande principer och 1999 års idrottspolitiska beslut. Vi vill dock göra ett ytterligare tillägg. Enligt 1999 års beslut ska idrottsrörelsen själv ha huvudansvaret för statsanslagets uppföljning. En sådan lösning kan vi inte förorda. Först och främst försätter det RF i en omöjlig intressekonflikt genom att förbundet både blir mottagare av statens stöd och samtidigt förväntas att objektivt följa upp stödets effekter. Därtill förutsätter en utvärdering av stödet vetenskapliga analyser på en nivå som staten rimligtvis inte kan ställa på idrottsrörelsens egen orga-

²⁹ Karin Mattsson, "Idrotten vill – och idrotten kan", ledare i *Svensk Idrott* nr 4 (2006).

nisation. Mot denna bakgrund föreslår vi att det är *staten som ska ansvara för att utvärdera idrottspolitikens resultat*. Ett mer preciserat förslag till uppföljningsmodell ges i avsnitt 10.7.

10.3.3 Om Riksidrottsförbundets myndighetsutövning och frivillig tillämpning av förvaltningslagen

Vi konstaterar att den uppgift som RF fått sig tilldelad enligt lagen om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund, nämligen att pröva frågor om fördelning av statsbidrag till idrottsverksamhet, utgör myndighetsutövning.

I syfte att säkerställa rättssäkerhet i RF:s myndighetsutövning föreslås även att följande bestämmelser i förvaltningslagen (1986:223) ska göras tillämplig på förbundets fördelning av statens stöd till idrotten:

- 16 och 17 §§ om en parts rätt att få del av uppgifter
- 20 § om motivering av beslut
- 21 § om underrättelse av beslut.

Som ovan beskrivs utgår den lagstiftning, som reglerar medborgarnas relation till den offentliga sektorn, oftast från att förvaltningsuppgifter utförs av traditionella myndigheter och ämbetsverk. Mycket av det övergripande offentlighetsregleringen blir därmed inte gällande när myndighetsuppgifter hanteras av andra rättssubjekt, exempelvis ideella organisationer. Ett exempel är *förvaltningslagen*, som stadgar hur myndigheter ska handlägga ärenden och sköta sina kontakter med allmänheten. Förvaltningslagen gäller enbart förvaltningsmyndigheter och domstolar. Om det av rättssäkerhetsskäl eller andra orsaker anses viktigt att ge även andra förvaltningsformer – exempelvis korporativa samarbeten med s.k. privaträttsliga subjekt – de handläggningsprinciper som stadgas i förvaltningslagen, måste detta följaktligen regleras i särskild ordning.³⁰

I Riksrevisionens granskning av statsbidraget till idrotten 2004, konstaterades att Riksidrottsförbundets myndighetsroll är rättsligt reglerad. Sedan mitten av 1990-talet finns en särskild lag om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund (SFS 1995:361, ändrad 1999:1044). År 1999 tillkom nu gällande

³⁰ Riksrevisionen, s. 13–14.

förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (1999:1177) som, förutom att precisera syften och förutsättningar med statens idrottsstöd, även innehåller föreskrifter om vem som fattar beslut, hur ansökningar om statsbidrag ska göras, redovisningskrav o. dyl. Samma år gjordes även ett tillägg i sekretesslagens bilaga, med följderna att offentlighetsprincipen blev tillämplig på RF:s myndighetsutövande verksamhet.³¹ Riksrevisionen noterade dock att förvaltningslagens föreskrifter inte är tillämpliga. Detta uppfattades som problematiskt från ”såväl rättssäkerhetssynpunkt som för möjligheten att kontrollera och få insyn i sättet på vilket statliga medel hanteras”. Därtill framhölls den generella principen att även korporativa förvaltningsmodeller i möjligaste mån bör omfattas av samma regelverk som gäller för övrig offentlig förvaltning. Förslaget blev följaktligen att RF:s myndighetsutövande förvaltningsuppgifter genom beslut av statsmakterna bör omfattas av tillämpliga delar av förvaltningslagen.³²

Vilka uppgifter hos Riksidrottsförbundet innefattar myndighetsutövning?

Myndighetsutövning är ytterst ett uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till medborgarna. Denna befogenhet måste vara lagstadgad eller på annat sätt härledd ur ett bemyndigande från de högsta statsorganen.

Till myndighetsutövning hör först och främst sådan offentlig verksamhet, varigenom myndigheterna ensidigt bestämmer om enskildas (inklusive företag, föreningar m.m.) skyldigheter eller om ingrepp i deras frihet eller egendom. Vidare ingår även åtskilliga gynnande beslut, såsom beslut om sociala förmåner, statsbidrag o.dyl. Att även dessa anses innefatta myndighetsutövning förklaras med att de enskilda står i ett beroendeförhållande till det allmänna, som ensamt har möjlighet att tillmötesgå den enskildes anspråk och därigenom i viss mening kan sägas utöva makt. Till myndighetsutövning hänförs även vissa beslut, vilka har indirekta rättsverkningar gentemot den enskilde, t.ex. registreringsbeslut och beslut om utfärdande av legitimationshandlingar samt beslut i samband med obligatorisk kontroll.

³¹ Ibid.

³² Ibid., s. 51.

Utanför begreppet myndighetsutövning faller råd, upplysningar och andra oförbindande uttalanden samt sådan faktisk verksamhet som inte innebär tvång mot enskilda, exempelvis skolundervisning och sjukvård. Till myndighetsutövning räknas inte heller sådan verksamhet som stat eller kommun bedriver i privaträttsliga former, t.ex. i bolagsform. Utanför begreppet faller även – i normalfallet – ingående av avtal eller beslut som enbart innebär tillämpning av avtal eller av privaträttsliga lagregler. Gränsdragningen mellan offentligrättsliga och privaträttsliga regler är sålunda av stor vikt när det gäller att bestämma begreppet myndighetsutövning. Något förenklat handlar offentligrättsliga regler om förhållandet mellan det allmänna och enskilda medan privaträttsliga regler rör förhållandet mellan enskilda.

Av resonemanget ovan framkommer att fördelning av statsstöd innefattar myndighetsutövning. Den uppgift som RF fått sig tilldelad enligt lagen om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund, nämligen att pröva frågor om fördelning av statsbidrag till idrottsverksamhet, utgör följaktligen myndighetsutövning. Endast i den funktionen utövar således förbundet myndighet.

Bör förvaltningslagens bestämmelser gälla för RF:s myndighetsutövning?

Därmed återstår frågan om förvaltningslagen bör göras tillämplig på Riksidrottsförbundets fördelning av statsbidraget till idrotten. Följande paragrafer är i sådana fall aktuella:

- 11 och 12 §§ om jäv
- 16 och 17 §§ om en parts rätt att få del av uppgifter
- 20 § om motivering av beslut
- 21 § om underrättelse om beslut.

Paragraferna rör framförallt två aspekter vid myndighetsutövning. Reglerna om jäv handlar om *vilka* som fattar besluten i fråga. Reglerna är ett uttryck för den objektivitetsprincip som innebär att myndigheter sakligt och opartiskt ska beakta allas likhet inför lagen. Målet att undvika sådana intressekonflikter som gör att handläggarens/beslutsfattarens opartiskhet kan sättas i fråga. De övriga paragraferna rör snarare *hur* beslut fattas. Reglerna om rätten att få del av uppgifter handlar om beslutande myndighets skyl-

dighet att kommunicera allt material i ett beslutsärende, vilket i sin tur ska garantera att frågor inte avgörs till en parts nackdel utan att denne fått del av beslutsunderlaget. På motsvarande sätt avser motiveringskravet att garantera att ärenden prövas omsorgsfullt, sakligt och enhetligt medan underrättelsekravet helt enkelt säkerställer parters rätt att bli informerade om ett ärendes utfall.

Gemensamt för ovan nämnda paragrafer är en strävan att skydda individer från att hamna under myndigheters eller enskilda tjänstemäns godtycke. Utgångspunkten är även att beslut i offentliga angelägenheter ska präglas av objektivitet, kalkylerbarhet och precisa regelverk. Detta är mål och principer som i viss utsträckning redan kan anses vara säkerställda i frågan om RF:s myndighetsutövning. Som Riksrevisionen påpekat, fastslår nämligen 1 kap. 9 § i regeringsformen att oavsett om en förvaltningsuppgift utförs av en myndighet eller ett privaträttsligt organ så ska allas likhet inför lagen beaktas samt saklighet och opartiskhet iakttas. Med ett tillägg i sekretesslagens bilaga har dessutom offentlighetsprincipen blivit tillämplig på RF:s myndighetsutövning. Detta garanterar bland annat att allmänheten och massmedierna har tillgång till samtliga handlingar rörande RF:s fördelning av statsstöd. Därtill står RF:s myndighetsutövning under Justitieombudsmannens (JO:s) och Justitiekanslerns (JK:s) tillsyn, vilket innebär att det finns en kontrollfunktion för staten och en möjlighet för den enskilde att genom klagomål till JO eller JK uppmärksamma eventuella missförhållanden i förbundets myndighetsutövning.³³

Frågan är således om rådande regelverk och kontrollfunktioner är tillräckliga, eller om det finns anledning att föreslå en s.k. ”frivillig tillämpning” av förvaltningslagen i syfte att ytterligare säkerställa rättssäkerhet i förbundets fördelning av statsbidrag till idrotten.

Enligt vår mening måste alla eventuella regleringar av RF:s myndighetsutövning prövas mot principen om idrottsrörelsens självständighet. Även självklara värden som rättssäkerhet och objektivitet bör avvägas mot de begränsningar olika regleringar kan innebära för Riksidrottsförbundets fria och oberoende ställning. I just detta fall finns det skäl att göra åtskillnad mellan förvaltningslagens regler om jäv och de paragrafer som reglerar anslagshanteringsens beslutsformer. De senare framstår enligt vår mening som oproblematiske. Att RF ska kunna motivera sina beslut i

³³ Riksrevisionen, s. 14–16.

frågor rörande statens offentliga stöd, redovisa beslutsunderlag osv. framstår varken som kontroversiellt eller som ett hot mot dess självständighet. Mer komplicerad är paragrafen om jäv. Här får det visserligen förutsättas att förbundet redan idag har rutiner för att säkerställa att såväl förtroendevalda som de tjänstemän som handlägger ärenden rörande statens stöd inte har personliga intressen i de beslut som fattas eller att det finns andra omständigheter som riskerar att rubba förtroendet för deras opartiska ärendehantering. Detta kan exempelvis ske genom att vederbörande meddelar att jäv föreligger och därmed avstår från att delta i beslutet i fråga. Samtidigt riskerar en snäv tolkning av jävsreglerna att helt underminera det korporativa samarbetet mellan staten och idrottsrörelsen. Som tidigare påpekats, är korporatism en strategi för staten att samarbeta med ett politikområdes egna företrädare. Målet är att utnyttja den kompetens, kunskap och legitimitet som följer av att beslutsfattandet delegeras från de politiska makthavarna till representanter för dem som berörs av politiken i fråga. Överfört till idrottens område, är själva grundpoängen med RF:s myndighetsroll att dess ledning både tillhör och företräder idrottsrörelsens egna medlemmar. Med ett strikt krav på neutralitet i hanteringen av statens idrottsstöd uppstår dock frågan om det utgör en intressekonflikt att Riksidrottsstyrelsens ledamöter beslutar i frågor rörande statens stöd samtidigt som de alla tillhör – eller har tillhört – olika medlemsförbund inom RF. Problemet kan visserligen lösas genom principen att Riksidrottsstyrelsens ledamöter formellt måste avsäga sig eventuella övriga idrottsuppdrag. En sådan strategi vore emellertid att helt missförstå den korporativa förvaltningsmodellens logik: den ”subjektivitet” som följer av att RF:s företrädare representerar olika grupperingar inom idrottsrörelsen utgör ju ett av huvudskälen till att staten delegerat fördelningsansvaret till idrottsrörelsens egna led som ett *alternativ* till en traditionell förvaltningsmyndighet. Lite tillspetsat kan problemet med jäv således sammanfattas med att förvaltningslagens bestämmelser är utformade med neutrala ”ämbetsmän” som ideal, medan korporatism baseras på en logik där beslutsfattande delegeras till intresseföreträdande ”ombudsmän”.

Sammanfattningsvis anser vi det således rimligt att göra ett tillägg i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet med innebörden att följande bestämmelser i förvaltningslagen (1986:223) ska göras tillämpliga:

- 16 och 17 §§ om en parts rätt att få del av uppgifter
- 20 § om motivering av beslut
- 21 § om underrättelse om beslut.

Med hänvisning till den korporativa förvaltningsmodellens logik kan vi däremot inte förorda att även förvaltningslagens jävsregler ska göras tillämpliga på RF:s fördelning av statens stöd till idrotten. Vi förutsätter dock att förbundet har rutiner för att säkerställa att såväl förtroendevalda som tjänstemän inte har personliga intressen i beslut rörande statens idrottsstöd eller att andra omständigheter riskerar att rubba förtroendet för deras opartiska ärendehantering.

10.4 Den statliga idrottspolitikens finansieringskällor: statsanslag och bidrag via spelmarknaden

Vi föreslår att dagens vinstdelningssystem mellan AB Svenska Spel och idrottsrörelsen ersätts av ett nytt bidrag. Detta bidrag ska:

- vara öronmärkt för finansiering av idrottsrörelsens statliga LOK-stöd
- finansieras via statens intäkter från spelmarknaden
- vara behovsprövat
- fastställas i förväg och godkännas i samband med riksdagens behandling av det ordinarie statsanslaget.

Förslaget avser endast vinstdelningssystemet och påverkar således inte förutsättningarna för andra bidragsformer till idrottsrörelsen via spelmarknaden.

Vi tillstyrker inte Riksidrottsförbundets förslag om att koppla statens idrottsstöd till BNP.

Statens stöd till idrotten finansieras dels via statsbudgeten, dels genom bidrag från AB Svenska Spel. Bidraget från AB Svenska Spel består i sin tur av tre delar. Det första är ett *generellt spelbidrag* på 60 miljoner kronor årligen som RF fritt förfogar över och som utdelats sedan början av 1990-talet. Det andra bidraget är det *vinstdelningssystem* som skapades genom riksdagsbeslut 1996 och som sedan 2004 baseras på en andel av AB Svenska Spels totala överskott efter ett grundavdrag som tillförs statskassan. Bidraget är

öronmärkt för föreningslivets lokala barn- och ungdomsverksamhet och utnyttjas huvudsakligen till finansiering av det statliga lokala aktivitetsstödet. Det tredje bidraget utgör stöd till större *utvecklingssatsningar* såsom Handslaget som tillförde idrottsrörelsen en miljard kronor under perioden 2003–2007 samt det efterföljande Idrottslyftet som med början 2007 tillför idrottsrörelsen 500 miljoner kronor årligen.

Som visats i kapitel 5, är systemet med statligt stöd via spelmarknaden en relativt ny finansieringslösning. Därtill är spelpengarna den huvudsakligen förklarigen till idrottsstödet exceptionella ökning under det senaste decenniet. År 1998 uppgick idrottsrörelsens bidrag från AB Svenska Spel till 55 miljoner kronor. Beloppet motsvarade 10 procent av ett totalt idrottsanslag på drygt 538 miljoner kronor. Tio år senare dominerar spelintäkterna stort: av ett totalt stöd på drygt 1,8 miljarder kronor 2008 utgör hela 78 procent – närmare 1,4 miljarder kronor – bidrag via AB Svenska Spel.³⁴

10.4.1 Spelpengarna: en ifrågasatt finansieringskälla

Utan tvekan utgör idrottens ökade bidrag från AB Svenska Spel ett viktigt inslag i idrottsrörelsens moderna historia. Samtidigt kan det inte förnekas att spelpengarna baseras på en politisk logik som avviker från traditionellt stöd över statsbudgeten. Därtill är det en finansieringskälla som blivit allt mer diskuterad och ifrågasatt. Debatten har både rört principiella problem kopplade till offentligt stöd utanför statsbudgetens traditionella ramar och huruvida framtida förändringar i den svenska, reglerade spelmarknaden kommer att få negativa följder för statens idrottsstöd.

I Riksrevisionens granskning 2004 av statsbidraget till idrotten konstaterades att spelpengarna på kort tid utvecklats till idrottsrörelsens största statliga intäktskälla med resultatet att den frivilligt organiserade idrotten "till betydande del" gjorts beroende av att AB Svenska Spel även framöver genererar ett omfattande överskott. Därefter påpekades att bidragsmodellen i flera avseenden avviker från traditionella statsanslag. Först och främst redovisas inte bidraget från AB Svenska Spel i statsbudgeten. Stödet prövas därför inte mot andra anspråk på statsbudgeten och dess omfatt-

³⁴ I detta belopp ingår inte statens stöd till utbildningsverksamhet via utbildningsdepartementet Jfr tabell 10.2.

ning blir inte heller föremål för årlig anslagsprövning. Därtill omfattas stödet inte av det utgiftstak som utgör ”budgetpolitikens viktigaste styrinstrument”. I Riksrevisionens granskning underströks att idrottens stöd via spelmarknaden är sanktionerat av riksdagen och att dess giltighet därmed inte kan ifrågasättas. Samtidigt tillades dock att bidraget via AB Svenska Spel ”utgör avsteg från tre viktiga principer som bär upp den nuvarande budgetprocessen, nämligen kraven på fullständighet, bruttoredovisning och transparens”.³⁵

Medan Riksrevisionen anmärkt mot AB Svenska Spels bidrag utifrån principiella grunder, har idrottsrörelsens företrädare främst diskuterat stödformen med utgångspunkt i den reglerade spelmarknadens ovissa framtid. Som exempel kan nämnas att RF 2005 i sitt remissyttrande över Riksrevisionens granskning delade uppfattningen att det är riskfyllt att binda statens idrottsstöd till AB Svenska Spels utveckling. Mot denna bakgrund efterlystes även en diskussion om strategier i syfte att begränsa de ekonomiska följderna för idrottsrörelsen om AB Svenska Spels överskott skulle minska.

Hur man gör det, om man t.ex. inför ett golv i vinstdelningssystemet som idrottsrörelsen och ungdomsorganisationerna inte kan falla under utan att staten går in och ”kompenserar” eller om man diskuterar ett större reguljärt anslag med hjälp av resurser från AB Svenska Spel, är upp till de beslutande politikerna att diskutera. Men behovet av att diskussionen startar och att en lösning tas fram inom kort är stort. Inte minst mot bakgrund av hur spelmarknaden kan komma att förändras de närmsta åren där såväl Folkspels som AB Svenska Spels vinster riskerar att bli mindre.³⁶

RF:s oro visade sig befogad. År 2005 redovisade AB Svenska Spel en vinst på drygt 4,5 miljarder kronor. Detta innebar en minskning på närmare fem procent jämfört med föregående år. I enlighet med rådande vinstdelningssystem blev resultatet att statens stöd till idrottsrörelsens lokala barn- och ungdomsverksamhet för 2006 sänktes med cirka 100 miljoner kronor.

Under senare tid har RF vidtagit ytterligare steg i syfte att begränsa idrottsanslagets koppling till spelmarknaden. I den strategiplan för idrottens framtida finansiering som antogs av RF-stämman 2007 fastslogs principen att samhällets stöd ska vara lång-

³⁵ Riksrevisionen, s. 26–27, 51.

³⁶ Yttrande från Riksidrottsförbundet, Kulturutskottets betänkande 2004/05:KrU6, *Riksrevisionens granskning av stödet till idrottsrörelsen och folkbildningen*, bilaga 2.

siktigt och förutsebart. Därtill fastslogs målet att statens stöd helt ska frikopplas från ett beroende av spelmarknadens utveckling – och detta oavsett hur regleringarna av spelmarknaden utformas i framtiden. Samtidigt får en sådan reform inte innebära sänkta statsanslag. Enligt RF måste den rådande nivån på idrottsrörelsens bidrag från AB Svenska Spel tvärtom bibehållas och utgöra ett ”grundstöd” som på ett långsiktigt och stabilt sätt säkrar finansieringen av både LOK-stödet och särskilda utvecklingsinsatser motsvarande Handslaget.³⁷

10.4.2 Från vinstdelning till ett i förväg fastställt spelbidrag

Det går att anlägga många och skilda perspektiv på principen att idrottsrörelsen tilldelas stöd via statens intäkter från spelmarknaden. Det kan exempelvis principiellt diskuteras lämpligheten av bidrag vid sidan av statsbudgeten. Sådana lösningar medför onekligen, som Riksrevisionen konstaterar, att vissa av statens utgiftsområden undantas från finanspolitikens utgiftstak och isoleras från den övriga politiken. Resultatet har visserligen blivit positivt för idrottsrörelsen, som därmed kunnat tillgodogöra sig bidragsökningar vilka troligtvis inte varit möjliga inom ramen för den ordinarie statsbudgeten. Samtidigt kan det inte förnekas att det gett idrottspolitiken en närmast unik och synnerligen gynnad ställning jämfört med andra offentliga utgiftsområden.

Det går även att diskutera etiska aspekter på att statens intäkter från spelmarknaden finansierar vissa specifika allmännyttiga ändamål såsom idrott, hästsport och föreningsliv. För idrottsrörelsen har det visserligen inneburit ett väsentligt ekonomiskt tillskott. Detta har dock skett till priset av att barn- och ungdomsidrottens väl och ve blivit legitimitetsgrund för en statlig spelpolitik. Därtill har det dragit in idrottsrörelsen i den spelpolitiska debatten som aktiv försvarare av regeringens spelpolitik och en reglerad spelmarknad.³⁸

Vi väljer att bortse från dessa aspekter. Vår analys utgår från att regeringen valt att öronmärka delar av statens intäkter från spelmarknaden till idrottsrörelsen och att denna princip är sanktionerad av riksdagen. Vi är även medvetna om att förändringar i idrottsrörelsens intäkter från spelmarknaden kan få återverkningar på

³⁷ *Idrottens framtida finansiering*, s. 10–12.

³⁸ Jfr Norberg (2005).

statens spelpolitik och förutsättningarna för en bevarad, reglerad spelmarknad. Detta motiverar viss försiktighet när förändringar i finansieringssystem övervägs. Vår utgångspunkt är således att finna en lösning på de problem som den nuvarande finansieringslösningen medfört utan att därmed frångå själva principen att idrottsrörelsen ska vara förmånstagare av statens intäkter från spelmarknaden.

Mot denna bakgrund kan det konstateras att den rådande diskussionen om idrottsrörelsens bidrag via AB Svenska Spel inte främst handlar om ifrågasättanden av bidragsformer vid sidan av statsbudgeten eller etiska invändningar mot att idrottsrörelsen finansieras via spel och dobbel. Kritiken rör inte heller alla av statens tre spelbidrag. Idrottslyftet utgör ett belysande exempel. Bidraget finansieras visserligen via AB Svenska Spels överskott. Beloppets storlek prövas dock i samband med att riksdagen beslutar om idrottens ordinarie statsanslag. Detta innebär att finansieringen av Idrottslyftet väl tillgodoser Riksrevisionens krav på tydlighet och bruttoredovisning av statens idrottspolitik. För idrottsrörelsen är det samtidigt ett stöd som är förutsägbart och där ett i förväg fastställt belopp utdelas oavsett tillfälliga förändringar på spelmarknaden. Den otydlighet och osäkerhet som uppstått till följd av idrottsrörelsens statliga bidrag via spelmarknaden handlar således inte om *varifrån* pengarna tas – problemet bottnar istället i att ett av spelbidragen är utformat som en vinstandel.

Av idrottsrörelsens tre bidrag via AB Svenska Spel är det endast vinstdelningssystemet som är direkt kopplat till spelbolagets utveckling. Dessutom är det vinstdelningssystemet som reducerar riksdagens idrottspolitiska inflytande och insyn. Det minskade inflytandet förklaras av att bidragets storlek inte prövas av riksdagen utan fastställs på AB Svenska Spels bolagsstämma. Den minskade insynen sammanhänger med att spelbolagets stämma infaller tidsmässigt *efter* det att riksdagen beslutat om statsbudgeten för kommande år. Vid tiden för den årliga prövningen av statens idrottsstöd saknar således riksdagen information om vinstdelningssystemets utfall, med följderna att omfattningen av detta bidrag inte kan bli föremål för riksdagens prövning – och därmed inte heller det totala idrottsstödet storlek..

Redan Riksrevisionens och RF:s anmärkningar motiverar att dagens vinstdelningssystem med AB Svenska Spel reformeras. Det finns dock ytterligare argument. Först och främst anser vi det vara principiellt anmärkningsvärt att det enskilt största stödet till

idrottsrörelsen helt och hållet frikopplats från diskussioner om idrottens faktiska behov. Enligt rådande ordning är bidraget synnerligen känsligt för förändringar i AB Svenska Spels vinstnivåer – men det påverkas inte alls av eventuella förändringar i idrottsrörelsen barn- och ungdomsverksamhet. Detta framstår inte som förenligt med en ansvarsfull statlig idrottspolitik.

Ett närliggande problem är att vinstdelningssystemet nästan uteslutande används för att finansiera idrottsrörelsens statliga LOK-stöd. Av detta följer att det i praktiken endast är LOK-stödet som påverkas av förändringar på spelmarknaden – åtminstone på kort sikt. Vad motiverar detta? Enligt vår bedömning (jfr kapitel 9) utgör LOK-stödet ett betydelsefullt grundstöd till de lokala idrottsföreningarnas barn- och ungdomsverksamhet. Det finns därför inga skäl till att just detta bidrag ska vara mer utsatt för risker än statens övriga idrottsstöd.

Ett nytt spelbidrag för finansieringen av statens LOK-stöd

Mot bakgrund av diskussionen ovan föreslår vi att dagens vinstdelningssystem mellan AB Svenska Spel och idrottsrörelsen ersätts av ett behovsprövat och i förväg fastställt spelbidrag för finansiering av idrottsrörelsens statliga lokala aktivitetsstöd.

Vi föreslår följaktligen:

1. Att dagens vinstdelningssystem ersätts av ett nytt bidrag från statens intäkter från spelmarknaden.

Vårt förslag utgår från att idrottsrörelsen alltjämt tilldelas stöd via statens intäkter från spelmarknaden. Med begreppet "spelbidrag" ovan vill vi dock markera att detta bidrag kan – men inte nödvändigtvis måste – hämtas från AB Svenska Spels överskott. Förklaringen är den osäkerhet som för närvarande gäller den svenska spelmarknadens framtid. Under det senaste decenniet har frågan om de svenska spelregleringarnas förenlighet med EU-rättsliga principer varit föremål för omfattande debatt. Och även om regeringsrätten i oktober 2004 fastslog att det svenska systemet "totalt sett" är förenligt med EU-rättsliga krav, har utländska spelbolag fortsatt att erbjuda spel till svenska spelare och begärt att rådande regleringar ska avskaffas. Till detta kommer att regeringen i juni 2007 tillsatte en särskild utredare med uppgift att föreslå en långsiktigt hållbar svensk spelreglering. I direktiven framhålls att den

nya regleringen ska tillvarata och stärka de sociala skyddsaspekterna, motverka spelberoende, bedrägerier och kriminalitet samt att nuvarande regelverk ska tjäna som förebild. Samtidigt utsluts dock inte att EG-rättsliga, tekniska eller andra skäl kan framtvunga större reformer och utmynna i ett delvis nytt system som också inbegriper "andra aktörer än befintliga".³⁹ Det är således inte omöjligt att statens framtida intäkter från spelmarknaden baseras på ett koncessions- eller licenssystem med ett flertal aktörer till skillnad från dagens system där intäkterna huvudsakligen genereras av ett statligt ägt spelbolag. Att i detta skede låsa idrottsrörelsens nya bidrag till AB Svenska Spel framstår som olämpligt. Med formuleringen "spelbidrag" görs således den principiella markeringen att stödet ska finansieras via statens intäkter från spelmarknaden – men att det är idrottspolitiskt ovidkommande hur staten erhåller dessa inkomster.

Förslaget till nytt spelbidrag avser endast att ersätta det s.k. vinstdelningssystemet. Det påverkar således inte förutsättningarna för idrottsrörelsens övriga bidrag via AB Svenska Spel (det generella spelbidraget på 60 miljoner kronor och finansieringen av Idrottslyftet) eller möjligheterna till nya bidrag via statens intäkter på spelmarknaden.

2. Att bidraget ska vara öronmärkt för finansiering av idrottsrörelsens statliga LOK-stöd.

I utredningen har det förts en diskussion om huruvida det nya spelbidraget bör vara öronmärkt för en specifik bidragsform eller utgöra en rörlig resurs som kan användas för olika ändamål. Vi förordar det förstnämnda. Ett första argument är att det är olämpligt att utsätta det statliga LOK-stödet för onödiga intressekonflikter genom att möjliggöra att dessa medel även kan utnyttjas för andra idrottsliga verksamheter. Ett andra argument är att de särskilda satsningarna Handslaget och Idrottslyftet mycket väl kan betraktas som just "rörliga resurser" där idrottsrörelsen fått frihet att självständigt fördela medel på olika utvecklingsprojekt och prioriterade frågor.

I detta sammanhang kan tilläggas att RF för närvarande har rätt att disponera 20 miljoner kronor inom ramen för vinstdelningssystemet till lokala anläggningar för barn- och ungdomsverksamhet. I syfte att göra det nya spelbidraget till ett renodlat LOK-stöd

³⁹ Kommittédirektiv 2007:79, *En stärkt och moderniserad spelreglering*.

föreslås att detta anläggningsstöd utgår men att AB Svenska Spels generella bidrag på 60 miljoner kronor ökas med motsvarande belopp.

3. Att bidraget ska vara behovsprövat.

Vi anser vidare att det nya spelbidraget ska vara *behovsprövat*. Med detta avses att stödets storlek bör fastställas i dialog mellan statens och idrottsrörelsens företrädare och med utgångspunkt i den lokala barn- och ungdomsidrottens utveckling och behov men utan koppling till icke-idrottsliga faktorer såsom spelmarknadens eller det allmänna konjunkturläget utveckling.

4. Att bidragets omfattning ska fastställas i förväg och godkännas i samband med riksdagens behandling av det ordinarie statsanslaget.

Enligt rådande ordning föreslås i budgetpropositionen att riksdagen godkänner att regeringen på AB Svenska Spels bolagsstämma verkar för dels ett generellt spelbidrag till idrottsrörelsen på 60 miljoner kronor, dels ett stöd på 500 miljoner kronor för finansiering av Idrottslyftet. För båda dessa bidrag har riksdagen följaktligen möjlighet att årligen ta ställning till beloppens storlek och stödets inriktning. Under förutsättning att idrottsrörelsens statliga stöd via spelmarknaden även framöver finansieras via AB Svenska Spels överskott, föreslås att samma princip även ska tillämpas på vårt förslag till nytt spelbidrag. Om regeringen istället väljer att finansiera bidraget via andra intäktskällor från spelmarknaden (exempelvis genom ett koncessionsförfarande) föreslås ett bibehållande av principen att riksdagen årligen får möjlighet att godkänna stödets storlek och inriktning. Därmed skapas den transparens och bruttoredovisning som Riksrevisionen efterlyst även om merparten av idrottsrörelsens statliga stöd inte ingår i statsbudgeten.

Om dagens vinstdelningssystem ersätts med ett nytt spelbidrag i enlighet med vårt förslag, elimineras de problem som för närvarande präglar idrottsrörelsens statsstöd via spelmarknaden. För idrottsrörelsen innebär nyordningen att hela statens stöd baseras på bedömningar av föreningsverksamhetens omfattning, utveckling och faktiska behov till skillnad från dagens system där det lokala idrottslivet i stor utsträckning är beroende av AB Svenska Spels utveckling. Vidare tillgodoses RF:s önskan om ett långsiktigt och

förutsebart ”grundstöd” som stabilt säkrar finansieringen av det statliga LOK-stödet. För staten medför förslaget transparens och bruttoredovisning i den idrottspolitiska processen. Att bidraget – i likhet med övriga bidrag från AB Svenska Spel – dessutom fastställs i förväg innebär att hela statens stöd till idrottsrörelsen kan föreläggas riksdagen. Detta ger goda möjligheter att följa anslagets utveckling över tid, skapar förutsättningar att pröva stödet mot andra utgifter på statsbudgeten och säkerställer riksdagens idrottspolitiska insyn och inflytande.

Ekonomiska och spelpolitiska konsekvenser

Det är av naturliga skäl svårt att bedöma förslagets ekonomiska konsekvenser för staten. Ett första problem handlar om att avgöra nivån på det föreslagna spelbidraget. Detta kan inte fastställas av denna utredning utan måste avgöras i en dialog mellan statens och idrottsrörelsens företrädare. I sammanhanget kan det dock noteras att RF i sin finansieringsplan från 2007 karakteriserade detta års rådande nivå som lämplig för ett långsiktigt och stabilt ”grundstöd”. Detta antyder att vinstdelningssystemets utfall för 2007 var förhållandevis väl avvägt.⁴⁰

Ett andra problem handlar om spelmarknadens utveckling. Med en övergång till ett behovsprövat spelbidrag till den lokala föreningsidrottens barn- och ungdomsverksamhet blir det staten – och inte idrottsrörelsen – som tar risker i frågan om intäkter från den reglerade spelmarknaden. Under förutsättning att stödet till föreningslivet förblir på ungefär nuvarande nivå kommer de ekonomiska konsekvenserna för staten därmed helt att avgöras av AB Svenska Spels framtida utveckling. Om bolaget fortsätter att redovisa ökad vinst kommer det belopp som tillförs statskassan rimligtvis att öka jämfört med idag. Skulle bolagets vinst däremot sjunka, blir resultatet att beloppet till statskassan minskar jämfört med idag eftersom idrottsrörelsens andel av statens spelintäkter inte längre påverkas av spelmarknadens utveckling.

⁴⁰ *Idrottens framtida finansiering*, s. 10.

Förslaget effekter för övriga barn- och ungdomsorganisationer

Idrottsrörelsen är inte ensam förmånstagare av statens intäkter från spelmarknaden. Dagens vinstdelningssystem genererar även bidrag till övriga folkrörelser barn- och ungdomsverksamhet. Detta stöd administreras av Ungdomsstyrelsen. Enligt rådande fördelningsprinciper erhåller Riksidrottsförbundet cirka 80 procent av folkrörelsernas vinstandel medan Ungdomsstyrelsen tilldelas resterande cirka 20 procent.

I våra direktiv ingår inte att föreslå reformer i statens ungdomspolitik. Vårt förslag rör följaktligen endast Riksidrottsförbundets vinstandel. Ett slopande av vinstdelningssystemets koppling till idrottsrörelsen behöver inte heller få konsekvenser för AB Svenska Spels bidrag till övriga ungdomsorganisationer. Det finns dock skäl att tro att även dessa finner den nuvarande finansieringslösningen osäker och vi förutsätter därför att regeringen i dialog med ungdomsorganisationerna och Ungdomsstyrelsen prövar om även deras vinstandel bör ersättas av ett i förväg fastställt spelbidrag. I detta sammanhang kan tilläggas att regeringen i mars 2008 tillsatte en särskild utredare med direktivet att se över statsbidraget som lämnas till ungdomsorganisationer med stöd av förordningen (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationer. I uppdraget ingår att föreslå vilken reglering som bör gälla för bidrag som betalas ut genom överskottet från AB Svenska Spel. Utredaren ska vidare ge förslag på fördelningskriterier för stöd som ges genom överskottet från AB Svenska Spel och föreslå en modell för att säkerställa att överskottet kommer ungdomsorganisationernas lokala verksamheter till del.⁴¹

En koppling av statens stöd till BNP

I den strategiplan för idrottens framtida finansiering som RF-stämman antog i maj 2007 föreslås att statens stöd till idrotten ska utgöra en promille av BNP. Förslaget är intressant av två skäl. För det första är det ett uttryck för att idrottsrörelsen eftersträvar betydande ökning av statens idrottsstöd: enligt RF:s egna beräkningar skulle en promille av BNP 2006 resulterat i ett statsstöd på 2,8 miljarder kronor, vilket hade inneburit en dryg miljard kronor mer än det faktiska anslagsbeloppet på 1,7 miljarder kronor samma

⁴¹ Kommittédirektiv 2008:35, *Utredning om vissa frågor om bidrag till ungdomsorganisationer m.m.*

år. För det andra är förslaget ett uttryck för RF:s önskan att ersätta dagens beroende av spelmarknaden med ett nytt beroende – denna gång av den allmänna konjunkturutvecklingen.

Vi kan inte tillstyrka RF:s förslag. I enlighet med den tidigare diskussionen är det principiellt viktigt att statens stöd till idrotten tar utgångspunkt i verksamhetens reella behov och inte externa, icke-idrottsliga faktorer. Huruvida idrottsrörelsen ska ha ett statstöd på 1,7 eller 2,8 miljarder kronor bör följaktligen avgöras i en diskussion om vad bidraget avser att uppnå snarare än principen att idrottsrörelsen har rätt till en viss andel av statens intäkter. Därtill är det oklart huruvida en koppling till BNP är förenligt med idrottsrörelsens parallella mål om att statens stöd ska växa över tid.

10.5 Ett minskat antal stödformer?

I utredningens direktiv ingick att pröva om antalet bidrag i statens idrottsstöd kan minskas, vilka begränsningar som uppstår för idrottsrörelsen genom utformningen av de villkor som anges för stödet samt om färre villkor kan knytas till det samlade stödet som ges till idrottsrörelsen.

Vi bedömer att nuvarande bidragsstruktur bör bestå. Förklaringen är att bidragen och deras utformning i stor utsträckning redan uppfyller idrottsrörelsens krav på självständighet. Av ett totalt stöd på närmare två miljarder kronor för 2008 fördelas den stora merparten – totalt 1860 miljoner kronor motsvarande 94 procent av det totala stödet – mellan fem större bidragsposter vilka kännetecknas av att de i huvudsak har övergripande målformuleringar, få villkor och att idrottsrörelsen har betydande möjligheter att påverka såväl bidragens utformning som pengarnas fördelning. Därefter återstår ett antal mindre verksamhetsbidrag vilka visserligen avviker från den generella bilden, men som bör kvarstå av särskilda skäl.

Den statliga styrningen är således högst begränsad. Situationen kan enklast beskrivas med att staten förbehåller sig rätten att sätta idrottspolitikens ramar genom att kontrollera nivån på olika bidrag – och att idrottsrörelsen därefter har betydande frihet att fylla dessa ramar med ett innehåll.

Riksidrottsstyrelsen ska arbeta utifrån medlemmarnas uppdrag på stämman och också stå till svars för den. Riksidrottsförbundet har även fått uppdraget att i myndighets ställe fördela statens stöd till idrotten och rapportera hur idrottsrörelsen har uppfyllt regeringens mål. Men när vi samlas till stämma i maj har regeringen redan på ett flertal områden angett hur medlen ska fördelas. Man har alltså minskat idrottsrörelsens möjlighet att ta eget ansvar. (RF:s ordförande Karin Mattsson, februari 2007)⁴²

Ett framträdande inslag i svensk idrottspolitik under senare år är RF:s uppfattning att staten ökat sin styrning över idrottsrörelsen. Kännetecknande för denna kritik är att förbundet inte motsatt sig själva principen att staten formulerar mål och syften för sitt stöd. Missnöjet har istället rört hur statens mål konkretiserats i olika bidrag och olika bidragsvillkor. Mer konkret menar RF att antalet ”öronmärka” och riktade bidrag successivt ökat under senare år vilket både begränsat förbundets handlingsutrymme och dess möjlighet till ansvar.⁴³

Frågan om idrottens självständighet blev central i den idrottspolitiska debatten inför 2006 års valrörelse och omnämndes t.o.m. i statsminister Fredrik Reinfeldts (m) regeringsförklaring i oktober samma år. I idrottsminister Lena Adelsohn Liljeroths (m) tal till RF-stämman 2007 påpekades även värdet av en fri och självständig idrottsrörelse och att detta varit en viktig princip vid utformningen av satsningen Idrottslyftet.⁴⁴ Även i denna utredning behandlas problematiken. Enligt direktiven är uppdraget att analysera om det samlade statliga stödet till idrotten kan kanaliseras på sådant sätt att antalet stödformer minskas, vilka begränsningar som uppstår för idrottsrörelsen genom utformningen av de villkor som anges för stödet och om färre villkor kan knytas till det samlade stödet som ges till idrottsrörelsen.

⁴² Karin Mattsson, ”Hoppas slippa brutna vallöften”, *Svensk Idrott* nr 2 (2007).

⁴³ Ibid., jfr Mattssons ledare ”Idrotten vill och idrotten kan” i *Svensk Idrott* nr 4 (2006).

⁴⁴ Se exempelvis ”Så tycker partierna i idrottsfrågor”, *TT* 2006-09-13, statsminister Fredrik Reinfeldts (m) regeringsförklaring den 6 oktober 2006, tal av kultur- och idrottsminister Lena Adelsohn Liljeroth vid RF-stämman 2007, *Riksidrottsförbundet*, bilaga till stämmoprotokoll.

10.5.1 Principer för den statliga bidragsgivningen till föreningslivet

I statsförvaltningen har statens förhållande till den ideella sektorn diskuterats flitigt sedan tidigt 1990-tal. Förklaringen ska framförallt sökas i de principer om resultatstyrning av offentlig verksamhet som infördes under perioden och svårigheten att införa sådan styrning på statsbidrag till frivilligt organiserad verksamhet.⁴⁵ Ett viktigt bidrag till denna debatt lämnades 2004 av Statskontoret som i en rapport föreslog ett antal enhetliga principer för statens stöd till föreningslivet. Dessa principer stöddes och utvecklades därefter av 2005 års Folkrorelseutredning. Det finns således ett antal aktuella förslag till hur staten ska utforma sina bidrag till ideella organisationer. Detta motiverar en sammanfattande redogörelse av dessa idéer.

Statskontoret om bidrag till ideella organisationer

Statskontoret är en central förvaltningsmyndighet för utvärdering och uppföljning av statlig och statligt finansierad verksamhet. Uppdraget är att bistå regeringen med underlag för att säkerställa en effektiv och ändamålsenlig statsförvaltning. I juni 2003 fick Statskontoret i uppdrag av regeringen att göra en översyn av bidragsgivningen till ideella föreningar. Resultatet redovisades följande år i rapporten *Bidrag till ideella organisationer. Kartläggning, analys och rekommendationer* (Statskontoret 2004:17).

Enligt Statskontoret visade deras kartläggning att staten behöver utveckla sin syn på den ideella sektorn för att mer konsekvent kunna ta ställning till vilka organisationer som ska tilldelas bidrag, vilka bidragsformer som ska användas och vilka villkor som ska knytas till stödet i fråga. Vidare framhölls att lagstiftning bör övervägas i större utsträckning och att förordningar normalt ska ligga till grund för bidragsgivningen.

Statskontorets analys av föreningslivets många och skilda bidragsformer baserades på en klassificering av det statliga stödet i fem bidragskategorier:

⁴⁵ Statskontoret, *Bidrag till ideella organisationer. Kartläggning, analys och rekommendationer* (2004:17), s. 7.

- *Organisationsbidrag*: ett generellt bidrag till en ideell organisation, där bidraget inte avgränsas till särskilda verksamheter och där medel kan utnyttjas till kanslikostnader.
- *Verksamhetsbidrag*: ett riktat bidrag till en viss eller flera angivna verksamheter som en organisation bedriver.
- *Projektbidrag*: ett riktat bidrag till tidsmässigt avgränsad verksamhet.
- *Uppdragsersättning*: i princip full ersättning för verksamhet som staten och uppdragstagande organisation kommer överens om att organisationen ska bedriva.
- *Anläggningsbidrag*: bidrag till köp, nybyggnad, ombyggnad eller upprustning av lokal för ideell verksamhet.

Enligt Statskontoret bör motivet för bidraget styra valet av bidragsform. Bidragsformen bör därefter ligga till grund för bedömningar av vilken styrning från statens sida som är lämplig. Mot denna bakgrund preciserades därefter ett antal allmänna bidragsprinciper, varav följande kan nämnas:

- övergripande mål/syften ska finnas för alla bidragsformer
- detaljerade mål ska formuleras för alla bidrag utom för organisationsbidrag
- god ekonomisk redovisning ska vara ett självklart krav
- olika återrapporteringskrav för olika bidragsformer
- bedömning av resultat/effekter bör göras för alla bidragsformer
- oberoende utvärderingar bör genomföras
- treårsplaner bör övervägas för fler bidrag.

Folkrörelseutredningen

Statskontorets rapport utgjorde en av faktorerna bakom tillkomsten av 2005 års Folkrörelseutredning. Utredningens övergripande uppdrag var att ”utreda den nuvarande statliga folkrörelsepolitiken och lämna förslag om den framtida folkrörelsepolitikens inriktning, omfattning och utformning”. I detta arbete ingick bland annat att överväga behov av gemensamma principer för den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer och att pröva hur staten skulle kunna underlätta för ideella organisationer

att finansiera sin verksamhet på andra sätt än via bidrag.⁴⁶ I februari 2007 fick utredningen dessutom tilläggsdirektiv att närmare undersöka vilka typer av villkor som ställs i bidragsgivningen till ideella organisationer och vilka effekter dessa får för såväl föreningslivet som samhället i övrigt. I denna analys skulle särskilt organisationernas självständighet och oberoende beaktas.⁴⁷ Slutligen uppdrogs utredaren att:

... undersöka om det är möjligt att öka andelen villkorlösa statsbidrag, minska antalet villkor för statsbidragen eller revidera de villkor som ställs för att bl.a. finna en bättre avvägning mellan statens behov av kontroll och föreningarnas behov av integritet och självständighet. I detta ingår att bedöma vilka konsekvenser dessa åtgärder kan få samt att föreslå hur statens behov av kontroll skall tillgodoses.

Som särskild utredare i Folkrörelseutredningen utsågs kanslichef Åsa-Britt Karlsson. Utredningens betänkande, *Rörelser i tiden*, lämnades i september 2007.⁴⁸ I frågan om den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer stödde utredningen i allt väsentligt Statskontorets rekommendationer, om än med påpekan av att sektorns olika delar har olika behov och att staten därmed bör avstå från att försöka strömlinjeforma sina olika bidragssystem. Vidare föreslogs följande generella principer vid valet av bidragsform:

- Om bidraget är avsett att stödja organisationens roll som intresseorganisation är *organisationsbidrag* en lämplig form. Organisationsbidraget går inte att resultatstyra i någon egentlig mening och är heller inte avsett för detta.
- Avser bidraget att stödja medlemmarnas aktiviteter eller att ge service till såväl medlemmar som icke-medlemmar är *verksamhetsbidrag* en lämplig form. Är verksamheten av tillfällig och begränsad karaktär är *projektbidrag* en lämpligare bidragsform. Dessa bidrag ska kunna resultatstyras.
- Om syftet är att stödja organisationens roll som producent av tjänster utgör *uppdraagsersättning* ett lämpligt alternativ till bidrag.⁴⁹

⁴⁶ Kommittédirektiv 2005:117, *Den statliga folkrörelsepolitiken i framtiden*.

⁴⁷ Kommittédirektiv 2007:7, *Tilläggsdirektiv till Folkrörelseutredningen*.

⁴⁸ SOU 2007:66, *Rörelser i tiden. Slutbetänkande av utredningen om den statliga folkrörelsepolitiken i framtiden*.

⁴⁹ Ibid., s.17–18, 113.

Enligt Folkhälsovetenskapliga utredningen måste det finnas utrymme både för organisations- och verksamhetsbidrag i statens stöd till föreningslivet. Organisationsbidrag bidrar till den grund av långsiktigt inriktad kärnverksamhet som varje självständig organisation vilar på och utgör följaktligen en grundförutsättning för att andra typer av bidrag ska fungera väl i organisationen.

Folkhälsovetenskapliga utredningen kunde dock inte stödja tilläggsdirektivens resonemang om fler s.k. villkorlösa bidrag eller att minska antalet villkor för statsbidrag till ideell verksamhet. Huvudförklaringen var att utredaren inte fann något nämnvärt intresse hos de ideella organisationerna själva för ”renodlade organisationsbidrag” utan någon form av villkor knutna till stödet. Tvärtom visade flera studier att den ideella sektorns sammanslutningar önskade en kombination av verksamhetsbidrag och organisationsbidrag där ett stöd för deras existens förenades med medel knutna till deras faktiska verksamhet.

Genom organisationsstödet ska det vara relativt fritt för organisationerna att själva kunna bestämma vilken verksamhet man vill bedriva. Om det samtidigt kopplas till ett verksamhetsstöd kan också staten få sina krav på verksamheten tillgodosedda.⁵⁰

Sammanfattningsvis kan det således konstateras att frågan om att minska antalet bidrag i statens idrottspolitik ingår i en större och i hög grad aktuell diskussion om statens förhållningssätt till den ideella sektorn. Ett antal utredningar har analyserat ämnet och även om perspektiven har varit olika, har den grundläggande frågan varit och förblivit en och samma: hur kan stödformer utformas som både säkerställer statens behov av (resultat-)styrning och föreningslivets intresse av självständighet? Av Statskontorets och Folkhälsovetenskapliga utredningens analys att döma, är svaret snarast att man ska försöka balansera statens och civilsamhällets behov mot varandra. Statens behov av styrning och kontroll ska tillgodoses genom att det ska finnas tydliga mål kopplade till det statliga stödet. Därtill ska resultaten följas upp oavsett bidragsform. De frivilliga organisationernas oberoende ska på motsvarande sätt säkras genom att åtminstone vissa av deras bidrag ska vara förhållandevis fria och ha som syfte att främja deras existens och kärnverksamhet. Strategin kan sammanfattas som att staten ska försöka finna en rimlig avvägning mellan stödformer av karaktären ”tack för att ni finns” med bidrag enligt modellen ”tack för vad ni åstadkommer”.

⁵⁰ Ibid., s. 127.

10.5.2 En analys av idrottspolitikens bidragsstruktur

I detta avsnitt diskuteras den statliga idrottspolitikens olika stödformer. Analysen vägleds av två frågor. Den första frågan handlar om bidragsstrukturens utformning i förhållande till spänningen mellan statlig styrning och idrottsrörelsens självbestämmande. Ger RF en rimlig karakteristik av statens idrottspolitik? Finns det skäl att beskriva bidragsformer och bidragsvillkor i termer av detaljreglering och öronmärkning, eller finns det tvärtom utrymme för idrottsrörelsen att själv påverka användningen och inriktningen av statens stöd? Den andra frågan handlar om – i enlighet med utredningsdirektiven – huruvida det finns bidrag eller bidragsvillkor som kan slopas eller förenklas i syfte att ytterligare stärka idrottsrörelsens autonomi i förhållande till staten.

Analysen tar sin utgångspunkt i Statskontorets och Folkhälsovetenskapens perspektiv och synpunkter. På ett principiellt plan innebär detta att vi delar uppfattningen att det måste finnas utrymme för olika bidragsformer i statens stöd till föreningslivet samt att graden av styrning måste vara kopplad till valet av bidragsmodell och dess syfte. Därtill stödjer vi principen att organisationsbidrag ("tack för att ni finns") bör ges som långsiktigt stöd till ideella organisationers kärnverksamhet eftersom det skapar grundförutsättningar för att andra bidragsformer ("tack för vad ni åstadkommer") ska fungera.

Det kan tilläggas att frågor rörande bidragens återrapportering och resultatbedömning inte kommenteras här, utan behandlas i avsnitt 10.7 i samband med förslag till ny modell för uppföljning av statens idrottspolitik.

I tabell 10.2 redovisas de olika bidragen i statens stöd till idrotten budgetåret 2008.

Tabell 10.2 Statens stöd till idrotten budgetåret 2008⁵¹

Bidrag	Belopp (SEK)
<i>Anslag över statsbudgeten (kulturdepartementet)</i>	445 551 000
Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen	323 000 000
Insatser mot dopning	23 000 000
Bidrag till idrottsforskning	13 000 000
Bidrag till specialidrott inom gymnasieskolan	39 000 000
Bidrag för olympisk och paralympisk verksamhet varav	45 500 000
SOK	(40 000 000)
SHIF	(5 500 000)
Till regeringens disposition	2 051 000
<i>Anslag över statsbudgeten (utbildningsdepartementet)</i>	142 422 000
Särskilt verksamhetsstöd till Studieförbundet SISU Idrottsutbildarna	142 422 000
<i>Bidrag från AB Svenska Spel</i>	1 394 490 000
Generellt spelbidrag	60 000 000
Vinstdelningssystemet	834 490 000
Idrottslyftet	500 000 000
<i>Summa</i>	<i>1 982 463 000</i>

Som tabellen visar, är statens stöd till idrotten för närvarande fördelat över sammanlagt tio skilda bidragsposter. Antalet bidragsposter har varit förhållandevis konstant under det senaste decenniet. Tydligt är även att bidragens storlek är mycket olika. Det största enskilda bidraget – drygt 834 miljoner kronor – är resultatet från idrottsrörelsens vinstdelning med AB Svenska Spel. Den minsta bidragsposten utgör drygt två miljoner kronor som regeringen förfogar över.

Det finns många sätt att jämföra, kategorisera och bedöma graden av statlig styrning i de olika bidragsformerna. Vi har valt att utgå från Statskontorets klassificering av olika bidragstyper. Frågan blir därmed i vilken utsträckning idrottsstödet tio bidrag kan inordnas i de övergripande kategorierna *organisations-*, *verksamhets-* och *projektbidrag*.

⁵¹ Notera att det i denna tabell ingår anslag till SISU Idrottsutbildarna. Detta bidrag har inte tagits med i tidigare diskussioner om statens stöd till idrotten.

Organisationsbidrag i statens idrottspolitik

Som beskrivs ovan, utgör organisationsbidrag en bidragsform med huvudsakligt syfte att stödja ideella sammanslutningars roll som intresseorganisationer, deras existens och kärnverksamhet. Bidragen kännetecknas av att de är generella och att medel även kan utnyttjas för administrationskostnader. Utmärkande är dessutom att statens målformuleringar för organisationsbidrag ska vara övergripande och den statliga resultatstyrningen låg.

Två poster i statens idrottsstöd passar väl in i denna beskrivning. Den första är de medel ut statsanslaget som avsätts för *verksamhet av gemensam natur*. Beloppet uppgår för närvarande till 323 miljoner kronor. Som namnet indikerar, är bidragsposten av allmän karaktär och utnyttjas av RF till alltifrån kanslikostnader till elitstöd och FoU-verksamhet. Merparten av pengarna reserveras dock för s.k. basbidrag åt specialidrottsförbunden. Vidare gäller att regeringens målformuleringar – helt i enlighet med organisationsstödet princip – är allmänt hållna och huvudsakligen en markering av att stödet ska främja integration, jämställdhet och god etik. RF har följaktligen stor frihet att självständigt fördela stödet.

En andra bidragspost inom denna kategori är de 60 miljoner kronor som tillförs via AB Svenska Spel i form av ett *generellt spelbidrag*. Bidraget är helt villkorslöst. Den statliga styrningen är följaktligen obefintlig.

Verksamhetsbidrag i statens idrottspolitik

Med verksamhetsbidrag avses stöd som är riktat till en eller flera aktiviteter/verksamheter som en organisation bedriver. Enligt Folkrörelseutredningen kännetecknas denna bidragsform av att staten ska kunna ställa tydliga krav på motprestation från bidragsmottagaren. Målen för bidragen bör dessutom vara detaljerade och mätbara.⁵²

Av idrottsanslagets olika poster är det framförallt två som kan karakteriseras som verksamhetsbidrag av större omfattning. Det första är *vinstdelningssystemet* med AB Svenska Spel. Detta bidrag uppgår för närvarande till drygt 834 miljoner kronor och är i enlighet med beslut av riksdagen öronmärkt för det lokala förenings-

⁵² SOU 2007:66, s. 113, 116.

livets barn- och ungdomsverksamhet.⁵³ Denna avgränsning framgår även av regeringens särskilda mål för bidraget, vilket är att flickor och pojkar mellan 7 och 20 år ska ha ”goda möjligheter att utöva gemensam idrottsverksamhet”.

Att bidraget är reserverat för lokala föreningars barn- och ungdomsverksamhet är en begränsning av idrottsrörelsens handlingsutrymme. I övrigt är styrningen måttlig. Merparten av bidraget tillförs nämligen det lokala idrottslivet i form av statligt LOK-stöd, det vill säga en bidragsmodell vars utformning RF själv ansvarar för efter riksdagsbeslut 1989. Dessutom finns det inga begränsningar för hur de lokala föreningarna ska använda bidraget.

Den andra mer omfattande bidragsposten inom detta område utgörs av de medel som tillförs SISU Idrottsutbildarna via Utbildningsdepartementet. Bidragsposten har namnet ”*särskilt verksamhetsstöd*” och ska enligt regeringens regleringsbrev utnyttjas till studie-, bildnings- och utbildningsverksamhet.⁵⁴ År 2008 uppgår detta stöd till drygt 142 miljoner kronor.

Projektbidrag

Det främsta kännetecknet för projektbidrag är att stödet ska vara tillfälligt. I övrigt menar Folkrorelseutredningen att staten i frågor rörande mål och styrning ska tillämpa samma principer som för verksamhetsbidrag. De statliga målen bör följaktligen vara tydliga, detaljerade och mätbara.

Endast en post i statens stöd till idrotten har karaktären av ett tidsmässigt avgränsat projekt: satsningen *Idrottslyftet*. Bidraget uppgår till 500 miljoner kronor årligen under en fyraårsperiod. Kännetecknande är vidare att RF fick full frihet att självständigt utforma sina egna mål och prioriteringar. I detta avseende kan således *Idrottslyftet* betraktas som ett steg mot ökad självständighet jämfört med föregångaren *Handslaget*, där regeringen formulerade satsningens övergripande mål.

⁵³ Prop. 1995/1996:169, *Sammanslagning av Svenska Penninglotteriet AB och AB Tiptjänst m.m.*

⁵⁴ Regleringsbrev för budgetåret 2008 avseende anslagen 25:13 och 25:16 inom utgiftsområde 16.

Övriga bidragsposter

Därmed återstår fem bidragsposter. De avser anslag för att motverka dopning, till idrottsforskning, riksidsrottsgymnasierna, olympisk/paralympisk verksamhet samt särskilda medel till regeringens disposition. Gemensamt för bidragsposterna är att de är relativt *små* (tillsammans utgör de drygt sex procent av det totala idrottsstödet) och riktade till *särskilt utpekade områden* (verksamhetsbidrag). I jämförelse med tidigare nämnda – och större – bidrag framstår dessa följaktligen som potentiella kandidater till vad som är att betrakta som onödiga ”öronmärkningar” i statens bidragsgivning till idrottsrörelsen. Det finns därför skäl att studera dem närmare. Är de nödvändiga som särredovisade stödformer i idrottens statsanslag eller finns här möjlighet att förenkla bidragsstrukturen genom att en eller flera av dessa poster slopas och att pengarna istället hänförs till den övergripande budgetposten ”av gemensam natur”?

Bidragens utformning och villkor har diskuterats ingående i utredningen. Trots ambitionen att minska antalet stödformer till idrotten, har vi kommit fram till slutsatsen att samtliga bidrag bör bestå. Skälen till vår bedömning varierar från fall till fall.

Bidraget ”till regeringens disposition” används huvudsakligen för vissa internationella åtaganden och som en buffert åt regeringen för specifika eller oförutsedda utgifter. Bidragspostens storlek har varierat betydligt under 2000-talet. Högst – hela 50 miljoner kronor – var posten 2004 vilket sammanhänger med att regeringen vid detta tillfälle prövade och fattade separata beslut om bl.a. talangsatsningar, OS/Paralympics samt ett tänkt bidrag till ett riksidsrottsmuseum. Huvuddelen av dessa bidragsposter redovisas numera direkt i regleringsbrevet eller fördelas via RF. Idag uppgår posten till drygt två miljoner kronor.

Enligt vår bedömning är det rimligt att regeringen har möjlighet att disponera vissa egna resurser inom idrottsområde. Därtill har regeringen vissa specifika utgifter för bland annat internationella idrottsfrågor. Av detta följer att bidragsposten bör bestå.

Två poster bör framförallt kvarstå eftersom de tillfaller verksamheter utanför idrottsrörelsen. En av dessa är *bidraget till idrottsforskning*. Bidraget – som sedan 2002 minskat från 20 miljoner kronor till 13 miljoner kronor årligen – tillförs *Centrum för idrottsforskning* (CIF). Den andra bidragsposten avser medel till *specialidrott inom gymnasieskolan*. Detta bidrag uppgår för när-

varande till 39 miljoner kronor och utgör ett statligt stöd till de kommuner som ansvarar för utbildningen vid landets 60 riks-idrottsgymnasier. Båda dessa bidrag går således till olika former av offentlig verksamhet. De ligger därmed utanför vad som kan betraktas som verksamhet "av gemensam natur" inom den frivilligt organiserade idrottsrörelsen. Detta talar för att utgifterna ska förbli särredovisade och att bidragens storlek ska avgöras av regeringen och därmed inte avvägas i förhållande till statens stöd till frivilligt organiserad idrottsverksamhet. Till detta kan läggas att riksdagen 1995 beslutade att RF ska fördela stödet rörande Riksidrottsgymnasierna men att det åligger regeringen att fastställa omfattningen av den interkommunala ersättningen för ordinära utbildningskostnader vid dessa gymnasier.⁵⁵ Ytterligare skäl till att behålla särredovisningen av bidraget till idrottsforskning ges i avsnitt 10.7 som behandlar förslag till ny modell för uppföljning av statens idrottspolitik.

Bidragsposten för *insatser mot dopning* bör framförallt bestå för att markera regeringens särskilda ansvar för antidopningsfrågor. Det operativa arbetet mot dopning inom idrotten bedrivs av idrottsrörelsen själv. RF är den av idrottsrörelsen och staten utpekade nationella antidopningsorganisationen. Förutom dopningkontroller, analysverksamhet, informationsspridning och utbildningsinsatser inom landets gränser, deltar RF i ett omfattande internationellt samarbete. Detta sker både inom ramen för de internationella specialidrottsförbundens verksamhet och genom *World Anti-Doping Agency* (WADA) som sedan 1999 samordnar och leder arbetet med att stärka idrottens regelverk i antidopningsfrågor.

RF är dock inte ensam aktör på området. Även Sverige som nation deltar i olika former av mellanstatligt samarbete. Som exempel kan nämnas Europarådets konvention mot dopning inom idrotten och dess tilläggsprotokoll, UNESCO:s internationella konvention mot dopning inom idrotten och *International Anti-Doping Arrangement* (IADA). Därtill beslutar regeringen årligen om bidrag till verksamheten i WADA. Regeringskansliet deltar även i utnämningar av företrädare för europeiska regeringar i WADA:s styrelse och exekutivkommitté samt i utarbetandet av instruktioner för dessa ledamöter. En förklaring till att såväl Sverige som andra nationer valt att aktivt engagera sig i internatio-

⁵⁵ Prop. 1994/95:100, bilaga 14. *Förslag till statsbudget för budgetåret 1995/96.*

nella antidopningsfrågor inom idrotten är behovet av att utveckla en gemensam och hög nivåstandard på det nationella antidopningsarbetet. Därtill finns behov av att samverka med idrottsrörelsen internationellt för att nå ökad harmonisering av regelverket inom idrotten och säkerställa att detta regelverk upprätthålls med stöd från regeringarna.

Arbetet mot dopning är således utpekat som en statlig angelägenhet. Uppföljning av Sveriges och andra staters efterlevnad av de internationella antidopningskonventionerna inom Europarådet och UNESCO är viktigt. Därtill kräver Sveriges åtaganden i det mellanstatliga samarbetet fortlöpande insatser från regeringen och regeringskansliet. I detta ligger även arbetet inom IADA och stödet till WADA.

Även om Sveriges internationella åtaganden i kampen mot dopning inom idrotten främst berör Riksidrottsförbundets verksamhet, finns det således mellanstatliga åtaganden där staten har ett tydligt ansvar. Av detta följer att det bör förbli en uppgift för regeringen att säkerställa att behövliga medel anslås för antidopningsarbetet i Sverige. Att den statliga finansieringen av antidopningsverksamheten särredovisas i en egen anslagspost utgör dessutom en tydlig markering av statens ansvar i frågan.

10.5.3 Statens stöd till olympisk och paralympisk verksamhet

Därmed återstår endast bidragsposten *för olympisk och paralympisk verksamhet*. Bidraget uppgår för närvarande till 45,5 miljoner kronor. Merparten, 40 miljoner kronor, tillfaller Sveriges Olympiska Kommitté och används till förberedelser och deltagande i olympiska spel, talangutveckling och administration. 5,5 miljoner kronor tillfaller Svenska Handikappidrottsförbundet för förberedelser och deltagande i Paralympics. SOK och SHIF rekvirerar sina medel via RF men det är regeringen som fastställer bidragsramen.

Bidragsposten för olympisk och paralympisk verksamhet utgör ett känsligt ämne i svensk idrottspolitik. Att regeringen pekat ut just dessa två idrottsevenemang som särskilt viktiga och förtjänta av ett eget statligt stöd är förhållandevis okontroversiellt. Däremot har RF ifrågasatt att bidragsposten sedan 1998 innehåller medel till ett talangutvecklingsprogram i SOK:s regi. Detta har av RF uppfattats som ett avsteg från principen att den egna organisationen

ska pröva alla frågor som rör statens stöd till idrotten. Dessutom har stödet skapat olika förutsättningar för olika specialidrottsförbund. Det senare sammanhänger med grundläggande skillnader mellan RF och SOK i fråga om sammansättning, beslutsstrukturer och arbetssätt. Det finns därför skäl att inleda analysen med en kort beskrivning av dessa organisatoriska skiljelinjer.

En första dimension handlar om vilka som utgör de två organisationernas medlemmar. SOK består av de 35 specialidrottsförbund som ingår i det olympiska programmet (s.k. OSF).⁵⁶ RF utgör på motsvarande sätt en samlingsorganisation för 68 specialidrottsförbund. Det finns således idrotter vilka ingår i RF men inte i SOK. Av detta följer att ett statligt talangstöd som tillfaller SOK kommer vissa idrotter till del – men inte andra.

En andra dimension handlar om *vilket inflytande olika specialidrottsförbund har i de båda organisationerna*. På SOK:s årsmöte tillämpas principen: ett förbund – en röst. På RF-stämman fördelas rösterna istället proportionerligt i förhållande till specialidrottsförbundens föreningsantal. Detta innebär att de SF som ingår i båda organisationer även har olika grad av inflytande i dessa. Som exempel kan nämnas att Svenska Fotbollförbundet hade sju röster på 2007 års RF-stämma medan Svenska Fäktförbundet endast hade en röst. På SOK:s årsmöte hade de däremot en röst vardera. Att styrkeförhållandena mellan olika specialförbund skiljer sig åt mellan de båda organisationerna påverkar förutsättningarna för hur verksamheten utformas.

En tredje dimension handlar om *hur de två organisationerna utformar sitt elitstöd*. I RF ingår elitstödet huvudsakligen som en del av basbidraget till specialidrottsförbunden (jfr kap. 9.5).⁵⁷ Och eftersom specialidrottsförbundens bidrag fördelas utifrån ett antal storlekskriterier, är förutsättningarna att få medel till elitverksamhet direkt kopplade till förbundens relativa storlek i avseenden som antalet föreningar, aktiva medlemmar, utbildningsinsatser m.m. I SOK fördelas stödet istället efter bedömningar av de enskilda aktivas (eller lagens) potential och behov. Eftersom stödet utgör ett komplement till de olympiska förbundens egna insatser – och SOK har ambitionen att elitaktiva i olika olympiska idrotter ska ges lik-

⁵⁶ I SOK ingår även ett antal s.k. "recognised" (erkända) SF vars idrotter inte ingår i OS-programmet men som ändå fått ett officiellt godkännande av IOK. Dessa förbund saknar dock rösträtt på SOK:s stämma och har således inte betydelse för denna jämförelse av SOK och RF.

⁵⁷ Visserligen görs även kompletterande insatser inom ramen för förbundets Elitidrottscentrum (EIC) men dessa kan i ekonomiska termer inte jämföras med stödet via SF-bidraget.

värdiga förutsättningar – tvekar man inte heller att ge ett större ekonomiskt stöd till aktiva och lag i ekonomiskt resurssvaga idrotter. Detta är ett förhållningssätt som väcker blandade känslor. Mest positiva är givetvis små olympiska förbund med knappa resurser via RF och begränsade möjligheter till kompletterande marknadsintäkter. För dessa förbund kan SOK:s fördelningsprinciper utgöra hela grundförutsättningen för att de alls ska kunna bedriva talangutveckling. För de SF som däremot skulle ha gynnats av andra fördelningsprinciper – exempelvis en fördelning enbart utifrån storlek – är SOK:s system inte alltid lika uppskattat.

Enligt RF är bidraget till olympisk/paralympisk verksamhet ett exempel på den form av ”öronmärkning” som staten bör undvika. Detta framgår inte minst i den tidigare nämnda finansieringsutredningens rapport, där hela det statliga talangstödet till SOK karakteriseras som en temporär satsning och utan stöd i regeringens egen förordning. Rapportens slutsats är således att det är hög tid för staten att börja tillämpa gällande regelverk med följderna att ”statens stöd till idrottsverksamhet i sin helhet utbetalas till RF”.⁵⁸ SOK framhåller i sin tur, i ett yttrande över finansieringsutredningens förslag, att ett riktat stöd till SOK från regeringen är en logisk följd av den egna organisationens självständighet.⁵⁹

Ett andra – närliggande – problemområde utgör bidragets betydelse för samarbetsformer, rollfördelningar och ansvarområden mellan idrottsrörelsens olika s.k. ”stöddorganisationer” (RF, SOK och SISU). I detta sammanhang kan nämnas att framförallt relationen mellan RF och SOK varit föremål för närmast kontinuerlig debatt sedan 1980-talet. En rad skilda utredningar har på RF:s initiativ analyserat parternas interna struktur, roller och arbetsformer. Därtill har förslag till samgåenden väckts vid flera tillfällen men alltid avvisats och vanligen utmynnat i olika former av samarbetsavtal. Diskussionen om rollfördelningen mellan RF och SOK fanns således långt innan staten valde att bevilja särskilda medel till SOK:s talangprogram. Samtidigt kan det inte förnekas att statens bidrag stärkt SOK:s operativa roll och ställning inom idrottsrörelsen.

Som visats ovan, innehåller frågan om statens stöd till det olympiska och paralympiska en rad dimensioner. Det är exempelvis inte svårt att finna argument för att helt avskaffa bidraget och istället tillföra dessa resurser till RF. En sådan åtgärd skulle onekligen

⁵⁸ *Idrottsrörelsens framtida finansiering*, s. 10–11.

⁵⁹ *SOK:s styrelse yttrande över Motion till SOKs årsmöte 2007*, s. 3.

minska antalet bidrag i statens idrottspolitik och därmed utgöra en förenkling av bidragsstrukturen. Ett slopande av bidraget skulle också kunna motiveras med hänvisning till den allmänna principen att staten ska formulera mål för sitt stöd men att idrottsrörelsen ska ha stor frihet att självständiga avgöra *hur* dessa mål ska realiseras.

Vi föreslår dock att även detta bidrag förblir särredovisat och att beloppet alltjämnt fastställs av regeringen. Ett första skäl handlar om bidragets faktiska *resultat*. Det primära syftet med statens stöd till SOK och SHIF är att skapa gynnsamma förutsättningar för landets olympiska och paralympiska elitidrottare och därigenom stärka svensk idrotts internationella konkurrenskraft. Enligt vår bedömning har åtminstone SOK:s talangprogram i stor utsträckning infriat dessa förväntningar.⁶⁰ Både externa utvärderare och olika former av resultatmätt har indikerat att satsningen är uppskattad bland olympiska förbund och elitaktiva samt att den möjliggjort för ett betydande antal idrottsutövare att ta steget från talangfulla till elitidrottare på högsta internationella nivå. Till detta kommer att RF visserligen ifrågasatt principen att staten öronmärker statligt stöd till SOK och SHIF men inte anvisat effektivare sätt att utnyttja dessa medel för att nå statens mål att stärka svenska elitidrottarens förutsättningar vid Olympiska Spel och Paralympics.

Ett andra – närliggande – argument handlar om idrottslig pluralism. Som tidigare påpekats, har SOK:s starkt kvalitets- och behovsstyrda fördelningsprinciper skapat möjligheter för små och ekonomiskt resurssvaga förbund. Det statliga stödet till SOK har därmed blivit ett komplement och alternativ till RF:s SF-bidrag vilket i huvudsak fördelas efter olika storlekskriterier. Beträktat på detta sätt fyller SOK:s behovsprövade stöd en viktig pluralistisk funktion för olympiska idrotter. Och en viktig följdfråga blir givetvis hur de små och ekonomiskt svaga förbunden utanför SOK ska få motsvarande möjligheter att utveckla sina talanger?

Ett tredje argument handlar om hur staten på bästa sätt ska respektera idrottsrörelsens självständighet. Som påpekats ovan, har RF kritiserat regeringen för att öronmärkta bidrag inkräktar på idrottsrörelsens handlingsutrymme. Detta är en sanning med modifikation. Idrottsrörelsen har tre centrala stödorganisationer: RF, SISU och SOK. Att staten i vissa sammanhang väljer att sam-

⁶⁰ Att vi inte uttalar oss om SHIF:s talangstöd förklaras av att vi saknat tid och resurser att analysera denna del av bidraget.

arbeta med SOK eller SISU istället för RF kan visserligen ses som en begränsning av den senare organisationens frihet – men det behöver nödvändigtvis inte tolkas som att staten minskar *idrottsrörelsens* oberoende. Det går dessutom att hävda det rakt motsatta, det vill säga att staten av respekt för just idrottsrörelsens självständighet måste säkerställa att alla tre stödorganisationer får ett grundstöd av staten och att ingen organisation i anslagsfrågor ska kunna utöva ett inflytande över de andra. I detta sammanhang kan tilläggas att SISU Idrottsutbildarna tillförs statsbidrag direkt från Utbildningsdepartementet. Detta är en ordning som RF är positiv till.⁶¹

Det sista och kanske viktigaste argumentet är dock att staten i möjligaste mån bör undvika att intervensera i frågor rörande idrottsrörelsens egen organisationsstruktur. Därtill har idrottsrörelsen ånyo tagit initiativ till att se över rollfördelnings- och ansvarsfrågor mellan sina olika stödorganisationer. I september 2007 utsågs nämligen Marianne Nivert att leda en av RF-stämman och SISU-stämman beslutad oberoende utredning av idrottens framtida organisation och stödsystem. Resultat ska redovisas hösten 2008.

Vår slutsats är följaktligen att staten inte bör förändra denna bidragspost. Om idrottsrörelsens egen utredning däremot lämnar förslag som kan ena rörelsens olika förbund och stödorganisationer, finner vi det rimligt att staten ställer sig välvillig till de eventuella förändringar i bidragssystemet som detta kan medföra. Just nu riskerar emellertid betydande förändringar av statens stöd till olympisk och paralympisk verksamhet att i praktiken bli ett större statligt ingrepp i idrottsrörelsens självständighet än en avvaktande hållning.

⁶¹ Se *Idrottsrörelsens framtida finansiering*, bilaga 8.2.

10.5.4 Staten sätter idrottspolitikens ramar – idrottsrörelsen fyller ramarna med ett innehåll

I diskussionen ovan hänfördes olika bidrag till olika bidragsformer. Resultatet visas i tabell 10.3 nedan.

Tabell 10.3 Statens stöd till idrotten budgetåret 2008 fördelat på organisations-, verksamhets- och projektbidrag⁶²

Bidragsform	Belopp (SEK)	Procent
<i>Organisationsbidrag</i>	383 000 000	(19,3)
Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen	323 000 000	
Generellt spelbidrag	60 000 000	
<i>Verksamhetsbidrag</i>	1 099 463 000	(55,5)
Vinstdelningssystemet	834 490 000	
Särskilt verksamhetsstöd (SISU)	142 422 000	
Insatser mot dopning	23 000 000	
Bidrag till idrottsforskning	13 000 000	
Bidrag till specialidrott inom gymnasieskolan	39 000 000	
Bidrag för olympisk och paralympisk verksamhet	45 500 000	
Till regeringens disposition	2 051 000	
<i>Projektbidrag</i>	500 000 000	(25,2)
Idrottslyftet	500 000 000	
<i>Summa</i>	1 982 463 000	(100)

Som tabellen visar, utgör nästan 20 procent av statens idrottsstöd ett grundläggande organisationsbidrag. En fjärdedel av stödet utgör projektbidrag. Den största posten, drygt hälften, är dock olika former av verksamhetsbidrag. Denna fördelning mellan olika bidragsformer i statens idrottspolitik är – intressant nog – närmast identisk med Statskontorets kartläggning av hela det statliga stödet till föreningslivet.⁶³

⁶² Notera att det i denna tabell ingår anslag till SISU Idrottsutbildarna. Detta bidrag har inte tagits med i tidigare diskussioner om statens stöd till idrotten.

⁶³ Statskontoret (2004), s. 8.

Vår analys har utmynnat i slutsatsen att den nuvarande bidragsstrukturen i stor utsträckning uppfyller idrottsrörelsens krav på självständighet. Av ett totalt stöd på närmare två miljarder kronor 2008 fördelas den stora merparten – totalt 1860 miljoner kronor motsvarande 94 procent av det totala stödet – mellan fem större bidragsposter vilka kännetecknas av de i huvudsak har övergripande målformuleringar, få villkor och att idrottsrörelsen har betydande möjligheter att påverka såväl bidragens utformning som pengarnas fördelning. Därefter återstår ett antal mindre verksamhetsbidrag vilka visserligen avviker från den generella bilden, men som bör förbli kvar av skäl som redovisats ovan. Den statliga styrningen är således högst begränsad. Situationen kan enklast beskrivas som att staten förbehåller sig rätten att sätta idrottspolitikens ramar (genom att kontrollera nivån på olika bidrag) men att idrottsrörelsen får betydande frihet att fylla dessa ramar med ett innehåll.⁶⁴ Den rådande bidragsstrukturen bör följaktligen bestå.

10.6 Om statligt stöd till idrott och motion utanför Riksidrottsförbundet

Enligt vår bedömning finns det principiella problem förknippade med att organisationer utanför Riksidrottsförbundet enligt nuvarande förordning inte kan beviljas statligt stöd för idrottsverksamhet:

- Det kan leda till att organisationer vilka till fullo uppfyller statens idrottspolitiska mål ändå går miste om statsbidrag eftersom de nekas inträde i Riksidrottsförbundet av organisatoriska skäl.
- Det utesluter även möjligheten till statsbidrag för sådana organisationer som anser sig bedriva idrottsverksamhet men som inte vill ingå i Riksidrottsförbundet.

De såväl kort- som långsiktiga konsekvenserna av ett slopat krav på RF-medlemskap bör dock utredas närmare.

Enligt direktiven ska Idrottsstödsutredningen även bedöma om motion och idrott utanför Riksidrottsförbundets verksamhet bör

⁶⁴ Jfr Bjarne Ibsen, "Det offentlige og idrætten" i Else Trangbæk (red) *Dansk idrætsliv. Velfærd og fritid 1940-1996*, Bind 2 (Copenhagen 1995), s. 111–130.

stödjas och i så fall lämna förslag på hur detta ska ske. Uppdraget kan tolkas brett och därmed omfatta alltifrån skolans fysiska bildning, kommersiella gym till oorganiserat joggande i skog och mark. I detta sammanhang avgränsas diskussionen till nationella förbunds möjlighet att få del av statens stöd till idrotten.

Under stor del av 1900-talet fördelade RF även statligt stöd till utomstående idrotts- (och friluft-) organisationer. År 1998 avskaffades dock den särskilda budgetpost i regeringens regleringsbrev som avsåg utomstående sammanslutningar. Parallellt inrättades nuvarande förordning om statsbidrag för idrottsverksamhet som bland annat stadgar att statligt idrottsstöd endast kan tillfalla förbund och föreningar anslutna till RF.⁶⁵ Nu gällande princip är följaktligen att RF – genom att bevilja eller neka organisationer medlemskap – i praktiken även avgör vilka som är berättigade till medel ur statens idrottsstöd.

Enligt RF:s stadgar, ska följande villkor vara uppfyllda för att en organisation ska kunna beviljas medlemskap:⁶⁶

- Förbundet ska bedriva/administrera idrott.
- Förbundet ska vara en ideell förening.
- Förbundets verksamhet ska stå i samklang med RF:s verksamhetsidé.
- Förbundet får inte bedriva/administrera idrottslig verksamhet som är nära besläktad med verksamhet inom till RF redan anslutet SF.
- Förbundet bör ha minst 50 medlemsföreningar med minst 3 000 medlemmar och finnas representerat i minst 10 RF-distrikt.

Som visats i kapitel 1, samlar RF det stora flertalet av landets idrottsorganisationer. Det finns dock ett antal sammanslutningar vilka av olika skäl står utanför och därmed är exkluderade från stöd ur idrottsanslaget. Några av dessa *får inte* vara med eftersom de inte uppfyller ett eller flera av RF:s villkor för medlemskap. Bland dessa kan nämnas Svenska Skateboardförbundet och Svenska Dartförbundet. Andra organisationer vill inte ingå i RF-kollektivet men ändå uppbära statligt idrottsstöd för sin verksamhet. Ett exempel är Svenska Samernas Idrottsförbund.

⁶⁵ Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet, SFS 1999:1177, 6 §.

⁶⁶ RF:s stadgar i lydelse efter RF-stämman 2007. Kapitel 10. Medlemskap i RF.

Är det möjligt att tilldela stöd till idrottsorganisationer utanför RF?

I utredningsuppdraget ingår att pröva huruvida det är önskvärt att idrottsorganisationer utanför RF tilldelas statligt stöd. En första fråga är emellertid om detta är praktiskt genomförbart. Enligt vår bedömning finns det inga större hinder. RF har redan tidigare visat sin förmåga att pröva och fördela stöd till utomstående idrottsorganisationer. Därtill är förbundets fördelningsprinciper numera så entydiga att det inte borde vara svårt att objektivt fastställa nivån på utomstående organisationers anslag, oavsett om det handlar om medel till nationella förbund eller bidrag på lokal föreningsnivå (statligt LOK-stöd). Formellt sett förutsätter en eventuell nyordning dock en ändring i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (SFS 1999:1177). Enligt vår mening vore den enklaste lösningen i så fall att helt slopa kravet (§ 6) att endast specialidrottsförbund och lokala föreningar tillhörande RF ska vara bidragsberättigade.

För- och nackdelar med nuvarande principer

Principen att endast RF-anslutna idrottsorganisationer är bidragsberättigade har vissa uppenbara fördelar för både Riksidrottsförbundet och staten. För RF kan fördelarna sammanfattas i begreppet *hegemoni*. Att ett medlemskap i förbundet även ger tillgång till statens idrottsstöd utgör onekligen ett starkt argument för att utomstående organisationer ska vilja ansluta sig. Därtill motverkas intern splittring. Åtminstone för många mindre och starkt bidragsberoende förbund skulle ett utträde innebära stora ekonomiska påfrestningar och en drastisk nedbantning av den egna verksamheten.

För staten medför nuvarande system framförallt två fördelar. En första fördel är att alla strategier som gynnar RF:s sammanhållning även stärker den *korporativa förvaltningsmodellen*. Med en enad idrottsrörelse under ett gemensamt riksförbund skapas de nödvändiga organisatoriska förutsättningarna för att staten ska kunna delegera ansvar och inflytande i anslagsfrågor till idrottens egen organisation. I förlängningen följer alla de legitimitets- och effektivitetsvinster som korporativa förvaltningsmodeller kan anses leda till.

Den andra fördelen är att *staten befrias från problemet att definiera idrottsrörelsens gränser*. En av de svåraste frågorna kopplade till statens idrottsstöd är att avgöra vilka organisationer som kan anses bedriva just idrottsverksamhet. Ett välkänt exempel är Svenska Bridgeförbundet som återkommande ansökt om medlemskap i RF men alltid nekats med hänvisning till att bridge inte är en idrott. Här kan staten välja. Genom att knyta statsanslaget till ett RF-medlemskap hänförs automatiskt alla svåra och potentiellt kontroversiella definitionsfrågor till idrottens egen paraplyorganisation. Om man däremot väljer att bevilja stöd till utanförstående organisationer, uppstår risken att det blir regeringen själv som måste försöka avgöra vilka aktiviteter som ska anses ingå i idrottsbegreppet varje gång en organisation ansöker om medel ur statens idrottsanslag.

Det finns även problem förknippade med nuvarande ordning. För det första går det inte att bortse från risken av *konserverande strukturer*, det vill säga att RF:s incitament att acceptera nya medlemmar begränsas om effekten blir att fler organisationer ska dela på en given summa pengar. Ur detta perspektiv riskerar således det statliga stödets koppling till RF snarast att motverka förbundets naturliga drivkraft till tillväxt och förnyelse. Mot detta kan dock hävdas att RF vanligtvis välkomnar nya medlemmar. Som exempel kan nämnas att Svenska Ringetteförbundet 2003 erhöll ett s.k. associerat medlemskap eftersom de ännu inte infriar RF:s s.k. storlekskriterium.⁶⁷ Därtill avslogs visserligen Svenska Skateboardförbundets medlemsansökan 2007 med hänvisning till ”tveksamheter rörande förbundets organisation” men med tillägget att Skateboardförbundet skulle erbjudas stöd och hjälp med sin uppbyggnad inför en förnyad ansökan.⁶⁸

Ett andra problem är principiellt och handlar om en *diskrepans mellan statens idrottspolitiska mål och RF:s organisatoriska intressen*. Av RF:s olika kriterier för medlemskap finns det vissa villkor som enkelt kan förenas med principen att de måste vara uppfyllda för att statligt stöd ska komma ifråga. Det rör sig framförallt om kraven att organisationen ska bedriva/administrera idrott och dessutom vara en ideell förening. Mer problematiska är villkoren att ansökande sammanslutning inte får bedriva/administrera idrottslig verksamhet som är nära besläktat med redan befintligt SF samt att förbundet i fråga måste bestå av minst 50 föreningar, 3000 med-

⁶⁷ Protokoll från Riksidrottsmötet 2003, p. 14.3.

⁶⁸ Protokoll Riksidrottsmötet 2007, p. 14.1.

lemmar och finnas representerat i åtminstone tio RF-distrikt. Dessa krav kan ur ett organisatoriskt perspektiv framstå som rimliga hos RF i syfte att undvika onödig rivalitet mellan snarlika SF och för att eftersträva viss stabilitet och kontinuitet i medlemsförbundens verksamhet. Det är emellertid villkor som svårligen kan förenas med statens mål att främja folkhälsa och föreningsdemokratiska processer genom frivilligt organiserade idrotts- och motionsaktiviteter. Ur statens perspektiv kan det rimligtvis inte vara positivt om vissa utomstående organisationer går miste om statligt stöd med hänvisning till att deras verksamhet påminner om redan befintliga SF:s. Lika märkligt blir det att stöd inte kan utdelas till förbund med argumentet att det är för små för att beviljas inträde i RF – inte minst eftersom det finns ett antal fullvärdiga SF som inte heller lever upp RF:s storlekskriterier. Poängen är följaktligen att det mycket väl kan uppstå situationer där utomstående organisationer till fullo infriar statens idrottspolitiska mål men samtidigt går miste om statligt stöd eftersom de nekas inträde i RF av organisatoriska skäl. Problematiken är dessutom inte enbart principiell. Som ett konkret exempel kan nämnas att Friskis&Svettis Riksråd återkommande nekades inträde i RF under 1990-talet med hänvisning till att dess verksamhet var för nära besläktad med Gymnastikförbundets. Än idag erhåller organisationen inget stöd för sin centrala verksamhet (vilket de inte heller ansöker om med hänvisning till sitt oberoende). De lokala föreningarna är dock anslutna till olika specialidrottsförbund – merparten tillhör Svenska Friidrottsförbundet – vilket ger dem viss tillgång till statligt LOK-stöd och kommuners subventionerade anläggningar.⁶⁹

Ett snarlikt problem uppstår när organisationer gör anspråk på statens idrottsstöd utan att samtidigt vilja tillhöra RF. Här blir problemet att nuvarande system utgör ett starkt incitament för dessa organisationer att ge upp sitt oberoende och ansöka om medlemskap i RF. Detta kan i sin tur tolkas som att staten – åtminstone indirekt – inte respekterar idrottsrörelsens självständighet.

Sammanfattningsvis finns det onekligen vissa problem förknippade med att statligt stöd inte kan tillfalla motions- och idrottsverksamhet utanför Riksidrottsförbundet. Dessa problem måste dock ställas i relation till fördelarna för staten av att RF fördelar statsanslaget och att förbundet därtill bedömer vilka organisationer

⁶⁹ Jfr SOU 1998:76, s. 148.

som kan anses berättigade till detta stöd. Slutligen kan det inte uteslutas att möjligheten att ansöka om bidrag utanför RF skulle kunna få negativa konsekvenser för RF:s sammanhållning – åtminstone på längre sikt. Vårt förslag är följaktligen att frågan utreds mer ingående. I en sådan utredning bör eventuella konsekvenser av ett slopat krav på RF-tillhörighet analyseras för såväl staten som idrottsrörelsen och på såväl kort som lång sikt.

I detta sammanhang kan tilläggas att *Svenska Samernas Idrottsförbund* (SSIF) kontaktat utredningen med en begäran om att erbjuda statsbidrag ur statens stöd till idrotten och medel via AB Svenska Spel. SSIF avser inte att ansöka om medlemskap i RF. Deras begäran bör lämpligen ingå i den föreslagna utredningen.

10.7 Ett uppföljningssystem för idrottspolitiken

Vi föreslår ett nytt uppföljningssystem för idrottspolitiken baserat på följande utgångspunkter:

- Riksidrottsförbundet ska ha ansvar för att återrapportera till regeringen hur statsbidraget till idrotten fördelats och använts. Denna återrapportering ska ta sin utgångspunkt i olika bidragsformers mål/syften och huvudsakligen baseras på kvantitativa mått. God ekonomisk redovisning ska vara ett självklart krav.
- Staten ska själv ha ansvaret att utvärdera idrottspolitikens resultat. Denna utvärdering ska ta sin utgångspunkt i målen för statens stöd till idrotten och innehålla kvalitativa bedömningar av stödets resultat och effekter.

Tidigare i detta kapitel föreslogs som allmän idrottspolitisk princip att staten tydligt ska uttrycka sina förväntningar på *vad* stödet till idrotten ska leda till men att idrottsrörelsen därefter ska ha stor frihet att avgöra *hur* dessa mål ska uppnås. En förutsättning för att en sådan ansvarsfördelning både ska tillfredsställa idrottsrörelsens rätt till självständighet och statens behov av styrning, är att stödets effekter följs upp och utvärderas. I detta avsnitt presenterar vi vårt förslag till uppföljningssystem. I enlighet med direktiven baseras förslaget på att s.k. *indikatorer* skapas för att följa och bedöma effekterna av statens idrottsstöd.

10.7.1 Nuvarande rutiner för uppföljning av statens idrottspolitik

1996 års Idrottsutrednings förslag till uppföljning och utvärdering

Redan 1996 års Idrottsutredning hade som uppdrag att skapa en modell för uppföljning av statens stöd till idrotten. Utredningens förslag omfattade tre delar. För *löpande uppföljning på kort sikt* föreslogs att RF årligen skulle redovisa utfallet för de verksamhetsmål som ställs i regeringens regleringsbrev och förordning. Denna åiterrapportering skulle vara könsdifferentierad och bland annat innehålla uppgifter om idrottsrörelsens medlemsutveckling, barn- och ungdomsidrotten fördelat på olika idrotter, utvecklingen av ledarutbildning för barn- och ungdomsverksamhet, sammansättning av specialidrottsförbundens styrelser och deltagande i internationella tävlingar fördelat på olika idrotter. Vidare föreslogs att SCB:s utgiftsbarometer skulle utnyttjas för uppgifter om hushållens utgifter för idrott medan dess tjänstenärings- och sysselsättningsstatistik skulle utnyttjas för uppgifter om idrott och motion som näringsverksamhet.

För *övergripande analyser på lång sikt* föreslogs att staten vart fjärde år skulle låta genomföra större utvärderingar av idrottsstödet i samarbete med ”högre utbildning och forskning eller folkhälso-sfären”. I dessa skulle fokus särskilt läggas på bidragets effekter för folkhälsan, jämställdhet och integration.

För *kontroll och revision* föreslogs slutligen att Riksrevisionsverket skulle ges möjlighet att utse en eller flera revisorer för granskning av RF:s fördelning av statsbidrag.⁷⁰

Nuvarande system för uppföljning och utvärdering av statens idrottspolitik

Idrottsstödsutredningens förslag fick stöd av riksdagen och har därefter utgjort en utgångspunkt för regeringens uppföljning av idrottspolitiken. Den löpande uppföljningen baseras framförallt på de åiterrapporteringskrav som årligen fastslås av regeringen i de särskilda *riktlinjer* som ställs till RF i samband med att stödet beviljas. RF:s åiterrapportering till regeringen sker huvudsakligen i förbundets verksamhetsberättelse.

⁷⁰ SOU 1998:76, kap. 14.

Förutom RF:s löpande åiterrapportering till regeringen blir olika bidragsformer och större utvecklingsprojekt ofta föremål för särskilda utvärderingar. Den hittills största och mest omfattande utvärderingen gjordes inom ramen för Handslaget (se kapitel 9). Därtill kan nämnas att RF sedan 2002 bedriver forsknings- och utvecklingsverksamhet (FoU) som utmynnat i en rad forskningsrapporter. Bland dessa finns studier som behandlat föreningsidrotten utifrån samhällsvetenskapliga perspektiv och med fokus på verksamhetens betydelse för jämställdhet, integration och socialisation.

1996 års Idrottsutredning föreslog även större och periodiskt återkommande utvärderingar av statens idrottsstöd i samarbete med universitet och högskolor. Ett första led i en sådan extern uppföljning var den kvantitativa studie av ungdomars föreningsidrottande som Mats Trondman genomförde 2005 på uppdrag av Ungdomsstyrelsen och genom medel från Regeringskansliet.⁷¹

Slutligen kan nämnas att riksdagen även biföll Idrottsutredningens förslag om statlig revision av RF:s bidragshantering. Någon statlig revisor har dock ännu inte tillsatts. Riksrevisionens granskning av statsbidraget till idrottsrörelsen 2004 tillkom på myndighetens eget initiativ.

10.7.2 Förslag till nytt uppföljningssystem för idrottspolitiken

Allmänna utgångspunkter

Effektiv uppföljning och utvärdering är självklara och nödvändiga inslag i all statlig bidragsgivning. Endast genom uppföljningsverksamhet blir det möjligt att säkerställa att politikens utfall är i enlighet med stödets mål och syften. Därtill kan bedömningar av stödets effekter både utgöra underlag för kommande beslut och främja kvalitetsutvecklingen hos bidragsmottagande grupper.⁷²

Mot denna bakgrund kan det konstateras att nuvarande rutiner för uppföljning och utvärdering av idrottspolitiken är otillräckliga. Systemet bygger i huvudsak på att RF förser regeringen med uppgifter och bedömningar om stödets fördelning och effekter. Detta är problematiskt av framförallt två skäl. Det första handlar om

⁷¹ Mats Trondman, *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelse och konsekvenser i ungas liv*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9.

⁷² För en allmän diskussion om uppföljning av bidrag till ideell verksamhet, se SOU 2007:66, *Folkrörelser i tiden*, kapitel 5.6.

konkreta brister i RF:s återrapportering. Som vår utvärdering i kapitel 6–9 visat, är förbundets redovisning till regeringen på flera områden allt för begränsad för att möjliggöra bedömningar av huruvida effekterna av statens stöd till idrotten stämmer överens med statens idrottspolitiska syften. Detta gäller särskilt stödet till specialidrottsförbunden och bidragets fördelning mellan bredd- och elitidrott. Det andra problemet är principiellt och handlar om den intressekonflikt som oundvikligen uppstår när bedömningen av ett bidrags effekter överläts till organisationer som även är mottagare av stödet i fråga.

Av dessa skäl förslår vi ett nytt uppföljningssystem för idrottspolitiken baserat på en tydlig ansvars- och arbetsfördelning mellan idrottsrörelsen och staten enligt följande:

- Riksidrottsförbundet ska ha ansvar för att *återrapportera* till regeringen hur statsbidraget till idrotten fördelats och använts. Denna återrapportering ska ha sin utgångspunkt i olika bidragsformers mål/syften och huvudsakligen baseras på kvantitativa mått. God ekonomisk redovisning ska vara ett självklart krav.⁷³
- Staten ska själv ha ansvaret att *utvärdera* idrottspolitiken resultat. Denna utvärdering ska ha sin utgångspunkt i målen för statens stöd till idrotten och innehålla kvalitativa bedömningar av stödets resultat och effekter.

Denna ansvarsfördelning mellan idrottsrörelsen och staten är i enlighet med det implicita kontraktets principer och en konsekvens av parternas skilda behov och intressen. En förutsättning för att staten ska kunna medge stor självständighet till idrottsrörelsen i fördelningen av statens idrottsstöd är att detta oberoende balanse- ras med att staten själv åtar sig att bedöma bidragets effekter.

I följande tre avsnitt konkretiseras vårt förslag till nytt uppföljningssystem för idrottspolitiken. Inledningsvis behandlas formerna för statens utvärderingsverksamhet. Därefter presenteras principer för RF:s återrapportering till regeringen. Slutligen diskuteras ekonomiska och andra konsekvenser av det nya uppföljningssystemet.

⁷³ Jfr Ibid., s. 116.

10.7.3 Statens utvärdering av idrottsstödet effekter

Vi föreslår att regeringen uppdrar åt Centrum för Idrottsforskning (CIF) att ansvara för utvärderingen av statens idrottsstöd. Verksamheten ska rapporteras årligen och bestå av följande tre delar:

- Kontinuerlig uppföljning av det statliga idrottsstödet effekter med utgångspunkt i ett s.k. indikatorsystem.
- Möjlighet till fördjupade analyser och kompletterande forskning.
- Kontinuerlig bevakning av forskningsresultat med relevans för statens stöd till idrotten.

Till CIF:s utvärderingsverksamhet ska en referensgrupp knytas med företrädare för staten, idrottsrörelsen och forskarsamfundet.

Indikatorerna för idrottspolitiken ska vara direkt relaterade till syftena med statens stöd till idrotten och fördelade mellan fem målområden: 1) idrotten som folkrörelse 2) idrottens betydelse för folkhälsan 3) allas lika förutsättningar till deltagande 4) fostran till demokrati, ansvarstagande och etik 5) idrotters internationella konkurrenskraft.

Indikatorerna ska både tillfredsställa statens behov av resultatuppföljning och utgöra ett stöd i idrottsrörelsens egna kvalitetsprocesser.

Såväl utformningen som analysen av indikatorerna ska integrera ett jämställdhetsperspektiv och ett barnperspektiv.

Utvärderingar kan utformas på många olika sätt. Den modell som föreslås nedan har sin – i enlighet med utredningens direktiv – utgångspunkt i ett s.k. *indikatorsystem*. Förslaget har utarbetats i samarbete med Martin Börjeson, utredare vid Socialstyrelsen med lång erfarenhet av arbete med s.k. kvalitetsindikatorer. Viktiga synpunkter har även lämnats av Daniel Wohlgemuth, Ungdomsstyrelsen, och Ola Stadler, Riksidrottsförbundet. En mer ingående diskussion om indikatorer för uppföljning av idrottspolitiken ges av Börjeson i bilaga 3. I detta sammanhang avgränsas diskussionen till grundläggande resonemang om indikatorers roll inom ramen för vårt förslag till uppföljningssystem av idrottspolitiken.

Indikatorer som instrument för verksamhetsuppföljning

Under senare år har indikatorer blivit allt vanligare instrument för uppföljning och utvärdering av offentlig förvaltning – inte minst i folkhälso- och ungdomspolitiken. I ett förslag till uppföljningssystem för barnpolitiken beskrivs indikatorer på följande sätt:

Ordet indikator kommer av de latinska orden ”indicator” och ”indico” vilket betyder angivare respektive ange, utvisa eller röja. En möjlig tolkning av begreppet indikator i föreliggande arbete är att se en indikator som en angivare eller röjare av positiva eller negativa förhållanden...

En indikator är således ett kvantitativt mått som ”förenklar sammanhang och underlättar förståelsen för en ofta komplex verklighet” och som därmed möjliggör bedömningar av tillstånd eller förändringsprocesser i olika verksamheter.⁷⁴ Indikatorer kan användas på många sätt. De kan utnyttjas för att studera samhällsvillkor för olika grupper, skapa underlag för politiska beslut eller för att utvärdera resultat i relation till uppsatta mål.⁷⁵ Det är dock viktigt att inte förväxla indikatorer med forskningsresultat. En indikator är ingen absolut sanning. En indikator kan inte heller i sig förklara *varför* ett politikområde ser ut på ett visst sätt eller *orsakerna* bakom en specifik förändringsprocess. En indikator kan endast ”indikera” ett tillstånd. Detta tillstånd måste därefter bedömas och tolkas utifrån ett större sammanhang. I denna analysprocess kan fördjupad analys och kompletterande forskning vara nödvändigt.⁷⁶

Utgångspunkten för vårt förslag till uppföljningssystem är således att det ska skapas en uppsättning indikatorer, liktydigt med ett antal kvantifierbara och mätbara mått, vilka ska spegla tillstånd och förändringsprocesser inom idrottspolitiken. Indikatorsystemet bör ha följande övergripande kännetecken:

- Indikatorerna ska vara direkt relaterade till syftena med statens stöd till idrotten, såsom dessa preciserats i regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet.

⁷⁴ Ds 2005:59, *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken. Delrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken*, s. 17–19.

⁷⁵ Martin Börjeson, *PM om indikatorer för uppföljning av statens stöd till idrottsverksamheten*, bilaga 3 till detta betänkande.

⁷⁶ Ds 2005:59, s. 17.

- Uppföljningen av indikatorerna bör göras kontinuerligt och sammanställas minst en gång om året. En lämplig ambition är att regeringen ska ha möjlighet att förse riksdagen med aktuell information om idrottspolitikens utfall och effekter inom ramen för idrottspolitikens behandling i det årliga budgetarbetet.
- Indikatorerna ska tillgodose olika intressenters perspektiv och behov. De ska både kunna användas för övergripande utvärderingar av idrottsrörelsens totala verksamhet och för uppföljning av specifika delar (exempelvis förändringsprocesser inom olika idrotter, regioner, åldersgrupper m.m.). Därtill ska de både tillfredsställa statens behov av resultatuppföljning och utgöra ett stöd i idrottsrörelsens egna utvecklingsprocesser.
- Såväl utformningen som analysen av indikatorerna ska integrera ett jämställdhetsperspektiv och ett barnperspektiv. I all individbaserad statistik ska kön och ålder om möjligt utgöra en genomgående och övergripande indelningsgrund.
- De data som utgör grunden för indikatorerna bör i första hand hämtas från befintlig (verksamhets-) statistik och redan existerande rapporteringsrutiner. Som exempel på betydelsefulla informationskällor kan nämnas RF:s LOK-stödsstatistik, SCB:s olika studier av levnadsförhållanden (ULF, Barn-ULF) och Folkhälsoinstitutets uppföljning av folkhälsopolitiken. Därtill utgör RF:s återrapportering till regeringen rörande statsstödet utnyttjande och fördelning en viktig källa. Om befintlig statistik inte är tillräcklig måste särskilda (urvals-) undersökningar göras.

Om målområden och förslag till indikatorer

I bilaga 3 förslås fem s.k. *målområden* för indikatorer rörande uppföljningen av statens idrottsstöd. Målområdena är baserade på regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet men med det tillägg rörande elitidrott som vi föreslår i avsnitt 10.2.

Målområde 1: Idrotten som folkrörelse

Frågan om idrottens ställning som folkrörelse, dess självständighet i förhållande till stat respektive marknad, det ideella ledarskapets omfattning och betydelse m.m.

Målområde 2: Idrottens betydelse för folkhälsan

Frågan i vilken mån idrotten bidrar till ett livslångt intresse för motion, och i vilken mån den därmed kan främja god hälsa bland olika grupper.

Målområde 3: Allas lika förutsättningar till deltagande

Frågan om idrottens tillgänglighet och i vilken mån idrotten är öppen för olika människor oavsett kön, ålder, sexuell läggning, social och/eller etnisk bakgrund m.m.

Målområde 4: Fostran till demokrati, ansvarstagande och etik

Frågan i vilken mån idrotten ger deltagarna möjlighet till demokrati och inflytande, om idrotten bidrar till utvecklingen av en god etik, det sociala ledarskapets betydelse m.m.

Målområde 5: Idrottens internationella konkurrenskraft

Frågan i vilken mån svensk idrott på elitnivå kan hävda sig i internationella sammanhang.

I bilaga 3 skisseras även ett antal förslag till tänkbara indikatorer inom ramen för dessa målområden. Att det är just "tänkbara" indikatorer istället för konkreta förslag har flera förklaringar. Den första handlar om indikatorsystemets validitet och reliabilitet. Att fastställa en uppsättning balanserade indikatorer som täcker idrottspolitikens fem målområden är ett omfattande arbete som inte varit möjligt att genomföra inom ramen för denna utredning.

Vidare pågår för närvarande ett antal processer vilka kan få direkta följder för utformningen av indikatorer för idrottspolitik. Som exempel kan nämnas att RF undersöker möjligheten att införa personnummer i sin LOK-stödsstatistik, vilket väsentligt skulle öka LOK-stödsrapporteringens potential som indikator för att mäta aktivitetsnivå och förändringsprocesser i den lokala barn- och ungdomsidrotten. I Folkhälsoinstitutet görs en översyn av de egna indikatorerna för folkhälsa. Dessutom har en arbetsgrupp inom Socialdepartementet nyligen presenterat ett omfattande indikator-

system för barnpolitiken som bland annat innehåller uppgifter rörande barns fritids- och idrottsaktiviteter.⁷⁷

Ett tredje skäl är att det finns ett egenvärde i att den organisation som får i uppdrag att hantera uppföljningssystemet även får möjlighet att medverka i den slutgiltiga utformningen av utvärderingsinstrumentet i fråga.

Fördjupad analys, forskning och kunskapssammanställning

Utöver en årlig rapportering baserad på indikatorer, bör utvärderingssystemet inkludera förutsättningar för fördjupad analys och viss forskning kring de förhållanden som belyses. Detta kan både ske genom beställarstyrda forskningsuppdrag inom olika teman enligt regeringens anvisningar och/eller i form av periodiskt återkommande fördjupade rapporter. Vidare är det lämpligt att uppföljningssystemet kompletteras med information om övrig aktuell forskning och statistik av relevans för statens stöd till idrotten.

Sammanfattningsvis föreslås således ett utvärderingssystem bestående av följande tre delar:

- Kontinuerlig uppföljning av det statliga idrottsstödet effekter med utgångspunkt i ett s.k. indicatorsystem.
- Möjlighet till fördjupade analyser och kompletterande forskning.
- Kontinuerlig bevakning av forskningsresultat med relevans för statens stöd till idrotten.

Ett tilläggsuppdrag till Centrum för Idrottsforskning

Vi föreslår således en modell för uppföljning av idrottspolitiken där olika former av data/indikatorer årligen ska samlas in, analyseras och rapporteras till regeringen. Därtill ska det finnas möjlighet till fördjupad analys, viss kompletterande forskning och kunskapsöversikter av relevans för statens idrottspolitik. En naturlig följdfråga blir därmed *vilken organisation* som ska ansvara för denna verksamhet.

Frågan har diskuterats ingående i utredningen. Tre aspekter har varit vägledande för vårt val. Den första aspekten rör uppdragets

⁷⁷ Ds 2007:9, *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken. Slutrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken.*

dubbla natur. Den organisation som ska hantera uppföljnings-systemet måste både kunna *administrera* de utvalda indikatorerna och forskningsinsatserna (samla in, analysera och redovisa data rörande idrottsrörelsens verksamhet) och *utforma/utveckla* själva mätinstrumenten i fråga. En uppsättning indikatorer kan nämligen aldrig uppfattas som ”färdigutvecklade” eller ”slutgiltiga” – och detta av flera skäl. Först och främst kan naturligtvis själva politikens inriktning förändras vilket kan skapa behov av att utveckla nya eller kompletterande indikatorer och målområden. En annan förklaring kan vara att tillgången på data förändras, vilket i sin tur kan påverka förutsättningarna att mäta olika aspekter av idrottsrörelsens verksamhet. Den organisation som tilldelas ansvaret för indikatorsystemet måste följaktligen ha kapacitet att både administrera utvärderingarna i fråga *och* att utveckla själva utvärderingsinstrumentet.

Den andra aspekten rör den tilltänkta organisationens dubbla kompetenser. Den organisation som ska ansvara för uppföljningen av statens stöd till idrotten måste både besitta god förmåga att genomföra *utvärderingar* – och god sakkunskap i det *specifika saksområdet*, vilket i detta fall utgörs av frivilligt organiserad idrottsverksamhet.

Den tredje aspekten är principen att utvärderingsverksamhetens alla delar – från bearbetning och analys av data till kompletterande forskningsinsatser och rapportering – om möjligt bör hanteras av *en och samma organisation*. Inte minst av effektivitetsskäl bör lösningar undvikas där exempelvis administreringen av indikatorsystemet placeras i en organisation medan revideringen av indikatorerna utförs på annat håll.

Med dessa principer som utgångspunkt har ett antal möjliga organisatoriska lösningar diskuterats. Bland myndigheter med vana att utvärdera och följa upp offentlig verksamhet kan nämnas Statskontoret och Riksrevisionen. Därtill har Ungdomsstyrelsen sedan tidigare ett motsvarande indikatorsystem för uppföljning av den nationella ungdomspolitikerna.⁷⁸ Samtliga av dessa organisationer har följaktligen kapacitet att genomföra utvärderingar. De har dessutom – i mer eller mindre omfattning – gjort insatser kopplade till idrottspolitikerna. Som tidigare nämnts, genomförde Statskontoret en bred kartläggning av bidragsgivningen till ideella organisationer

⁷⁸ Se exempelvis *Ung idag 2007*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:6 (2007).

2004.⁷⁹ Samma år genomförde även Riksrevisionen sin tidigare nämnda granskning av statsstödet till idrottsrörelsen respektive folkbildningen.⁸⁰ Slutligen var det i Ungdomsstyrelsens regi som sociolog Mats Trondman 2005 genomförde sin större kartläggning av ungdomars föreningsidrottande.⁸¹

Även om samtliga tre myndigheter har vana att utvärdera offentlig verksamhet, kan vi inte förorda att uppdraget läggs på någon av dessa eftersom ingen av organisationerna har specialkompetens i idrottsfrågor. Vidare är det tveksamt om Statskontoret och Riksrevisionen alls skulle åta sig en kontinuerlig och permanent uppföljningsverksamhet inom ett enskilt statligt politikområde. Slutligen ansvarar Ungdomsstyrelsen för ungdomsfrågor (13–25 år) medan idrottspolitiken omfattar alla åldersgrupper.

Mot denna bakgrund föreslås istället att ansvaret för att utvärdera statens idrottspolitik ska läggas på *Centrum för idrottsforskning* (CIF). CIF är statens sektorsorgan för idrottsforskning. Dess uppdrag är att initiera, samordna, stödja och informera om forskning på idrottens område. I praktiken handlar mycket av arbetet om att stödja idrottsrelaterad forskning och tjänster samt anordna konferenser. CIF leds av en styrelse där ordförande utses av regeringen medan övriga tretton ledamöter utses av Riksidrottsförbundet (2 ledamöter) och landets universitet och högskolor (totalt 11 ledamöter). CIF:s budget ligger för närvarande på cirka 20 miljoner kronor om året varav merparten, 13 miljoner kronor, fördelas via idrottsanslaget och cirka 6 miljoner kronor utdelas av Utbildningsdepartementet. Till CIF:s styrelse finns knutet ett vetenskapligt råd med uppgift att svara för vetenskapliga bedömningar av ansökningar om forskarstöd. Detta råd utses efter samråd med Vetenskapsrådet (VR). Det dagliga arbetet i CIF sköts av ett kansli beläget vid Gymnastik- och Idrottshögskolan (GIH) i Stockholm.⁸²

Enligt vår bedömning har CIF goda förutsättningar att ansvara för en utvärdering av den statliga idrottspolitikens effekter. CIF utgör i mångt och mycket navet i svensk idrottsforskning. Dess styrelse består av ledande idrottsforskare från ett brett spektrum av discipliner. Organisationens mångvetenskapliga specialkompetens i

⁷⁹ *Bidrag till ideella organisationer. Kartläggning, analys och rekommendationer*, Statskontoret 2004:17.

⁸⁰ Riksrevisionen.

⁸¹ Trondman (2005).

⁸² För information om CIF, se <http://www.cif.space2u.com/index.html>

idrottsfrågor är således oomtvistad. Därtill har CIF redan bevisat sin förmåga att ansvara för betydande utvärderingsverksamhet genom att administrera och fördela stöd till sammanlagt 22 forskare/forskargrupper för utvärderingar av Handslaget. Att RF överlät till CIF att fördela medel till olika vetenskapligt förankrade utvärderingsprojekt vittnar dessutom om CIF:s legitimitet inom idrottsrörelsen.

Vi anser således att CIF har bäst förutsättningar att förse regeringen med kunskap om det statliga idrottsstödet effekter. Till detta kan läggas att en uppföljningsverksamhet i CIF:s regi även kan bli ett viktigt stöd i idrottsrörelsens eget utvecklingsarbete. Som ovan påpekats, avser det föreslagna indikatorsystemet att både tillgodose statens behov av resultatuppföljning och att utgöra ett stöd i idrottsrörelsens egna utvecklingsprocesser, exempelvis genom att förse såväl Riksidrottsförbundet som dess medlemsförbund med uppgifter och analyser om föreningsidrottens utformning och utvecklingstendenser. Ett uppdrag till CIF att utvärdera effekterna av statens idrottsstöd kan därmed bli en positiv fortsättning och en fördjupning av det samarbete mellan idrottsrörelsen och forskarsamfundet som initierades i samband med Handslaget. Det hela förutsätter dock en tydlig ansvars- och rollfördelning, vilket vi utvecklar i avsnitt 10.7.5 nedan.

Om olika parter medverkan och insyn

En förutsättning för att CIF ska kunna bedriva en effektiv och kvalitativ utvärderingsverksamhet är ett nära samarbete med såväl staten som idrottsrörelsen. Eftersom regeringen är ytterst ansvarig för utvärderingsverksamhet, är det viktigt att skapa rutiner där regeringens företrädare får möjlighet att lämna synpunkter på vad som ska utvärderas, förslag till fördjupningar och synpunkter på resultat och analyser. Viktigt är även att representanter från idrottsrörelsen får insyn i utvärderingsarbetet och möjlighet att kommentera resultat och analyser. Båda dessa aspekter tillgodoses enklast genom att en referensgrupp knyts till utvärderingsprocessen med olika företrädare från bland annat regeringskansliet, Riksidrottsförbundet och forskarsamfundet.

10.7.4 Principer för Riksidrottsförbundets återrapportering

Vi föreslår följande principer för Riksidrottsförbundets återrapportering av statens stöd till idrotten:

- Det ska finnas formulerade återrapporteringskrav för samtliga bidragsformer.
- Återrapporteringen ska ha sin utgångspunkt i de olika bidragens mål/syften och huvudsakligen baseras på kvantitativa mått. Undantaget utgör projektbidrag där särskilda medel alltid ska reserveras till kvalitativa och oberoende utvärderingar av uppnådda resultat i förhållandet till projektets mål.
- God ekonomisk redovisning ska vara ett självklart krav.
- I den mån återrapporteringskraven speglar olika grupper bör redovisningen så långt det är möjligt inkludera kön och ålder som indelningsgrund.
- Även principerna för RF:s fördelning av olika bidrag ska återrapporteras.

För s.k. organisations- och verksamhetsbidrag bör Riksidrottsförbundets återrapportering vara inriktad på kvantitativa resultatmått. I tidsbegränsade satsningar av projektkaraktär (såsom Handslaget och Idrottslyftet) bör dock alltid medel för kvalitativa och oberoende utvärderingar ingå när bidrag beviljas. Det bör det vara regeringen som fastställer medelsramen och formerna för sådan extern utvärderingsverksamhet.

Att CIF får ett ansvar att utvärdera statens stöd till idrotten, påverkar inte kravet att mottagare av bidrag måste återrapportera hur medlen utnyttjats. Krav på återrapportering gäller såväl mottagande organisationer till beslutande organ (specialidrottsförbunds m.m. rapportering till RF) som beslutande organ till regeringen (det vill säga RF:s återrapportering till regeringen). Vi föreslår följande övergripande principer för denna återrapportering.⁸³

⁸³ Principerna tar sin utgångspunkt i Folkhälsovetenskapens utredningens förslag, se SOU 2007:66, kap. 4–5.

- Det ska finnas formulerade återrapporteringskrav för samtliga bidragsformer. Detta krav gäller även för s.k. villkorlösa bidrag såsom idrottsrörelsens generella spelbidrag enligt principen att en mottagare av statsbidrag visserligen kan ha rätt att självständigt besluta över ett bidrags disposition, men aldrig vara befriad från skyldigheten att i efterhand redogöra för hur de statliga medlen har använts.
- Återrapporteringskraven bör – precis som idag – fastställas årligen i regeringens riktlinjer till RF för stödet till idrotten (statsanslaget) och i regeringens anvisningar till RF om disposition av medel från AB Svenska Spel (spelbidrag).
- Återrapporteringen ska ta sin utgångspunkt i de olika bidragens mål/syften och huvudsakligen baseras på kvantitativa mått. Undantaget utgör projektbidrag där särskilda medel alltid ska reserveras till kvalitativa och oberoende utvärderingar av uppnådda resultat i förhållandet till projektets mål.
- God ekonomisk redovisning ska vara ett självklart krav.
- I den mån återrapporteringskraven speglar olika grupper bör redovisningen så långt det är möjligt inkludera kön och ålder som indelningsgrund.
- Även principerna för RF:s fördelning av olika bidrag ska återrapporteras.
- RF:s återrapportering görs lämpligen – precis som idag – i förbundets årsredovisning.

De konkreta återrapporteringskrav som ska knytas till statens olika bidrag bör preciseras i en dialog mellan regeringen, RF och CIF. I detta sammanhang finns det dock skäl att lyfta fram ett antal allmänna principer. En första sådan är att RF:s återrapportering ska besvara frågor om *vad* som har hänt medan det ska åligga CIF att genom indikatorer och fördjupande analyser diskutera *varför* detta har hänt.

Vidare bör RF:s återrapporteringskrav vara *entydiga* och *enkla* att samla in. Här utgör bredd- och elitproblematiken ett belysande exempel. Som påpekats i kapitel 9, saknas en entydig definition av elitidrottsbegreppet. Mot denna bakgrund är det inte konstigt att RF även har haft svårt att redogöra för anslaget fördelning mellan bredd- och elitverksamhet. En möjlig lösning på problemet är

givetvis att omformulera återrapporteringskravet. Som exempel torde specialidrottsförbundens utgifter för landslagsverksamhet (inklusive förberedelser) både vara enkla att identifiera och lämpliga för analyser av elitidrottsstödet utveckling över tid.

Det är även viktigt att återrapporteringskraven utformas *med hänsyn till vårt föreslagna indikatorsystem*. Många av de uppgifter som RF samlar in från medlemsförbund och föreningar kan även utgöra lämpliga indikatorer för att mäta effekterna av statens idrottspolitik. Av detta följer att regeringens återrapporteringskrav till RF – liksom utformningen av indikatorer i CIF:s regi – måste utformas i nära dialog mellan samtliga berörda parter och med ambitionen att kvalitetssäkra uppföljningsverksamheten och minimera risken för dubbelarbete.

Slutligen menar vi att det ska ställas *olika återrapporteringskrav på olika bidragsformer*. Medan kraven för organisations- och verksamhetsbidrag bör vara inriktade på s.k. kvantitativa resultatmått, bör särskilda medel till kvalitativa och specifika utvärderingar alltid ingå när projektbidrag beviljas. Som påpekats ovan, ingick sådan utvärderingsverksamhet som ett naturligt led i den storskaliga handslagsprojektet. Av satsningens totala budget på en miljard kronor avsattes 15 miljoner kronor till utvärdering och rådgivningsverksamhet, varav 5,4 miljoner kronor (motsvarande 0,5 procent av den totala satsningen) utnyttjades av RF för oberoende utvärderingar av forskare. Vi förutsätter att minst motsvarande resurser kommer att avsättas för vetenskapliga utvärderingar av det efterföljande Idrottslyftet. Vi finner det även naturligt att utvärderingen av Idrottslyftet utformas i samarbete med CIF. Men som en följd av principen att det är staten själv som ska ansvara för att utvärdera idrottspolitikens effekter, föreslår vi att det ska vara regeringen – och inte RF – som fastställer medelsramen och formerna för sådan extern utvärderingsverksamhet.

10.7.5 Om konsekvenser och kostnader av det nya uppföljningssystemet

En följd av CIF:s uppdrag att utvärdera det statliga idrottsstödet effekter, är att staten måste ta det fulla ansvaret för CIF:s verksamhet. Vi föreslår följaktligen:

- En justering av CIF:s förordning (SFS 2007:1473) med innebörden att antalet ledamöter i CIF:s styrelse minskas med två personer och att representanter för RF inte längre ska ingå.
- Att den del av CIF:s anslag som för närvarande utbetalas via RF fortsättningsvis fördelas direkt av regeringen. Av detta följer att bidraget till CIF ska förbli särredovisat i regleringsbrevet för idrottsanslaget.

Vi föreslår vidare att CIF:s statsbidrag via idrottsanslaget höjs från 13 miljoner kronor till 20 miljoner kronor. Av detta utgör två miljoner kronor medel för att finansiera den nya utvärderingsverksamheten. Resterande fem miljoner kronor är en korrigering av statsbidraget till idrottsforskning till den nivå som avsågs redan 2002.

De ökade medlen till CIF bör belasta statsbudgeten och ingå i ramanslag 30:1 Stöd till idrotten som en förstärkning av bidragsposten "Bidrag till idrottsforskning". Vi föreslår att medlen hämtas från bidragsposten "Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen". Samtidigt föreslår vi att ett belopp på sju miljoner kronor tillförs idrottsrörelsens generella spelbidrag i samband med att nuvarande vinstdelningssystem ersätts av ett behovsprövat och stabilt finansieringssystem av det statliga LOK-stödet.

Staten bör ta det fulla ansvaret för CIF:s verksamhet

CIF får för närvarande merparten av sitt anslag via RF. Därtill utser förbundet två ledamöter i CIF:s styrelse. RF:s inflytande i CIF framstår som olämpligt i en situation där CIF tilldelas ansvaret att utvärdera statens idrottspolitik. Vi föreslår därför en justering av den förordning som reglerar CIF:s verksamhet (SFS 2007:1473) med innebörden att antalet ledamöter i CIF:s styrelse minskas med

två personer och att representanter för RF inte längre ska ingå. Vidare bör den del av CIF:s anslag som för närvarande utbetalas via RF fortsättningsvis fördelas direkt av regeringen. Av detta följer att bidraget till CIF ska förbli särredovisat i regleringsbrevet för idrottsanslaget.

Kostnader för CIF:s utvärderingsverksamhet m.m.

Vårt förslag till utvärderingsmodell innehåller ett antal moment och därmed även olika former av kostnader. I ett inledningsskede handlar det om att färdigställa själva indikatorsystemet med utgångspunkt i de målområden och förslag till indikatorer som skisserats i bilaga 3. Därefter handlar det om löpande utgifter för att bearbeta information, analysera indikatorer och rapportera utvärderingsverksamhetens resultat. Till detta kommer kostnader för att beställa statistik från SCB m.fl., genomföra fördjupade analyser och kompletterande studier, anordna möten med referensgrupper osv. Utgifter av dessa slag kan inte fastställas i detalj. Det enda rimliga är att CIF tilldelas en generell höjning av sitt statsbidrag och att det därefter ankommer på CIF:s styrelse att ansvara för de uppgifter – och därmed att även hantera de kostnader – som följer av tilläggsuppdraget att utvärdera statens stöd till idrotten.

Enligt vår bedömning utgör två miljoner kronor en lämplig kostnadsram för CIF:s utvärderingsverksamhet. Beloppet utgör cirka en promille av det statliga stödet till idrotten.

I detta sammanhang finns det skäl att fästa uppmärksamhet på att statens stöd till idrottsforskning höjdes successivt från 10 miljoner kronor 2000 till 20 miljoner kronor 2002. Av detta belopp valde dock RF att innehålla två miljoner kronor för egen FoU-verksamhet. Redan i slutet av 1990-talet hade förbundet dessutom valt att innehålla fem miljoner kronor årligen som särskilt elitidrottsstöd till icke-olympiska specialidrottsförbund som kompensation för statens bidrag till SOK:s talangprogram. Av ett totalt anslag på 20 miljoner kronor till idrottsforskning under åren 2002–2005 erhöll således CIF 13 miljoner medan RF innehöll sju miljoner kronor. Sedan 2006 har dessutom de sju miljoner kronor som RF innehållit överförts från anslaget till idrottsforskning till den övergripande bidragsposten ”Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen” (jfr tabell 5.10). Enligt uppgifter från RF har det särskilda elitidrottsstödet till icke-olympiska idrotter dessutom

utgått och ersatts av ett allmänt elitidrottsstöd inom ramen för EIC:s verksamhet på Bosön. Av detta följer att statsbidraget till idrottsforskning utgör ett av de få områden som minskats under senare år (från 20 miljoner kronor till 13 miljoner kronor). Att RF dessutom innehållit medel för elitstöd innebär dessutom att statliga medel avsedda för idrottsforskning inte kommit forskningen till del. I detta sammanhang ska tilläggas att CIF under 2000-talet påtalat behovet av ökade resurser till svensk idrottsforskning. En oförändrad medelnivå tillsammans med en betydande ökning av antalet projektansökningar har bland annat resulterat i att en minskad andel forskningsprojekt kunnat stödjas och att en angelägen satsning på post-doktorala tjänster har avbrutits. Förutom kostnadstäckning för den föreslagna utvärderingsverksamheten, föreslås därför att statsbidraget till CIF höjs med ytterligare fem miljoner kronor. Åtgärden är inte att betrakta som en ny satsning på idrottsforskningen, utan som att statsbidraget till idrottsforskning korrigeras till den nivå som avsågs redan 2002.

De ökade resurserna till CIF bör belasta statsbudgeten och ingå i ramanslag 30:1 *Stöd till idrotten* som en förstärkning av bidragsposten "Bidrag till idrottsforskning". Eftersom denna utredning är ålagd att inte öka statens utgifter, måste de ökade anslagen till CIF kompenseras genom att motsvarande belopp minskas på annat håll. Vi föreslår en sänkning av bidragsposten "Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen" med sammanlagt sju miljoner kronor. Vi föreslår emellertid att ett lika stort belopp tillförs idrottsrörelsens generella spelbidrag i samband med att nuvarande vinstdelningssystem ersätts av ett behovsprövat och stabilt finansieringssystem av det statliga LOK-stödet.

10.8 Två förslag rörande statens elitidrottsstöd

Vi bedömer att övergången från ett vinstdelningssystem till en stabil och långsiktig finansiering av LOK-stödet skapar ett ekonomiskt utrymme som kan användas till en bred förbundsövergripande satsning med syfte att stärka idrotters internationella konkurrenskraft och med särskilt beaktande av ekonomiskt svaga idrotter.

I frågan om riksidrottsgymnasierna föreslås en ändring i förordningen om statsbidrag till idrottsverksamhet med innebörden att både kommunala huvudmän och friskolor ska kunna tilldelas medel för att skapa bättre möjligheter för elitsatsande ungdomar att kombinera sin idrottsutövning med utbildning vid riksrekryterande idrottsgymnasier.

10.8.1 En särskild satsning på idrotters internationella konkurrenskraft

Det statliga LOK-stödet har under senare år präglats av två parallella processer. För det första har bidraget *ökat markant* till följd av en positiv utveckling i det s.k. vinstdelningssystemet med AB Svenska Spel. För det andra har antalet bidragsberättigade sammankomster och deltagartillfällen *minskat* vilket troligen främst beror på en minskning av populationen barn och ungdomar mellan 7 och 20 år. Till detta kommer att RF i sin finansieringsutredning från 2007 fann rådande bidragsnivå från AB Svenska Spel som lämplig för att säkra en långsiktig och stabil finansiering av LOK-stödet och utvecklingsinsatser motsvarande Handslaget men att vinstdelningssystemet därefter fortsatt att öka: från 656 miljoner kronor 2007 till 834 miljoner kronor 2007, motsvarande en ökning med hela 178 miljoner kronor.

I avsnitt 10.4 föreslår vi att dagens vinstdelningssystem mellan idrotten och AB Svenska Spel ska ersättas av ett stabilt och behovsprövat finansieringssystem för det statliga LOK-stödet. Mot bakgrund av ovan redovisade processer gör vi bedömningen att ett visst ekonomiskt utrymme kommer att uppstå vid en övergång från dagens nivå på idrottsrörelsens bidrag via vinstdelningssystemet och omfattningen på ett i förväg fastställt och behovsprövat statligt LOK-stöd. Det skapar möjlighet till angelägna idrottspolitiska

reformer. Under förutsättning att sådant utrymme uppstår, är vårt förslag följande:

För det första bör resurserna riktas till en *särskilt utpekad* verksamhet. Med detta menas att staten – i enlighet med de ansvarsprinciper som skisserades i avsnitt 10.3 – ska formulera tydliga mål för resursernas utnyttjande och att stödet bör ha formen av ett s.k. verksamhetsbidrag.

För det andra bör medlen utnyttjas för en *ny satsning*. Som visats i kapitel 5, har de kraftigt höjda bidragen via AB Svenska Spel medfört att nästan all statsunderstödd verksamhet inom idrottsrörelsen fått ökade resurser under senare år.⁸⁴ Detta motiverar att nya resurser riktas till ny verksamhet istället för att tillföras redan befintliga stödformer.

För det tredje anser vi att ett tillgängligt ekonomiskt utrymme bör användas för en *särskild satsning på att stärka idrotters internationella konkurrenskraft*. Det finns flera motiv för detta. Ett första är att merparten av statens stöd – och i synnerhet senare års anslagsökningar – tillförs idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet. Enbart de två största bidragsformerna med inriktning på barn- och ungdomsidrott – det statliga LOK-stödet och Idrottslyftet – uppgår för närvarande till över 1,3 miljarder kronor. Statens åtagande för barn- och ungdomsidrottens existensvillkor har således ökat betydligt under senare år. Detta talar för att nya resurser kan utnyttjas för andra angelägna idrottsändamål.

Ett andra motiv är att en särskild satsning på elitidrott kan utgöra en ytterligare markering av att statens idrottspolitiska åtagande både omfattar bredd *och* elitverksamhet. I avsnitt 10.2 konstaterades att elitidrotten för närvarande har en omotiverat tillbakaträngd position i statens idrottspolitik. Detta vill vi åtgärda genom att föra in ett syfte explicit rörande elitidrotten i förordningen om statsbidrag till idrottsverksamhet. Att samtidigt utnyttja det ekonomiska utrymme som uppstår vid övergången till ett stabilt och behovsprövat LOK-stöd till en särskild satsning på svensk idrotts internationella konkurrenskraft kan därmed bli ytterligare en markering av elitidrottens existensberättigande som självständigt kulturfenomen i *sig* förtjänt av statligt stöd. Av detta följer även att vi inte ser förslaget som en ökad ”öronmärkning” i statens politik, utan som en ekonomisk konsekvens av att statens förordning kompletteras med ett elitidrottsmål.

⁸⁴ Undantagen utgör statsbidraget till idrottsforskning och statsbidraget till specialidrott inom gymnasieskolan (riksidrottsgymnasierna).

Idrottens internationella konkurrenskraft kan stärkas på många och olika sätt. I detta sammanhang finns det skäl att återknyta till de resonemang som förts tidigare i betänkandet (avsnitt 9.5 och 10.5) rörande olika idrotters skilda ekonomiska förutsättningar att bedriva elitidrotts- och landslagsverksamhet. En första skiljelinje går mellan de idrotter som har goda förutsättningar till stöd från marknadssektorn i form av sponsring/reklamavtal och de idrotter som huvudsakligen finansierar sin elitverksamhet genom offentligt stöd, ideellt arbete och vad de aktiva själva kan tillföra. En andra skiljelinje går mellan de idrotter som gynnas respektive missgynnas av de principer som styr fördelningen av statens stöd till idrotten. Vi menar att den nya satsningen bör ha som övergripande mål att ge alla idrotter rimliga grundförutsättningar för att bedriva och utveckla landslagsverksamhet samt att det ska vara möjligt att skapa förutsättningar för att kunna konkurrera också på den yppersta internationella nivån även i resurssvaga idrotter. Förslaget är följaktligen att det ekonomiska utrymme som kan uppstå vid övergången till en stabil och långsiktig finansiering av LOK-stödet, bör användas till *en bred förbundsövergripande satsning med syfte att stärka idrottens internationella konkurrenskraft och med särskilt beaktande av ekonomiskt svaga idrotter.*

Det ska tilläggas att vi i avsnitt 10.5 påpekade att SOK:s särskilda talangstöd främjar pluralism genom att för olympiska idrotter utgöra ett viktigt behovs- och kvalitetsstyrt komplement till RF:s bidragsfördelning som i huvudsak baseras på olika storlekskriterier. Av detta följer att ekonomiskt resurssvaga idrotter *utanför* SOK framstår som en särskilt angelägen grupp vid en förbundsövergripande elitsatsning.

Avslutningsvis bör tilläggas att vårt förslag är helt i enlighet med det implicita kontraktets principer. Vi har i detta sammanhang pekat på ett behov inom svensk elitidrott – och därtill pekat ut en viktig målgrupp. Detta ligger inom statens rätt att formulera mål för sitt stöd till idrotten. Vi anser dock att det måste vara RF:s och hela idrottsrörelsens sak att avgöra *hur* denna satsning ska utformas.

10.8.2 Bör även friskolor få bli riksidsrottsgymnasier?

I kapitel 9.5.4 diskuterades det särskilda statsbidraget till specialidrott inom gymnasieskolan. Stödet är riktat till de kommuner som ansvarar för utbildning av de drygt 1300 elever som för närvarande läser vid något av landets 60 riksidsrottsgymnasier. RF har ett myndighetsansvar för verksamheten vilket bland annat innebär att förbundet lämnar förslag till Skolverket på kommuner, idrotter och elevplatser, ansvarar för urval av sökande tillsammans med berörda SF, fördelar av regeringen anslagna medel till anordnarkommunerna samt ansvarar för uppföljning och utvärdering av specialidrotten utanför ordinarie skolschema.⁸⁵

Inom idrottsrörelsen råder delade meningar om RIG-systemets ändamålsenlighet. Medan vissa SF och elitaktiva är i huvudsak nöjda med nuvarande modell, finns det andra som kritiserat systemets centraliserade lösningar och efterlyst decentraliserade och individualiserande alternativ.⁸⁶ Det senare har även fått stöd i utvärderingen av ett antal pilotprojekt på temat elitidrott och utbildning som RF lät genomföra under perioden 2004–2006 i samarbete med ett begränsat antal SF.

Enligt vår mening är det positivt att staten avsatt särskilda medel för att underlätta för ungdomar att kombinera en elitsatsning med gymnasiestudier. Systemet med riksidsrottsgymnasier kan både vara en strategi för att främja talangutveckling inom elitidrotten och ett sätt att motivera unga med stort idrottsintresse att fullfölja en gymnasieutbildning och uppnå examen.⁸⁷

Likaså finner vi det positivt att idrottsrörelsen ser över utformningen av sina riksidsrottsgymnasier och undersöker andra former för att kombinera elitidrott och studier. Detta gäller på såväl gymnasial som högskolenivå. Av befintlig statistik att döma, framstår de idrottsliga resultaten av nuvarande RIG-system som måttliga (jfr kap. 9.5.4). Därtill finns det principiella problem med antagningsystem baserade på bedömningar av idrottsliga prestationer och resultat hos ungdomar. En ökad decentralisering och fokus på den enskilde individens specifika behov och intressen framstår här som intressanta åtgärder, liksom att skapa nya samarbetsformer mellan lokala idrottsföreningar, skolor och berörda specialidrotts-

⁸⁵ Sture Espwall & Kent Lindahl, *Kombinationen Elitidrott och Utbildning. Pilotprojekt gymnasialt och postgymnasialt 2004–2006*, Riksidsrottsförbundet (Stockholm 2007), s. 4.

⁸⁶ Ibid. s. 12.

⁸⁷ Jfr SOU 2008:27, s. 527.

förbund.⁸⁸ Samtidigt kan det inte förnekas att reformer av sådant slag kan få långtgående konsekvenser, inte minst för berörda kommuner. Även om vi således inte principiellt motsätter oss större förändringar av RIG-systemet, anser vi inte att sådant bör göras utan en större översyn av verksamheten och en ingående konsekvensanalys. Vi lämnar således inget förslag i denna fråga.

I ett avseende framstår dock nuvarande regelverk som onödigt begränsande. Enligt förordningen om statsbidrag till idrottsverksamhet kan endast *kommunala* huvudmän tilldelas statsbidrag för riks-idrottsgymnasier. Friskolor är således exkluderade. Detta förbiseende noterades inom ramen för den s.k. Gymnasieutredningens arbete. I det förslag till ny struktur för gymnasieskolan som utredningen lämnade i mars 2008 ingick därför en ändring av gymnasieförordningen med innebörden att även friskolor ska ha möjlighet att ansöka hos Statens skolverk om att få anordna riksrekryterande idrottsgymnasier.⁸⁹ Vi stödjer Gymnasieutredningens förslag i denna del och anser att förordningen för statsbidrag till idrottsverksamhet bör justeras på motsvarande sätt. Vårt förslag är därför att avgränsningen att endast *kommuner* kan beviljas statsbidrag för RIG-verksamhet ersätts med en formulering att *huvudmän* kan tilldelas medel, vilket får till följd att även friskolor görs bidragsberättigade.

10.9 Om idrottspolitik, legitimitet och ansvar

Det förslag till idrottspolitik som skisserats i detta kapitel bygger på en tydlig ansvarsfördelning mellan staten och den frivilligt organiserade idrotten: grundprincipen är att riksdag och regering tydligt ska precisera *vad* staten vill uppnå med sitt idrottsstöd och i efterhand bedöma hur väl dessa mål har uppnåtts. Idrottsrörelsen ska ha dock stor frihet att självständigt besluta *hur* statens mål ska realiseras. Denna ansvarsfördelning är ett sätt att försöka lösa idrottspolitikens inneboende spänningsförhållande mellan statlig styrning och föreningsfrihet. Att staten ska formulera tydliga mål – och i efterhand utvärdera hur väl de uppnåtts – är en markering av att statens stöd är förknippat med förväntningar på att idrottsrörelsen ska bedriva en sund och samhällsnyttig verk-

⁸⁸ Espwall & Lindahl, s. 32–34.

⁸⁹ SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen*, s. 131–132.

samhet. Att idrottsrörelsen ska ha stor frihet att välja hur statens mål ska uppfyllas, är samtidigt ett sätt att visa respekt för idrottsrörelsens rätt till självständighet och tilltro till dess förmåga att hantera statens bidrag på ett ansvarsfullt sätt.

I detta avslutande avsnitt vill vi göra två ytterligare kommentarer. Den första rör det implicita kontraktets dubbla karaktär av rättigheter och skyldigheter för båda parter. Den andra kommentaren rör RF:s förändrade syn på sin egen roll i idrottsrörelsens ledning och vilka följder detta kan få för förbundets möjlighet att agera ”i myndighets ställe” i fråga om statens idrottspolitiska stöd.

10.9.1 En kedjas svagaste länk

Principen att en tydlig ansvarsfördelning mellan staten och idrottsrörelsen ska upprätthållas har fått konsekvenser för hur vi utformat våra förslag. Den har möjliggjort preciseringar, förtydliganden och reformer i de delar som rör statens idrottspolitiska ansvarsområden, det vill säga frågor kopplade till statens idrottspolitiska mål, finansieringsformer och uppföljningssystem. Men den har samtidigt väsentligt begränsat utrymmet för förslag rörande *hur* statens idrottspolitiska mål ska realiseras. Detta har inte alltid varit enkelt. Vid exempelvis utvärderingen av olika bidragsformer (kapitel 9) framkom vid flera tillfällen att specifika grupper eller verksamheter missgynnas av rådande fördelningsprinciper. I sådana situationer har det varit lockande att föreslå konkreta åtgärder, såsom höjda basbidrag till små specialidrottsförbund, ökad tilldelning av LOK-stöd till flickors idrottande eller särskilda idrottssatsningar på ekonomiskt svaga regioner och landsbygdens föreningsliv inom ramen för Idrottslyftet. Lika lockande har det varit att föreslå regelverk med innebörden att statligt stöd inte kan komma ifråga för verksamhet som utsätter barn och ungdomar för selektion, rangordning eller utslagning. Vi har dock valt att inte lämna sådana förslag – och detta av respekt för idrottsrörelsens självständighet och det implicita kontraktets principer. Vi har sett som vår uppgift att synliggöra när effekter av olika bidragsprinciper framstår som icke förenliga med statens idrottspolitiska mål. Det är därefter idrottsrörelsens ansvar att utforma strategier för att hantera och åtgärda dessa problem.

Resonemanget leder osökt in på det implicita kontraktets dubbla karaktär av rättigheter och skyldigheter för båda parter. En

grundförutsättning för att förena det till synes oförenliga – statens rätt till styrning och idrottsrörelsens rätt till självbestämmande – är att båda parter respekterar varandras delvis motsatta men lika legitima intressen. Men lika viktigt är att parterna även *tar ansvar för sin del av kontraktet*. En kedja är aldrig starkare än dess svagaste länk. Varje led i den idrottspolitiska processen måste fungera för att helheten inte ska raseras. För staten är det således både en rättighet och en skyldighet att formulera sina idrottspolitiska förväntningar – och att i efterhand utvärdera i vilken utsträckning dessa förväntningar har infriats. På motsvarande sätt är idrottsrörelsens stora handlingsutrymme i hanteringen av statens idrottspolitiska stöd både ett uttryck för statens stora uppskattning och en förväntan om att idrottsrörelsen självmant ska axla ett samhällsansvar.

10.9.2 Om RF:s roll inom idrottsrörelsen: att leda eller stödja?

Det viktigaste kännetecknet för den organiserade idrottsrörelsen i Sverige är dess *föreningsdemokratiska uppbyggnad*. Grunden utgörs av det enskilda medlemskapet. Längst ned i trappan finns individer som är medlemmar i lokala idrottsföreningar. Dessa föreningar är i sin tur medlemmar i olika specialidrotts- och distriktsförbund. Slutligen är specialidrotts- och distriktsförbunden medlemmar i det gemensamma Riksidrottsförbundet. I likhet med många andra folkrörelser tillämpas således representativa demokratiska principer där all makt ytterst kan härledas tillbaka till rörelsens cirka tre miljoner medlemskap i drygt 20 000 idrottsföreningar.

Att idrottsrörelsen är uppbyggd på medlemskap säger dock inget om hur den interna beslutsstrukturen i praktiken är utformad. Det finns många sätt att fördela makt och ansvar inom organisationer utan att frånga ”föreningsdemokratiska” principer. Detta framgår inte minst vid en granskning av de lokala idrottsföreningarnas inflytande i sina respektive specialidrottsförbund. Mångfalden av strategier som tillämpas vid fördelningen av röster till förbundsstämmorna är slående. Det verkar snarare vara regel än undantag att inte låta sig nöjas sig med grundprincipen att stämmans röster ska fördelas mellan specialdistriktsförbunden (vilka i sin tur företräder de lokala föreningarna). Ofta handlar röstfördelningsprinciperna om att tillförsäkra elitföreningarna ett inflytande. Som exempel kan nämnas Svenska Ishockeyförbundet där elitseriens klubbar är garanterade ett visst antal röster på stäm-

man vid sidan av specialdistriktsförbunden. I andra idrotter – exempelvis Svenska Fäktförbundet – tillämpas metoder för att på motsvarande sätt säkerställa de större föreningsars inflytande.⁹⁰ Exempelen kan mångfaldigas. Poängen i detta sammanhang är endast att föreningsdemokratiska strukturer kan utformas på många olika sätt – och att valet av maktfördelningsprinciper givetvis får konsekvenser för den enskilde föreningsmedlemmens reella grad av inflytande.

En viktig aspekt av föreningsdemokratin inom idrottsrörelsen är ansvars- och rollfördelningen mellan central, nationell nivå och de olika medlemsförbunden, det vill säga maktrelationen mellan RF och dess specialidrottsförbund. Här är frågan om den högsta ledningen ska ha en ledande roll – och därmed ha möjlighet att disciplinera sina föreningar och medlemsförbund – eller om dess uppgift snarare ska vara att *understödja* i huvudsak självständiga medlemsorganisationer? Här kan visserligen hävdas att dessa roller inte nödvändigtvis utgör ett motsatspar och att RF i viss utsträckning alltid har gjort – och gör – båda dessa saker. Samtidigt kan det inte förnekas att förbundet under senare år gjort en betydande positionsförflyttning och att den tydliga ledarroll som tidigare utmärkt RF och dess styrelse idag har ersatts av en lika tydlig strävan att *markera specialidrottsförbundens självbestämmande och centrala position i svensk idrott.*

På ett ideologiskt plan har denna policy främst motiverats med hänvisning till föreningsdemokratiska principer. Argumentet har varit att alla SF utgör självständiga organisationer som ansvarar för och ”äger” sina egna idrotter och som därmed är bäst lämpade att avgöra vad som gagnar deras egna verksamheter. På ett konkret plan har policyn framförallt lett till en allt mer decentraliserad maktstruktur och en tydligare serviceroll för RF. Det senare framgår inte minst av förbundets Verksamhetsinriktning för 2008–2009 som uttryckligen fastslår att RF:s roll är att vara ”störorganisation för idrottsrörelsen” och att närmare hälften av fokuserade uppgifter under kommande år handlar om att bistå specialidrottsförbunden i allt ifrån ledarförsörjning till elitutveckling.⁹¹

Den tydligaste effekten av RF:s nya förhållningssätt rör emellertid principerna för fördelningen av statens stöd. I enlighet med

⁹⁰ Stadgar för Svenska Fäktförbundet, antagna av förbundsmötet 2006 med ett tillägg vid förbundsmötet 2007, § 2:3., Svenska Ishockeyförbundets stadgar, beslutade vid förbundsmötet juni 2006, § 3:1.

⁹¹ Verksamhetsinriktning för Riksidrottsförbundet 2008–2009.

principen om specialidrottsförbundens rätt till självbestämmande, har Riksidrottsstyrelsen anammat strategin att rikta så mycket som möjligt av statens stöd direkt till medlemsförbunden.⁹² Den nya policyn har markerats i många sammanhang. Som exempel underströk RF:s ordförande Karin Mattsson i sitt inledningstal till RF-stämman 2007 att Riksidrottsstyrelsen anser det prioriterat med ”resursförstärkning till SF utan öronmärkningar, så att SF själva kan avgöra var pengarna gör bäst nytta”.⁹³ I förarbetet till förbundets strategiplan för idrottens framtida finansiering framhölls dessutom att ett ökat SF-stöd utgjorde ett av huvudskälen bakom RF:s krav på ökad självständighet i förhållande till staten.⁹⁴

RF:s nya förhållningssätt gentemot specialidrottsförbunden har även gett konkreta resultat. Ett exempel är fördelningen av miljardsatsningen Handslaget, där den centrala styrningen medvetet begränsades till ett minimum och med hänvisning till att varje specialidrottsförbunds rätt att självständigt styra över sin egen idrott.⁹⁵ Vidare har RF:s basbidrag till specialidrottsförbunden höjts successivt från 214 miljoner kronor 2000 till 264,5 miljoner kronor 2007 (se tabell 5.4). Sedan 2007 har dessutom ytterligare 108 miljoner kronor årligen tillförts specialidrottsförbunden i form av särskilda utvecklingsstöd inom ramen för Idrottslyftet.

Det kan aldrig vara en uppgift för staten – eller för en statlig utredning – att ha synpunkter på hur idrottsrörelsen utformar rollfördelningen mellan RF och medlemsförbunden. Utformningen av idrottsrörelsens interna maktstruktur måste alltid förbehållas rörelsens egna medlemmar. Vad som däremot är en i högsta grad statlig angelägenhet är huruvida förändringar i RF:s förhållningssätt gentemot sina medlemsförbund *inverkar på förbundets förmåga att agera ”i myndighets ställe” i frågan om statens stöd*. Det har tidigare konstaterats att RF uppfattar statens nuvarande politik som styrande och ett hinder för förbundets möjlighet att ta ansvar för idrottsrörelsens utveckling.⁹⁶ Man har därför – som det formulerats

⁹² Jfr *Tal av Riksidrottsförbundets ordförande Karin Mattsson*, RF-stämmoprotokoll 11–13 maj 2007, bilaga A.

⁹³ *Tal av Riksidrottsförbundets ordförande Karin Mattsson*, RF-stämmoprotokoll 11–13 maj 2007, bilaga A.

⁹⁴ *Idrottsrörelsens framtida finansiering*, s. 10.

⁹⁵ *Här är Handslaget*, s. 7.

⁹⁶ Jfr Karin Mattsson, ”Idrotten vill – och idrotten kan”, ledare i *Svensk Idrott* nr 4 (2006). Som ett ytterligare aktuellt exempel kan nämnas att förbundet i sin verksamhetsinriktning för 2008-2009 framhåller målet om ”ökad självständighet till vad och hur de samhällsfinansierade resurserna skall användas”. Se *Verksamhetsinriktning för Riksidrottsförbundet 2008-2009*, s. 8.

i förbundets senaste verksamhetsinriktning – efterlyst ”ökad självständighet till vad och hur de samhällsfinansierade resurserna skall användas”.⁹⁷ Parallellt med denna debatt om idrottens självständighet i förhållande till staten har RF således förändrat förhållningsätt gentemot sina medlemsförbund: här har strategin varit att såväl maktpolitiskt som ekonomiskt markera specialidrottsförbundens rätt till självbestämmande. Den fråga som följaktligen måste ställas är om dessa två strategier står i ett motsatsförhållande till varandra. Råder det en konflikt mellan RF:s krav på ökat inflytande i anslagsfrågor och en parallell strävan av att tillskjuta specialidrottsförbunden ökade resurser ”utan öronmärkning”? Är det möjligt för RF att ta ansvar för statens stöd – och samtidigt aktivt begränsa sitt inflytande över de egna medlemsförbunden?

RF:s nya och serviceinriktade roll gentemot specialidrottsförbunden kan ytterst ses som ett uttryck för en ofrånkomlig dualism inom idrottsrörelsen mellan det grenspecifika egenintresset inom varje SF och de gemensamma frågor som förenar rörelsens många och skilda delar. Båda inslagen är ständigt närvarande. Det som däremot kan variera är balansen *mellan* dessa perspektiv. Utvecklingen under senare år kan enklast beskrivas som att det grenspecifika egenintresset fått överhand. Följden har blivit att RF-komplexet allt mer tagit formen av en *konfederation*, det vill säga en förhållandevis löst sammanhållning av självständiga specialidrottsförbund och en relativt svag centralmakt – och detta till skillnad från ett mer traditionellt *folkrörelseperspektiv* med tydligare fokus på det som förenar anslutna medlemsorganisationer och principen att helheten är större än delarna.

Det är ännu för tidigt att bedöma de långsiktiga effekterna av RF:s mer accentuerade roll som stödorganisation till i huvudsak självbestämmande specialidrottsförbund. Samtidigt går det inte att bortse från att förändringen kan inverka negativt på RF:s förmåga att upprätthålla sin del av det implicita kontraktet med staten. En grundförutsättning för korporativa samarbetsformer mellan stat och frivilliga organisationer är nämligen att den senare parten har kapacitet att disciplinera sina medlemmar och därmed garantera att det offentliga stödet utnyttjas i enlighet med statens mål och intentioner. Detta rimmar dock illa med Riksidrottsstyrelsens nya policy att tillföra specialidrottsförbunden ökade resurser ”utan öronmärkning”. Att det senare dessutom är en strategi med stöd av

⁹⁷ Verksamhetsinriktning för Riksidrottsförbundet 2008–2009, s. 8.

RF-stämman gör givetvis inte saken enklare. Det understryker enbart vad som närmast är att betrakta som idrottspolitikens akilleshäla: för vad händer egentligen när idrottsrörelsen på föreningsdemokratisk väg beslutar att reducera den centrala ledningens inflytande över fördelningen av statens stöd samtidigt som en stark central ledning utgör själva grundförutsättningen för att staten ska vara villig att ge idrottsrörelsen stor självständighet i anslagsfrågor?

Vi har noterat vad vi uppfattar som ett potentiellt problem i svensk idrottspolitik – men väljer att visa tilltro till RF:s kapacitet att hantera det samhällsansvar som följer med uppgiften att fördela statens idrottspolitiska stöd. Vi försvarar således principen att idrottsrörelsen ska ha stor frihet att självständigt avgöra hur statens och idrottsrörelsens i huvudsak gemensamma idrottspolitiska mål ska realiseras – men med tillägget att staten måste ha möjlighet att i efterhand utvärdera stödets effekter.

10.9.3 Slutord

Vi har försökt att lösa idrottspolitikens inneboende spänningsförhållande mellan statlig styrning och föreningsfrihet genom att tydliggöra statens och idrottsrörelsens olika intressen, roller och ansvarsområden. Det räcker emellertid inte med preciserade principer och enhetliga regelverk för att skapa ett välfungerande samarbete mellan staten och idrottsrörelsen. Lika viktigt är båda parter ömsesidiga respekt, kompromissvilja och förmåga till samförståndslösningar. Ett implicit kontrakt kan aldrig formaliseras utan att samtidigt upphäva sig självt. Vad som ytterst avgör idrottspolitikens reella genomslagskraft är således inte främst huruvida parternas roller och ansvarsområden är tydliga och preciserade, utan om politikens utformning och effekter åtnjuter legitimitet hos dels idrottsrörelsens medlemmar, dels de skattebetalare som finansierar statens idrottsstöd. Vårt försvar för idrottsrörelsens självständighet kan ses som ett försök att värna om den statliga politikens *legitimitet* hos idrottsrörelsens medlemmar. Därmed återstår frågan om idrottspolitikens legitimitet hos den breda allmänheten. Denna kan endast skapas av idrottsrörelsen själv – genom att utgöra en positiv uppfostringsmiljö för barn och ungdomar där föreningsfostran och tävlingsfostran balanseras mot varandra.

Käll- och litteraturförteckning

OFFICIELLT TRYCK

Regeringsbeslut, riktlinjer m.m.
Riksdagstryck.

SFS 1999:361, *Lag om ändring i lagen (1995:361) om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund.*

SFS 1999:1177, *Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet.*

SFS 1999:1147, *Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet.*

Ds 2002:43, *Lokal idrottsutveckling med stöd ur Allmänna arvsfonden. Slutrapport från Idrottsarbetsgruppen.*

Ds 2005:59, *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken. Delrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken.*

SOU 1922:8, *Utredning angående statsunderstöd för idrottens främjande, avgiven av tillkallade sakkunniga.*

SOU 1957:41, *Idrotten och samhället. Betänkande om statens stöd till idrott och friluftsliv. 1955 års idrotts- och friluftsutredning.*

SOU 1969:29, *Idrott åt alla, Betänkande av Idrottsutredningen.*

SOU 1996:3, *Fritid i förändring. Om kön och fördelning av fritidsresurser.*

SOU 1998:76, *Idrott & motion för livet. Statens stöd till idrottsrörelsen och friluftslivets organisationer.*

SOU 2007:66, *Rörelser i tiden. Slutbetänkande av utredningen om den statliga folkrörelsepolitiken i framtiden.*

- Kommittédirektiv 2006:135, *Utvärdering av statens stöd till idrotten*.
Kommittédirektiv 1996:84, *Stöd till idrotten*.
Kommittédirektiv 2008:35, *Utredning om vissa frågor om bidrag till ungdomsorganisationer m.m.*
Kommittédirektiv 2007:79, *En stärkt och moderniserad spelreglering*.

LITTERATUR

- Andersson, Torbjörn *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950* (Stockholm/Stehag 2002).
- Andreasson, Jesper *Idrottens kön: Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag* (Lund 2006).
- Annerstedt, Åsa, Björkman, Anders & Persson, Jonas "Finansieringen av idrottsrörelsen. En kartläggning av idrottsrörelsens intäkter m.m." i SOU 1998:33, *Historia, ekonomi, forskning. Fem rapporter om idrott. Rapporter till Idrottsutredningen*.
- Axelsson, Jenny "Idrott och dess diskriminering på grund av sexuell läggning", *Svensk Idrottsforskning* nr 3 (2005).
- Augustsson, Christian *Unga idrottares upplevelse av föräldrapress* (Karlstad 2007) *Barn & innebandy. En kvalitativ undersökning om innebandypelande barns attityder till system utan tabeller*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2002:4.
- Bennich-Björkman, Li *Statsstödda samhällskritiker. Författarautonomi och statsstyrning i Sverige* (Linköping 1991).
- Berge, Anders *Medborgarrätt och egenansvar. De sociala försäkringarna i Sverige 1901–1935* (Lund 1995).
- Berggard, Nils Asle "Spillet om spillemidlene" i Per Mangset & Hilmar Rommetvedt (red.), *Idrett og politikk – kampsport eller lagspill* (Bergen 2002).
- Bidrag till ideella organisationer. Kartläggning, analys och rekommendationer*, Statskontoret 2004:17.
- Birgersson, Bengt-Owe & Westerståhl, Jörgen *Den svenska folkstyrelsen* (Stockholm 1980;1992).
- Blomdahl, Ulf *Folkrörelserna och folket – med utblick mot framtiden* (Stockholm 1990).
- Blomgren, Roger *Staten och filmen. Svensk filmpolitik 1909–1993* (Stockholm 1998).
- Bolling, Hans *Sin egen hälsas smed: idéer, initiativ och organisationer inom svensk motionsidrott 1945–1981* (Stockholm 2005).

- Carlsson, Bo & Fransson, Kristin *Regler och tävlingssystem – i barn- och tidig ungdomsidrott*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2006:2.
- Carlson, Rolf *Vägen till landslaget: en retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter* (Stockholm 1991).
- Carlson, Rolf *Föreningsidrotten i en mångkulturell miljö – en pilotstudie i Södermanlands län*, Rapport i pedagogik 1996:01.
- Dahl, Robert Alan *Dilemmas of Pluralist Democracy. Autonomy vs. Control* (New Haven 1982).
- Den svenska spelmarknaden år 2005*, Lotteriinspektionen (2006).
- Elias, Norbert & Dunning, Eric *Från riddarspel till fotbollscup: Sport i sociologisk. belysning* (Stockholm 1986).
- Engström, Lars-Magnus *Idrott som social markör* (Stockholm 2000).
- Engström, Lars-Magnus, Norberg, Johan R. & Joakim Åkesson, *Idrotten vill. En utvärdering av barn- och ungdomsidrotten*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:1.
- Engström, Lars-Magnus *Forskning om Handslagets genomförande och resultat – en utvärderande sammanställning*, Riksidrottsförbundet (2008).
- Ericson, Ingemar, Redelius, Karin & Norberg, Johan R. ”Presentation av Riksidrottsförbundets forsknings- och utvecklingsverksamhet”, *Svensk Idrottsforskning* nr 2 (2006).
- Eriksson, Sten, Patriksson, Göran & Stråhlman, Owe ”Handslaget – från idé till utvärdering”, *Svensk Idrottsforskning* nr 3–4 (2007).
- Faskunger, Johan, Leijon, Matti, Ståhle, Agneta & Lamming, Peter *Fysisk aktivitet på Recept (FaR®). En vägledning för implementering*, Statens Folkhälsoinstitut 2007:1.
- Franzén, Mats & Peterson, Tomas *Varför lämnar ungdomar idrotten? En undersökning av fotbollsspelande tjejer och – killar 13 till 15 år*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:3.
- Friskis&Svettis verksamhetsberättelse 2006*.
- Friskis&Svettis *Riks årsredovisning och revisionsberättelse F&S Årsmöte 2007*.
- Fritids för barn och unga med funktionshinder*, Barnombudsmannen (2006).
- Fundberg, Jesper ”Invandrare och idrott. Om att skapa kategorier och normalitet” i Bo G. Nilsson (red.), *Idrottens själ*. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 2000 (Stockholm 2000).
- Fundberg, Jesper *Kom igen, gubbar! Om pojkefotboll och maskuliniteter* (Stockholm 2003).
- Fundberg, Jesper *Etnisk mångfald och integration – visar idrotten vägen?*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2003:3.

- Fundberg, Jesper *Är de ideella ledarna de ideala? Om representation och etnisk mångfald i idrottsrörelsen i Sverige*, Skriftserie om idrottens ledarskap, Riksidrottsförbundet (2007).
- Föreningspolitik och föreningsstöd*, Svenska Kommunförbundet (2004).
- Gruber, Judith E. *Controlling Bureaucracies. Dilemmas in Democratic Governance* (California 1988).
- Goksøyr, Matti *Kropp, kultur og tippekamp. Statens idrettskontor, STUI og Idrettsavdelningen 1946–1996* (Oslo 1996).
- Guttman, Allen *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports* (New York 1978).
- von Hayek, Friedrich August *The Constitution of Liberty* (Chicago 1960).
- Hedenborg, Susanna ”Barnarbete, barns arbete eller hobby? Stallarbetet i generationsperspektiv”, *Historisk tidskrift* nr 1 (2006).
- Henriksson, Tor-Erik, Hjelmberg, Mattias & Stadler, Ola *Streck för miljoner. En utredning av det statliga lokala aktivitetsstödet*, Riksidrottsförbundet (2006).
- Hogedal, Lars *Utvärdering SOK:s Olympiska Offensiv 1998–2004*, opublicerad rapport till SOK (2004).
- Husz, Orsi *Drömmars värde: varuhus och lotteri i svensk konsumtionskultur 1897–1939* (Stockholm 2004).
- Ibsen, Bjarne ”Det offentlige og idretten” i Else Trangbæk (red.), *Dansk idrætsliv. Velfærd og fritid 1940–1996* (Köpenhamn 1995).
- Ibsen, Bjarne & Eichberg, Henning *Dansk idrætspolitik – Meller frivillighed og statslig styring* (Köpenhamn 2006).
- Ibsen, Bjarne & Ottesen, Laila ”Sport and Welfare Policies in Denmark”, i Kurt Heinemann (red.), *Sport and Welfare Policies. Six European Case Studies*, Series Club of Cologne, Vol. 3. (2004).
- Johansson, Hilding ”Idrotten och samhället” i *Svensk idrott. En ekonomisk, historisk och sociologisk undersökning utförd på uppdrag av Sveriges riksidrottsförbund med anledning av dess femtioårsjubileum* (Malmö 1953).
- Juhlin, A. Lennart ”Svensk elitidrott i internationell konkurrens” i Jan Lindroth & Johan R Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002).
- Jönsson, Åke ”Kvinnlig pionjär i fädrens spår”, *Populär historia* nr 1 (1996).
- Karp, Staffan *Barn, föräldrar och idrott. En intervjustudie om fostran inom fotboll och golf* (Umeå 2000).
- Kymlika, Will *Modern politisk filosofi. En introduktion* (Nora 1990).
- Larsson, Torbjörn *Det svenska statsskicket* (Lund 1993).

- Lindensjö, Bo "Ett teorilandskap i fågelperspektiv – från liberal autonomi till nietzscheansk perspektivism" i Bo Lindensjö, Ulf Mörkerstam & Jouni Reinikainen (red.), *Liberalismen och den moderna demokratin* (Lund 1996).
- Lindfelt, Mikael *Idrott och moral. Reflektioner över idrottens ideal* (Nora 1999).
- Lindfelt, Mikael *Elitidrott i utveckling*, Riksidrottsförbundet (under utgivning).
- Lindgren, Eva-Carin & Hinic, Hansi "Toppningsstudien" – *En kvalitativ analys av barn och ledares uppfattningar av hur lag konstitueras inom barnidrott*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:4.
- Lindroth, Jan *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915* (Uppsala 1974).
- Lindroth, Jan *Idrott mellan krigen. Organisationer, ledare och idéer i den svenska idrottsrörelsen 1919–39* (Stockholm 1987).
- Lindroth, Jan "Centralföreningens historia" i *Hundra år i idrottens tjänst. En jubileumsbok för Sveriges Centralförening för Idrottens Främjande* (Stockholm 1997).
- Lundberg, Urban "Bortom folkrörelsebegreppet: Staten och idrottens autonomi", *Idrott, historia och samhälle* (1997).
- Lundquist, Lennart *Förvaltningen i det politiska systemet* (Lund 1971;1977).
- Lundquist, Lennart *Implementation steering. An Actor-Structure Approach* (Lund 1987).
- Lundström, Tommy & Wijkström, Filip *Från röst till service? Den svenska ideella sektorn i förändring* (Sköndal 1995).
- Lundström, Tommy & Wijkström, Filip *The Nonprofit Sector in Sweden* (Manchester 1997).
- Micheletti, Michele *Det civila samhället och staten. Medborgarsamman- slutningarnas roll i svensk politik* (Stockholm 1994).
- Nilsson, Per *Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 11 (Stockholm 1998).
- Norberg, Johan R. "Nya tider och gamla problem" i SOU 1998:33, *Historia, ekonomi & forskning. Rapporter till Idrottsutredningen*.
- Norberg, Johan R. "A Mutual Dependency – The Nordic Sport and the State" i Henrik Meinander & J. A. Mangan (red.), *The Nordic World. Sport in Society* (1998).
- Norberg, Johan R *Idrott och integration - en kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet FoU-rapport 2002:2.

- Norberg, Johan R. "Idrottsrörelsen och staten" i Jan Lindroth & Johan R Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2003).
- Norberg, Johan R. & Ljunglöf, Susanne *Idrott, kön och genus – en kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2003:1.
- Norberg, Johan R. *Idrottens väg till folkhemmet. Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970* (Stockholm 2004).
- Norberg, Johan R. *Idrotten i den ideella sektorn. En kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:6.
- Norberg, Johan R. "Idrottsrörelsen och spelpengarna – högvinst eller nitlott?", *Svensk Idrottsforskning* nr 3 (2005).
- Norberg, Johan R. "Idrottens spelberoende och statens idrottsberoende", publicerad på www.idrottsforum.org (2005).
- Norberg, Johan R. "Forskning om barn- och ungdomsidrotten som uppfostringsmiljö", i Lars-Magnus Engström, Johan R. Norberg & Joakim Åkesson, *Idrotten vill. En utvärdering av barn- och ungdomsidrotten*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:1.
- Nozick, Robert *Anarchy, State and Utopia* (New York 1974).
- Offentlig förvaltning i privat regi. Statsbidrag till idrottsrörelsen och folkbildningen*, Riksrevisionen, RiR 2004:15.
- Olofsson, Eva *Har kvinnorna en sportlig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* (Umeå 1989).
- Olofsson, Eva "RF och kvinnorna" i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2003).
- Olofsson, Eva "Jämställdhet på föreningsnivå" i *Sexualiseringen av idrottens offentliga rum*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:1.
- Olsson, Lars-Erik *Frivilligt arbete inom idrotten*, Riksidrottsförbundet, FoU 2007:4.
- Om kultur- och fritidssektorerna: Kostnader*, Svenska Kommunförbundet (2004).
- Ottesen, Laila & Ibsen, Bjarne *Idræt, motion og hverdagsliv – i tal og tale* (Köpenhamn 1999).
- Ottesen, Laila & Ibsen, Bjarne *Børn, idræt og hverdagsliv – i tal og tale* (Köpenhamn 2000).
- Peterson, Tomas "Idrotten som integrationsarena?" i Göran Rystad & Svante Lundberg (red.), *Att möta främlingar* (Lund 2000).
- Peterson, Tomas "En allt allvarigare lek. Om idrottsrörelsens partiella kommersialisering 1967–2002", i Jan Lindroth & Johan R Norberg (red.), *Ett Idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002).

- Peterson, Tomas *Selektions- och rangordningslogiker inom svensk ungdomsfotboll*, publicerat på www.idrottsforum.org (2004).
- Peterson, Tomas *Landskrona BoIS som uppfostrings- och utbildningsmiljö*, publicerat på www.idrottsforum.org (2005).
- Petersson, Olof *Nordisk politik* (Stockholm 2005).
- Petersson, Olof & Söderlind, Donald *Förvaltningspolitik* (Stockholm 1992;1993).
- Petersson, Hanna (red.), *Socialt Bokslut: Ett vägledningsmaterial*, publicerat på <http://www.mip.org.se/> (2004).
- Plant, Raymond *Modernt politiskt tänkande* (Göteborg 1993).
- Raz, Joseph *The Morality of Freedom* (Oxford 1986).
- Redelius, Karin *Ledarna och barnidrotten. Idrottsledarnas syn på idrott, barn och fostran* (Stockholm 2002).
- Redelius, Karin "Barnidrotten i ett samhällsperspektiv" i Lars-Magnus Engström & Karin Redelius (red.), *Pedagogiska perspektiv på idrott* (Stockholm 2002).
- Reklammarknaden år 2006 på högvarv*, pressrelease från IRM daterad 2007-04-17.
- Rothstein, Bo "Välfärdsstat, implementering och legitimitet", *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 1 (1987).
- Rothstein, Bo *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik* (Stockholm 1992).
- Rothstein, Bo *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik* (Stockholm 1994).
- Sandahl, Rolf "LOK-stödets effekter. Utvärdering av LOK-stödet" i SOU 1998:33, *Historia, ekonomi & forskning. Rapporter till Idrottsutredningen*.
- Sahlström, Kjell *Analys av allsvenska föreningarnas ekonomi 2006* (Svenska Fotbollförbundet 2007).
- Sjöblom, Paul *Den institutionaliserade tävlingsidrotten: kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet* (Stockholm 2006).
- Spelmarknadens utveckling i Sverige och internationellt 2006*, Lotteriinspektionen (2007).
- Söderholm, Johan *Utvärdering av ny nationell organisation för LOK-stödshantering*, Riksidrottsförbundet (2006).
- Thiborg, Jesper "Föreningsidrottens nya roll: Socialt ansvar genom socialt bokslut", *Svensk Idrottsforskning* nr 3 (2006).
- Thullberg, Per & Östberg, Kjell *Den svenska modellen* (Lund 1994).
- Tillsammans för trygghet och utveckling – Socialdemokraternas valmanifest 2002–2006*.

- Tranquist, Joakim *Vem äger travsportens framtid? om folkrörelser och självständighet*, opublicerad magisteruppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet (2002).
- Trondman, Mats *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9.
- Uddhammar, Emil *Partierna och den stora staten. En analys av stats-teorier och svensk politik under 1900-talet* (Stockholm 1993).
- Ungdomars tävlings- och motionsvanor*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:6.
- Ung idag 2007*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:6 (2007).
- Wijkström, Filip *Svenskt organisationsliv – framväxten av en ideell sektor* (Stockholm 1999).
- Wijkström, Filip & Lundström, Tommy *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället* (Stockholm 2002).
- Åkesson, Joakim ”Var hamnade handslagspengarna?”, *Svensk idrottsforskning* nr 3–4 (2008).
- Åmark, Klas *Makt eller moral. svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938–1939* (Stockholm 1973).
- Ätstörningar: En kunskapsöversikt*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:1.
- Östnäs, Anders ”Handikappidrott som socialt fenomen”, *SWEBIS Årsbok*, (2003) s. 189–202.

TRYCKSAKER FRÅN RIKSIDROTTSFÖRBUNDET

Stadgar.

Stämmoprotokoll, motioner m.m.

Verksamhetsberättelser med årsredovisningar.

Här är Handslaget, Fyra år summeras, Riksidrottsförbundet (2008).

”Nya Handslaget” *En särskild satsning på idrotten*, Riksidrottsförbundet 2006-12-08.

Projekt Lokal idrottsutveckling för barn och ungdomar 2002–2004 (Riksidrottsförbundet u.å.).

Idrottsrörelsens framtida finansiering. Förslag från RF:s arbetsgrupp 2006-11-06, Riksidrottsförbundet (2006).

Idrottens jämställdhetsplan, Riksidrottsförbundet (2005).

Idrotten i siffror, statistik från Riksidrottsförbundet (2007).

- Idrott och integration – en statistisk undersökning 2002*, Riksidrottsförbundet FoU-rapport 2002:1.
- Idrottens föreningar – en studie om idrottsföreningarnas situation*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2005:3.
- Idrotten vill*, Riksidrottsförbundet (2005).
- ”RF elitstöd 2008”, PM, Riksidrottsförbundet daterat 2007-12-20.
- Riksidrotts-gymnasier. Informationshäfte om riksidrotts-gymnasierna 2005–08*, Riksidrottsförbundet (2005).
- Kvinnor och män inom idrotten 2005 - statistik från Riksidrottsförbundet*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2006:5.
- Slutrapport projekt Idrottsresurser på lika villkor*, Riksidrottsförbundet (u.å.).
- Slutredovisning av projekt ”Unga ledare” 2001–2003* (Riksidrottsförbundet 2004).
- RF:s regler med kommentarer för statligt lokalt aktivitetsstöd. Beslutade av RS den 8 december 1997 samt reviderade av RS den 21–22 november 2002, den 1–2 december 2003 och den 3 oktober 2006* (Riksidrottsförbundet, u.å.).
- Möjligheten till motion och fysisk aktivitet – lika för alla?* FoU-rapport 2003:4.
- Principer för fördelning av SF-bidraget. Fastställt av RS 1991-02-14, reviderat av RF-stämman 1997* (Riksidrottsförbundet, u.å.).
- RF:s regler med kommentarer för statligt lokalt aktivitetsstöd. Beslutade av RS den 8 december 1997 samt reviderade av RS den 21–22 november 2002, den 1-2 december 2003 och den 3 oktober 2006.*

TRYCKSAKER FRÅN SVERIGES OLYMPISKA KOMMITTÉ

Stadgar.

Stämmoprotokoll, motioner m.m.

Verksamhetsberättelser.

Olympisk Offensiv 2005–2012, informationsfolder, Sveriges Olympiska Kommitté (u.å.). OS-Magasinet.

TRYCKSAKER FRÅN SISU IDROTTSUTBILDARNA

Stadgar.

Röstlängd.

Verksamhetsberättelser med årsredovisningar.

Är alla välkomna i idrotten? Summering & erfarenheter av sisu Idrottsutbildarnas projekt "Idrott – delaktighet – utbildning – integration", diskussionshäfte, SISU Idrottsutbildarna (Första 2002).

Kommittédirektiv

Utvärdering av statens stöd till idrotten

Dir.
2006:135

Beslut vid regeringssammanträde den 21 december 2006.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utvärdera om effekterna av statens stöd till idrotten stämmer överens med de av riksdagen och regeringen angivna syftena med stödet och föreslå en framtida inriktning av stödet samt föreslå utformning av lämpliga indikatorer för att mäta effekterna av stödet. Utredaren skall analysera om det samlade statliga stödet till idrotten kan kanaliseras på ett sådant sätt att antalet stödformer minskas, vilka begränsningar som uppstår för idrottsrörelsen genom utformningen av de villkor som anges för stödet samt om färre villkor kan knytas till det samlade stödet som ges till idrottsrörelsen.

Utredaren skall bland annat även

- kartlägga omfattningen av den verksamhet hos Riksidrottsförbundet som innefattar myndighetsutövning och överväga behovet av författningsändringar för att denna verksamhet skall uppfylla samma krav på rättssäkerhet som ställs på förvaltningsmyndigheter enligt förvaltningslagen (1986:223),
- redovisa den kunskap som finns om idrottens betydelse för folkhälsan, särskilt för flickors och pojkars samt unga kvinnors och unga mäns hälsa,
- analysera i vilken omfattning barns och ungdomars egna intressen, åsikter och förutsättningar påverkar barn- och ungdomsverksamhetens utformning,
- analysera resultatet av det stöd som ges för att skapa förutsättningar för framgångsrika elitidrottare.

Utredaren skall slutredovisa sitt uppdrag senast den 31 maj 2008. Om utredaren bedömer det lämpligt får delbetänkanden presenteras under arbetets gång.

Bakgrund

Den nationella idrottspolitiken

I december 1999 beslutade riksdagen om riktlinjer för statens stöd till idrotten i enlighet med förslagen i propositionen En idrottspolitik för 2000-talet (prop. 1998/99:107, bet. 1999/2000:KrU3, rskr. 1999/2000:52). Riksdagen godkände att staten som bidragsgivare inte till någon del skall ställa upp mål för idrottsrörelsens egen verksamhet. Staten skall däremot ställa upp mål och riktlinjer för sin bidragsgivning. Det är statens ansvar att, gentemot såväl idrottsrörelsen som samhället i övrigt, vara tydlig i fråga om vad staten vill uppnå med statsbidraget. Genom att ange syftet med bidragsgivningen anger staten vad den förväntar sig att bidraget främst skall leda till. Däremot föreskrivs inte hur detta skall gå till.

Ett syfte med statsbidraget är att stärka och utveckla demokratin inom idrottens föreningsliv. De resurser som samhället ställer till förfogande för idrottsrörelsens verksamhet bör användas för att nå ut till och aktivera människor som vill delta i organiserad idrottsverksamhet eller väljer att motionera för eget välbefinnande. Barns och ungdomars intresse för idrott och motion bör stimuleras och de bör ges möjligheter att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande. Detsamma bör gälla för äldre människor och personer med funktionshinder. Människor i olika åldrar med olika social bakgrund bör vidare ges lika förutsättningar att efter eget intresse delta i idrottsverksamhet. Integration och god etik bör vara ledstjärnor för stödets användning. Statsbidraget bör däremot inte användas till verksamheter med kommersiellt syfte.

Uppföljning och utvärdering av idrottsrörelsens egen verksamhet ansvarar idrottsrörelsen för och detta bör ingå som ett naturligt inslag i den löpande verksamheten. Uppföljningar och utvärderingar bör ge underlag för idrottsrörelsen att kunna bedöma sin verksamhet i förhållande till de egna mål som har satts upp och indikera om verksamheten behöver ges en annan inriktning eller på annat sätt förändras. Statens övergripande ansvar är att följa upp

hur stödet till idrotten används och stödets betydelse för samhället och den enskilde.

En utgångspunkt för idrottsstödet är att alla människor skall ha tillgång till olika idrottsverksamheter, oberoende av ålder, kön, social och etnisk tillhörighet, fysiska och psykiska förutsättningar eller hemvist. Stödet till idrotten bör följas upp och utvärderas regelbundet och stödet bör utvärderas på ett sådant sätt att dess effekter för främst folkhälsa, jämställdhet och integration kan bedömas.

Statens stöd till idrotten

Lagen (1995:361) om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund anger att förbundet prövar frågor om fördelning av statsbidrag till idrottsverksamhet i enlighet med vad regeringen bestämmer. I förordningen (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet anges hur Riksidrottsförbundet får fördela statsbidraget. Regeringen beslutar varje år om statens stöd till idrotten dels i regleringsbrev avseende anslaget 30:1 Stöd till idrotten under utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid, dels i beslut om riktlinjer till Riksidrottsförbundet.

Med statens hittillsvarande stöd till idrotten avses det nämnda statsanslaget samt de årliga bidragen från AB Svenska Spel till Riksidrottsförbundet i form av ett särskilt bidrag, idrottens vinstandel samt Handslagssatsningen fr.o.m. 2003. För 2006 utbetalas totalt 1 475 000 000 kronor som bidrag till idrottsrörelsen över statsanslaget och från AB Svenska Spel.

Riksrevisionens granskning av idrottsstödet och riksdagens ställningstagande till granskningen

Riksrevisionen har i sin granskningsrapport *Offentlig förvaltning i privat regi – statsbidrag till idrottsrörelsen och folkbildningen* (RIR 2004:15) angett att om staten väljer att delegera förvaltningsuppgifter till en privaträttslig organisation skall organisationens myndighetsutövning, enligt Riksrevisionens mening, i möjligaste mån också omfattas av det regelverk som gäller övrig offentlig förvaltning. Enligt Riksrevisionens bedömning är detta av vikt såväl från rättssäkerhetssynpunkt som för möjligheten att kontrollera

och få insyn i hur statliga medel hanteras. Riksrevisionen anser därför att Riksidrottsförbundets myndighetsutövande förvaltningsuppgifter bör omfattas av tillämpliga delar av förvaltningslagen.

Riksrevisionen har i sin granskning funnit brister såväl i regeringens styrning av statsbidragen till idrottsrörelsen som i regeringens kontroll, uppföljning och återrapportering till riksdagen. Enligt Riksrevisionens bedömning är det svårt att klargöra regeringens möjligheter att styra statsbidragen eftersom det finns en konflikt mellan idrottsrörelsens fria roll och statens behov av att säkerställa att syftet med statsbidragen uppfylls.

Riksrevisionen anser också att regeringens rapportering i budgetpropositionen saknar viktig information och jämförbar statistik som gör det möjligt att bedöma i vad mån syftena med statsbidragen uppfylls. Det saknas också statliga utvärderingar av stödet som underlag för bedömningar av i vilken utsträckning det statliga stödet går till avsedda ändamål.

Riksrevisionens styrelse ansåg i sin framställning till riksdagen (2004/05:RRS7) med anledning av Riksrevisionens rapport att det är angeläget att den statliga styrningen av stödet till idrottsrörelsen genomförs på ett sådant sätt att syftena med bidragsgivningen säkerställs. Styrelsen konstaterade vidare att regeringen i budgetpropositionen för 2005, med anledning av rekommendationerna i Riksrevisionens rapport, utvecklat återrapporteringen till riksdagen. Styrelsen ansåg samtidigt att ytterligare insatser av detta slag behövs. Styrelsen underströk att det som underlag för en förbättrad redovisning kan behövas fördjupade utvärderingar av resultatet av de statliga insatserna, särskilt när det gäller insatser av idrottsrörelsen riktade till barn och ungdomar.

Riksdagen delade styrelsens uppfattning att återrapporteringen till riksdagen av bidragsanvändningen bör förbättras och framhöll i anslutning till detta att den ansvarsfördelning som har lagts fast mellan å ena sidan riksdagen och regeringen och å andra sidan idrottsrörelsen bygger på att staten har ett grundläggande förtroende för idrottsrörelsen. Samtidigt har båda sidor ett intresse av att verksamheten utvärderas så att fler kan få kunskap om resultaten av idrottssatsningarna. Riksdagen har behov av att kunna bedöma graden av måluppfyllelse i samband med sin årligen återkommande budgetbehandling. Det kan ske genom att regeringen i budgetpropositionen redovisar utvärderingar inom avgränsade delar av området där uppnådda resultat ställs mot de mål som idrottsrörelsen har ställt upp för verksamheten. Det kan också ske genom en

mer utbyggd resultatinformation som spänner över en flerårsperiod och som belyser hur verksamheten inom olika delområden utvecklas sett i skenet av de syften som riksdag och regering har angett för stödet. Riksdagen instämde i allt väsentligt i de förslag som styrelsen för Riksrevisionen fört fram beträffande behovet av förbättrad återrapportering till riksdagen av stödet till idrottsrörelsen. Riksdagen gav regeringen sin mening till känna (bet. 2004/05:KrU6, rskr. 2004/05:196).

Uppdrag

Utgångspunkter

Utredaren skall utvärdera om effekterna av statens stöd till idrotten, inklusive de hittillsvarande bidragen från AB Svenska Spel, stämmer överens med de av riksdagen och regeringen angivna syftena med stödet. Utredaren skall föreslå en framtida inriktning av stödet samt föreslå utformning av lämpliga indikatorer för att mäta effekterna av stödet. Utredaren skall vidare analysera om det samlade statliga stödet till idrotten kan kanaliseras på ett sådant sätt att antalet stödformer minskas, vilka begränsningar som uppstår för idrottsrörelsen genom utformningen av de villkor som anges för stödet samt om färre villkor kan knytas till det samlade stödet som ges till idrottsrörelsen.

Utredaren skall beakta de resultat som redovisas i Riksidrottsförbundets utvärdering av effekterna av den särskilda satsningen *Handslaget*, inhämta de erfarenheter och slutsatser som gjorts av Riksidrottsförbundets projekt *Idrottsresurser på lika villkor*, Ungdomsstyrelsens studie av föreningsidrottens påverkan på ungdomar *Unga och föreningsidrotten* (Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9) samt Ungdomsstyrelsens analys *Fokus 06, En analys av ungas kultur och fritid* (Ungdomsstyrelsens skrifter 2006:4).

Utredaren skall i sitt arbete vidare bl.a. särskilt uppmärksamma statens stöd till idrottens folkhälsosyfte. Den rådande ojämlika fördelningen av hälsa mellan människor i samhället skall även belysas.

Utredaren skall i sina analyser, statistik och förslag integrera ett jämställdhetsperspektiv. En förutsättning för det är att all individbaserad statistik samlas in, presenteras, kommenteras och analyseras med kön som genomgående och övergripande indelningsgrund,

om det inte finns särskilda skäl mot detta. Om könsuppdelad statistik saknas skall det påpekas.

Vidare skall utredaren i analyser och förslag integrera ett barnperspektiv.

Generella effekter av statens stöd till idrotten

Syftet med statens stöd till verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen är att den skall främja idrottsverksamhet i hela landet, stödja sådan verksamhet som främjar integration, jämställdhet, delaktighet, god etik och ökat deltagande av kvinnor och män i alla åldrar samt motverka dopning, våld och diskriminering.

Förutsättningarna för att utöva idrott varierar mycket mellan olika delar av landet samt mellan storstäder och små samhällen på landsbygden. Utredaren skall därför bedöma hur statens stöd bidrar till att barn, ungdomar och vuxna samt personer med funktionshinder i olika delar av landet kan utöva idrott utifrån sina egna förutsättningar och önskemål. I detta sammanhang skall utredaren ta hänsyn till de olika regionala och kommunala förutsättningar som finns och som påverkar möjligheten att utöva idrott i olika delar av landet.

Utredaren skall klarlägga i vilken utsträckning statens stöd till idrotten bidrar till att alla människor som så önskar kan utöva sådan idrott som organiseras inom ramen för Riksidrottsförbundets verksamhet. Utredaren skall vidare analysera om, och i så fall hur, stödet till idrotten medverkar till ökad integration t.ex. genom att skapa möjligheter till deltagande för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund eller genom att stödja idrottsrörelsens arbete mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering. I det sammanhanget skall särskilt möjligheterna att engagera flickor och unga kvinnor med utländsk bakgrund och flickor från familjer med låg utbildningsnivå belysas.

Utredaren skall bedöma hur statens stöd har påverkat de mer värden som idrottsrörelsen förväntas ge i form av demokratisk fostran, medborgerlig bildning, personlig utveckling och samhälleligt engagemang för de föreningsaktiva.

Utredaren skall också kartlägga i vilken utsträckning stödet till idrotten används inom ramen för de storstadspolitiska lokala utvecklingsavtalen.

De lokala idrottsföreningarna är viktiga för många barn och ungdomar även på små orter. Föreningarna kan i vissa fall även ha en stor betydelse för bygdens utveckling. Utredaren skall därför bedöma om särskilda insatser kan vara berättigade för att stödja idrotten på de mindre orterna.

Utredaren skall klargöra hur Riksidrottsförbundets utgångspunkter för fördelning av statsbidraget till specialidrottsförbunden förhåller sig till statens syften med bidraget.

Utredaren skall bedöma om motion och idrott utanför Riksidrottsförbundets verksamhet bör stödjas och i så fall lämna förslag på hur detta skall ske.

Utredaren skall kartlägga omfattningen av den verksamhet hos Riksidrottsförbundet som innefattar myndighetsutövning. Vidare skall utredaren överväga behovet av författningsändringar för att denna verksamhet skall uppfylla samma krav på rättssäkerhet som ställs på förvaltningsmyndigheter enligt förvaltningslagen (1986:223). Om utredaren finner att författningsändringar krävs skall utredaren lämna förslag på sådana ändringar.

Särskilt om idrottens betydelse för barn och ungdomar

Ett syfte med statens stöd till idrotten är att ge flickor och pojkar, unga kvinnor och män mellan 7 och 20 år goda möjligheter att utöva idrott. Ungdomsstyrelsen har analyserat folkhälso- och folkrörelseperspektivet i idrottspolitiken utifrån ungdomars egna upplevelser. Studien *Unga och föreningsidrotten* visar att idrotten har stor betydelse i många flickors och pojkars liv. Den har hög status i ungdomskulturen och är en mycket omfattande fritidsaktivitet, både om man ser till antalet deltagare och den tid som läggs ner. Föreningsidrotten når dock, enligt studien, inte fullt ut sina ambitioner att olika kategorier unga skall medverka i föreningsidrotten. Studien skall vara en utgångspunkt för utvärderingen av stödets effekter för barn och ungdomar. Utredaren skall också beakta de erfarenheter som Barnombudsmannen har av flickors och pojkars möjligheter till idrott och syn på sitt idrottande.

Utvärderingen skall knyta an till det nationella övergripande målet för folkhälsopolitiken som är att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Verksamheten inom idrottsrörelsen kan spela en viktig roll i arbetet för att bland barn och ungdomar förebygga bruk av bl.a. tobak,

alkohol och narkotika samt motverka övervikt och fetma. Effekten av sådana förebyggande insatser stärks om insatserna görs tidigt och medvetet. Skolan är en viktig mötesplats för barn och ungdomar. Samverkan mellan skolan och idrottsföreningar är viktig för att i anslutning till skolans ordinarie verksamhet aktivera fler barn och ungdomar i fysisk aktivitet. Utredaren skall redovisa den kunskap som finns om idrottens betydelse för folkhälsan, särskilt dess betydelse för flickors och pojkars samt unga kvinnors och mäns hälsa. Utredaren skall även analysera om tävlingsidrottare är överrepresenterade bland dem som drabbas av ätstörningar, som kan leda till anorexi eller bulimi och i så fall varför.

Utredaren skall analysera vilka effekter och vilken betydelse det ökade lokala aktivitetsstödet har haft för föreningarnas barn- och ungdomsverksamhet. Utredaren skall i detta sammanhang undersöka om de nuvarande reglerna är väl avvägda eller om de riskerar att likrikta och bromsa utvecklingen av verksamheten. Utredaren skall också undersöka om de nuvarande reglerna stimulerar barn och ungdomar i olika åldrar att idrotta utifrån sina intressen, behov och förutsättningar eller om de bidrar till en för tidig specialisering av barns och ungdomars idrottande.

Utredaren skall analysera i vilken omfattning flickors och pojkars, unga kvinnors och unga mäns egna intressen, åsikter och förutsättningar påverkar det egna idrottandet och verksamhetens utformning. Särskild uppmärksamhet skall ägnas i vilken utsträckning flickor och pojkar med funktionshinder ges möjlighet att delta på lika villkor som andra barn och ungdomar. Utredaren skall ta del av barns och ungdomars egen syn på sitt idrottande genom att informera sig om de undersökningar och studier som har genomförts på området.

Den särskilda satsningen Handslaget kommer att avslutas den 30 juni 2007. Riksidrottsförbundet har i uppdrag att senast den 15 december 2007 redovisa resultatet av den fyraåriga satsningen. Utredaren skall så långt möjligt beakta resultatet av utvärderingen av Handslagsatsningen.

Underhållnings- och elitidrottens betydelse

Att utöva idrott är en källa till glädje och välbefinnande för många människor. Idrottsevenemang förmår även att locka många åskådare till arenor och till TV-sändningar. Elitidrotten har ofta ett stort underhållningsvärde och skapar förebilder för många barn och ungdomar.

Stöd till elitidrott via Riksidrottsförbundet ges bland annat i form av bidrag till specialidrottsförbunden, stöd till riksidrotts-gymnasierna och genom idrottens utvecklingscentrum samt talang-satsningar. Utredaren skall analysera resultatet av det stöd som ges för att skapa förutsättningar för framgångsrika elitidrottare.

Former för utredarens arbete

Utredaren skall samråda med Riksidrottsförbundet och andra idrottsorganisationer samt berörda myndigheter, forskningsinstitutioner och övriga organisationer och informera sig om de utvärderingsinsatser som initierats av bl.a. Riksidrottsförbundet. Utredaren skall även beakta Folkhälsoinstitutets utredningens arbete (Ju 2005:12, dir. 2005:117), Statens folkhälsoinstitut och Livsmedelsverkets uppdrag med underlag till handlingsplan för goda matvanor och ökad fysisk aktivitet (S2005/1274/FH) liksom andra för uppdraget relevanta pågående studier och utredningar.

Redovisning av uppdraget

Utredaren skall slutredovisa sitt uppdrag senast den 31 maj 2008. Om utredaren bedömer det lämpligt får delbetänkanden lämnas under arbetets gång.

(Justitiedepartementet)

Idrottens betydelse för folkhälsan

– Carl Johan Sundberg
Karolinska Institutet

SAMMANFATTNING

Fysisk aktivitet och god fysisk kapacitet är oerhört starka friskfaktorer för barn, ungdomar och vuxna. Välbefinnandet, den fysiska självkänslan och kognitiva funktioner förbättras samtidigt som risken för många sjukdomar minskar starkt.

Fysisk aktivitet hos barn och ungdom bidrar till fysisk utveckling och rörlighet, att upprätthålla energibalans och förhindra viktuppgång. Uthållighetsträning hos barn och ungdom ger förbättrad aerob kapacitet. Styrketräning hos barn och ungdom ger ökad styrka hos prepubertala barn, ökad muskelmassa och muskelstyrka hos dem i puberteten.

Regelbunden fysisk aktivitet hos barn och ungdom påverkar kroppsfett, bukfett, triglycerider och insulinnivåer hos överviktiga, blodtryck hos dem med mild hypertoni (blodtrycksförhöjning), benhälsa hos prepubertala barn och minskar ryggbesvär. Dessutom leder regelbunden fysisk aktivitet hos barn och ungdom till minskade fysiologiska reaktioner på stress, förbättrar sömn, koncentrationsförmåga och fysisk självkänsla.

Graden av fysisk aktivitet och medverkan i föreningsidrott är lägre hos barn i familjer med låg inkomst och utbildning. Idrott är förknippat med ökad upplevd fysisk och psykisk hälsa, särskilt hos pojkar.

De risker som finns med idrott innefattar bland annat skador, ätstörningar, användande av dopningsmedel och kosttillskott och överträningssyndrom.

INLEDNING

Denna rapport syftar till att, i enlighet med utredningens direktiv, ”redovisa den kunskap som finns om idrottens betydelse för folkhälsan, särskilt för flickors och pojkars samt unga kvinnors och unga mäns hälsa”. Vidare skall den rådande ojämlika fördelningen av hälsa mellan människor i samhället belysas. Utredaren skall även analysera om tävlingsidrottare är överrepresenterade bland dem som drabbas av ätstörningar, som kan leda till anorexi eller bulimi och i så fall varför.”

Definitioner

Hälsa

Definieras av WHO som ”Högsta möjliga välbefinnande hos den enskilde individen, fysiskt, psykiskt och socialt och ej enbart i frånvaro av sjukdom”.

Folkhälsa

Kan definieras som ”Hälsa är en resurs för individen medan folkhälsa är ett mål för samhället” (hämtad ur Folkhälsans villkor, Folkhälsogruppens rapport nr 9). Folkhälsoarbete (Statens folkhälsoinstitut) kan definieras som ”... folkhälsoarbete innefattar planerade och systematiska insatser för att främja hälsa och förebygga sjukdom. En uttalad avsikt är att påverka faktorer (frisk-, skydds- och risk-) och förhållanden (struktur och miljö) som bidrar till en positiv hälsoutveckling på befolkningsnivå. Insatserna kan vara samhälls- och/eller grupp- respektive individriktade.” Den nya svenska folkhälsopolitiken fokuserar på de faktorer i samhället som påverkar folkhälsan, det vill säga på livsvillkor, miljöer, produkter och levnadsvanor. (Folkhälsoinstitutet; http://www.fhi.se/templates/Page___111.aspx). Ett av de elva målområdena är ”Ökad fysisk aktivitet”.

Fysisk aktivitet

Fysisk aktivitet definieras som ”all typ av kroppsrörelse utförd av skelettmuskulatur som ökar energiförbrukningen” (Shephard & Balady 1999), det vill säga i princip all den tid som en person inte sover eller är fullständigt stilla.

Ojämlig fördelning av hälsa

Enligt en kunskapsöversikt från Folkhälsoinstitutet 2002 gällande sociala skillnader i ohälsa bland barn och unga i Sverige framgår att fysiska hälsoproblem är i genomsnitt 60 procent vanligare bland socialt mindre gynnade barn jämfört med mer gynnade barn (Bremberg 2002). Psykiska problem är 70 procent vanligare och riskfaktorer för ohälsa är 80 procent vanligare. Det är sålunda särskilt viktigt att befrämja friskfaktorer som exempelvis fysisk aktivitet genom skolans och idrottens försorg.

Fysiska aktivitetsgraden lägre idag

En hög fysisk aktivitetsgrad i åldrarna 9–18 ökar sannolikheten för en hög aktivitetsgrad som vuxen (Raitakari & medarb. 1994, Fogelholm 2008).

Även om många metodologiska begränsningar föreligger vad gäller aktivitetsregistrering hos barn och ungdom finns belägg för att vissa grupper av svenska barn och ungdomar är otillräckligt fysiskt aktiva vilket åtminstone till dels kan förklara försämringar i fysisk kapacitet (Westerståhl & medarb. 2003, Ekblom & medarb. 2004). Flickor är mindre aktiva än pojkar och den fysiska aktivitetsgraden minskar från cirka 11–12 års ålder.

Förekomsten av övervikt och fetma bland barn och ungdom har ökat under de senaste decennierna, mest hos dem med högt BMI (body mass index, baserat på en formel där hänsyn tas till kroppslängd) (Westerståhl 2003). En förändrad medverkan i föreningsidrott förefaller inte kunna förklara detta. Sannolikt är medelökningen i vikt orsakad av en kombination av den minskade totala fysiska aktiviteten (bl.a. minskat cyklande och ökat bilåkande), ökad ”skärm”tid (TV och dator) och förändrade kostvanor. Kopplingen till socioekonomiska faktorer är påtaglig, med störst grad av fysisk inaktivitet och övervikt/fetma hos barn och ungdomar i

familjer med lägst inkomst- och utbildningsnivåer (se Rasmussen 2004, Schäfer Elinder & Faskunger 2006). För dessa grupper är det därför av särskilt stor betydelse med en högre medverkan i föreningsidrott och ökad volym av skolämnet Idrott och Hälsa, det sistnämnda är för övrigt den enda arena för fysisk aktivitet som innefattar så gott som samtliga barn och ungdomar.

Det finns ett flertal studier som visar att barn och ungdom vill ha mer idrott men att förutsättningar och förhållanden ofta brister (Blomdahl 2006).

Allmänt om träning och fysisk aktivitet

(för referenser, se Henriksson & Sundberg 2008)

Kroppens alla vävnader och vår arvs massa ser i stort likadana ut som hos våra förfäder för tiotusentals år sedan. Människokroppen är byggd för rörelse. Kropp och själ mår bra av fysisk aktivitet. De flesta organ och vävnader påverkas av arbete och anpassar sig till regelbunden träning. Regelbunden fysisk aktivitet minskar påtagligt risken för prematur död.

Med fysisk aktivitet avses all kropps rörelse som är en följd av skelettmuskulaturens sammandragning och som resulterar i ökad energiförbrukning

Fysisk aktivitet kan utföras vid olika intensitet. Ju högre intensitet, desto större blir den omedelbara påverkan på olika kropps funktioner. Syrgaskonsumtionen, som är direkt kopplad till kaloriåtgången, stiger fyrfalt vid en lugn promenad. Vid maximalt arbete ökar den upp till 10–20 gånger viloomsättningen.

Vid fysiskt arbete ökar pulsen och hjärtats minutvolym. Andningen flerfaldigas, blodtrycket ökar något, kroppstemperaturen stiger, hjärtats och musklernas genomblödning ökar, det bildas mer mjölksyra och frisättningen av hormoner som adrenalin, tillväxthormon och kortisol ökar.

Storleken på den maximala syreupptagningsförmågan beror av ålder, kön, träningsgrad, gener, kroppsstorlek med mera. Det finns ett flertal faktorer som kan begränsa prestationsförmågan. Vid helkroppsarbete anses det allmänt att den centrala cirkulationen (hjärtat) utgör begränsningen för den maximala syreupptagningsförmågan. När det gäller uthållighet sitter begränsningen mer i muskulaturens innehåll av mitokondrier (små ”kraftverk”) och kolhydratlager.

Vad bestämmer svaret på träning?

Ett flertal faktorer avgör hur mycket en person förbättras om den fysiska aktivitetsgraden ökar. En viktig faktor är träningsgraden när träningsperioden inleds. Den som är inaktiv och otränad förbättras relativt sett mer än den som är vältränad. Tränings effekterna är specifika för de organ och vävnader som tränas och belastas. Endast de muskler som används anpassar sig och endast de skelettdelar som belastas stärks. Träningsperiodens längd spelar också stor roll. Även om en del tränings effekter kan ses redan efter en förvånansvärt kort tid, någon till några veckor, blir effekterna avsevärt större om träningen fortgår många månader till år. Naturligtvis ”planar” tränings effekten ut allteftersom och så småningom krävs en hel del träning enbart för att vidmakthålla konditionsnivån.

Tre andra viktiga faktorer är träningspassens frekvens (hur ofta utförs träningen?), duration (hur länge pågår ett pass?) och intensitet (hur hårt/intensivt är passet?). Dessa tre faktorer bestämmer den sammantagna ”träningdosen”. Ju högre dos, desto högre effekt. Det bör påpekas att även lägre doser har effekt, om än i lägre utsträckning.

Frekvens – För att fysisk aktivitet ska ha maximala prestations- och hälsoeffekter måste den ske ofta och regelbundet. Den effekt som ett arbetspass har kan påverka kroppen under flera dygn, sedan klingar effekten av. Därför rekommenderas daglig fysisk aktivitet.

Duration – Ju längre aktiviteten pågår, desto större effekt har den i regel. I många fall går det dock att dela upp det dagliga aktivitetspasset i flera separata 10–15-minutersperioder, bara den sammanlagda tiden blir tillräcklig. En vanlig rekommendation för vuxna vad gäller tidsomfattningen är minst 30 minuters fysisk aktivitet per dag. Rekommendationen för barn är betydligt mer.

Intensitet – Ju hårdare ett träningspass är, desto större blir vanligen dess prestations- och hälsomässiga effekter, även om alltför intensiv träning kan leda till försämrade effekter. Goda hälsomässiga effekter tycks ofta kunna uppnås redan på lägre intensiteter.

Därutöver finns självfallet ett stort antal faktorer som påverkar utfallet av träningen. Träningen kan exempelvis ske med relativt konstant eller med varierande intensitet (intervallträning) och med olika storlek på den muskelmassa som arbetar (arm-, bål- och benmuskulatur jämfört med exempelvis enbart benmuskler). Arvs-massan tycks även spela en relativt stor roll för hur stort tränings-

svaret blir, kanske så mycket som en tredjedel av variationen människor emellan. Det finns studier som visar att individer som ökar sin prestationsförmåga på en viss träningsdos mer än andra tycks aktivera nyckelgener på ett mer kraftfullt sätt. Om skillnaderna i träningsvar endast beror på genetiska mekanismer är inte klarlagt. Ålder kan ha betydelse, dock tycks det inte som om äldre skulle ha en generellt sett sämre förmåga att öka sin prestation relativt sett. Även kostens sammansättning kan spela en roll. Klart är att en bristfällig kost försämrar svaret på träning. Kostillskott har dock ingen bevisad positiv effekt generellt sett.

Anpassning till regelbunden uthållighetsträning

En del av nedanstående anpassningar sker relativt snart (veckor) efter att en träningsperiod inletts, andra är inte mätbara förrän efter månader och vissa tar år att fullt utveckla.

Tungt arbete

Den maximala arbetsförmågan ökar och tiden till utmattning förlängs, uthålligheten förbättras. Detta beror till stor del på att den maximala syreupptagningsförmågan ökar.

Medeltungt arbete

Efter en tids träning förlängs arbetstiden vid arbete på intensiteter under den maximala främst därför att den s.k. mjölksyratröskeln höjs. Vid en viss submaximal arbetsintensitet är mjölksyrhalten i blodet lägre och mer fettsyror används vid förbränningen samtidigt som glykogen (kolhydrat) sparas. Dessutom är pulsen, blodtrycket och andningsfrekvensen lägre. Slutligen, koncentrationen av stresshormonet adrenalin är lägre, något som kan uppmätas redan efter några få veckors träning.

Effekter på organsystem och vävnader

Hjärtat

Hjärtats storlek ökar på ett fysiologiskt sätt vilket helt skiljer sig från den hjärtförstoring personer med hjärtsvikt drabbas av. Som en följd slår hjärtat större och kraftfullare slag och den mängd hjärtat kan pumpa ut per minut ökar. Dessutom bildas fler små blodkärl (kapillärer) vilket förbättrar utbytet av syrgas, näringsämnen och slaggprodukter. Slutligen producerar hjärtats kärlväggar mer kväveoxid (NO) som vidgar kärlen och minskar risken för att blodplättarna skall bilda proppar.

Blodkärl

I de muskler som tränas bildas fler små utbyteskärl (kapillärer) och dessutom förbättras vidgningsförmågan i kärlen vilket förbättrar tillförseln av bl.a. syrgas och näring.

Blod

Blodvolymen ökar med 10–15 procent eller mer vilket förbättrar transportförmågan.

Lungor

Träning förbättrar andningsmuskulaturens uthållighet. Detta sker genom anpassning på samma sätt som i annan skelettmuskulatur som tränas (se ovan). Andningsminutvolymen under maximalt arbete ökar. Lungornas utbyte av syrgas och koldioxid förbättras.

Skelettmuskulatur

Mängden små utbyteskärl (kapillärer) och mängden mitokondrier (små ”kraftverk”) ökar. Dessutom ökar energilagren i form av glykogen (kolhydrat). Vidare förbättras musklernas känslighet för hormonet insulin vilket förbättrar upptaget av glukos (socker) och den s.k. blodsockerkontrollen.

Fettväv

Den totala mängden fettväv i kroppen minskar, till stor del i det farliga fettet i buken – det som syns som ”kalaskula”.

Bindväv, ben och brosk

Dessa vävnader i rörelseapparaten stärks och blir hållfastare.

Immunsystem

Immunsystemet stärks vid måttlig till mer omfattande regelbunden fysisk aktivitet. Vid inaktivitet och extremt hård träning, vilket är ovanligt i ett befolkningsperspektiv, kan immunsystemet försvagas.

Nervsystem/hjärna

Regelbunden fysisk aktivitet påverkar ett flertal olika funktioner i människans nervsystem. Funktioner kopplade mer omedelbart till den fysiska aktiviteten förbättras, exempelvis koordination, balans och reaktionsförmåga. Detta ökar funktionsförmågan vilket kan bidra till det ökande välbefinnande som är förknippat med regelbunden fysisk aktivitet. Dessutom bibehålls kognitiv förmåga (särskilt planering och koordination av uppgifter) bättre, sömnkvaliteten förbättras, depressionssymtom minskar och självkänslan förbättras. Det finns dessutom djurstudier som indikerar att nybildningen av hjärnceller ökar hos djur som får springa. Dessa djur uppvisar dessutom en förbättrad inlärningsförmåga. Andra studier har visat att kärlnybildningen ökar i hjärnbarken efter träning, vilket kan ha betydelse för näringsförsörjningen.

Fysisk aktivitet och hälsa hos medelålders och äldre

Av naturliga skäl har de allra flesta studier vad gäller fysisk aktivitet och sjukdom eller dödlighet genomförts på medelålders eller äldre personer. Den risk det innebär att vara fysiskt inaktiv är likvärdig med t.ex. den risk som högt blodtryck, höga blodfetter eller rökning innebär för att insjukna i hjärt-kärlsjukdom. Om fysisk

aktivitet bedrivs regelbundet minskar dessutom risken kraftigt för insjuknande och förtida död hos den som har andra riskfaktorer (se Sundberg & Jansson 1998). En måttligt fysiskt aktiv man eller kvinna lever 3–9 år längre än en fysiskt inaktiv individ.

Bland de sjukdomar som kan förebyggas, och i en del fall helt eller delvis behandlas, med fysisk aktivitet ingår:

- hjärt- och kärlsjukdom (hjärtinfarkt och slaganfall)
- diabetes mellitus typ II ("åldersdiabetes")
- övervikt
- cancer (särskilt väl kartlagt för tjocktarms- och bröstcancer)
- alzheimers sjukdom och demens orsakad av kärlsjukdom.

Dessutom kan regelbunden fysisk aktivitet ha en positiv inverkan på

- risken för fallolyckor
- smärttillstånd
- förekomsten av och läkemedelsbehovet vid astma
- depression och stämningsläge
- livskvalitet (ökat välbefinnande/ökad fysisk funktionsförmåga).

Vidare har studier visat att regelbunden fysisk aktivitet medför hälsoekonomiska vinster för samhället (se Hellénus 2007).

Sålunda, regelbunden fysisk aktivitet har en rad viktiga effekter:

- ger positiva hälsoeffekter för män och kvinnor i alla åldrar
- risken att dö en förtidig död minskar liksom risken att drabbas av eller dö i hjärtinfarkt
- förändring av aktivitetsgrad ger stora effekter
- "lite är bättre än inget och mer är bättre än lite" – de som rör sig minst har mest att vinna på en ökad aktivitetsgrad
- träning är "färskvare" – det är sålunda aldrig försent
- hälsa är starkt förknippad med både nivån på den fysiska kapaciteten och graden av regelbunden fysisk aktivitet eller kalorikonsumtion.

Effekter av fysisk aktivitet hos barn och ungdom

(för referenser, se Berg 2008).

Fysisk aktivitet hos barn och ungdom bidrar till:

- fysisk utveckling och rörlighet
- upprätthållande av energibalans/förhindrande av viktuppgång.

Uthållighetsträning ger

- förbättrad uthållighet och kondition.

Styrketräning ger

- ökad styrka hos prepubertala barn
- ökad muskelmassa hos dem i puberteten.

Regelbunden fysisk aktivitet hos barn och ungdom påverkar:

- kroppsfett, bukfett, triglycerider och insulinnivåer hos överviktiga
- blodtryck hos dem med mild hypertoni (blodtrycksförhöjning)
- benhälsa hos prepubertala barn
- ryggbesvär.

Regelbunden fysisk aktivitet hos barn och ungdom:

- minskar fysiologiska reaktioner på stress
- förbättrar sömn
- förbättrar koncentrationsförmåga
- förbättra fysisk självkänsla

I vilken mån prestation i övriga skolämnen påverkas är ej helt klarlagt även om en del studier visar på intressanta samband.

Allmänna aspekter

Fysisk funktionsförmåga, exempelvis muskelstyrka och kondition, förbättras vid styrke- respektive uthållighetsträning. Ur ett hälso-perspektiv är effekter på benmassa, kroppsfett och framtida risk-faktorer för exempelvis hjärtkärlsjukdom viktiga. Effekter på den växande individens motoriska, kognitiva, emotionella och sociala utveckling bör också beaktas.

Studier av effekter av fysisk aktivitet på växande individers kapacitet kräver särskild hänsyn. Ofta kan mer förklaras av den naturliga mognaden och tillväxten än av den fysiska träningen. För barn med samma kronologiska ålder kan den "biologiska åldern" skilja sig flera år, vilket naturligtvis påverkar till exempel muskelstyrka.

Träning, inte minst för barn och ungdom, måste vara allsidig och lustfylld och innefatta ett stort mått av lek. Psykologiska aspekter är avgörande varför fokus måste ligga på motivation och begrepp som självkänsla, upplevelse av fysisk kompetens, emotionell kontroll och koncentration. Det är vidare centralt att barn och ungdom erhåller god nutrition och vätsketillskott inför och i samband med träning och tävling, inte minst om det handlar om långvariga, upprepade moment t.ex. vid evenemang som varar flera dagar.

Kondition

En god kondition grundas på flera byggstenar, såväl hjärtats förmåga som den lokala muskeluthålligheten. Dessa funktioner är träningsbara redan under uppväxtåren men utvecklas även med stigande ålder och mognad. Vilken dos som krävs i olika åldrar är ej helt klarlagt men en förbättring har i flera studier setts efter utövande av hård till medelhård aktivitet (såsom aerobics, fotboll) 30–60 minuter per gång minst 3 gånger i veckan.

Muskelstyrka

Barns muskelstyrka är träningsbar och kan öka med 15–30 procent genom styrkeövningar. Styrkeökningen anses vara en anpassning i nervsystemet hos de yngre, prepubertala, barnen hos vilka man inte kunnat finna några effekter på muskelmassan. Under puberteten finns utöver detta belägg för ökning av muskelmassan till följd av träning. En träningsdos på 2 gånger per vecka tycks vara tillräcklig för att uppnå styrkeökning. Några tunga belastningar behövs inte, studier visar att det mest effektiva är relativt låg belastning som under ett träningspass upprepas många (13–15) gånger i ett "set". Sådan träning kan genomföras med den egna kroppen som motstånd såsom i olika lekar eller med lättare vikter. Skaderisken är

liten vid adekvat handledning/instruktion. Idag finns inga svenska officiella rekommendationer för styrketräning hos barn även om frågan tagits upp nyligen i översiktsartiklar (Tonkonogi 2007).

Kognitiv förmåga

I "Bunkefloprojektet" i Skåne jämfördes daglig schemalagd fysisk aktivitet hos barn i årskurs 1–3 med barn i en kontrollskola (fysisk aktivitet två dagar i veckan) (Ericsson 2003). Eftersom det finns ett samband mellan omogen motorik och koncentrationssvårigheter erbjöds barn som hade sent utvecklad motorik en timme extra motorisk träning per vecka. Barnen i gruppen "daglig fysisk aktivitet" presterade bättre i matematik och svenska än barnen i kontrollgruppen. Sambandet var särskilt starkt bland de barn som fick extra motorisk träning på grund av omogen motorik. Även om detta är en enstaka studie och det inte är säkert att grupperna är helt jämförbara får resultaten anses peka på ett eventuellt mycket viktigt samband.

De ungdomar som är fysiskt aktiva har ofta bättre skolprestationer, varför mer motion i skolan skulle kunna förbättra elevernas inläring. Dock är det oklart om detta samband främst beror på andra faktorer såsom föräldrarnas utbildningsnivå.

Stämningläge och psykisk hälsa

Det föreligger ett samband mellan depression och graden av fysisk inaktivitet. Studier på barn och ungdomar stöder att regelbunden fysisk aktivitet, oavsett intensitet, ger effekter på depression och oro (Larun 2006). Det finns ett flertal studier som visar att självkänsla kan förbättras av fysisk aktivitet, något som skulle kunna bidra till förbättringen av studiedeltagarnas stämningläge i studierna ovan.

Skelett

Hos vuxna med god hållfasthet i skelettet är risken för benbrott lägre. Gymnastik, löpning, tennisspel och ishockey kan positivt påverka benmassans storlek under uppväxtåren. De största effekterna av fysisk träning på skelettet uppkommer före puberteten

(Karlsson 2002, Karlsson 2006). Av detta skäl är det särskilt angeläget med regelbunden fysisk aktivitet redan vid 7-årsåldern för flickor. Det finns också studier som visar att effekterna eventuellt kan kvarstå under många decennier och att risken för benbrott är lägre hos dem som tränat under ungdomsåren och som unga vuxna. Det kan dock baserat på dessa studier inte uteslutas att de som tränat i dessa åldrar från början hade ett starkare skelett eller en bättre motorik som minskar risken för fall.

Fetma och riskfaktorer för hjärt- kärlsjukdom

Fetma och övervikt i ungdomsåren är förknippat med ökad risk för senare hjärt- och kärlsjukdom. Det är oerhört väsentligt att förebygga uppkomsten av övervikt och fetma eftersom det är svårt att minska vikten. Fysisk aktivitet i kombination med kostreduktion ger bättre resultat än endast den ena eller andra åtgärden. Det finns studier som visar att en normal vikt hos barn kräver minst 15 000 steg/dag hos pojkar och 12 000 steg/dag hos flickor (Tudor-Locke 2004). Det är många barn och ungdomar, särskilt de överviktiga, som inte uppnår detta dagliga stegantal.

Redan under barn- och ungdomsåren påbörjas en del av de kärlförändringar som kan bidra till uppkomst av hjärtinfarkt och slaganfall senare i livet (Berenson 1998). Riskfaktorer såsom högt blodtryck, höga insulinnivåer i blodet och förhöjda blodfetter kan bidra till dessa kärlförändringar. Ofta är övervikt kopplat till dessa riskfaktorer. I European Youth Heart Study visades att fysisk kapacitet var starkare kopplat än total fysisk aktivitetsgrad till minskad förekomst av riskfaktorer för hjärt-kärlsjukdom hos unga (Hurtig Wennlöf 2005. Sålunda kan fysisk aktivitet av medelhög/hög intensitet vara avgörande. Träning är viktigast för dem med låg fysisk kapacitet och flera riskfaktorer. Träning tre gånger per vecka har visat kunna sänka blodtrycket och förbättra känsligheten för insulin (sockertoleransen) hos barn och ungdomar med förhöjt blodtryck respektive sänkt insulinkänslighet.

Sålunda, det är mycket viktigt att vara aktiv i ungdomsåren – både för omedelbar hälsa och välbefinnande och för hälsa senare i livet.

Risker med fysisk aktivitet och idrott

Som ett uttryck för de utmaningar idrotten står inför rekommenderar den Internationella Olympiska Kommittén (IOK) i sitt yttrande (IOC Consensus Statement on Training the Elite Child Athlete 2005) bl.a. att program för sjukdoms- och skadeövervakning inrättas, att volymen och intensiteten av tränings- och tävlingsregimer monitoreras, att kvaliteten på tränare och övrigt idrottsledarskap säkras, att den internationella dopningskoden följs, att ett stödjesystem för en balanserad livsstil tillskapas och att tränare, föräldrar, idrottsadministratörer, idrottsmedicinare, media och andra bör begränsa tränings- och tävlingsstress hos de aktiva.

Det är stor skillnad mellan elitidrott och breddidrott vad gäller risker och hälsa. De enorma fysiska och psykiska påfrestningar som idrottare på nationell och internationell elitnivå utsätts för skiljer sig radikalt från dem som breddidrottare möter. Det är likaledes stor skillnad mellan olika idrotter. Exempelvis skiljer sig lagidrotter från individuella grenar, kontaktidrott från dem utan kroppskontakt och de idrotter där vikten och eventuellt utseendet spelar en central roll från dem där så inte är fallet. Slutligen är det skillnad mellan uthållighetsgrenar och de mer styrke- och explosivitetsberoende idrotterna. Även riskerna med alltför tidig specialisering bör vägas in (se referenser i ”TEMA – Tidig specialisering inom idrotten? 2007”).

Överträningssyndrom

Överträning har inte studerats hos unga i samma grad som hos vuxna. Det kan beskrivas som en serie psykologiska, fysiologiska och hormonella förändringar som negativt påverkar den idrottsliga prestationsförmågan. Vanliga tecken är kroniska muskel- och ledsmärtnar, personlighetsförändringar, ökad vilopuls och försämrade prestationsförmåga. Den unga idrottaren kan också känna sig trött, sakna entusiasm för träning och tävling eller ha svårigheter att genomföra de vanliga träningsrutinerna. Detta kan potentiellt vara ett allvarligt tillstånd. Det är väsentligt att fokusera på det roliga i träningen och minska prestationskraven, att ta ledigt från träning några dagar per vecka, att göra längre tränings- och tävlingsuppehåll varannan till var tredje månad och att fokusera på väl-

befinnande och att lära idrottaren att vara uppmärksam på tecken som tyder på överträning.

Kroppsfixering

Anses vara vanligast i s.k. ”estetiska idrotter” men förekommer eventuellt alltmer även inom andra grenar, kanske beroende på en ökad kommersialisering och medieexponering.

Ätstörningar

Det är mycket vanligare med ätstörningar hos unga inom idrotten än bland ungdomar i stort (se Ätstörningar– en kunskapsöversikt 2004). Särskilt vanligt är det inom idrotter där utseendet och vikten spelar en central roll, men förekomsten är också relativt hög inom flera andra idrotter. Hårt idrottande flickor som kombinerar hög träningsmängd med otillräckligt näringsintag och låg kroppsvikt kan försena första menstruationen eller få menstruationen att upphöra grund av störd hormonbalans. Som en följd kan benskörhet uppstå. Det är därför viktigt att uppmärksamma särskilt flickors energiintag i förhållande till kaloriförbrukningen. Denna kombination av ätstörningar, menstruationsrubbningar och benskörhet kallas för ”the female athlete triad”.

Skador och överbelastning

Risken för skador i samband med skolans idrott och hälsa-lektioner är 1,6/1000 lektioner vilket får anses vara oerhört lågt, nästan försumbart. Risken för skador är störst i kontaktidrotter och i ”high-impact”-idrotter som hoppgrenar (Spinks 2007). Exempel på skador och överbelastningstillstånd är korsbandsskador, meniskskador, överbelastade senfästen (exempelvis Osgood-Schlatter, nedanför knäleden) och ryggbesvär. Vid exempelvis korsbandsskador och meniskskador ökar risken för framtida ledförslitning (artros). Det finns även studier som visar på förslitna kotor hos unga simhoppare.

Överanvändning av läkemedel

Det finns studier som indikerar att användandet av smärtstillande läkemedel skulle vara mycket vanligt inom vissa idrotter, exempelvis ishockey.

Kosttillskott

Bruket av kosttillskott är utbrett inom idrotten. Detta är anmärkningsvärt eftersom ett mycket stort antal studier entydigt visar att vitaminer och andra kosttillskott inte har någon positiv effekt på prestationsförmågan. Det finns t.o.m. indikationer på att vissa kosttillskott skulle kunna minska träningseffekten.

Dopning

Dopning är en allvarlig sida av idrotten. Förutom att dopning är förbjudet innebär det att missbrukaren fuskar och riskerar allvarliga bieffekter.

Anabola steroider har effekt på muskelmassa och styrka (för referenser, se Sundberg 1996). Därför används det av en del idrottsutövare och kroppsbyggare. Det finns ett antal bieffekter som kan anses vara potentiellt allvarliga, inte minst hos den växande individen.

Tillväxthormon har inga prestationshöjande effekter men ökar muskelmassan något och minskar fettandelen vilket gör att de som önskar en "deffad" kropp emellanåt använder detta medel.

Alkohol

En del studier indikerar att alkoholkonsumtionen skulle vara högre bland lagidrottare än bland andra ungdomar.

Hjärta

Även om hjärtdöd i samband med idrott är extremt ovanligt får dessa tragiska fall naturligtvis stor uppmärksamhet. Cirka 2–3 av 1 000 av unga idrottsaktiva har medfödda hjärtfel som ökar risken

för plötslig hjärtdöd. I flera länder har s.k. hjärtscreening av idrottare införts för att identifiera personer med ökad risk (Börjesson & Nylander 2005).

Infektioner

Idrott och infektion hör inte ihop. Risken ökar för bl.a. hjärtpåverkan samt skador på njurar och leder (Friman & medarb. 2008).

Astma – vanligare bland idrottare

Elitidrottare som sysslar med uthållighetsgrenar har astma i större utsträckning än de som sysslar med styrkeidrotter (Emtner 2008). Dessutom har de som utövar vinteridrotter mer astma än sommaridrottare.

Sockersjuka

Generellt sett är fysisk aktivitet och idrottande positivt för personer med diabetes (sockersjuka). Detta gäller både typ1-diabetes ("ungdomsdiabetes") och typ2-diabetes ("äldersdiabetes") (Östensson & medarb. 2008a, 2008b). Det är dock viktigt att blodsockret är väl inställt när idrott skall utövas. Både ett för högt och ett för lågt blodsockervärde skall undvikas.

Utslagning

Tre av tio unga hoppas av idrotten (Olsson 2007). Avhopparna anger bland annat att "det inte är roligt", "vill ha tid för annat" och att de "inte var tillräckligt bra" eller "kände press". De som hoppas av har lägre självkänsla. En del i detta kan vara tidig specialisering och elitsatsning.

Litteraturkällor

- Berenson GS, Srinivasan SR, Bao W, Newman WP, 3rd, Tracy RE & Wattigney WA. *Association between multiple cardiovascular risk factors and atherosclerosis in children and young adults. The Bogalusa Heart Study.* New Engl J Med; 338(23):1650-6, 1998.
- Berg U. *Barn och unga*, Kapitel 11 i "FYSS 2008 – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling", utgiven av Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet (YFA), p 152–69, 2008.
- Blomdahl U. *Sammanfattning av resultatet enkätundersökningen Ung Livsstil 2006.*
http://www.lj.se/info_files/infosida32765/ung_livsstil_fritidsforvaltn.pdf, 2006
- Bremberg S. *Sociala skillnader i ohälsa bland barn och unga i Sverige – En kunskapsöversikt.* Rapport: 2002:13 Statens Folkhälsoinstitut, 2002.
- Börjesson M. & Nylander E. *Plötslig hjärtdöd hos idrottare beror oftast på odiagnostiserad hjärtsjukdom. Kardiell screening av unga idrottare diskuteras.* Läkartidningen; 8:560-3, 2005.
- Emtner M. *Astma.* Kapitel 17 i "FYSS 2008 – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling", utgiven av Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet (YFA), p 226-35, 2008.
- Eklom Ö, Oddsson K & Eklom B. *Health-related fitness in Swedish adolescents between 1987 and 2001.* Acta Paediatr;93:681-6, 2004.
- Ericsson I. *Motorik, koncentrationsförmåga och skolprestationer – en interventionsstudie i skolår 1–3.* Avhandling, Malmö högskola; 2003.
- Fogelholm M. *How physical activity can work?* Int J Pediatr Obes. 3 Suppl 1:10-4, 2008.
- Folkhälsans villkor*, Folkhälsogruppens rapport nr 9, se <http://www.folkhalsoguiden.se/Informationsmaterial.aspx?id=689> Folkhälsoinstitutet; http://www.fhi.se/templates/Page___111.aspx
- Friman G, Wesslén L. & Rønsen O. *Infektioner och idrott.* Kapitel 9 i "FYSS 2008 – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling", utgiven av Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet (YFA), p 130–44, 2008.
- Hellénus, M-L & medarb. *Metoder för att främja fysisk aktivitet. En systematisk litteraturöversikt.* SBU rapport 181. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU), Kapitel 2.6 Ekonomiska konsekvenser av fysisk aktivitet, 2007.

- Henriksson J & Sundberg CJ. *Allmänna effekter av fysisk aktivitet*, Kapitel 1 i "FYSS 2008 – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling", utgiven av Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet (YFA), p 11–37, 2008.
- Hurtig Wennlöf A. *Cardiovascular risk factors in children*. Dissertation, Karolinska Institutet, Stockholm; 2005.
- IOC Consensus Statement on Training the Elite Child Athlete. 16 November 2005.
http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_1016.pdf
- Karlsson M. *Fysisk träning under tillväxtåren ökar benmassan* Läkartidningen; 99(35):3400–3405, 2002.
- Karlsson M, Stenevi-Lundgren H, Linden C & Gärdsell P. *Daglig gymnastik stärker skelettet*. Läkartidningen; 103(40):2979–2980, 2006.
- Larun L, Nordheim LV, Ekeland E, Hagen KB, & Heian F. *Exercise in prevention and treatment of anxiety and depression among children and young people*. Cochrane Database Syst Rev. Jul 19;3: CD004691, 2006.
- Olsson P. *Farväl till idrotten? En studie av avbrottsproblematiken inom barn- och ungdomsidrotten*. Idrottsforskaren (E-tidsskrift utg. av Svensk förening för beteende- och samhällsvetenskaplig idrottsforskning); 3:11–18,2007.
- Raitakari O, Porkka K, Taimela S, Telama R, Rasanen L & Viikari J. *Effects of persistent physical activity and inactivity on coronary risk factors in children and young adults*. Am. J Epidemiol. 140:195–205, 1994.
- Rasmussen F, Eriksson M, Bokedal C & Schäfer Elinder L. *COMPASS – en studie i sydvästra Storstockholm. Fysisk aktivitet, matvanor, övervikt och självkänsla bland ungdomar*. Rapport R2004:1. Stockholm: Samhällsmedicin & Statens folkhälsoinstitut; 2004.
- Schäfer Elinder L. & Faskunger J. *Fysisk aktivitet och folkhälsa*. Rapport 2006:13, Statens Folkhälsoinstitut, 2006.
- Shephard RJ & Balady GJ. Exercise as cardiovascular therapy. *Circulation*;99:963-72, 1999.
- Spinks AB. & McClure, RJ. Quantifying the risk of sports injury: a systematic review of activity-specific rates for children under 16 years of age. *Br J Sports Med*; 41:548–557, 2007.

- Sundberg CJ & Jansson E. *Reduced morbidity and the risk of premature death. Regular physical exercise is beneficial for health at all ages.* Läkartidningen; 95:4062-7, 1998.
- Sundberg CJ. Effekter och bieffekter av vissa medel som används i dopingsyfte samt erfarenheter av behandling – översikt av den vetenskapliga litteraturen. I: Doping i folkhälsoperspektiv. Del B (SOU 1996:126), Stockholm, Sverige, 1996.
- TEMA – Tidig specialisering inom idrotten? Svensk Idrottsforskning, Nummer 1, 2007.
- Tonkonogi M. *Styrketräning för barn – bu eller bä?* Svensk Idrottsforskning;1:38–43, 2007.
- Tudor-Locke C, Pangrazi RP, Corbin CB, Rutherford WJ, Vincent SD, Raustorp A, et al. *BMI-referenced standards for recommended pedometer-determined steps/day in children.* Prev Med; 38:857–64, 2004.
- Westerståhl M, Barnekow-Bergkvist M, Hedberg G & Jansson E. *Secular trends in body dimensions and physical fitness among adolescents in Sweden from 1974 to 1995.* Scand J Med Sci Sports; 13(2):128–137, 2003.
- Ätstörningar – en kunskapsöversikt, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2004:1.
- Östenson, C-G, Birkeland, K & Henriksson J. *Diabetes mellitus – typ 1-diabetes.* Kapitel 23 i "FYSS 2008 – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling", utgiven av Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet (YFA), p 292–300, 2008a.
- Östenson, C-G, Birkeland K. & Henriksson J. *Diabetes mellitus – typ 2-diabetes.* Kapitel 24 i "FYSS 2008 – Fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling", utgiven av Yrkesföreningar för Fysisk Aktivitet (YFA), p 301–11, 2008b.

Om indikatorer för uppföljning av statens stöd till idrotten

– Martin Börjeson

1 Inledning

I direktiven till utredningen anges att utredaren ”skall föreslå utformning av lämpliga indikatorer för att mäta effekterna av [det statliga] stödet” (Dir. 2006:135, sid. 5). Med detta knyter man an till en modell för uppföljning av olika verksamheter respektive sociala förhållanden som under senare år blivit allt vanligare inom olika samhällssektorer – i första hand hälso- och sjukvården, folkhälsopolitiken respektive socialtjänsten men också barn- och ungdomspolitikerna m.fl. områden.

Ordet indikator kommer av de latinska orden ”indicator” och ”indico” vilket betyder angivare respektive ange, utvisa eller röja. En möjlig tolkning av begreppet indikator [...] är att se en indikator som en angivare av positiva eller negativa förhållanden.

/.../ Indikatorer kan utgöra viktiga verktyg ibland annat politiska beslutsprocesser. Dels är det med hjälp av olika indikatorer möjligt att beskriva ett läge eller en utveckling, dels möjliggör indikatorer kvantifiering av olika politiska mål. Den kanske viktigaste uppgiften är att indikatorer kan vara centrala när man ska utvärdera resultat i relation till de uppsatta målen. Utöver detta möjliggör indikatorer benchmarking i form av t.ex. goda exempel på regional, nationell eller internationell nivå. (Ett uppföljningssystem för barnpolitiken, Delrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken, sid. 17, 19)

Med en viss förenkling är det möjligt att tala om två typer av indikatorer:

- Dels används indikatorer för att följa den samlade politiken inom ett avgränsat område eller för en särskild målgrupp, dvs. det rör sig om en form av generella *välståndsmätningar* där man

inte i första hand vill följa utfallet av enskilda insatser utan snarare ser till villkoren för olika grupper.¹

- Dels används indikatorer för att följa upp olika verksamheters resultat och kvalitet, s.k. *kvalitetsindikatorer*. Till exempel används kvalitetsindikatorer inom hälso- och sjukvården för att mäta och följa upp vårdens kvalitet i syfte att synliggöra kvaliteten för olika intressenter. Det bakomliggande syftet med detta är att initiera kvalitetsförbättringar (Utveckling och användning av kvalitetsindikatorer i Medicinskt Program Arbete, sid. 14).

I direktiven till utredningen anges uppgiften att ta fram indikatorer för att följa upp effekterna av det statliga stödet till idrotten. Det innebär att de indikatorer vi kommer att diskutera i första hand kan sägas höra till den andra av de två ovan nämnda grupperna.

Syftet med detta PM är att översiktligt redogöra för hur ett system med indikatorer kan användas för att följa upp det statliga stödet till idrotten. Inledningsvis görs en kort genomgång av olika typer av indikatorer och hur dessa används inom andra områden. Därefter följer en diskussion kring hur ett system med indikatorer för uppföljning av det statliga stödet till idrotten skulle kunna utformas. Utifrån ett antal principiella ställningstaganden skisseras ett antal målområden som skulle kunna täcka in de olika målsättningar som anges för det statliga stödet, och det förs också en diskussion om tänkbara indikatorer för dessa målområden. I anslutning till denna diskussion görs även vissa kommentarer när det gäller viktiga förutsättningar för att ett system med indikatorer ska kunna fungera långsiktigt.

Mot bakgrund av den begränsade tid som stått till vårt förfogande redovisas inte några konkreta förslag till indikatorer i detta PM, utan detta är något som kräver en väsentligt större arbetsinsats. Vi förordar därför att man med utgångspunkt från de övergripande överväganden som redovisas i detta PM tar ett principbeslut om att utforma ett system med indikatorer för att följa upp det statliga stödet till idrotten, och att man i samband med detta också fattar beslut om ett uppdrag till den organisation som ska ha i uppdrag att ta fram, förvalta respektive utveckla detta system.

PM:et har utarbetats i samråd med utredningens sekretariat och målsättningen har varit att den diskussion som förs ska knyta an till den övergripande inriktning som redovisas i betänkandet.

2 Vilka krav ställs på olika typer av indikatorer?

I litteraturen på området brukar man göra en skillnad mellan tre typer av mått eller indikatorer enligt den s.k. Donabedianmodellen (Donabedian 2003):

- strukturmått som speglar förutsättningarna för en verksamhet
- processmått som speglar vad som faktiskt görs i verksamheten (dvs. när var och hur)
- resultatmått som speglar resultatet och effekterna av en verksamhet.

När man använder Donabedians modell bör man försöka länka de strukturvariabler som används till motsvarande processvariabler och slutligen till resultat- eller utfallsvariabler enligt följande:

Struktur → Process → Resultat

För att beskriva en verksamhet i dess helhet är såväl struktur-, process- som resultatmått viktiga.

Hur många indikatorer det är relevant att använda för ett visst område kan man inte fastställa på förhand, utan det beror i hög grad på hur indikatorerna används. Målsättningen bör dock vara att indikatorerna ska täcka huvuddelen av den aktuella verksamheten. Indikatorerna måste också vara mätbara och kvantifierbara, liksom de måste kunna tolkas på ett entydigt sätt.

En uppsättning indikatorer bör vidare kunna belysa flera aspekter av en verksamhet. Då man t.ex. utvecklat kvalitetsindikatorer för socialtjänsten har man gjort det med utgångspunkt från ett antal mål- eller kvalitetsområden, vilka därefter utgjort utgångspunkt för utformningen av de enskilda indikatorerna (se t.ex. Modell för utveckling av kvalitetsindikatorer i socialtjänsten). På detta sätt har man också sökt ta hänsyn till att olika intressenter kan förväntas lägga olika vikt vid olika aspekter i verksamheterna. Samtidigt kvarstår ambitionen att indikatorerna som helhet ska täcka huvuddelen av den aktuella verksamheten – att indikatorerna tillsammans ska utgöra en uppsättning balanserade mått.

3 Indikatorer som metod för verksamhetsuppföljning

Att utforma lämpliga indikatorer är en svår, men viktig, uppgift. Det är dock även viktigt att skapa en organisation för hanteringen av indikatorer så att de kan användas på ett bra sätt för arbetet med verksamhetsuppföljning. Förutom att administrera de utvalda indikatorerna ska denna organisation kunna svara för insamling av data, sammanställning och redovisning, fördjupad analys samt utveckling/revidering av valda indikatorer.

För att indikatorerna ska kunna användas som ett redskap för verksamhetsuppföljning krävs att data för dessa kan samlas in vid återkommande tillfällen så att det blir möjligt att belysa utvecklingsmönster och ev. förändringar över tiden. I regel sker detta genom en form av årlig rapportering där data sedan ligger till grund för årsvisa jämförelser (även tätare intervall förekommer). Det är en betydande fördel om de data som ligger till grund för indikatorerna inte är beroende av särskilda undersökningar, utan istället kan samlas in i form av befintlig (verksamhets-) statistik; härigenom blir det möjligt att utnyttja befintliga datakällor och att bygga vidare på etablerade rapporteringsrutiner. Det är också en fördel om de som ska svara för rapporteringen (klubbar, distrikt, specialförbund) är förtrogna med de uppgifter de förväntas rapportera, eftersom det tenderar att öka kvaliteten på data.

I den organisation som bör skapas för arbetet med indikatorer är det nödvändigt att ange vilken organisation som svarar för sammanställning och kvalitetsgranskning av data. Detta bör lämpligen vara samma organisation som också svarar för den löpande – i regel: årliga – rapportering som indikatorerna medger. När det gäller rapportering är det väsentligt att se till behovet av såväl rapportering till politiker och allmänhet, som till återrapportering till klubbar och specialförbund. Målsättningen bör vara att indikatorerna kan användas såväl för en övergripande uppföljning av idrottsverksamheten, som för uppföljning av enskilda delar av denna (specialidrottsförbund, distriktsidrottsförbund m.m.).

Utöver den (förslagsvis) årliga rapportering som sker med utgångspunkt från de valda indikatorerna är det både möjligt och önskvärt att det skapas utrymme för (forskning och) fördjupad analys kring de förhållanden som belyses i den årliga rapporteringen. Detta beroende på att den årliga rapporteringen inte medger någon fördjupad analys, men också för att fördjupade analyser på ett viktigt sätt kan bidra till en utveckling – och en kontinuerlig

förbättring – av indikatorerna. Den organisation som svarar för administration av respektive rapportering med utgångspunkt från indikatorerna, bör därför också ges i uppdrag att – helst i samverkan med forskarsamhället – verka för fördjupade analyser i anslutning utöver den årliga rapporteringen. Detta kan exempelvis ske i form av en fördjupad rapport vart fjärde år.

Avslutningsvis är det också viktigt att det finns en organisation som har ett ansvar för förvaltning och utveckling – och vid behov: revidering – av indikatorerna. I linje med den diskussion som förts ovan är det lämpligt att detta ansvar knyts till den organisation som också svarar för administration respektive rapportering.

4 Principiella överväganden när det gäller indikatorer för uppföljning av det statliga stödet till idrotten

Som utgångspunkt för arbetet med att ta fram indikatorer för att följa upp det statliga stödet till idrotten är det nödvändigt att göra ett antal principiella överväganden resp. ställningstaganden:

- De indikatorer som tas fram bör spegla de olika målsättningar som angivits för det statliga stödet till idrotten. Ambitionen bör vara att ta fram en uppsättning balanserade indikatorer.
- De indikatorer som tas fram ska kunna ligga till grund för en årlig uppföljning, liksom de ska kunna ligga till grund för fördjupade analyser.
- Indikatorerna bör i första hand bygga på befintlig verksamhetsstatistik och/eller kontinuerligt återkommande undersökningar. I den mån den befintliga statistiken inte innehåller tillräcklig information för att kunna ta fram relevanta indikatorer bör ambitionen i första hand vara att söka utveckla statistiken i detta avseende och först i andra hand att komplettera den med enskilda specialundersökningar.
- Det är viktigt att skapa en modell med en tydlig ansvarsfördelning när det gäller arbetet med indikatorer. En utpekad organisation bör ges i uppdrag att administrera, förvalta resp. utveckla systemet, samt att i detta arbete samverka med övriga berörda aktörer.

- Såväl utformningen som analysen av indikatorerna ska integrera ett jämställdhetsperspektiv och ett barnperspektiv. I all individbaserad statistik ska kön och ålder om möjligt utgöra en genomgående och övergripande indelningsgrund.

5 Målområden för indikatorer för uppföljning av det statliga stödet till idrotten

För att närma sig frågan vilka aspekter av idrotten som är angelägna att följa upp är det lämpligt att inledningsvis urskilja ett antal *målområden*, inom vilka man senare utformar de indikatorer som ska följas upp. Ambitionen bör vara att dessa målområden är så heltäckande som möjligt, så att de omfattar samtliga de dimensioner av idrotten som är angelägna att följa upp.

Hur går man då till väga för att urskilja dessa målområden? I detta avseende utgör förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet (SFS 1999:1177) en naturlig utgångspunkt. I förordningen anges syftet med statsbidragen och det är också möjligt att i denna urskilja ett antal tydliga målområden.

Av de målområden som skisseras nedan knyter nummer två, tre och fyra direkt an till den målformulering som anges i förordningens 4 §. Det första målområdet, "Idrotten som folkrörelse" har dock inte samma direkta anknytning till förordningen; här handlar det snarare om att följa upp idrottens karaktär av självständig folkrörelse (i relation till staten, marknaden och det civila samhället). Det är således ett målområde som framför allt rör förutsättningarna för idrottsverksamhet, vilket innebär att indikatorerna inom detta område främst beskriver idrottsverksamhetens struktur (till skillnad från process- och/eller resultatmått enligt resonemanget i avsnitt 2). Det sista målområdet, "Idrotts internationella konkurrenskraft" knyter inte an till förordningen så som den är utformad idag, men har tagits med eftersom utredningen föreslår att förordningen ska kompletteras med tydliga målsättningar även för elitidrotten.

Målområde 1: Idrotten som folkrörelse

Frågan om idrottens ställning som folkrörelse, dess självständighet i förhållande till stat respektive marknad, det ideella ledarskapets omfattning och betydelse m.m.

Målområde 2: Idrottens betydelse för folkhälsan

Frågan i vilken mån idrotten bidrar till ett livslångt intresse för motion, och i vilken mån den därmed kan främja god hälsa bland olika grupper.

Målområde 3: Allas lika förutsättningar till deltagande

Frågan om idrottens tillgänglighet och i vilken mån idrotten är öppen för olika människor oavsett kön, ålder, social och/eller etnisk bakgrund m.m.

Målområde 4: Fostran till demokrati, ansvarstagande och etik

Frågan i vilken mån idrotten ger deltagarna möjlighet till demokrati och inflytande, om idrotten bidrar tillutvecklingen av en god etik, det sociala ledarskapets betydelse m.m.

Målområde 5: Idrotters internationella konkurrenskraft

Frågan i vilken mån svensk idrott på elitnivå kan hävda sig i internationella sammanhang.

6 Tänkbara indikatorer inom de fem målområdena

Med utgångspunkt från de målområden som skisserats ovan är det möjligt att utveckla ett antal indikatorer för att följa upp det statliga stödet till idrotten. I och med att man i förordningen anger ett flertal mål för det statliga stödet, är det inte möjligt att de enskilda indikatorerna var för sig ska spegla samtliga målsättningar; ambitionen bör istället vara att de olika indikatorerna tillsammans ska spegla de olika målsättningarna – att de ska utgöra en uppsättning balanserade mått.

Det är inte heller möjligt att på förhand bestämma hur många indikatorer som ska tas fram för resp. målområde. Med utgångspunkt från att indikatorerna bör spegla idrottsverksamheten på såväl lokal-, regional- resp. nationell nivå kan antalet indikatorer

antagligen inte vara alltför litet. Om man utgår från att man utformar mellan fyra-sex indikatorer per målområde, skulle det innebära att de den slutliga uppsättningen indikatorer omfattade mellan 20–30 indikatorer.

Målområde 1: Idrotten som folkrörelse

Tänkbar indikator 1.1. Medlemmar i idrottsrörelsen

Uppgifter om utvecklingen av antalet medlemmar i olika specialförbund, liksom om hur stor andel av befolkningen som tillhör en idrottsförening, ger en indikation om *huruvida idrottsrörelsen engagerar fler eller färre människor*. Uppgifter om antalet medlemskap tillhör de data som regelbundet rapporteras in till Riksidrottsförbundet. Uppgifter om andelen av befolkningen som är medlem i en idrottsförening kan skattas med hjälp av den årliga undersökningen ”Svenska folkets tävlings- och motionsvanor” som genomförs av Riksidrottsförbundet i samarbete med SCB. Undersökningen omfattar 4 000 svenskar mellan 7 och 70 år som svarat på frågor om sina tävlings- och motionsvanor.

Tänkbar indikator 1.2. Aktivitetsnivå i barn- och ungdomsidrotten

Indikatorer baserade på medlemsuppgifter kan med fördel kompletteras med data som ger en bild av *idrottsverksamhetens omfattning*. Redovisningen av sammankomster och deltagartillfällen för LOK-stödet erbjuder i detta avseende en möjlighet att följa omfattningen av idrottsverksamheten för barn och ungdomar resp. funktionshindrade fördelat på kön, åldersgrupper, idrotter och regioner.

Tänkbar indikator 1.3. Ideellt ledarskap

Förutom att det är angeläget att få en bild av antalet deltagare och av idrottsverksamhetens omfattning, framstår det som relevant att se till *hur många som arbetar (ideellt) som ledare inom idrotten*. Uppgifter om andelen av befolkningen som är verksamma som ledare i en idrottsförening kan skattas med hjälp av den årliga

undersökningen ”Svenska folkets tävlings- och motionsvanor” som genomförs av Riksidrottsförbundet i samarbete med SCB.

Tänkbar indikator 1.4. Specialidrotts- och distriktsförbundens beroende av statligt stöd

Uppgifter om det statliga stödets omfattning och dess andel av specialförbundens samlade intäkter kan sägas ge en bild av förbundens *självförfinansieringsgrad*. Detta mått är relevant i och med att det kan ses som en indikation på förbundens oberoende/självständighet i förhållande till staten. Uppgifter rörande specialidrottsförbundens självfinansieringsgrad ingår i Riksidrottsförbundets åiterrapportering till regeringen.

Målområde 2: Idrottens betydelse för folkhälsan

För detta målområde behövs inte för idrottspolitikens särskilt utformade mått/indikatorer. Förklaringen är att det inom folkhälspolitikens redan finns ett målområde – med tillhörande uppföljningssystem – som i stort sett sammanfaller med det vi diskuterar i detta sammanhang.² Förutom att det knappast är ekonomiskt försvarbart att upprätthålla två parallella system (med det dubbelarbete det skulle innebära), finns en risk att det kan uppstå oklarheter om hur de olika uppföljningssystemen ska användas.

Mot denna bakgrund framstår det som rimligt att uppföljningen av idrottens betydelse för folkhälsan även fortsättningsvis sker inom ramen för folkhälspolitikens. I den mån det framstår som angeläget att utveckla de mått/indikatorer som används i exempelvis den nationella folkhälsoenkäten bör detta i första hand göras genom samråd med Folkhälsoinstitutet.

Målområde 3: Allas lika förutsättningar till deltagande

Tänkbar indikator 3.1 Olika gruppers förutsättningar till deltagande

Det framstår som rimligt att betrakta det faktiska idrottsutövandet i olika grupper (kön, ålder, sexuell läggning, social och etnisk bakgrund, bostadsort osv.) som ett mått på *olika gruppers förutsättningar till deltagande*. Statistik över antalet deltagare i olika

idrottsverksamheter (i förhållande till antalet i befolkningsgruppen som helhet) bör därför kunna utgöra underlag för indikatorer inom detta område.

I den redovisning som görs av det s.k. LOK-stödet redovisas endast antalet sammankomster och deltagartillfällen – inte vilka ungdomar som deltar och hur frekvent. LOK-stödsrapporteringen är således av begränsat värde i dessa sammanhang. Sedan ett antal år har det emellertid förts en diskussion inom RF att komplettera LOK-stödsrapporteringen med deltagarnas personnummer. Detta skulle medföra väsentligt förbättrade möjligheter för en utvecklad uppföljning av verksamheten. Intill dess att en sådan komplettering kommit till stånd är vi dock hänvisade till de särskilda undersökningar som idag regelbundet genomförs. I första hand framstår det som lämpligt att utnyttja den undersökning av barns levnadsförhållanden som genomförs av Statistiska centralbyrån.³ Ett möjligt komplement utgör den årliga undersökningen av "Svenska folkets tävlings- och motionsvanor" som genomförs av Riksidrottsförbundet i samarbete med SCB.

Tänkbar indikator 3.2 Om utflödet av ungdomar i olika idrotter

En särskild fråga rör i vilken mån man inom olika idrottsverksamheter förmår "hålla kvar" ungdomar i takt med att de blir äldre, eller i vilken mån de väljer att sluta som aktiva under tonåren. Eftersom LOK-stödet redovisas uppdelat på åldersgrupperna 7–15 respektive 16–20 år är det för närvarande möjligt att se till antalet beviljade LOK-stöd för gruppen 16–20 år som andel av det samlade antalet beviljade LOK-stöd – detta mått ger en bild av i vilken mån man inom olika delar av idrottsrörelsen förmår "hålla kvar" ungdomarna i takt med att de blir äldre. Indikatoren kan även särredovisas för exempelvis kön, idrott och respektive region.

Tänkbar indikator 3.3 Stödets fördelning på flickor och pojkar

Tillgänglig statistik tyder på att det statliga stödet på aggregerad nivå går till pojkars verksamhet i större utsträckning än flickors. Sådant kan studeras genom jämförelser av olika bidrags utformning/fördelningsprinciper i relation till aktiva flickor och pojkar inom olika idrotter.

Tänkbar indikator 3.4 Tillgång till anläggningar

Ett annat sätt att mäta i vilken mån olika grupper har förutsättningar att delta i idrottsverksamhet är att skapa ett mått som speglar *tillgången till olika former av idrottsanläggningar*. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har sedan 1983 återkommande samlat in uppgifter om fritidsanläggningar i Sverige genom enkäter till kommunerna, och denna undersökning borde kunna ligga till grund för en indikator inom detta område. Antalet idrottsanläggningar bör även relateras till antalet aktiva (ev. särredovisat på undergrupper som t.ex. kön) liksom till befolkningens storlek i det aktuella området.

I detta sammanhang framstår det också som angeläget att kartlägga *i vilken mån olika idrottsanläggningar är tillgängliga för personer med olika former av funktionsnedsättningar*. Uppgifter om detta ingår så vitt vi kunnat bedöma inte i de undersökningar som SKL genomför idag, men det torde vara möjligt att komplettera datainsamlingen med uppgifter om detta.

Tänkbar indikator 3.5 Kostnader för idrottsutövande

Det vore även önskvärt att utforma en indikator för att fånga *kostnaderna för idrottsutövande för olika grupper och inom olika idrotter*. För närvarande saknas dock statistik som skulle kunna ligga till grund för ett sådant mått. I den årliga undersökningen "Svenska folkets tävlings- och motionsvanor" redovisas uppgifter om mäns respektive kvinnors kostnader för deras eget idrottsutövande, men vi har ingen möjlighet att bedöma i vilken mån dessa uppgifter speglar omfattningen av deras idrottande eller vilken/vilka idrott(er) de ägnar sig åt.

Tänkbar indikator 3.6 Stödets fördelning på olika kommuntyper

Tillgänglig statistik tyder på att det samlade stödet till idrottsrörelsen, på grund av olika specialidrotters storlek och styrka samt medlemmarnas sociala och utbildningsmässiga sammansättning, fördelas ojämnt mellan olika kommuntyper. En indikator rörande det statliga stödets fördelning mellan olika kommuntyper kan öka kunskapen om föreningsidrottares förutsättningar för deltagande, oavsett bostadsort, kön, social och etnisk bakgrund och ålder.

Målområde 4: Fostran till demokrati, ansvarstagande och etik

Tänkbar indikator 4.1 Ungdomar och ledareuppdrag

Inom ramen för den diskussion som ovan fördes med utgångspunkt från målområde 1 ("Idrotten som folkrörelse") argumenterades för lämpligheten att skapa en indikator för att mäta *antalet ideella ledare inom idrotten*; en sådan indikator framstår också som relevant då det gäller att belysa i vilken mån idrottsrörelsen fostrar till demokrati och ansvarstagande. Inte minst framstår det som angeläget att se till i vilken mån *unga män/kvinnor rekryteras till ledare* i lokala idrottsföreningar.

Ett kompletterande mått på i vilken mån unga människor tar aktiv del i det föreningsarbete som utgör en viktig del av idrottsrörelsen, är *antalet unga män/kvinnor som har ordförande/styrelseuppdrag inom specialidrottsförbunden*. Dessa data ingår i de uppgifter som kontinuerligt återrapporteras till Riksidrottsförbundet.

Tänkbar indikator 4.2 Ideella ledares utbildning

Det synes också relevant att se till *hur många av de ideellt arbetande ledarna som genomgått olika former av utbildningar*, och även hur många ledarutbildningar som anordnas av de olika specialidrottsförbunden. När det gäller antalet genomförda utbildningar finns SISU:s statistik att tillgå, men för att skatta vilka som deltagit i olika utbildningar är det troligen nödvändigt att lita till någon av de regelbundet återkommande enkätundersökningar som genomförs. Denna indikator kan även särredovisas för exempelvis kön, idrott respektive region.

Tänkbar indikator 4.3 Dopning

Frågan huruvida det statliga stödet till idrotten bidrar till god etik inom idrotten är antagligen den svåraste att mäta. Även om det till exempel vore möjligt att sammanställa data över olika former av regelbrott m.m., skulle sådana mått i lika hög grad spegla förändringar i regelsystemen och/eller praxis som de aktivas förhållningsätt. Ett mer entydigt mått är antagligen *antalet genomförda dopningstester* kompletterat med uppgifter om andelen positiva resultat, fördelat på kön.

Målområde 5: Idrotters internationella konkurrenskraft

Som tidigare framhållits (se avsnitt 4) utgår detta målområde inte från förordningen om statsbidrag till idrottsverksamheten så som den idag är formulerad, utan från att denna ska kompletteras med tydliga målsättningar även för elitidrotten.

Tänkbar indikator 5.1 Medaljkapacitet i skilda idrotter

I frågan om elitidrotten som målområde är det viktigt att skilja mellan indikatorer som mäter uppnådda (internationella) elitidrottsresultat och mått som fokuserar på elitaktivas förutsättningar. Det förstnämnda utgör ett resultatmått medan indikatorer som mäter resurser avsatta för elitidrottsverksamhet snarare är att betrakta som en form av struktur- eller processmått.

Att ”räkna medaljer” vid större internationella tävlingar är allt för vanskligt för att utgöra en vetenskapligt acceptabel indikator. Inom Sveriges Olympiska Kommitté tillämpas dock metoder för att mäta aktivas s.k. ”medaljkapacitet” vilket skulle kunna utgöra en indikator på elitverksamhetens resultat, uppdelat på kön.

Tänkbar indikator 5.2 Kostnader för landslagsverksamhet

Betydligt enklare torde det vara att mäta elitaktivas förutsättningar. Ett tänkbart mått som belyser de resurser som förbunden avsätter för elitverksamhet är *förbundens kostnader för landslagsverksamhet (inkl. förberedelser för landslagsverksamhet)*. Detta bör redovisas totalt och som andel av förbundens samlade kostnader. Redovisning bör även inkludera fördelningen mellan kvinnor och män samt fördelning mellan åldersgrupper.

Tänkbar indikator 5.3 Deltagare i talangutvecklingsverksamhet

Ett annat tänkbart mått är *antalet deltagare inom olika idrotter i Riksidrottsförbundets resp. SOK:s olika talangutvecklingsverksamheter*. Det är också möjligt att se till antalet deltagare i olika talangutvecklingsverksamheter som andel av samtliga aktiva inom en idrott. Inom ramen för denna indikator finns även *antalet platser på riksidrottsgymnasierna*. Även i detta sammanhang kan det vara

lämpligt att redovisa detta mått som andelen av samtliga aktiva. Materialet kan analyseras utifrån variabler som bostadsort, kön, social och etnisk bakgrund och ålder.

7 Något om genomförande

Införandet av ett uppföljningssystem av det slag som skisserats i detta PM är ett arbete som bör ses på lång sikt. Förutom att det måste avsättas tid för att utforma en uppsättning indikatorer, och för att bygga upp den organisation för insamling, rapportering m.m. som krävs måste man räkna med viss tid för implementering av systemet.

Det ligger dock i sakens natur att ett system med indikatorer (förutsatt att det förvaltas väl) blir allt mer användbart över tiden, i takt med att data för enskilda år kan läggas till befintliga tidsserier så att möjligheterna till jämförande analyser ökar. Att utveckla ett system med indikatorer bör därför ses som en investering som med tiden kan komma att visa sig allt mer värdefull.

Under förutsättning att utredningen remissbehandlas under hösten 2008, kan eventuella beslut med anledning av utredningens förslag (som tidigast) fattas först i slutet av 2008. I detta beslut bör ingå ett tydligt uppdrag till den organisation som ges i uppdrag att utarbeta de slutliga indikatorerna. Först därefter är det möjligt att planera för datainsamling, rapportering, fördjupade analyser osv. Exakt hur lång tid man bör räkna med från beslut till dess den första rapporteringen föreligger är svårt att uppskatta, men det torde åtminstone röra sig om två-tre år.

Referenser

- Donabedian, Avesis. 2003. *An introduction to Quality Assurance in Health Care*. New York: Oxford University Press.
- Ds 2005:59. *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken*. Delrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken.
- Ds 2007:9. *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken*. Slutrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken.
- Riksidrottsförbundet. 2004. *Svenskarnas idrottsvanor. En studie av svenska folkets tävlings- och motionsvanor 2003*. FoU-rapport 2004:5.
- Socialstyrelsen. 2007. *Modell för utveckling av kvalitetsindikatorer i socialtjänsten*.
- Statistiska centralbyrån. 1997. *Välfärd och ojämlikhet i ett 20-års perspektiv. 1975–1995. (Levnadsförhållanden Rapport nr 91)*.
- Stockholms läns landsting. 2004. *Utveckling och användning av kvalitetsindikatorer i Medicinskt Program Arbete*.
- Sveriges Kommuner och Landsting. 2007. *Fritidsanläggningar i Sverige. Uppgifter från åren 1990, 2000 och 2006*.

¹ Sverige har en lång tradition av välfärdsmätningar som går tillbaka till slutet av 1960-talet (Låginkomstutredningen). Sedan 1974 genomför Statistiska centralbyrån årliga interjuundersökningar med stora stickprov ur befolkningen. SCB:s *undersökningar av levnadsförhållanden* (ULF) mäter individernas och hushållens välfärd med ett stort antal så kallade sociala indikatorer inom ett tiotal levnadsnivåkomponenter (Statistiska centralbyrån 1997, sid. 10).

² Målområde 9: *Ökad fysisk aktivitet*. Fysisk aktivitet är en förutsättning för en god hälsoutveckling. Målet för de samlade insatserna inom detta område är att samhället utformas så att det ger förutsättningar för en ökad fysisk aktivitet för hela befolkningen. Detta ska främst ske genom insatser som stimulerar till mer fysisk aktivitet i förskola, skola och i anslutning till arbetet, mer fysisk aktivitet under fritiden samt att äldre, långtidssjukskrivna och funktionshindrade aktivt erbjuds möjligheter till motion eller träning på sina egna villkor. Se hemsida http://www.fhi.nu/templates/Page___127.aspx

³ Se indikator 5.6 i Ds 2007:9, *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken. Slutrapport från arbetsgruppen med uppgift att utveckla indikatorer för barnpolitiken*, Bilaga 5.

Statens offentliga utredningar 2008

Kronologisk förteckning

1. Barlastvattenkonventionen – om Sveriges anslutning. N.
2. Immunitet för stater och deras egendom. UD.
3. Skyddet för den personliga integriteten. Bedömningar och förslag. Ju.
4. Omreglering av apoteksmarknaden. S.
5. Könsdiskriminerande reklam. Kränkande utformning av kommersiella meddelanden. IJ.
6. Fastighetsmäklaren och konsumenten. Ju.
7. Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska forskningen. U.
8. Bidrag på lika villkor. U.
9. Transportinspektionen. En myndighet för all trafik. + Bilagor. N.
10. 21+1→2. En ny myndighet för tillsyn och effektivitetsgranskning av socialförsäkringen. S.
11. Frihet för studenter – om hur kår- och nationsobligatoriet kan avskaffas. U.
12. Finansiella sektorn bär frukt. Analys av finansiella sektorn ur ett svenskt perspektiv. Fi.
13. Bättre kontakt via nätet – om anslutning av förnybar elproduktion. + Annex: Grid issues for electricity production based on renewable energy sources in Spain, Portugal, Germany, and United Kingdom. N.
14. Timmar, kapital och teknologi – vad betyder mest? En analys av produktivitetsutvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring. Fi.
15. LOV att välja – Lag Om Valfrihetssystem. S.
16. Förtursförklaring i domstol. Ju.
17. Frivux – valfrihet i vuxenutbildningen. U.
18. Evidensbaserad praktik inom social tjänsten – till nytta för brukaren. S.
19. Att slutförvara långlivat farligt avfall i undermarksdeponi i berg. M.
20. Patentskydd för biotekniska uppfinningar. Ju.
21. Permanent förändring. Globalisering, strukturomvandling och sysselsättningsdynamik. Fi.
22. Ett stabsstöd i tiden. Fi.
23. Konsulär katastrofinsats. UD.
24. Svensk klimatpolitik. M.
25. Ett energieffektivare Sverige + Bilaga. N.
26. Värna språken – förslag till språklag. Ku.
27. Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola + Bilagedel. U.
28. Apoteksdatalagen. S.
29. Yrkehögskolan. För yrkeskunnande i förändring. U.
30. Forskningsfinansiering – kvalitet och relevans. U.
31. Miljödomstolarna – domkretsar – lokalisering – handlägningsregler. M.
32. Avskaffande av revisionsplikten för små företag. Ju.
33. Detaljhandel med vissa receptfria läkemedel. S.
34. Lättare att samverka – förslag om förändringar i samtjänstlagen. Fi.
35. Digital-TV-övergången. + Engelsk översättning. Ku.
36. Svenska Spels nätpoker. En utvärdering. Fi.
37. Vårdval i Sverige. S.
38. EU, allmännyttan och hyrorna. + Bilagor. Fi.
39. Framtidens polisutbildning. Ju.
40. Bredband till hela landet. N.
41. Människohandel och barnåktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd + bilaga. Ju.
42. Normgivningsmakten. Expertgruppsrapport Ju.

43. Tre rapporter till Grundlagsutredningen.
Ju.
44. Transportinspektionen.
Ansvarslag för vägtrafiken m.m. N.
45. Rapporter från en mr-verkstad. IJ.
46. Handel med läkemedel för djur. S.
47. Frågor om hyra och bostadsrätt. Ju.
48. En utvecklad havsmiljöförvaltning. M.
49. Aktiekapital i privata aktiebolag. Ju.
50. Skyddet för samhällsviktig verksamhet.
Fö.
51. Värdigt liv i äldreomsorgen. S.
52. Legitimation och skärpta behörighetsregler. U.
53. Styra rätt! Förslag om Sjöfartsverkets organisation. N.
54. Obligatorisk arbetslöshetsförsäkring. A.
55. Kustbevakningens rättsliga befogenheter. Fö.
56. Mångfald som möjlighet. Åtgärder för ökad integration på landsbygden. Jo.
57. Skattelättnader för hushållstjänster. Fi.
58. Egenansvar – med professionellt stöd. IJ.
59. Föreningsfostran och tävlingsfostran.
En utvärdering av statens stöd till idrotten. Ku.

Statens offentliga utredningar 2008

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Skyddet för den personliga integriteten.
Bedömningar och förslag. [3]
- Fastighetsmäklaren och konsumenten. [6]
- Förtursförklaring i domstol. [16]
- Patentskydd för biotekniska uppfinningar.
[20]
- Avskaffande av revisionsplikten för små
företag. [32]
- Framtidens polisutbildning. [39]
- Människohandel och barnåktenskap – ett för-
stärkt straffrättsligt skydd+ bilaga. [41]
- Normgivningsmakten.
Expertgruppsrapport XI. [42]
- Tre rapporter till Grundlagsutredningen. [43]
- Frågor om hyra och bostadsrätt. [47]
- Aktiekapital i privata aktiebolag. [49]

Utrikesdepartementet

- Immunitet för stater och deras egendom. [2]
- Konsulär katastrofinsats. [23]

Försvarsdepartementet

- Skyddet för samhällsviktig verksamhet. [50]
- Kustbevakningens rättsliga befogenheter. [55]

Socialdepartementet

- Omreglering av apoteksmarknaden. [4]
- 21+1→2. En ny myndighet för tillsyn
och effektivitetsgranskning av social-
försäkringen. [10].
- LOV att välja – Lag Om Valfrihetssystem. [15]
- Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten
– till nytta för brukaren. [18]
- Apoteksdatalagen. [28]
- Detaljhandel med vissa receptfria läkemedel.
[33]
- Vårdval i Sverige. [37]
- Handel med läkemedel för djur. [46]
- Värdigt liv i äldreomsorgen. [51]

Finansdepartementet

- Finansiella sektorn bär frukt.
Analys av finansiella sektorn ur ett svenskt
perspektiv. [12]
- Timmar, kapital och teknologi
– vad betyder mest?
En analys av produktivitetsutvecklingen
med hjälp av tillväxtbokföring. [14]
- Permanent förändring.
Globalisering, struktururomvandling
och sysselsättningsdynamik. [21]
- Ett stabsstöd i tiden. [22]
- Lättare att samverka
– förslag om förändringar i samtjänstlagen.
[34]
- Svenska Spels nätpoker. En utvärdering. [36]
- EU, allmännyttan och hyrorna.
+ Bilagor. [38]
- Skattelättnader för hushållstjänster. [57]

Utbildningsdepartementet

- Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska
forskningen. [7]
- Bidrag på lika villkor. [8]
- Frihet för studenter – om hur kår- och
nationsobligatoriet kan avskaffas. [11]
- Frivux – valfrihet i vuxenutbildningen. [17]
- Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola
+ Bilagedel. [27]
- Yrkeshögskolan. För yrkeskunnande i
förändring. [29]
- Forskningsfinansiering – kvalitet och
relevans. [30]
- Legitimation och skärpta behörighetsregler.
[52]

Jordbruksdepartementet

- Mångfald som möjlighet. Åtgärder för ökad
integration på landsbygden. [56]

Miljödepartementet

Att slutförvara långlivat farligt avfall i undermarksdeponi i berg. [19]

Svensk klimatpolitik. [24]

Miljödomstolarna – domkretsar – lokalisering – handläggningsregler. [31]

En utvecklad havsmiljöförvaltning. [48]

Näringsdepartementet

Barlastvattenkonventionen – om Sveriges anslutning. [1]

Transportinspektionen. En myndighet för all trafik. + Bilagor. [9]

Bättre kontakt via nätet – om anslutning av förnybar elproduktion.
+ Annex: Grid issues for electricity production based on renewable energy sources in Spain, Portugal, Germany, and United Kingdom. [13]

Ett energieffektivare Sverige + Bilaga. [25]

Bredband till hela landet. [40]

Transportinspektionen. Ansvarslag för vägtrafiken m.m. [44]

Styra rätt! Förslag om Sjöfartsverkets organisation. [53]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Könsdiskriminerande reklam.

Kränkande utformning av kommersiella meddelanden. [5]

Rapporter från en mr-verkstad. [45]

Egenansvar – med professionellt stöd. [58]

Kulturdepartementet

Värna språken – förslag till språklag. [26]

Digital-TV-övergången.

+ Engelsk översättning. [35]

Föreningsfostran och tävlingsfostran.

En utvärdering av statens stöd till idrotten. [59]

Arbetsmarknadsdepartementet

Obligatorisk arbetslöshetsförsäkring. [54]